ЖИВА СТАРИНА

ЕТНОГРАФИЧЕСКО ФОЛКЛОРНО СПИСАНИЕ

ШЕСТА КНИГА.

НАРОДНО КАРАТЕЛНО (УГЛАВНО) ОБИЧАЙНО ПРАВО

Всѣка мома пѣснополецъ (пѣвецъ)
Всѣка баба врачка (врачъ)
Всѣки старецъ зналецъ (Лѣтописъ)

***

Много знай — много пати

Народн. пословици

отъ

Д. Маринов.

СОФИЯ
ПЕЧАТНИЦА и ЛИТОГРАФИЯ ГР. Т. ПАСПАЛЕВЪ
1907

Прѣдговоръ.

Нашиятъ народъ въ своя исторически животъ, покрай една вещественна и духовна култура — материялитѣ на която сѫ събрани и обнародвани въ различнитѣ наши списания и сборници — създалъ е и изработилъ още и извѣстни правнодържавни понятия и принципи, които сѫ легнали дълбоко въ неговия общественъ и социяленъ строй и животъ. Наистина, петь-стотинъ-годишното чуждо властителство е повлияло до нѣкѫдѣ да поизмѣни въ нѣщо нѣкои отъ тия понятия и принципи, — но, отъ друга страна туй властителство е повлияло, да се запази по̀-голѣмата часть въ цѣлата тѣхна чистота и примитивность. Защото, лишенъ отъ свой държавенъ животъ, и отстраненъ отъ всѣко прѣко участие въ държавното устройство, и държавния животъ на чуждия властитель — той е прѣзиралъ туй чуждо държавно устройство, и, закриленъ въ своя сѣмеенъ и селски животъ, той е продължавалъ да изравнява и направлява своитѣ обществени и сѣмейни съотношения и спорове възъ основа на своитѣ стари правни обичаи, останали като скѫпо наслѣдство отъ славното минало.

Ако прочее въ етнографическитѣ обекти и народнитѣ умотворения се вижда нашата веще-

ственна и духовна култура, то въ тия правни обичаи се вижда неговото държавничество и неговата способность да се устроява: и държавно, и социално.

Ето защо, покрай другитѣ етнографически изслѣдвания, азъ неизпустнахъ и народнитѣ правни обичаи. Тия правни обичаи се дѣлятъ на два дѣла: граждански и углавни или карателни правни обичаи. Първия дѣлъ е издаденъ прѣди нѣколко години въ четвъртия томъ на моята «Жива-Старина»; углавнитѣ правни обичаи се издаватъ сега. Тия двѣ книжки съставляватъ едно цѣло.

Ако е вѣрно — а туй утвърждава правната и социална наука, — че законитѣ въ една страна само тогава ще иматъ авторитетъ и приложимость, ако градивото на тия закони изхожда изъ живота на народа, ако тѣ се съгласяватъ съ нуждитѣ на народа и съ неговитѣ понятия и традиции — тогава моятъ скроменъ трудъ ще бѫде — лаская се въ това — драгоцѣнно градиво на нашия бѫдѫщъ законодатель, който би поискалъ да създаде и въ насъ единъ граждански и углавенъ кодексъ съ принципи, които да изхождатъ изъ живота на народа и да почиватъ на неговитѣ традиции — условия, които единственни създаватъ трайно и полѣзно законодателство.

Считамъ за дългъ да поблагодаря на г-на Министра на Правосѫдието, който отпустна едно пособие отъ 1000 лв. за напечатването на тая книга, безъ която помощь, тоя материялъ щѣше още дълго врѣме да остане ненапечатанъ.

София, «Св. Царь Борисъ», 1907 г.

Д. Мариновъ.

ГЛАВА ПЪРВА.

I. Общи бѣлѣжки върху прѣстѫпленията и наказанията.

§ 1. **Споредъ понятията и обичаитѣ народни, кому принадлѣжи властьта да прѣслѣдва, да сѫди и наказва виновнитѣ за сторени прѣстѫпления и простѫпки?**

Кому принадлѣжи сѫдебната власть.

«Царь не си, паша не си да бѣсишъ и колешъ»
«Кадия не си да затварашъ».

* * *

«Не си хранилъ да биешъ»

Народ. поговорки.

Горнитѣ поговорки посочватъ, като кои лица народнитѣ правни понятия обличатъ въ власть да прѣслѣдватъ, сѫдятъ и наказватъ виновнитѣ.

Царьтъ, споредъ народнитѣ понятия, иде на първо мѣсто въ властителството: нему принадлѣжи изключително, широко и неограничено право да прѣслѣдва и наказва злосторницитѣ, или да ги опрощава.

„Единъ Богъ на небото — единъ царь на землята“ — е поговорка съ понятие, която облича царя въ висша обширна и неограничена власть на землята.

„Богъ високо — царь далеко“ — е друга поговорка съ понятие на угнѣтенитѣ и онеправданитѣ, че царьтъ е източникъ на право, на защита и на милость.

И туй понятие, останало по всѣка вѣроятность още отъ врѣмето на българскитѣ царье, е запазено било и прѣзъ петстотинъ-годишното ни робство подъ турското владичество, за турскитѣ султани, за които народътъ вѣрвалъ, че тѣ не знаятъ и не могатъ да чуятъ за насилията на различни насилници надъ раята, иначе, тия насилия не биха сѫществували. Поради това, срѣщу всички насилници, угнѣ-

тената и измѫчена рая е давала оплаквания или изпращала нарочно свои пратеници въ Цариградъ при Царя — и почти въ всичкитѣ случаи тя е намирала, макаръ и врѣмено, едно удовлетворение, едно облегчение.

Многото запазени спомѣни и прѣдания въ народа утвърждаватъ туй понятие народно.

Ние прѣдаваме само тия двѣ.

Въ София въ 1838 г. владѣялъ Османъ паша, единъ отъ наслѣдственитѣ управители на Софийско; за да спечели повече пари, той наложилъ новъ данъкъ на населението — по 12 драма вълна на овца, който се събиралъ въ натура и въ пари. Тоя данъкъ дотегналъ на населението, но несмѣялъ никой да се оплаче, защото: *Богъ е високо, а царьтъ — далеко,* чакъ въ Цариградъ. Намѣрили се обаче трима заможни и влиятели селени: *дѣдо Спасѐ отъ Мрачáево, дѣдо Никола Дангура отъ Рѣсни́къ* и *дѣдо Пейчо отъ Ярчи́ловци,* които рѣшили да отидатъ при царя, чакъ въ Цариградъ, кѫдѣто се стигало за 25—30 дни. Опълномощени тайно отъ всичкитѣ селски кметове тия трима първенци отишли въ Цариградъ. Три години сѣдѣли тѣ тамо, за да видятъ царя и му се оплачатъ, но все немóжали. Въ единъ петъченъ день, когато царьтъ отивалъ въ джамия, тѣ привръзали прошението на единъ дългъ прътъ и го издигнали високо; царьтъ видѣлъ пръта съ прошението и пратилъ веднага свой яверинъ, та зелъ прошението и ги разпиталъ на кой ханъ сѫ. Не се минала една недѣля, и тримата Софийски селски първенци били повикани въ палата при царя. Като стигнали въ палата, извели ги веднага при царя. Той ги разпиталъ за всичко изтънко и, като му разправили всичко, царьтъ далъ заповѣдь да се напише ферманъ, съ който се отмѣнява данъка по 12 драма вълна на овца. Като се свършило това, царьтъ попиталъ: „Имате ли да просите още нѣщо?“ Тогава дѣдо Спасѐ колѣничилъ, цѣлувалъ краката на царя и рекълъ: „Царю честити! Данъка си опростилъ, и простенъ е вече, но ще просимъ още едно. Турцитѣ иматъ джамия, евреинъ хавра, а ние нѣмаме църква, кѫдѣто да се молиме Богу за твоето здравие“. Царьтъ му казалъ да стане и рекълъ: „И църква нека имате, кажи само кѫдѣ искашъ да правишъ църква!“ Дѣдо Спасѐ казалъ: „Царю честити, надъ село Кладница у Софийско имало нѣкога манастиръ „Св. Никола“; тоя манастиръ молимъ да се поднови“.

',Нека бѫде!“ казалъ царьтъ. Послѣ се обърналъ къмъ дѣдо *Никола Дангура*: «а ти нѣма ли нѣщо да просишъ?“ „И азъ щѫ прося, царю честити, една църква да направимъ у наше село Рѣсникъ, дѣто е имало църква другошъ». „И това нека бѫде!“ — казалъ царьтъ. Послѣ се обърналъ и къмъ дѣдо *Пейчо* отъ Ярчиловци: „и ти нѣма ли да искашъ нѣщо?“ И азъ моля да се направи църква у наше село Ярчиловци“ — казалъ дѣдо Пейчо. „И това нека бѫде!“ — рекълъ царьтъ, като заповѣдалъ на секретаря си да забѣлѣжи всичко. Селенитѣ цѣлували рѫка и си излѣзнали. Послѣ една недѣля дошълъ яверинъ и имъ врѫчилъ четири фермани: единия за данъка, втория на името на дѣдо Спасѐ за Кладнишкия манастиръ, третия на името на дѣдо Никола за църквата въ Рѣсникъ, и четвъртия на името на дѣдо Пейчо за църквата въ Ярчиловци.

Тръгнали тримата селени изъ Цариградъ и благополучно стигнали въ София, кѫдѣто се прѣдставили на Османъ-паша и му подали да прочете четиритѣ фермана. Очудения властитель прочелъ ферманитѣ, много се разядосалъ, но скрилъ гнѣва си и казалъ на дѣдо Спасѐ: „Спасѐ бре, ти сакашъ да бидеме мие сосъ тебе братя, вече да нѣма турчинъ, да нѣма българинъ; това мѫчно става бре, сѝнко. Ти ѣдешъ свиня, а язе ручамъ кокошка; може ли да сѣднеме на една софра?“

„Видишъ ли, честити пашо, — отвърналъ дѣдо Спасѐ: „братството не е за софрата, а братството е за устата, за езика; това, що кажешъ ти, ние да те слушаме; а това що кажеме ние, ти па да ни слушашъ. А на софрата, ако сѣднеме да ручаме, ти си бръкай у твоята паница, а язе ще си бъркамъ у моята; ти си иди у джамия, а язе че си идемъ у църква — ето това сака царо — да е живъ!“

Тоя разказъ, запазенъ въ прѣданията на народа, при всичко че е прѣувеличенъ и накитенъ, обаче той най-ясно посочва, какъ се създавало въ народа понятието за царя.

Сѫщо такъвъ случай прѣданието въ народа е запазило въ Берковица спомѣнъ за първенцитѣ Коно Бояджията и Якимъ, които сѫщо тъй чрѣзъ царя въ Цариградъ сѫ издѣйствували облегчение за населението въ берковската нахия.

Такива прѣдания сѫ запазени почти въ всѣка околия, за всѣки градъ, въ които се разказва, какъ насилията и притѣсненията срѣщу населението отъ

страна на нѣкой насилникъ управитель или бей, сѫ прѣкратявани, щомъ населението се оплаквало на царя, а самитѣ насилници дигани и откарвани на заточение.

* * *

Пашата. Послѣ царя, пашата е първото лице, което е било облѣчено въ властителска управителна мощь и сила. А тъй като царьтъ е далеко, и не всѣки можелъ да иде при него за защита и милость, то пашата билъ единственото лице, което въ извѣстна областъ билъ пъленъ и самоправенъ властитель и уредникъ.

Дѣйствителния животъ е утвърждавалъ туй понятие въ народа.

Освѣнъ чисто сѫдебни дѣла, които сѫ били въ рѫцѣтѣ на кадията и мюфтията — лица боравящи съ шерията — всички други дѣла напълно зависяли отъ пашата, наричанъ по нѣкждѣ, както въ Търново, още и войвода.

Въ Западна България повечето отъ пашитѣ сѫ имали властьта по наслѣдство, която е минавала отъ баща на синъ, отъ синъ на внукъ и тъй нататъкъ. Тия паши сѫ смѣнявани само въ случаи, ако срѣщу нѣкого е имало силно оплакванье отъ страна на раята.

Тия паши сѫ били въ сѫщо врѣме и крупни землевладѣлци, имали сѫ пространи полета ниви, бранища и пасбища; за да не стоятъ тия полета неизползвани, пашитѣ сѫ населявали въ тѣхъ села, и тогава тия села се наричали господарлъци.

Пашитѣ освѣнъ граждански управители въ онуй врѣме, били сѫ и военни коменданти и прѣдводители.

Кьосе-Ахмедъ паша въ Видинъ (1820—1824), Ибрахимъ-паша (1824—1829), Хюсеинъ-паша (1830—1849), Нишкиятъ, Силистренскиятъ, Русчушкиятъ, Софийскиятъ и други, както знаемъ отъ турската история, въ различни войни сѫ били военачалници, като прѣдвождали свои доброволчески пълчища, съставяни отъ мѣстното турско, па и българско население.

Властьта на пашата е била голѣма, неограничена: тѣ сѫ можали да налагатъ всѣкакъвъ видъ наказания, па дори и смъртно.

Знаменитиятъ Видински паша Хюсеинъ обикалялъ своя пашалъкъ, който обемалъ отъ Тимока па до Търново, събиралъ е изъ пѫтя си по нѣколко села и разпитвалъ селенитѣ: отъ кого иматъ да се оплачятъ, че крадялъ или правялъ зло на хората.

Селенитѣ знаили злосторницитѣ и ги посочвали. Той повиквалъ веднъга посоченитѣ злосторници, и като се увѣрявалъ отъ свидѣтелството на селянитѣ, че тѣ сѫ наистина такива, тамъ прѣдъ цѣлия събранъ свѣтъ е наказвалъ тия злосторници: или ги обѣсвалъ на нѣкое дърво, или ги набивалъ на колъ на нѣкой плѣтъ. Отъ тия наказания много пѫти не сѫ пощадявани и самитѣ турци, ако се доказвало, че тѣ сѫ вършили такива злочинства.

И тая строгость на Хюсеинъ-паша е подѣйствувала, та въ цѣлия пашалъкъ, до дѣто той е билъ живъ, кражба, убийства и други злочинства не е имало. И туй се запомнило, и до днеска се прѣдава въ цѣли разкази по прѣдание отъ старитѣ людие въ тоя край.

За такава власть се приказва, че сѫ имали и другитѣ паши. Таково нѣщо вършилъ и Ибрямъ-паша Силистренски, Тръстенеклията въ Русчукъ, и Юсуфъ паша въ Берковица и други.

Може-би тия паши да не сѫ имали формално право за тая своя власть, може би, че тѣ сѫ дѣйствували на основание на своя воля и свои прищевки — но, тъй като тая своя власть тия паши сѫ упражнявали публично, и никой не е ги ограничавалъ — то въ народа се създало мнѣние и убѣждение, че пашата има тая власть по право, по законъ.

Пашата е ималъ власть не само да наказва, но и да опрощава, и тая власть на опрощение се простирала много на широко: той е можалъ да опрости не само тежки прѣстѫпници, осѫдени на вѣчни окови, но и тия, които сѫ подлѣжали на смъртно наказание: можалъ е *„да откачи човѣка отъ бѣсилката“* — както се изразявалъ народътъ.

Такива случки сѫ запомнени много въ врѣмето на Хюсеинъ паша Видински, между които се спомня като най-характеристична случката съ осѫдения на вѣчни окови тежъкъ прѣстѫпникъ изъ Босна.

Въ Видинъ въ сарая на Пазвантъ-оглу нареченъ *„Пазванджийски сарай“* е билъ централенъ затворъ, въ който сѫ били изпращани тежки прѣстѫпници отъ цѣла Европейска-Турция, дори и изъ Сирия. Имало е въ затвора „прангаджии“ повече отъ 1000 душъ. На Хюсеинъ-паша, всесилния властитель единъ день се дощѣло да посѣти затвора, за да види съ очитѣ си затворницитѣ и чуе съ ушитѣ си тѣхнитѣ оплаквания. Затворницитѣ били прѣдизвѣстени и били наредени въ голѣмъ кржгъ въ широкия тогава дворъ.

Хюсеинъ-паша се спиралъ прѣдъ всѣкого и го питалъ за причинитѣ на осѫждането му, отъ гдѣ е и на колко години е осѫденъ. Всѣки е отговарялъ, че той е невиненъ, и лѣжи безъ вина въ затвора. Само единъ бошнякъ, поклонилъ се, цѣлувалъ скутоветѣ на пашата и заявилъ гръмко, че той лѣжи въ затвора заслужено, защото е наистина извършилъ тежкото прѣстѫпление.

Пашата се засмѣлъ, обърналъ се къмъ своитѣ придружаващи го високи чиновници и рекълъ: «Чудна работа, какъ единъ такъвъ грѣшникъ да попадне въ такъвъ рай, между толкова праведници!» и послѣ гръмко казалъ на бошняка: «Чоджумъ, ти такъвъ голѣмъ грѣшникъ и прѣстѫпникъ не си достоенъ да живѣешъ помежду толко праведници. Събирай си скоро пъртошиитѣ и иди си у дома!»

Заповѣдано и изпълнено. Бошнякътъ си събралъ вещитѣ, и отишълъ си у дома. И никой не е можалъ повече да го прѣслѣдва.

Тая власть на опрощение обаче не е можала да се простира надъ осѫдени на смърть, за която смъртна присѫда е имало издаденъ царски ферманъ. Такъвъ е случая съ Вратчанския виденъ първенецъ Димитраки, който, макаръ че билъ личенъ и много близъкъ приятель на Видинския паша. *Ибрахимъ,* койтоималъ къмъ Димитраки и лични задължения, все пакъ не е можалъ да го пощади, но противъ своята воля, слѣдъ като го приелъ като скѫпъ гостъ въ своя сарай и го нагостилъ, билъ принуденъ да изпълни царския ферманъ, който заповѣдвалъ Димитраки да бѫде посѣченъ.*)

Спахията или осподарь. Въ тоя край е имало много спахилъци, нарѣчени отъ населението *Господарлъци;* тия спахии сѫ били землевладѣлци, на чиито имѣния сѫ били заселени села. Тия спахии сѫ имали широка власть надъ населението въ тѣхнитѣ спахилъци селени, но тая власть е основана била на произволъ и своеволия; освѣнъ правата надъ земята си и произтекающитѣ отъ туй право условени и утвърдени отъ държавата правоотношения, спахията не е ималъ право да извършва дѣяния изъ областьта на правосѫдието. Макаръ и да е извършвалъ малки своеволия ненаказуемо, но туй се дължи на обстоятелството, че населението не е смѣяло да се оплаква. Дохождало ли е обаче до

*) Вж. Статията ми: „Димитраки х. Тошевъ", Българска Сбирка.

ушитѣ на централната власть за нѣкое сторено своеволие надъ раята, или, оплаквали ли се селенитѣ — такъвъ спахия бивалъ наказванъ, дори и заточванъ, каквито примѣри се помнятъ мнóго. Сѫдебна или наказателна власть спахията не е ималъ никаква[1]).

Кнѳзътъ. Кнезътъ въ Западна България е билъ прѣдставитель на народа прѣдъ държавата. Неговото положение и права сѫ описани на друго мѣсто по обширно[2]). Въ отношение на правото да прѣслѣдва и наказва, кнезътъ е ималъ власть да наказва съ бой всички леки прѣстѫпления и простѫпки, както къмъ частни лица, тъй и къмъ общинскитѣ служители и общината; той е ималъ право да наказва и съ затворъ.

Трифунъ Пеновъ отъ с. Метковецъ въ 1875 г. като момъкъ отрѣзалъ косата на Янка Петрова — дъщеря на Петъръ Дебиятъ. Кнезътъ Нино, комуто се оплакалъ бащата на момата присѫдилъ тъй: на Трифуна ударилъ 15 тояги, а Янка била длъжна да земе Трифуна. Баща ѝ Петърь не останалъ доволенъ отъ тая прѣсѫда на кнеза и отишьлъ, та се оплакълъ на кадията. Кадията обаче, като се научилъ, че тая работа е гледана и прѣсѫдена отъ кнеза, изпѫдилъ Петра. Като се научилъ за туй кнезътъ, отишълъ въ селото Метковецъ и публично ударилъ по задника на Петра Дебиятъ 15 тояги. Момата зела Трифуна.

Кнезътъ е наказвалъ не само българи, но и турци, ако тѣ въ околията се подавали на изстѫпления и своеволия. Подъ карателната тояга на кнеза сѫ попадали не само скитници турци, но много често синове на видни бейове. Дѣдо Николо кнеза ударилъ на Исмаилъ-бей, синъ на Хафъзъ бей и внукъ на Исмаилъ войвода, господарь на с. Вълковаслатина 10 тояги всрѣдъ селото, защото тоя послѣдния се опиталъ да изнасили една мома. И Хафъзъ-бей ни дума не казалъ на дѣда Никола, макаръ по послѣ силно спомогналъ да въстане населението срѣщу сѫщия дѣдо Никола и да иска смѣняването му.

Старейшината или кмета е второто лице отъ народоуправлението. Неговото положение въ онова врѣме е описано на друго мѣсто[3]). Той държалъ въ рѫ-

1) За господаритѣ вж. Ж. Стар. кн. IV. стр. 15—28.
2) Гл. Книга IV Ж. Ст. стр. 7—14.
3) Жива-Стар. IV. стр. 30—32.

цѣтѣ си административна, полицейска и сѫдебна власти въ селото, и по право той можалъ да налага леки наказания за леки простѫпки, като: бой, глоба и запирание, но въ много умѣренъ размѣръ.

* * *

Свещеникътъ. Голѣмото уважение, и голѣмото влияние въ народа, съ които се наслаждавалъ свещеникътъ нѣкога, освѣтили му нѣкои сѫдебни и наказателни права, които сѫ били уважавани, както отъ самото население, така и отъ турскитѣ власти. Освѣнъ правата на черковна епитимия, която е можалъ свещеника — а особено духовника-изповѣдникъ, да налага на всѣки християнинъ, безъ разлика на обществено положение, свещеникътъ ималъ още право да налага наказания съ затворъ или бой на едного отъ съпрѫзитѣ, който би отказалъ да се подчини на неговитѣ съвѣти и рѣшения. Въ тоя случай правата му надъ жената нѣкакъ сѫ поголѣми. Запрената жена или битата нѣмала право да се оплаква никому и никѫдѣ срѣщу свещеника.

На свещеника тоже е принадлѣжало правото и длъжностьта да пази нравственостьта въ селото и града.

Всѣка жена — омѫжена или вдовица, и всѣка мома, хваната въ блудъ или прѣлюбодѣяние, народното обичайно углавно право е прѣдавало въ рѫцѣтѣ на свещеника, като на духовно-сѫдебна инстанция. Свещеникътъ е ималъ право да прѣсѫжда и налага наказание, било тѣлесно, било съ затворъ.

Сѫщо и ония жени, които споредъ суевѣрието народно, сѫ обвинявани и улавяни били като бродници и магьосници, които обиратъ нивитѣ и млѣкото по стадата, които свалятъ мѣсеца, които правятъ злини и пакости на селенитѣ — всички такива сѫ били тоже прѣдавани въ рѫцѣтѣ на свещеника, и той е произнасялъ своитѣ присѫди и налагалъ извѣстни наказания.

Тоже за нарушенията на установенитѣ праздници, въ които на селенитѣ не е позволено да излизатъ въ полето на работа, наказанията сѫ въ правото на свещеника. Ако нѣкой въ такива празднични дни излѣзне на работа, само свещеникътъ можалъ да го срѣщне и спрѣ, като му изпрѣгне воловетѣ, или пъкъ при едно упорство, да му източи колелета отъ ситѣ, или въ най-краенъ случай, заповѣда да му счупятъ колата — случаи, които сѫ ставали не веднъжъ.

Свещеникътъ е наказвалъ и нарушенията на установенитѣ отъ църквата пости; той само е можалъ да зима закланото месо и да го хвърли на псетата, или да влѣзне въ една кѫща, кѫдѣто е имало свѣдѣния, че се готви блажно, и да земе грънцитѣ съ месото и да ги счупи на срѣдъ пѫть. И за всички тия дѣяния на свещеника, можало е да има само тайно роптание отъ страна на наказанитѣ и оскърбенитѣ, но явно заканване или друго отмъщение — не се помни да е ставало.

Протопопътъ, или днешниятъ архиерейски намѣстникъ, въ всичкитѣ горѣизложени случаи е ималъ една по-голѣма власть и едно по-уважавано право.

(Въ Ломъ бѣхѫ протопопови: протоиерей Дамянъ, протоиерей Иванъ и протоиерей Недѣлко, които като архиерейски намѣстници сѫ управлявали околията Ломска въ течение на тридесеть и повече години.

Въ Варушъ-махала бѣше една баба-Гена, прочута блудница и сводница. Въ нейния домъ вечерно врѣме се събирали най-разпуснатитѣ турци гимиджии и тамо по цѣла нощь сѫ провеждали въ блудство, пѣсни и пиянство. Съсѣдитѣ не сѫ можали да търпятъ туй, но се страхували да се оплачятъ, защото тая баба-Гена била прочута магесница, а пъкъ и нейнитѣ читаци отмъстителни нехранимайковци. Оплакали се на протопопа протоиерей Дамяна, и той я викалъ въ черквата; тамо въ приготвената фаланга ѝ ударилъ по задника 20 пръчки и я освободилъ, само когато тя дала обѣщание, че нѣма вече да повтори своитѣ скверни дѣла.

И за туй наказание, нито управлението, нито турцитѣ нехранимайковци, нито пъкъ самата баба-Гена, сѫ посмѣели да направятъ нѣщо на протоиерея.

Но тъй като тя е продължавала да върши такива дѣла, то и наказанията сѫ повтаряли и другитѣ архиерейски намѣстници: протоиерей Иванъ и Недѣлко. Когато послѣдниятъ протоиерей извърши за послѣденъ пѫть наказанието надъ баба-Гена, тя бѣше вече 55 годишна жена, и пишущиятъ — ученикъ пѣвецъ и съ очитѣ си видѣхъ наказанието.

На такива наказания биваха подлагани кога по-често, кога по-рѣдко: женитѣ Туна, Суса, Фона — които бѣха тоже леки жени и кръчмарици, чиито кръчми служехѫ като публични заведения по онова врѣме).

Уста-башията или първомайстора въ нѣкогашнитѣ еснафи. За устройството на еснафитѣ и за правата на първомайстора е говорено на друго мѣсто*). Първомайсторътъ, като прѣдставитель на еснафа, се наслаждавалъ на голѣма лочитъ, както между гражданитѣ и своитѣ съеснафлии, но и прѣдъ правителството. Той е притежавалъ административна и сѫдебно-наказателна власть въ еснафа и къмъ всичкитѣ отъ тоя еснафъ. Надъ него е била само *лонджата,* т. е. съборътъ на цѣлия еснафъ. Първомайсторътъ е изпълнявалъ рѣшенията на лонджата, а самичъкъ ималъ право да налага наказание съ бой, или глоба, или пъкъ затваряние дукяна за едно врѣме. Глоби и затваряние на дукяна се налагало само на майсторъ, а съ бой се наказвали ученици занаятлии: калфитѣ и чирацитѣ.

Майсторътъ е можалъ тоже да налага леки наказания на своитѣ чираци, и никой чиракъ не е можалъ да се оплаче нѣкому за наложеното му наказание. «Който храни — той има право и да бие» — е пословицата, която освѣтява туй право на майстора.

Пѫдаръ — Като органъ на селската общинска власть, ако уловялъ нѣкого въ лозята и нивитѣ, че прави пакость или краде плодове — ималъ е право да го улови и да му наложи леко наказание. За туй наказание пѫдаръ̀тъ не е можалъ да бѫде отговоренъ прѣдъ никого. Тая власть на пѫдара е осветена отъ пословицата: «*Страхъ лозе пази*» — и тоя страхъ е самъ пѫдара.

* * *

Баща и майка. Веригата на лицата, облѣчени съ власть да наказватъ за сторени прѣстѫпления, простѫпки или грѣшки, се свръшва съ родителитѣ. Тѣхната власть надъ дѣцата е била неограничена. *„Азъ съмъ те родилъ, азъ ще те убия“* — *„Не си ме родилъ да ме биешъ“* — сѫ пословици, които показватъ правата на родителитѣ.

Божие наказание за прѣстѫпника

§ 2. **Сѫществува ли въ народа вѣрвание, че прѣстѫпникътъ подлѣжи на Божие наказание?**

„Богъ забавля, ала не забравя“ — каза баба Стана Първанова отъ Раковица; а пъкъ *баба Сава Иванова* отъ Бѣла-слатина притури: *„но сеги Господь зе да не забавлява, а скоро наказва“*.

---

*) Ж. Стар. IV. стр. 33—48.

Всѣко прѣстѫпление, което е и грѣхъ, Господь наказва рано или късно.

Богъ като мъститель на прѣстѫпницитѣ.

§ 3. **Не прибѣгва ли народътъ къмъ Бога за правосѫдие, ако прѣстѫпникътъ е силенъ и остая ненаказанъ и не являвали се Богъ споредъ народното вѣрване като мъститель?**

Баба Гана отъ Вълкова-Слатина: Ако нѣкой е хайдукъ, насилникъ, или изѣдникъ и се сдружилъ съ турцитѣ т. е. съ управителитѣ, и сѫдъ го не лови, тогава селото прави «натемия» или *„проклетия“* — оплаква се на Бога, и Господь не остая глухъ на това оплаквание и много скоро наказва изѣдника.

Дъдо Петко Куковски отъ Горна-Кремена Вратчанска околия: Ако нѣкой върши лоши работи и пакости на селото, а е съ управницитѣ, та го сѫдъ не лови, тогава селото прави «натемия» или »проклетия» и Господь скоро чуе молбата на сиротинята*).

* * *

Грѣхове наказуеми отъ Бога,

§ 4. **За какви именно прѣстѫпления и грѣхове Господь наказва?**

Баба Първа отъ Ярловица, Ломска околия: Ако нѣкой изпѫди баща си или майка си; ако сегне или дигне рѫка да ги бие; ако нѣкой дигне баща си или майка си на сѫдъ; ако кумцитѣ непочитатъ кръстницитѣ си; ако нѣкой *иде* (извърши кръвосмѣшение) съ близки роднини и ако жена изневѣри мѫжа си — такива Господь наказва. (Честьта на кѫщата е въ честьта на жената — каза баба Първа — за това на мѫжа се толкова не гледа; той не доноси чуждо сѣме у кѫщата, а жената, ако сгрѣши. «Честна кѫща» се казва на тая, дѣка жената е честна, а «курварска кѫща» казватъ на тая, дѣка жената шара. И такава кѫща хаиръ не вижда; тамо всичко върви на назадъ и най-накрай се довръшва). (Гл. § 139).

Баба Иона отъ Раковица, Кулско: Ако нѣкой върши хайдутлукъ т. е краде, обира, убива, пали и други лоши и грозни работи; ако нѣкой лъжливо се кълне и свидѣтелствува, та опропастява хората и погубва живота имъ; ако нѣкой е *паличъ*, пали кѫща, кошари, слама, сѣно, кошъ или снопе на нивата или бранище; — ако е опалникъ, т. е. клевети

*) По подробно за «натемията» или «проклетията» е писано въ Ж. Старина кн. III 375—380.

хората и ги подсказва на властьта — такива Господъ наказва.

Дъдо Петко Куковски отъ Горна Кремена: «Ако е кметъ или старейшина, чорбаджия и другъ голѣмецъ и първенецъ въ селото, па граби сиротината, тъпче сиромаситѣ, зима голѣми лихви, отнема земля или другъ имотъ отъ сиромаси, сирачета, и вдовици, или е кметъ или сѫдия, па сѫди по хатъръ, за пари или за хубость на жената, т. е. гледа *«на бѣли бедра"*, както казва народътъ а не *«бѣла брада"*.

Ако нѣкой е дукянджия, или кръчмаринъ и дава ексикъ или смѣсва вода въ виното или ракията и се кълне, че дава чисто вино или чиста ракия, или че тъкмо мѣри — такива Господь наказва.

Баба Сава Иванова отъ Бѣла-слатина: Ако нѣкой връща просѣкъ отъ кѫщата си безъ парче хлѣбъ, или му даде нѣщо, а послѣ се разкае, че е дала, както казва пѣсеньта:

«Дойдоха ти два просяка,
Ти свириха отъ пладнина
И просиха до вечера;
Ти имъ даде кора хлѣбецъ,
Що стояла три недѣли,
И за нея се ти разкая,
Се разкая, пишманъ стана».

Ако нѣкой, като орачъ, прѣорва чужди ниви на сираци и вдовици и разорва съноре т. е. присвоява чужда земля.

Ако нѣкой, като овчарь, разбръква стадото си въ чуждо стадо, та да земе нѣкоя овца чужда, особено ако чуждото е стадо на сираци и вдовица; ако нѣкой дава брашно на заемъ или връща заема или продава — смѣсва у него пепель или бѣла пръсть и смѣсва вѫтрѣ пѣсъкъ или счукана керемида, ако нѣкоя жена е магьосница, бродница, вѣщица, та съ магии прави пакости; сваля мѣсеца, обира млѣкото по стадата и плодоветѣ по нивитѣ; ако жена, която кърми, откаже да накърми сираченце, останало безъ майка; ако нѣкой изкопва мъртвецъ, за обиръ, или припиква гроба и кръста; ако нѣкой обира църква, или краде отъ цръква и монастиръ; ако нѣкой дигне ржка на попъ и духовникъ — всички тия Господъ наказва.

Баба Пена Ристова отъ Стубелъ Берковско: «Ако нѣкой прислушва разговора на други, па послѣ го разказва; ако е опалникъ т. е. шпионинъ и издадникъ, та пали хората; ако нѣкой одумва момиче да се неожени; ако нѣкой прави мунафаклъкъ (интрига) да се скара мѫжъ и жена или да ги раздѣли; ако нѣкой се радва, че е направилъ пакость нѣкому — всички тия Господь наказва.

* * *

§ 5. **А какви дѣяния Господь не наказва?** Дѣяния ненаказуеми отъ Бога.

Баба Сава Иваница: «Богъ не наказва: ако нѣкой открадне отъ спахия; ако нѣкой скрие отъ ушура или беглика; ако убиешъ турчинъ насилникъ; ако откраднешъ да нахранишъ дѣцата си и си откралналъ отъ богатъ човѣкъ или изѣдникъ. За тия грѣхове трѣбва да се изповѣда на духовника».

§ 6. **Какви наказания Господь изпраща на прѣстѫпницитѣ тукъ на землята и горѣ на небото?** Наказания отъ Бога тукъ на землята.

Баба Стана Първанова отъ Раковица; баба Сава Иванова отъ Бѣла-Слатина, баба Вела и баба Стояна Павловска отъ Кнежа, казватъ:

«За всичкитѣ горни грѣхове Господь праща различни наказания. Нѣкои полудѣватъ, нѣкои осакатѣватъ, нѣкои се разболѣватъ и лѣжатъ болни дълги години, та прогниятъ подъ тѣхъ деветъ постелки и се разложатъ още на врѣхъ земля — а на всичкитѣ тия хора — кѫщитѣ имъ опустѣватъ, и стоката съ имота иде по *«хали и невѣси»*.

Тия отговори подтвърдиха съ много примѣри, отъ които азъ излагамъ тукъ само нѣколко.

Герчо отъ Камено-полье Бѣло-Слатинска окол. сега, а нѣкога Вратчанска, билъ селски чорбаджия и голѣмъ изѣдникъ; съ турцитѣ се дружилъ, та сиротинята грабилъ и тъпкалъ и станалъ голѣмъ богаташъ.

На стари години той полудѣлъ и умрѣлъ лудъ въ мѫнастира Св. Илия, а иманьето му останало на сина му; той пъкъ билъ *«сбърканъ»* (идиотъ) и ходилъ по селото и кръчмитѣ и давалъ на кръчмаритѣ и свирджиитѣ жълтици на мѣсто двaесетачета. Той разсипалъ цѣлото иманье, и отъ кѫщата на Герчо чорбаджи не останалъ нити колецъ.

Двора му пустъ и незаграденъ сочятъ старцитѣ на младитѣ за примѣръ и назидание.

(Съобщаватъ: дѣдо Стоянъ Петковъ и дѣдо Мино Стояновъ отъ с. Камено-полье).

Дѣдо Мартинъ отъ сѫщето село, билъ тоже селски чорбаджия и изѣдникъ; съ турцитѣ спавалъ, съ тѣхъ лѣгалъ и у дома му всѣка вечерь ще имало турци гости. Билъ много богатъ, но и развратникъ.

На стари години осакатѣлъ и лѣжалъ боленъ дълги години и тъй умрѣлъ. Влаката му се изгубила до костъ и всичко опустѣло.

(Съобщаватъ сѫщитѣ старци).

Дѣдо Недѣлкьо отъ сѫщето село билъ селски чорбаджия и правилъ много пакости на хората. Стоката му ходила, та пасла изъ нивитѣ селски и сиромашки, и никой не е смѣялъ: нити да се оплаче, нити пъкъ да запре стоката му. На стари години и той осакатѣлъ и лѣжалъ на постеля дълги години и умрѣлъ.

* * *

Дѣдо Банко отъ сѫщето село билъ селски старѣйшина. У Севастополската война се искало отъ правителството *ищира* яловина (реквизиция) овни и говеда. Той събралъ тия овни и говеда отъ селото, откаралъ ги въ Русчукъ и ги прѣдалъ на войската. За тия овни и говеда му платили до пара, но дѣдо Банко ги изѣлъ и не далъ никому ни счупена пара. На стари години и той осакатѣлъ и осиромашелъ, та нѣмалъ хлѣбъ да ѣде.

Дѣдо Душко Балтовъ пакъ отъ сѫщето село, като старѣшина откаралъ реквизиция брашно на войската въ Видинъ. У брашното той турялъ и пепель, и така прѣдалъ повече брашно. Платили му брашното, но той изѣлъ всичкитѣ пари и на сиротината недалъ нищо. На стари години станалъ *сбърканъ*, осиромашелъ и ходилъ по село и по кръчмитѣ да го черпатъ и поятъ.

* * *

Нана Тошина отъ сѫщето село била магьосница и курва съ турцитѣ. На стари години полудѣла, и ходила така луда нѣколко години и умрѣла.

(Съобщаватъ сѫщитѣ дѣдо Стоянъ и дѣдо Мило).

Марко отъ Долна-Бѣшовица билъ кнезь. Той билъ голѣмъ изѣдникъ на сиромашията и голѣмъ курваринъ. Той изнасилилъ много моми и много булки, но като билъ съ турцитѣ едно, никой не е смѣялъ да се отплаче отъ нег . Съ неправда и изѣдничеството той натрупалъ голѣмо богатство.

На стари години и той станалъ „*сбърканъ*“ и тъй ходилъ нѣколко години и умрѣлъ.

(Съобщаватъ: дѣдо Гено Петковъ Куковски отъ Горна-Кремена Вратчанско и горнитѣ старци: дѣдо Стоянъ и дѣдо Мило отъ Камено-полье).

* * *

Тия сѫ наказанията тукъ на землята. Горѣ на небото?

„Никой отъ тамо не е дошълъ да ни каже“ — отговори баба Станя; баба Сава обаче вмѣсто отговоръ, продекламира тая старинска пѣсень: Наказание горѣ на небото.

. . . . . .

У пъкъло мрътви души горàтъ.
Едни души горатъ до колѣна,
Други души горатъ до пояса,
Треки души горатъ до рамѐне
И имъ горатъ коси на главàта
Они горатъ, очитѣ имъ гледатъ.
Що ми горатъ души до колѣна,
Тия бога не сѫ почитали,
Стара кума не сѫ почитали,
И просяци не сѫ даровали,
И пѫтници не пригледвали,
Сирачета не сѫ задойвали;
Що си горатъ, души до пояса,
Тия Бога не сѫ почитали,
Стари баща не сѫ почитали,
Сиромаси не сѫ пожалили,
Затворници не сѫ отпущали;
Що си горатъ души до рамена,
И имъ гори коса на главата,
Тия души връли самовили,
Самовили души магьосници,
Що по стока млеко обирали,
Обирали стока магьосвали;
Що сѫ още синоръ обирали,
Ясенъ мѣсецъ на земля сваляли,
Ясно слънце на земля сваляли
И на бога много наддѣлѣли.

. . . . . .

Ето, каза тя, такава е мѫка на грѣшницитѣ на оня свѣтъ. Така пѣсень казва, а пѣсеньта не лѫже, защото стари хора сѫ я пѣли, стари хора книжовници.

„Пъкъла съ мрътвитѣ грѣшни души сѫ виждали и ония, що се прѣнасяли на оня свѣтъ“ — каза баба Пена Ристова отъ Стубелъ.

* * *

Като наказание още Господъ на грѣшнитѣ тукъ на землята праща: Мрътвото имъ тѣло, закопано въ гроба, намирало се на другия день изхвърлено.

„*Землята го не приема*“ — казватъ баба Вела, и баба Стояна Павловска отъ Кнежа.

Мрътвото тѣло на грѣшницитѣ закопано, но не изгнива, не се «стопява».

„*И на землята тегне, и землята се гнуси да се досѣгне до таково тѣло*“ — каза баба Сава Иваница отъ Бѣла-Слатина.

* * *

Божието наказание се разпростира и на дѣцата.

§ 7. **Споредъ мнѣнието на народа, не разпространява ли се Божието наказание и на дѣцата на прѣстѫпника?**

„Клетвата на сирацитѣ и вдовицитѣ стига до трети повой“ — отговориха баба Тодора и баба Вида отъ Стакьовци, баба Пена Ристова отъ Стубелъ, баба Стана Първанова отъ Раковица.

„А пъкъ клетвата на селото и сиромаситѣ стига и гони до девети повой“ — притуриха: дѣдо Сейно и дѣдо Златинъ отъ Бѣла-Слатина, дѣдо Иванъ Петровъ Девенски отъ Малоратъ, дѣдо Гено Петковъ Куковски отъ Горна-Кремена, дѣдо Стоянъ Белчовъ отъ Ново-село и дѣдо Стоянъ Петковъ и дѣдо Мило Стояновъ отъ Камено-полье.

Отъ тия отговори въ форма на пословици се утвърдява отъ вѣрването народно, че божието наказание не се спира само на прѣкия и непосрѣдственъ прѣстѫпникъ, но се разпространява и на неговитѣ наслѣдници: синове и дъщери, внуци, правнуци и пр.

«Ако грѣшникътъ и насилника живѣе съ братията си въ задруга, и тия негови братия иматъ дѣлъ въ неправедно спечеленото богатство, божието наказание се простира и на тѣхъ и на тѣхния имотъ и на челядьта имъ» — обясни дѣдо Гено Петковъ отъ Горна-Кремена.

«Ако грѣшникътъ насилникъ има дѫщера и тя отиде въ друга кѫща и занесе отъ бащиното си богатство, божието наказание се простира и на нея и на дѣцата ѝ, а закачи и имота на тамошната кѫща» — обясни дѣдо Герго Върбановъ отъ Головица.

„Проклетото е като огънь: изгара всичко, що се доближи до него“ — обясни дѣдо Стоянъ Петковъ отъ Камено-поле.

«Ако братия и сестри не живѣятъ въ една кѫща съ грѣшника, божието наказание се не простира на тѣхъ и на тѣхнитѣ дѣца» — обясниха: дѣдо Сейно и дѣдо Златанъ Нанковъ отъ Бѣла-слатина.

«Божието наказание се показва и являва въ това: на грѣшника се свръшва мѫжкия родъ и отъ негова кръвь не остая колѣно и влака» — обясни дѣдо Иванъ отъ Малоратъ.

«Най-напрѣдъ той губи въ стока и пари — удари да му върви на назадъ, послѣ, нѣкое отъ най-обичнитѣ му дѣца се разболѣва и умрѣ; въ кѫщата му почнатъ да болѣдуватъ и да умиратъ — това всичко богъ праща като хаберджия на насилника, че божието наказание е близо» — обясни дѣдо Гено отъ Горна-Кремена.

«Ако той продължава своитѣ грѣшки, или грабителски и насилнически работи, тогава Господь праща на самия него наказание: начиня да боледува, или осакатѣва, или се умопобръква, става лудъ или шашкънинъ и лѣга на постеля. Като лѣжи да дотегне: и на себе, и на домашнитѣ, умира съ тежка смърть. И, като го закопатъ, по нѣкога землята го неприбира.

Послѣ него въ кѫщата му влѣзне проклетията сиромашка и почне да мете: дѣцата умиратъ, снахитѣ умиратъ, синоветѣ полудѣватъ, ако не сѫ родени вече шашкъне, а имота начиня да се губи, и най-накрай, кѫщата опустела» — обясниха дѣдо Сейно, дѣдо Петко, дѣдо Златанъ и дѣдо Стоянъ.

«Много пѫти наказанието божие дойде на внуцитѣ на дъщерята на грѣшника — отъ тамо, и когато нѣкого сполѣти нѣкаква голѣма бѣда, вѣрва се, че тоя човѣкъ, макаръ и добъръ, изпаща грѣховетѣ на своитѣ дѣди. *„Каква клетва имамъ да изпащамъ“*, или *„Каква клетиня ме гони“* — казватъ тия, върху които се сринала голѣмата бѣда — обясни дѣдо Гено отъ Горна-Кремена.

И тука ми посочиха множество примѣри, отъ които излагамъ само слѣднитѣ:

Синътъ на Марко отъ Долна-бешовица, за който Марко спомѣнахъ погорѣ, билъ шашкънинъ и давалъ жълтици на мѣсто двaесетачета; кѫщата имъ опустѣла.

Дѣдо Мартинъ, дѣдо Ничо Пиронкьевъ, дѣдо Иванъ Комара, дѣдо Душко Балтовъ, дѣдо Банко и

много други — били изедници, но отъ тѣхъ днеска нѣма ни поменъ.

При тия примѣри, азъ щѫ притуря още единъ, разказанъ ми отъ дѣдо Станьо отъ Фида-бей или днешно Марийно.

«Извѣстния въ нашата история прѣдатель *Хаджи Иорданъ младия,* послѣ своето прѣдателство на заговора на Мамарчева, съ което той покачи на бѣсилката нѣколко десетки българи, билъ получилъ награда отъ Султана и прати да събира правото отъ всичкитѣ скели край Дунава и цѣлата іова въ Търновско да бѫде негова.

Той забогатѣлъ толкова, щото жълтицитѣ теглилъ съ крини.

Единъ день, като се връщалъ отъ Търново за Елена, свърналъ при дѣдо Станьо въ Фида-бей, съ когото билъ добрѣ. Дѣдо Станьо, е тъй му дошло, и казалъ на прѣдателя: «Дѣдо хаджи! Врѣме е да се покаешъ; ако не мислишъ за себе си, мисли за дѣцата. Знай, Господь има».

Хаджията, ако бѣше билъ другъ, щѣлъ лесно да му отговори съ затворъ, но на дѣдо Станьо, нѣмалъ що. Той само се засмѣлъ и казалъ:

«Ей, дѣдо Станьо, ама си глупавъ! Господь ли? Празднa работа. Азъ имамъ толкова злато, щото моитѣ синове само злато да ядѫтъ, немогѫтъ го изѣ за сто години». Казалъ и си заминалъ.

Послѣ малко женилъ най-стария си синъ и зелъ булка отъ Горна-Орѣховица. Свадбата е била зимно врѣме. Повикани сѫ били гости, и числото имъ е било толко голѣмо, щото, единия край е билъ стигналъ въ селото Драганово, а другия излизалъ изъ Горна-Орѣховица. Изъ пѫтя на всѣки единъ часъ разтояние имало огньове на камари, за да се грѣятъ сватовете, и при всѣки огънь и бъчва съ вино да пиятъ.

Не се мина много врѣме, — продължава дѣдо Станьо — и чухме, че чорбаджи Иордана, хаджията убили въ Русчукъ. А имането му, и съ дѣцата му какво стана?

— Иманьето и дѣцата му . . . . иди въ Елена и ще видишъ» — отговори той. Отидохъ, но неможахъ да видя нито едного отъ синоветѣ му.

Въ 1894 г. като бѣхъ втори пѫть въ Елена поискахъ да видя най-стария му синъ — тоя сѫщия, чиято свадба бѣ станала за чудо и за приказъ — и да го разпитамъ за баща му. Бѣхъ придруженъ отъ единъ разсиленъ отъ градския съвѣтъ. Влѣзнахме

въ една полусрутена кѫщичка; край огнището сѣдѣше единъ човѣкъ, който бѣше сѣнка и по когото личеше грозна мизерия и убожество.

Като му съобщихъ за цѣлта на моето при него идване, той се позасмѣ и ми каза: «Готовъ съмъ да ви разкажа, но най-напрѣдъ дай ми кора хлѣбецъ, че отъ три дни не съмъ хапналъ нищо.»

Веднага пратихъ разсилния който донесе хлѣбъ за единъ левъ; подадохъ му единъ самунъ, и той го грабна и изгълта съ една лакомия, подобна на гладнитѣ звѣрове.

«Само злато да ядатъ синоветѣ ми, пакъ не можатъ го изѣ за сто години!» — се сѣтихъ за думитѣ на хаджията, а пъкъ най-стария му синъ доживѣлъ бѣ да гладува по три дни.

* * *

Изпросванье опрощение отъ Бога.

§ 8. **Може ли нѣкой да изпроси опрощение отъ Бога тукъ на земята и по какъвъ начинъ?**

Баба Пена Ристова отъ Стубелъ, баба Иона отъ Раковица, баба Вела отъ Кнежа, дѣдо Иванъ Петровъ отъ Малоратъ, дѣдо Сейно и дѣдо Златанъ отъ бѣла-Слатина, дѣдо Димитръ Цековъ отъ Комощица — отговориха всички утвърдително.

«Може да му се простятъ грѣховетѣ и да умрѣ опростенъ, ако остави всичкото си имане на църква или мѫнастиръ, и отиде да живѣе у мѫнастиръ — каза баба Пена Ристова отъ Стубелъ — «какво направи дѣдо Петъръ; онъ си хариза нивитѣ на Лопушкия мѫнастиръ и отиде тамо, та умрѣ като калугеръ».

«Може, да бѫде простенъ, ако направи църква или мѫнастиръ, или помогне да се направи църква и мѫнастиръ» — каза баба Иона отъ Раковица.

«Може да бѫде простенъ, ако направи икони, ако хариже нѣщо на църкви и мѫнастири» — каза баба Вела.

«Може да бѫде простенъ, ако направи мостъ, геранъ, чешма или другъ «*заветъ*» (хаиратъ); ако купи волове на нѣкое сираче или нѣкой сиромахъ, или ако ожени нѣкое сираче; тогава «*Клетината*» се откупва и той умира простенъ» — отговори дѣдо Иванъ отъ Малоратъ.

«Може да бѫде простенъ, ако иде на Божи гробъ, на Св. Гора, или Св. Отецъ (Св. Иванъ Рилски) и тамо си служи литургия» — отговори дѣдо Сейно.

— «Може да бѫде простенъ» — притури дѣдо Златанъ, ама ако се покае и зарече вече да не прави лоши работи — защото другояче — «*отишелъ съ единъ гьаволъ, а се върналъ съ три*».

Опрощение послѣсмъртьта.

§ 9. **Може ли нѣкой да бѫде опростенъ и послѣ смъртьта си и по кой начинъ?**

На туй питание, баба Вида отъ Стакьовци, отговори:

«Може; ако синоветѣ и дъщеритѣ му даватъ по църква и мѫнастири, за неговата душа; ако праватъ добро на сираци и вдовици и на сиромашията за неговата душа, и ако върнатъ всичко, що е баща имъ или дѣда имъ ограбилъ отъ сиромашията».

«Баба Стана се бѣше прѣносила*), богъ да я прости — и казваше така:

«Видѣхъ дѣдо Ивана — а тоя дѣдо Иванъ бѣше изѣдникъ и се дружеше много съ турцитѣ — въ една тъмна стая и прѣдъ него свѣтулка една свѣщица. А синоветѣ бѣха служили литургии, бѣха давали по църкви и мѫнастири. «Защо си въ тая стая?» — го попитала баба Стана, на ли ти служиха литургия синоветѣ и даваха по църкви и мѫнастири?

— Даваха—отвърналъ дѣдо Иванъ, но даваха безъ сърдце; па и не рачиха да върнатъ на сиромаситѣ, що съмъ зелъ съ неправда. Кажи имъ да върнатъ на всички, що съмъ отнелъ.

«А каква е тая свѣщица? — попитала го баба Стана.

— Това е лоевото угарче — единствено мое добро, що съмъ направилъ въ живота си; тая лоева не цѣла свѣщъ бѣхъ далъ на вдовицата Пенка, и ето сега само тя ми свѣти; да не е и тя, ази щѣхъ да бѫда съвсѣмъ у тъмно, и ти нѣмаше да ме видишъ».

«Баба Стана — продължи баба Вида, видѣла по далечко дѣдо Стояна, който бѣше кръчмаринъ и всѣки знаеше, че даваше ексикъ, па бѣше и изѣдникъ; тоя дѣдо Стоянъ билъ подъ едно дърво хубаво и прѣдъ него голѣма трапеза. Като го попитала, какъ е дошелъ на това мѣсто, той и поржчалъ да каже на синоветѣ му, че сѫ добрѣ сторили дѣто сѫ върнали на всичкитѣ хора, щото той имъ бѣше отнелъ».

---

*) *Прѣносване* на оня свѣтъ е летаргически сънь, въ който заспиватъ по нѣкога нѣкои людие; народътъ вѣрва че тия людие сѫ ходили на оня свѣтъ. Па и самитѣ заспали утвърждаватъ това вѣрване, защото когато се събудятъ, разказватъ какво сѫ видѣли на оня свѣтъ, съ кого се срѣщали, кого сѫ видѣли, кждѣ сѫ ги видвали и какво е поржчалъ той да каже на домашнитѣ му. За прѣнасянието е писано Ж. Старина кн. III стр. 278 — 279.

И наистина — притури баба Вида, като закопаха дѣдо Стоянъ, синоветѣ му на трапезата още попитахѫ: бе, братия, кого бащаи не разплакалъ; кому е изѣлъ нѣщо? Нека всѣки каже и ния ще му върнемъ. Искаме да му откупиме душата отъ грѣховетѣ.

И всѣкому дадохѫ: кому чифтъ волове, кому овца съ ягне, кому крава. кому пари, кому жито — и всичкитѣ тия хорица простиха дѣду Стояну, и ето той се откупилъ» — свърши баба Вида.

Баба Сава Иваница отъ Бѣла-Слатина, баба Райка Иотовица отъ Кнежа и баба Гана отъ Вълкова-Слатина — отговориха:

— Може и послѣ смъртьта да си откупи човѣкъ грѣховетѣ съ литургии и съ милостиня по сиромашията — но кѫдѣ всѣкога такива синове и дъщери да откупватъ съ такива добри работи бащитѣ и майкитѣ си. Тѣ те повече кълнѫтъ, че не си имъ оставилъ повече иманье. За това, най-добрѣ е, човѣкъ, додѣто е още живъ, да се пази отъ лоши работи и да прави добро; «*това, що даде човѣкъ съ рѫката си, то се намира, то откупва*».

* * *

§ 10. **Нѣма ли случаи, щото народътъ да прѣслѣдва и наказва нѣкои дѣяния поради религиозни побуждения, и какви сѫ тия дѣяния?**

Дѣяния прѣслѣдвани поради религиозни побуждения.

Дѣдо Иванъ Петровъ Девенски отъ Малоратъ, Дѣдо Николо попъ Ценовъ отъ Метковецъ, дѣдо Моно Петковъ отъ Орсоя дѣдо Герго отъ Душилница — като имъ обяснихъ съдържанието на положения въпросъ, отговориха:

Дѣдо Иванъ: „Ако нѣкой прави грѣхъ, който ще навлѣче зло на цѣлото село, селото има право да го накаже. Такива грѣхове сѫ: ако нѣкой иде на работа у польето на нѣкой голѣмъ праздникъ, или на Русаля или другъ день, въ който никой не смѣе да излиза у польето — наказва се съ глоба, съ затворъ, па и съ бой, защото неговата работа у польето ще докара: или градъ, или суша, та ще пати цѣлото село; ако нѣкой блажи прѣзъ поститѣ или петъкъ — защото блаженьето въ една кѫща, съсипва тая кѫща, но съсипва и селото: ще дойде моръ на добитъка, или по дѣцата“.

Сѫщето отвърдиха и другитѣ старци: Дѣдо Герго отъ Душилница и дѣдо Моно отъ Орсоя — отговориха: ако нѣкой турчинъ или евреинъ опсува (попържа) на вѣра, на кръсть или св. Богородица — всѣки християнинъ има право да го бие — грѣхъ

нѣма; ако турчинъ отвлѣче момиче да го потурчи, може всѣки да го убие — грѣхъ нѣма; ако евреитѣ откраднатъ дѣте и го заколятъ, та му зиматъ кръвьта — народа може да разсипе еврейски кѫщи, да убие евреи, еврейки, па и дѣца еврейски — грѣхъ нѣма; ако дъщеря или синъ поискатъ да се потурчатъ — баща имъ, братъ имъ, чича имъ, па и всѣки близъкъ роднина може да ги убие — грѣхъ нѣма.

Разлика между прѣстѫпление и грѣхъ.

§ 11. **Различава ли народътъ прѣстѫпление отъ грѣхъ, и въ какво се състои тая разница?**

Баба Митра отъ Грозеви-Кошари Бѣлицитѣ Ихтиманско, баба Елка Маркова отъ Чупренье, баба Стояна Павловска отъ Кнежа дѣдо Герго Върбановъ Щърбия отъ Толовица — отговориха:

Баба Митра: „Има работа, за която Господь сѫди, а законъ я не лови — и това е грѣхъ; има пъкъ работа, за която Господь не сѫди, а законъ я лови — това е лоша работа, каквото казвашъ ти прѣстѫпление, зло голѣмо.

Баба Елка каза сѫщето: „За грѣхъ Господь сѫди, а закона не лови, а за лоша работа срѣщу закона, Господь не сѫди, а закона лови.“

Баба Стояна — утвърди сѫщето. Прочее, мѣжду грѣхъ и прѣстѫпление има разница, и тая разница се състои въ това, че за грѣхъ, човѣкъ не отговара тука никому и не се прѣслѣдва отъ закона, а го чека наказание тамо горѣ на небото — когато за прѣстѫпление човѣкъ бива наказванъ тука.

Кои дѣяния сѫ прѣстѫпление, и кои — грѣхъ?

§ 12. **Какви дѣяния народътъ счита за грѣхъ, а кои — за прѣстѫпление?**

Дѣдо Герго отговори:

Закона те гони, простѫпка е, а не грѣхъ.	*Закона те не гони, а грѣхъ е:*
Ако скриешъ отъ беглика овци, отъ ушурджията снопе или друго.	Ако подскажешъ: кѫдѣ и кой е скрилъ овци, снопе и друго.
* * *	* * *
Ако садишъ тутунъ измежду нивата.	Ако подскажешъ: кѫдѣ и кой има такъвъ тутунъ.
* * *	* * *
Ако утрѣпешъ турчинъ насилникъ.	Ако подскажешъ, кой го утрѣпалъ.
* * *	* * *
Ако станешъ комита.	Ако подскажешъ, кой е комита.

* * *

Ако скриешъ комита.

* * *

Ако подскажешъ, кой крие комита.

* * *

Дѣдо Димитъръ Цековъ отъ Комищица отговори: Грѣхъ е: ако блажишъ т. е., ако ѣдежъ месо прѣзъ поститѣ, срѣда и петакъ; ако прѣядешъ; ако прѣпиешъ и се упиешъ; ако облажишъ другого въ постни дни безъ той да знае; ако ненадоишъ сираче, ако то е кърмаче безъ майка; ако не пригледашъ и не помогнешъ на сираче и вдовица; ако изпѫдишъ просѣкъ отъ кѫщата си; ако изпѫдишъ изъ кѫщата баща си или майка си или дигнешъ ржка на тѣхъ; ако дигашъ на сѫдъ баща си или майка си; ако одумашъ нѣкого; ако говоришъ за хората лошо; ако се не изповѣдвашъ и комкавашъ и ако не ходишъ въ църква; ако зимашъ лихва; за борчъ ако продавашъ на човѣка воловетѣ или кѫщата му; ако нѣмашъ милость за сиромаси; ако си курваринъ или курва; ако видишъ нѣкого, въ бѣда и му непомогнешъ; ако видишъ нѣкого, че се дави и го не извадишъ; ако жена стане бродница, та обира по стоката млѣкото, а по нивитѣ — плода; ако жена стане магьозница, та прави магия на хората и сваля мѣсеца; ако нѣкой, сбъркалъ пѫтя и го неоправишъ, а затлачишъ; ако нѣкому се счупила колата и му непомогнешъ да ги поправи; ако си съ кола или друго и стигнешъ старъ човѣкъ, кляпналъ отъ пѫть, и го неземешъ на колата; ако нощно врѣме ти дойде пѫтникъ и го неприемешъ; ако ти искатъ за църква, училище, мостъ, чешма или манастиръ и не дадешъ, колко ти стига ржка».

* * *

§ 13. **Кое е поважно за народа: грѣхътъ ли или прѣстѫплението?**

По важното: грѣхъ или прѣстѫпление?

Дѣдо Кольо отъ Сливата отговори: «Има работи за които и закона гони и сѫди па и грѣхъ сѫ: кражба, убийство, паленье, разбойничество, обири и други — отъ такива грѣхове да пази Господь всѣкого, защото сѫ и голѣми грѣхове; има лоши работи, за които закона само гони и сѫди, а не сѫ грѣхъ: да скрие човѣкъ отъ беглика или отъ ушура, да убиешъ турчинъ, който отвлѣкълъ момиче да го турчи; да убиешъ еврейнъ, който открадналъ дѣте за кръвьта му — такива работи не сѫ грѣхъ; има работи, които закона не сѫди, а сѫ голѣмъ грѣхъ, тѣ сѫ:

(Той изброи всичкитѣ почти дѣяния, които сѫ споменати въ по горния § 10); всичкитѣ тия работи сѫ голѣмъ грѣхъ и клетинята стига до трети и девети, повой, заради това бѣгай отъ такива работи като отъ огънь.“

Дѣдо Мило Стояновъ отъ Камено-полье отговори: за мене е да се пазя отъ грѣхъ, защото и тука докарва зло, а тамо горѣ ще се мѫчя, а лоши работи, които закона сѫди и гони — ще те сѫди, ако тегуловятъ, ако ли те не уловятъ, по чистъ си и отъ гѫлѫбъ.

Дѣдо Найденъ Кралцевъ Новосело, отговори: „Я се боя отъ грѣхъ, а отъ лоши работи, които сѫди и сѫдъ и полиция — гледамъ да ме не уловятъ».

* * *

Наказание за простѫпки, считани за грѣховни.

§ 14. **Имало ли е случаи да се наказватъ такива простѫпки, които се считатъ за грѣховни?**

Дѣдо Златанъ отъ Бѣла-Слатина, отговори: „Всѣка коза за свой кракъ“; всѣки, кой какво прави това ще намѣри, затова никой никому грѣха не може да носи. Ама, има грѣхъ, за който цѣлото село ще пати, и за такъвъ грѣхъ селото може да наказва. Така:

«Ако у селото роди мома или вдовица — градъ ще бие цѣлото село; за това такава мома или вдовица се натоварва на кола, прѣкарва се прѣзъ селото по ризица, окѫпва се въ рѣката и се изгонва (сюргюносва) изъ селото.

Магьосница, бродница и явна курва — докарватъ суша или градъ, затова и такиви жени се пропѫждватъ изъ село.

Ако нѣкой излѣзне у полето въ праздниченъ день — докарва суша или градъ, или наводнение, и такъвъ селото наказва: чупи му колата, глобява го за църквата, па го и по натупва, ако дипъ е вироглавъ.

Ако нѣкои блажи прѣзъ поститѣ — докарва моръ по добитъка или по дѣцата — такъвъ се глобява за църквата; ако ли се не остава отъ тоя адетъ, затваратъ го па и понатупватъ».

Туй говорѣше прѣдъ дѣдо Сейно и още нѣколко старци, които утвърдиха сѫщето.

Такива лица се сѫдятъ отъ старѣйшината, попа и нѣколко старци, отъ които, единия старецъ отъ тая сѫща кѫща, отъ дѣто е прѣстѫпника. Ако дойде работата до тѣлесно наказание: „бие си го баща му, чича му, дѣда му или по старият му братъ“ — притури дѣдо Гено Петковъ отъ Горна-Кремена.

* * *

§ 15. **Сѫществува ли обичай да отмъщава нѣкой нѣкому за сторено прѣстѫпление?** Отмъщение за сторено зло.

„Да отвръщаме зло за зло, не е християнско“ — отговори дѣдо Божилъ Цековъ отъ Ярловица — „ама има работи, които ни каратъ да сгрѣшаваме и самички ние да се сѫдимъ и прѣсѫждаме.

Ако нѣкой, да ме простите за дума, насили нѣкого отъ челядьта: момиче или булка, тогава всѣки мѫжъ отъ кѫщата е дълженъ да отмъсти за тоя срамъ, нанесенъ на цѣлата кѫща“.

„Ако нѣкой убие баща ми или майка ми, или брата ми или другого нѣкого отъ близкитѣ ми — а сѫдъ го не лови“ — отговори дѣдо Иванъ Петровъ Девенски отъ Малоратъ — тогава правъ съмъ да отмъстя и грѣхъ нѣма“.

«Ако нѣкой нападне на честьта на челядьта ми — имамъ пакъ право да отмъстя, грѣхъ нѣма».

«За друго нѣщо отмъщение нѣма, небива».

* * *

§ 16. **Съ какви срѣдства става това отмъщение?** Какъ се отмъщава.

«Като си отмъщава човѣкъ — казва дѣдо Иванъ, — «трѣбва да се пази отъ грѣхъ. Най-правото е да отвърнешъ само на тогова, който е нанесълъ срамъ на кѫщата, или който е сторилъ убийството — и то като го убиешъ, но само него.

«Ако обезчестишъ и ти нѣкого отъ неговата челядь — грѣхъ е; ако и ти убиешъ нѣкого отъ неговитѣ — грѣхъ е; ако го запалишъ — грѣхъ е, защото ще пострадаятъ и други, които сѫ невиновни».

«Най-хубавото е да убиешъ насилника — каза дѣдо Божинъ; и то е грѣхъ, ама духовника ти дава комка, защото си убилъ, за да омиешъ срама на кѫщата, на челядьта».

По насъ отвръщатъ много различно — казва дѣдо Гено отъ Горна-Кремена, но всичко е грѣхъ: палятъ кошарата, палятъ сѣното, палятъ кѫщата и това вършатъ тайно. Трѣбва да си отвърнешъ на злосторника явно у срѣдъ-день, прѣдъ цѣлото село, и да кажешъ, защо и за какво го убивашъ.

Има пакостници, които си отвръщатъ (отмъщаватъ) за нищо и никаква работа; напр.: опасълъ ти нивата, и ти си обадилъ на кмета — онъ те пали; украдналъ ти нѣщо, и ти го обаждашъ — отъ ядъ и инатъ, онъ те пакъ пали; отсѣкълъ ти отъ бра-

нището, хваналъ си го и го обаждашъ — онъ те пакъ пали. Ето такива отмъщения сѫ грѣховни и никой не може да ги одобри».

* * *

Суевѣрни способи за отмъщение.

§ 17. **Не употрѣблява ли народътъ нѣкои суевѣрни способи за отмъщение и какви?**

Дѣдо Николо Миловъ отъ Ярловци, дѣдо Гѣно Петковъ отъ Горна-Кремена и дѣдо Гѣрго Орсоя, отговориха:

Дѣдо Николо: «Има бездушни хора, които отиватъ при магьосници, та гледатъ да си отмъстятъ но това е голѣмъ грѣхъ. Лѣятъ му куршумъ, напращатъ му живакъ въ кѫщи, завиватъ му колецъ, правятъ магии на челядьта му, на стоката му и на нивитѣ му, или пъкъ зиматъ отрова отъ циганки и бродници. Най-доброто е лошия и пакостния човѣкъ да го оставишъ на Бога, и той ще му сѫди».

Дѣдо Гено Петковъ: «Простъ свѣтъ, па не може да прѣтърпи; като не може, или не смѣе да направи нищо на самия злосторникъ, той отива при магьосници, при бродници, при врачки и отъ тѣхъ иска помощь. И помощь тия самодиви даватъ: или му измарятъ стоката и челядьта съ магии, или му обиратъ нивитѣ, или напращатъ живакъ у кѫщата на злосторника. И тия магии повечето пѫти не ловятъ самия злосторникъ — защото ортака на дявола магии не ловятъ — но ловятъ челядьта му, и заради това тия магии сѫ голѣмъ грѣхъ».

«Такъвъ надутъ отъ дявола човѣкъ магии го не стигатъ; Господь е неговия сѫдия; за това най-добрѣ е да се остави на Божия сѫдъ».

Дѣдо Герго: «Има такива бездушници, които, за да си отмъстятъ на злосторника, забравятъ и грѣхъ и бога и отиватъ при магьосници и бродници. Но злосторника магии не ловятъ, защото е вече станалъ ортакъ съ дявола, а пати челядьта му, или стоката му, а това е голѣмъ грѣхъ. Трѣбва на такъвъ лошъ човѣкъ, ако не си кадъръ на самия него да «отмъстишъ, да оставишъ на Бога».

* * *

Прибѣгване къмъ помощьта на Бога за отмъщение.

§ 18. **Нѣма ли обичай, щото обиденията да прибѣгва къмъ Бога, за да отмъсти на злосторника?**

Дѣдо Герго: «Който е християнинъ той, намѣсто да прибѣгва къмъ магии, отива въ нѣкой мѫнастиръ и тамо: или даде нѣкое добиче, или направи кандило, та Господь да прѣсѫди: кой е правъ и кой кривъ.

«И Господь не остая глухъ на тая молба» — притури дѣдо Николо — скоро отплаща на кривия».

«Марко отъ Долна-Бешовица — казва дѣдо Гѳно Петковъ — «зелъ насила на единъ селенинъ шестъ овци и три юнци, божемъ ималъ да му дава; тоя селенинъ, като се боялъ да го тѫжи на конака, зелъ та откаралъ единъ овенъ на мѫнастира Св. Илия, като молилъ да се служи литургия за Марка. Марко билъ браничарь, събиралъ овци, овни, говеда; на третия день дошли приставетѣ му и му казали, че умрѣли 40 овци и 20 глави говеда — между тия овци и говеда, били и на селенина шесть овци и три юнци. «Това е божие наказание — рекалъ Марко, заради Петка».

Тука спада и обичая да се прави *„проклетия“* или *„натемия“* срѣщу лошитѣ и изедници хора. (Гл. § 3).

* * *

Помирение чрѣзъ откупъ.

§ 19. **Нѣма ли въ народа обичай, щото да се допуска помирение между пострадалия и злосторника чрѣзъ откупъ; ако има, то за какви прѣстѫпления се допуска примирение и откупа?**

Дѣдо Николо бабинъ Прединъ съ дѣдо Мано Петковъ отъ Орсоя, дѣдо Божинъ Цековъ отъ Ярловица, дѣдо Найденъ отъ Ново-село, дѣдо Мило Стефановъ отъ Алтимиръ — отговориха:

Дѣдо Николо и дѣдо Моно: «Може да се помирятъ, ако единия заплати загубитѣ на пострадалия, или му плати *„кръвнина“* за убийство или «откупъ» за осакатявание.

Петко запалилъ на Стояна сѣното или кошарата и се уловилъ; такъвъ се наказваше съ затворъ въ пранга; ама Петко или баща му моли Стояна и му заплаща всички загуби, и Стоянъ го опроства — и работата се свръшва; никой не дири и не закача Петка. Ако да сѫ го вече откарали въ конака, като иде Стоянъ и каже: «язе се помирихъ, нѣмамъ давия, пущатъ Петка, оти безъ даваджия турцитѣ не сѫдѣха».

Каменъ на дѣдо Гергови отъ Чорльово бѣше убилъ едного отъ синоветѣ, незнамъ на дѣдо Цоло ли или другъ: скарали се у бранището и оня дигне манарата, та по главата. Затвориха Камена, но дѣдо Герго отишълъ при дѣдо Цоло, платилъ «кръвнина» нѣщо, мислимъ 30 кисии (петнаесеть хиляди гроша) и дѣдо Цоло отива на конака и казва: «нѣмамъ давия», и пуснаха веднага Камена, само че и тамо пооскубали дѣда Герга».

Дѣдо Мило каза: «примирение може да стане, доста само пострадалия да се склони. Па и въ старо врѣме повече давии се свършвали въ село съ примирение; нашитѣ старци не сѫ давали да се ходи по конаци, да се трошатъ и да пълнятъ кесиитѣ на кадии и муфтии и на разни изѣдници въ конака».

«Примирение става отговори дѣдо Божилъ — ако лошото дѣло е извършено отъ аджемилъкъ. Така: дѣдо Стояновата унукиня се присмѣла на дѣдо Василовия унукъ — тя е мома, а той ергенинъ. Момъка се разсърдилъ и се похвалилъ прѣдъ всичкитѣ, че ще види Петрана — името на момата, какво е нѣщо мѫжъ. И наистина, не минало нѣщо недѣля и една нощь пламнала кошарата на дѣдо Стоянъ: изгорѣли му шесть пласта сѣно, двѣ камари слама, кошара, егрекъ кошове съ кукурузъ, амбаре два съ жито. И стоката щѣла да изгори, но еле момчетата убрѣзали да отворятъ и я напѫдятъ. Бре кой това направи? Пита разпитва старѣшината, доходи и кнеза и всички казаха: това не е никой другъ освѣнъ дѣдо Василовия унукъ — Панчо. Затвориха го, удариха му нѣколко пръчки и Панчо всичко изказа.

Връзаха Панча и ще го каратъ на Паланка, а отъ тамо у Видинъ.

«Събраха се старцитѣ, па кандарисватъ дѣдо Стояна: «Аджемилъкъ е направилъ, разядосалъ се на унукинята ти, па направилъ; хайде ти му прости. Дѣдо Василъ има да ти заплати. И дѣдо Стоянъ се склони, и Панчо пуснаха».

— «Ако се сбиятъ на хоро, на нива, на бачия за овци, у бранище или другадѣ — каза дѣдо Найденъ, па у това сбиване единъ убие другиго, може да се примири, и селенитѣ не даватъ да се иде на конака; плати «*кръвнина*» па свършено».

— «Може да стане помирение, ако нѣкой извърши прѣстѫпление отъ аджемилъкъ, т. е. у ядъ; и нѣкога такива давии не сѫ ходили при кадията» — отговори дѣдо Мило Стефановъ. «Ама, ако нѣкой е хайдукъ, та прави обири, убийства, пали хората, убива ги, краде и други — съ такъвъ помирение е колецъ или въже или сатъръ» — завръши сѫщия старецъ.

* * *

Кой дава и кой зима «кръвнина» или «откупа».

§ 20. **„Кръвнината“ или „откупа“ кой ги зима, чий ставатъ?**

Дѣдо Николо: «ако «откупа» е за запалена кошара, сѣно, стока, и пр., зима ги стареца на задру-

гата, и стават общи на всички; ако *„кръвнината“* е за момъкъ или мома, зима ги бащата или майката; ако *„кръвнината“* е за мѫжъ или жена съ дѣца, остая за дѣцата; ако *„откупа“* е за осакатявание, зима го осакателия».

Сѫщия отговоръ дадоха и: Дѣдо Моно, дѣдо Божинъ, дѣдо Найденъ и дѣдо Мило.

* * *

Послѣ даваньето и приеманьето на «кръвнината» или «откупа», може ли дѣлото да се обнови.

§ 21. **Какъ гледа народътъ, ако нѣкой като земе «кръвнината» или «откупа», а послѣ пакъ иде да обажда на сѫда?**

«Това не е ставало и неможе да бѫде» — отговори *дѣдо Николо* — защото е голѣмъ грѣхъ; веднъжъ опростена грѣшка се забравя. Ако нѣкой послѣ примирението и зимането на откупа, поднови давията — той е изѣдникъ».

— Послѣ примирението, може да се поднови давията само, ако откупа не е даденъ; даде ли откупъ, давията не може да се поднови. Такъвъ, който поднови давията послѣ откупа се гледа отъ народа като най-лошъ човѣкъ и на такъвъ правятъ *«натемия»* — отговори дѣдо Мило отъ Алтимиръ.

Начинътъ на отсичанье «кръвнината» или «откупа» и размѣрътъ.

§ 22. **Кой и по какъвъ начинъ отсича „Кръвнината“ или „Откупа“; има ли отредено отъ народния обичай какъвъ ще бѫде размѣра на откупа, или тоя размѣръ се отрежда при всѣкой случай съ отдѣлно съглашение?**

Дѣдо Живко Петковъ отъ Чупренье, дѣдо Иванъ Петровъ Девенски отъ Малоратъ, дѣдо Димитъръ Цековъ отъ Комощица — отговориха:

Дѣдо Живко: „Когато стане нѣкое запалвание, убийство или осакатявание, пострадалия отива при старѣшината и му се оплаче. Старѣшината земе грижа да намѣри, кой е извършилъ тая работа. Намѣри ли се, събиратъ се старцитѣ-роднини и на двѣтѣ страни и се вика и свещеника, и тукъ се отсича, какъвъ и колко трѣбва да бѫде откупа: въ пари ли, въ стока ли, въ храна ли и пр.

Дѣдо Димитъръ, дългогодишенъ старѣшина и първенецъ селски каза:

„Кръвнината“ е отредена — триесетъ кисии пари, а това сѫ наши пари петнаесетъ хиляди гроша“.

За *ржка, око, ухо* и *кракъ „откупа“* се отсича спроти това: да ли осакатѣлия ще може да си работи у полето и съ тоя сакатлъкъ. Ако е ржка и кракъ, *„откупа“* е петнаесетъ кисии, ако е око, пакъ пет-

наесетъ; ако е *ухо* „откупа“ е четири до петь кисии, па и по-малко.

Ако е запалено снопе, сѣно, слама, кошара или друго — „*откупа*“ се отсича спроти загубата. Много пѫти „*откупа*“ се дава пакъ въ слама, сѣно, храна, а кошарата да се направи.

Дѣдо Иванъ: „Старцитѣ-роднини на двѣтѣ страни и попа отреждатъ, какъвъ трѣбва да бѫде откупа; гледа се кудрета (състоянието) и на двѣтѣ страни: ако едната е по-заможна, а другата е послаба „*откупа*“ бива по-голѣмшъкъ; ако ли кѫщата, отъ дѣто е направенъ пакостлъка е по-слаба, а пострадалата е пò-ячка, *откупа* бива по-малъкъ. Гледа се, еле, да не плаче нити една отъ странитѣ. Освѣнъ „*откупа*“, много пѫти на момъка който е сторилъ пакостлъка, старцитѣ ударятъ и по нѣкоя тояга „*за акълъ*“.

Обряди при примиряванието.

§ 23. **Неизвършватъ ли се нѣкакви обряди при примирението?**

Дѣдо Димитъръ: „Какви обряди, никакви. Като се отсече „*откупа*“ старцитѣ на двѣтѣ страни ще цѣлуватъ рѫка на попа, ще си цѣлуватъ и помежду си рѫка, и свръшено. Виновника, ще цѣлува рѫка на попа, на старцитѣ-примирители, на стареца пострадалия и на своя баща или дѣда, и свършено.

Наслѣдницитѣ могатъ ли да подновятъ тѫжбата.

§ 24. **Ако примирението е станало и откупа отсеченъ и приетъ отъ старцитѣ на двѣтѣ страни, могатъ ли синоветѣ или внуцитѣ — на едната или другата страна да се не съгласятъ и да подновятъ давията?**

Дѣдо Иванъ каза: Като какъ на примѣръ: Да кажемъ моя унукъ убилъ унука на дѣдо Лукана, и ние двамата се спогодихме, та послѣ моитѣ синове, или синоветѣ на дѣдо Лукана да не кандисватъ, и да идатъ да се оплакватъ. О, това не може да бѫде, защото въ задругата язе съмъ господара, язе заповѣдвамъ, както и дѣдо Луканъ у неговата задруга. Кой пита тѣхъ?

Отговорностьта на задругата за кръвнината.

§ 25. **За „Кръвнината“ или „откупа“ отговаря ли цѣлата кѫща, т. е. цѣлата задруга?**

Дѣдо Димитъръ: „При мене живѣятъ синоветѣ ми и братята ми; нѣкой отъ синоветѣ на братята ми, да кажемъ убилъ, запалилъ, осакатилъ или направилъ друго нѣщо; за кръвнината, и откупа, плаща цѣлата кѫща, цѣлата задруга отъ общия имотъ, и никой нѣма право да каже: че, язе не да-

вамъ. Ако братята ми бѣха отдѣлени, тогава моитѣ синове и язе не сме длъжни да плащаме, нити имаме право да зимаме отъ откупа; но, щомъ живѣеме заедно — заедно и ще плащаме. Дошло е до главата ни, ще теглиме всички.

Участието въ изплащанѣто на «кръвнината» или «откупа» на другитѣ членове въ задругата.

§ 26. **Но, ако прѣстжплението е извършено отъ твоя унукъ, братята ти могатъ ли да поискатъ да се отдѣлятъ, само да не плащатъ и тѣ «откупа» или «кръвнината»?**

«Това не може да бжде; ако бѣха поискали да се отдѣлятъ прѣди да се извърши това убийство или запалванне — могатъ; но щомъ веднѣжъ е извършено това прѣстжпление и ги заварило у тая ограда, тѣ не могатъ да се отървятъ отъ *откупа*, както що и язе и синоветѣ ми не могатъ да се отървятъ отъ откупа за извършеното отъ тѣхнитѣ синове и внуци прѣстжпление: «барабаръ манджа, барабаръ канджа».

* * *

Обида срѣщу цѣлото село.

§ 27. **Нѣма ли случаи, щото отъ нѣкое дѣяние да се счете обидено цѣлото село; какви сж тия дѣяния и по какъвъ начинъ селотѡ иска и получава удовлетворение?**

Дѣдо Златанъ Нанковъ отъ Бѣла-Слатина: «ако да кажемъ нашия кметъ пратенъ или отишълъ по селска работа у друго село, и тамо селенитѣ го били, или оскърбили — обидата е нанесена на цѣлото ни село; ако нашитѣ пждари сж бити отъ пждаритѣ на друго село, обидата е на цѣлото село; ако нашия попъ мине прѣзъ едно село и тамо го опсуватъ, или оскърбятъ, обидата е нанесена на цѣлото ни село; ако наши момчета отишли на свадба или на сгледа у друго село, и тамошнитѣ момчета ги били — обидата е пакъ на цѣлото село; ако нѣкой каже: «бѣло-слатенчене сж такива и такива, т. е. наречени съ лошо име, обидата е на цѣлото село; ако нѣкой запали наши бранища, наши ниви, наши кошари и пр. — обидата е на цѣлото село.

Така отговори и дѣдо Мило Стояновъ отъ Камено-полье и дѣдо Николо Миловъ отъ Ярловица.

А по какъвъ начинъ селото може да поиска и да получи удовлетворение?

«Село се не сжди» отговори дѣдо Златанъ; да дигнешъ давия срѣщу цѣлото село, че нѣколко момчета или нѣколко селени сж оскърбили нашето село съ думи, или сж били нѣкои отъ нашитѣ момчета — такава давия се не лови. Нашия старѣшина ще

се оплаче на тѣхния срѣщу селенитѣ, които сѫ виновни; ако тѣхния старѣшина земе у внимание тая жалба, той свиква селския попъ и по-виднитѣ старци, повиква и виновнитѣ, сѫдятъ ги и ги осѫждатъ. При тая сѫдба присѫтствува и нашия старѣшина съ обиденитѣ.

Ако пъкъ старѣшината на онуй село не земе у внимание тая жалба, тогава ние селски се разправяме съ виновнитѣ; заржча се да се слѣдятъ виновнитѣ, и когато минатъ прѣзъ селото или нѣкѫдѣ изъ топрака ни, нашитѣ селени, който се намѣри веке, натупватъ ги и съ туй се свършва: «*мъхъ за шикалки*».

Дѣяние прѣстѫпно или не според лицето което е извършило туй дѣяние.

§ 28. **Нѣма ли случаи, щото едно дѣяние да се счита прѣстѫпно или не, споредъ туй: кой го извършилъ и срѣщу кого: едноселецъ или другоселецъ, иновѣрецъ или инородецъ?**

Като се обясни съдържанието на въпроса:

Дѣдо Златанъ Нанковъ, отговори:

«Ако обидата е нанесена отъ мой човѣкъ, менѣ отъ нашъ селенинъ на селото — тя се не счита за обида. Така напр. ако синъ ми е битъ отъ чича си, уйка си — тѫжба нѣма; ако прѣкоръ ми извадилъ или ми се присмѣлъ за нѣщо моя братъ — тѫжба нѣма, защото свой е човѣкъ; ако за нѣщо въ нашето село се присмѣлъ пакъ нашъ селенинъ — сѫщо обида и тѫжба нѣма.

«Ако пъкъ ми се присмѣлъ чуждъ човѣкъ, ако на селото се присмѣлъ чуждоселецъ — обида и тѫжба има».

Ако нѣкой селенинъ-християнинъ прѣдъ попа и старцитѣ каже: «ние християнитѣ сме такива и такива» — обида нѣма, но ако е турчинъ, евреинъ, циганинъ или друга вѣра и каже: «вие християнитѣ сте такива и такива» — обида има и тѫжба, па и бой има.

Ако нѣкой българинъ каже: «ние българетѣ сме такива и такива» — обида нѣма, но ако, да кажемъ ханджията ни Зисо, грькъ, каже: «вие българетѣ сте такива и такива — ще го отупаме на часа».

* * *

Дѣяния ненаказуеми отъ закона, а забраняеми отъ народнитѣ обичаи.

§ 29. **Нѣма ли такива дѣяния, които отъ закона се ненаказватъ, а народнитѣ обичаи ги забраняватъ и наказватъ дори?**

Дѣдо Стоянъ Петковъ съ дѣда Мило Стояновъ отъ Камено-поле отговори: «Има много ра-

боти, които закона хичъ не закача, но споредъ нашитѣ стари хора сѫ срамотни и грѣшни и принасятъ зло, било на кѫщата, било на селото, затова сѫ забранени. Така, ако една мома или жена мине пѫть на човѣкъ, на кола, на попъ, на старъ човѣкъ, не е добро, и ако човѣка съ колата, попа и стария човѣкъ се оплачатъ, такава мома или жена се наказва и нѣкога, па и сега не имъ минава тъй праздно.

«Ако нѣкоя мома, като играе въ хорото, се пустне защото се хваналъ до нея да играе момъкъ, когото тя необича — момъкътъ има право да ѝ отмъсти».

«Ако нѣкой излѣзне у полето да работи прѣзъ Русаля или другъ день, такъвъ по закона не може да се сѫди, но ние си го сѫдиме по нашия законъ».

«Ако нѣкой блажи прѣзъ поститѣ; това забранява нашия законъ, защото е лошо за цѣлото село — поморъ ще дойде по дѣцата или по стоката, и за това го сѫди нашия законъ».

«Ако нѣкоя мома роди — това по закона не може да ги сѫди никой, но по нашия законъ ние ги пѫдимъ изъ селото».

§ 30. **Обратно, има ли дѣяния, които по закона сѫ наказуеми, а по народнитѣ обичаи ненаказуеми?**

Дѣяния наказуеми отъ закона, а ненаказуеми отъ народнитѣ обичаи.

Дѣдо Стоянъ и **дѣдо Мило** отговориха:

«Има и то много работи, които закона сѫди, а нашия законъ прощава.

Примѣри:

«Ако азъ укрия овци или кози отъ броението на бегликчията; ако укрия снопе, сѣно, вино или друго отъ ушурджията; ако укрия ракия отъ акциза; ако укрия свинье отъ брояча; ако укрия тутунъ отъ брояча и други такива — закона сѫди, но народния законъ не сѫди».

«Ако момъкъ земе китка, кръпа или пръстенъ на мома — разбира се на сила, закона сѫди за оскръбление, а народния законъ прощава, не сѫди, защото не е простѫпка».

(Тукъ идатъ и други простѫпки и прѣстѫпления ненаказуеми отъ народнитѣ обичаи, но тѣ сѫ изложени по-нататъкъ).

§ 31. **Нѣма ли въ народа прѣстѫпления и простѫпки, които се извършватъ единственно по**

Прѣстѫпления поради суевѣрия и прѣдразсѫдъци.

суевѣрни побуждения, отъ прѣдразсѫдъци, и какъ се отнася народътъ къмъ тѣхъ?

1. Дѣдо Димитъръ Цековъ, отъ Комощица, казва:

Вѣщица, която прави пакостъ на хората и стоката, се убива. *Баба Цонка*, казва дѣдо Димитъръ — била такава вѣщица. Нощно врѣме, отъ голѣма вечера па до първи пѣтли, тя липсвала отъ дома си; много селени, които случайно замръквали по полѣто, я виждали че хвърчи; тя отлитала на далече и се връщала само при първи пѣтли. Найпослѣ, за да се избави селото отъ нея, запалили колибата ѝ, като по-напрѣдъ я заключили да не бѣга, и тя изгорѣла въ колибата. Това се помни е станало прѣди 60—70 години, т. е. около 1823 година. Казали на Господаря и на конака, и тѣ удобрили станалото.

2. Въ село Ковачица прѣзъ 1828 г. имало вѣщица по име баба *Стойна*, за която се знаяло и приказвало, че ходила нощно врѣме, като се прѣправяла на различни животни. Тя изпила кръвьта и уморила мнозина; цѣлото село трѣперало отъ нея. Тя имала такава сила, щото можала да направи човѣка лудъ, бѣсенъ и да го умори дори. Ако е ималъ нѣкой да си отмъсти нѣкому за нѣщо, той отивалъ при нея, давалъ ѝ пари и тя умаряла противника, или го полудвала съ силата на своитѣ магии. По това врѣме дошълъ въ селото за субаша нѣкой си Ахмедъ Мишлия; като му разказали за тая вѣщица, той я срѣщналъ и ѝ казалъ, че, ако чуе, че прави нѣкому зло да си мисли, тя се засмѣла и си отишла. Послѣ нѣколко дни Ахмедъ усѣтилъ болки въ корема; повикалъ една бабичка да му връже пъпѫка, и тя му казала, че му е направено. Въ това врѣме баба Стойна била на могилата срѣщу селото. Ахмедъ зелъ пушката, замѣрилъ я и гръмналъ. Отъ куршума баба Стойна паднала и умрѣла.

Селото си отдъхнало.

На могилата сѣдѣла непогрѣбена три дни. На четвъртия накарали циганитѣ та я заровили на сѫщата могила безъ попъ.

И днеска тая могила се казва «баба Стойнина могила».

Донесли на конака, и тамо одобрили постѫпката на Ахмеда.

3. Дѣдо Койчо отъ Вълчедърма, разказва:

Дуда била магьосница и бродница. Тя сваляла мѣсеца и съ него правила магии. Прѣправяла се на

различни хвърковати гадини и хвърчала нощно врѣме. Убилъ я, единъ селенинъ. Закопали я вънъ отъ селото безъ попъ.

4. Дѣдо Богой Марковъ отъ Крива-бара разказва:

Ако се роди дѣте съ голѣма **поличба,** т. е. съ повече ржцѣ или безъ никакви ржцѣ, съ повече отъ два крака или безъ такива, съ едно око и други бѣлѣзи — туй не е вече човѣкъ, а халче — зачнато е отъ нечисти духове и прѣдсказва лошо. Такова дѣте трѣбва да бжде убито.

Въ Василовци снахата на Маринъ Топчийски родила дѣте съ много голѣма глава съ едно око, а краката толко малки, щото едвамъ се забѣлѣжвали и бѣзъ кости.

Въ сжщото село снахата на дѣдо Серафимъ родила дѣде, което имало едно око на челото, а другото око на тила.

И двѣтѣ дѣца били убити и заровени вънъ отъ селото скришно.

Майкитѣ на тия дѣца се считали отъ народа за много грѣховни, защото, да родятъ такива дѣца трѣбвало е да иматъ сношение съ нѣкой змѣй, хала или нечистъ духъ. Тѣ не сж можали послѣ тая случка да излизатъ на «съборъ» т. е. хоро, цѣли двѣ години, а попътъ не е ги миросвалъ нити давалъ комка за петь години.

Ако и тѣ не сж били убити, туй се дължи на старцитѣ — тѣхнитѣ свекри; дѣдо Маринъ и дѣдо Серафимъ, които били заможни и на почетъ старци въ цѣлото село.

5. Дѣдо Златанъ Нанковъ отъ с. Бѣла-Слатина разказва:

Лѣтно врѣме ако нѣма дъждъ, ако е голѣма суша, вѣрва се, че керемитчиитѣ и тухларитѣ сж направили магии да бжде суша. Азъ не съмъ видѣлъ, но казватъ хора, които сж видѣли, че, за да има суша дълго врѣме, та тѣ да могатъ да изкаратъ повече керемиди и тухли, заравяли въ земята живо магаре.

Това бѣ станало и тука въ нашето село една година. И цѣло лѣто не капна ни капка дъждъ. Селенитѣ се събраха, нападнаха на керемидчиницитѣ, набиха хубаво работницитѣ, а всичкитѣ непечени керемиди и тухли счупиха и стъпкаха съ крака. Послѣ съ търнокопи и лопати прѣровиха цѣлата керимидчиница, и ископали коститѣ на магарето.

На другия день завале дъждъ.

Керемидчиитѣ се оплакаха на конака, но нищо не стана.

А народътъ се зарадва и одобри това.

6. Такава сѫщо случка стана и въ Ломъ 1872 год.

7. Такава случка помнятъ и въ Видинъ 1869 г., разказва дѣдо Ванко Нешовъ.

Такава тоже случка е станала и въ Вратца 1864 г.

8. *Гонене змей.* Ако завладѣе голѣма суша, между другитѣ причини, народното суеверие намира и тая, че въ селото, или въ околностьта му — по полето е падналъ и се е установилъ змей. За да може да вали дъждъ, трѣбва тоя змей да бѫде прогоненъ.

Гоненето на змея става по начинъ, който е описанъ другадѣ (Ж. Старина кн. I, 186—188).

При това гонене на змея всички хора трѣбва да се скриятъ и да се непоказватъ, защото гонцитѣ, когото дѣ срѣщнатъ, иматъ право да го наложатъ безъ милость съ своитѣ криваци (голѣми тояги). Гонцитѣ влизатъ въ всичкитѣ дворове, въ всичкитѣ градежи съ исключение на кѫщата и мушкатъ съ кривацитѣ.

9. Параскева Цвѣтанъ Желѣзкова и Митра Ристова отъ Бѣлотинци, Фердинандска околия разказватъ. Въ 1879 г. поради голѣмата суша гонили изъ селото и полето змей, който билъ падналъ нѣкѫдѣ въ топрака и го виждали нѣкои стари хора. Прѣзъ нощьта, когато гонцитѣ се скитали изъ гумната и излѣзли били изъ селото, край селото срѣщнали Тодоръ Лазаровъ отъ Желѣзковци и го набили добрѣ. Бащата на бития се отнесълъ до кмета, но жалбата му останала не разгледана. Отнесълъ се до сѫдията въ Кутловица (дн. Фердинандъ), но селото заявило на Лазара, че ако не отиде да си оттегли прошението, ще го изпѫдятъ изъ селото. И той отишелъ и прѣкратилъ дѣлото.

10. **Баба Къна Петкова** отъ с. Алтимиръ, Орѣховско, разказва: Прѣди десетина години (1883 год.) въ селото гонили змей. Гонцитѣ срѣщнали Петко отъ Кѫловци и го набили хубаво. Той завѣлъ дѣло, но гонцитѣ останали ненаказани, на това основание, че такъвъ е обичая. Ако гонцитѣ не биятъ, когото би срѣщнали, то змеятъ нѣма да избѣгне отъ селото и отъ топрака и сушата ще продължава, слѣдователно *тоя бой се налага на гонцитѣ.*

Простѫпки диктувани отъ народнитѣ обичаи.

§ 32. **Имали простѫпки, които се вършятъ поради народнитѣ обичаи и наказуеми ли сѫ тѣ споредъ народа?**

Дѣдо Иванъ Петровъ Девенски отъ Малоратъ (Орѣховско):

«На Ивановъ-день младоженцитѣ трѣбва да бѫдатъ окѫпани за здраве, па искали тѣ или не».

На «Игнажденъ» ако нѣкой отиде въ чужда кѫща, трѣбва да го насадятъ задъ вратата, макаръ на сила, и тамо да клечи надъ метлата нѣколко минути. Ако го не насадятъ нѣма квачкитѣ да лѣжатъ на яйцата.

Дѣдо Мило Стояновъ отъ с. Камено-поле (Вратчанско):

«Ако булката е нечиста, трѣбва да се окѫпе, или на рѣката или на чешмата. Иначе всичката проклетия ще остане въ кѫщи.

Дѣдо Николо Милевъ отъ с. Ярловица (Ломско):

«Когато правятъ «Германъ» за дъждъ (Гл. Ж. Стар. I, 183), ако нѣкой мине въ това врѣме и не отиде при момитѣ да му полѣятъ да се омие, трѣбва да бѫде плиснатъ цѣлия котель върху него. Иначе сушата пакъ ще трае.

(Въ село Еренинъ прѣзъ 1882 г. момитѣ правили «Германъ». Въ туй врѣме прѣзъ рѣката миналъ на файтонъ единъ господинъ. Момитѣ прѣсрѣщнали файтона и поканили господина да му полѣятъ да се омие, но той отказалъ. Тогава момата, която носила котела, бѣзъ да му мисли много, плиснала цѣлия котель върху него въ файтона и го измокрила цѣль. Тоя господинъ указалъ се, билъ тогавашенъ Орѣховски Окр. Управитель. Разсърденъ той отишълъ въ село и изпратилъ стражара, който билъ пристигналъ въ селото по рано да приготви конакъ да доведе момитѣ. Но всичкитѣ моми съ кобилицитѣ показали на стражарина, че не тъй лѣсно ще ги откара въ село. Стражара се върналъ; въ това врѣме билъ вече кмета при управителя и цѣлия съвѣтъ. Тѣ му разправили че такъвъ е обичая, че момитѣ трѣбваше така да сторятъ. Тѣ би направили туй съ всѣкого, макаръ и на попа, който една година испатилъ сѫщето. Разумния висшъ чиновникъ разбралъ своето положение и останалъ задоволенъ. Той пратилъ на момитѣ единъ левъ бакшишъ, което трѣбвало да стори по-напрѣдъ.

(Разказва дѣдо Стоянъ.)

Стоянъ Герговъ отъ с. Юперъ (Тутраканска окол.) разказва:

Когато нѣкой открадне *бабата* на кукеритѣ и я затвори въ стаята, или въ зимника, Кукеритѣ не могатъ да си отидатъ безъ баба. Тѣ трѣбва да счу-

пятъ вратата и да влѣзнатъ, за да оттървятъ бабата. По нѣкога тѣ разкриватъ покрива на кжщата и влизатъ да оттървятъ бабата.

(Тоя сжщия Стоянъ, като дошли въ дома му кукеритѣ да играятъ, успѣлъ да тласне *бабата* въ кошарата и я затворилъ. Кукеритѣ нападнали на кошарата, счупили вратата и оттървали бабата, но и самия Стоянъ изѣлъ нѣколко хубави тояги по гърба си. Заедно съ вратата, която станала на парчета; Кукеритѣ изпотрошили и други вещи.

Стоянъ се разсърдилъ и оплакалъ на кмета за счупенитѣ си врата и за нѣколко силни удари — но той не зелъ въ внимание, защото *кукеритѣ трѣбва да счупятъ и да оттървятъ своята баба*.

Суевѣрия, които спиратъ прѣстжпления и простжпки.

§ 33. **Имали суевѣрия и прѣдрасждъци, които спиратъ прѣстжпления и простжпки?**

Дѣдо Гено Петковъ Куковски отъ Горна-Кремена, казва:

Когато мори чума или холера, никой не смѣе да краде; никой не бива да ходи по курви, или да се сношава съ жена — защото, който извърши това, безъ друго го хващала чумата и умиралъ.

Дѣдо Моно Петковъ отъ Орсоя, Ломско, казва:

Когато бие чума или холера, никой не смѣе да дава пари съ лихва; никой не бива да дава ексикъ, или да смѣсва въ виното или ракията вода или друго — защото безъ друго ще го удари чумата.

Баба Стана Първанова, отъ с. Раковица, Кулско разказа:

«Когато бие чумата или холерата, па и нѣкоя болесть по дѣцата, или по стоката, не бива да се краде нищо: ни волъ, ни конь, ни овца, ни кокошка, нито яйце дори — нищо не бива да се краде — защото чумата ще удари и ще измори всички въ тая кжща, кждѣто се внесло украденото.

Чумата най-много бие хайдуцитѣ, крадцитѣ, курвитѣ, магьосницитѣ, кръчмаритѣ и изѣдницитѣ.

Дѣдо Демянъ Рагьевъ отъ с. Врънякъ, Врачанско, казва:

«Кога бие чумата, не бива да се прави нищо лошо, не бива да върнешъ просякъ отъ кжщата си, не бива нищо да крадешъ. Когато била чумата, голѣмата чума (1828 г.) тогава по пятищата човѣкъ срѣщалъ цѣли кисии съ пари, хвърлени отъ изѣдницитѣ, хайдуцитѣ, лихваритѣ и други лоши хора, и то само да могатъ да се откупятъ, и никой не е смѣялъ да ги пипне съ пръстъ дори.

§ 34. **Нѣма ли животни, които народътъ не убива поради суевѣрни или религиозни съобра-жения?**

Животни които се не убиватъ поради суевѣрия.

Дѣдо Мило Стефановъ отъ с. Алтимиръ:

Не смѣе да се убива щръкъ, ластовица, невѣстулка и голѣмъ смокъ.

Баба Тодора отъ с. Стакьовци:

Грѣхота е да се убива щръкъ и ластовица, защо тѣ сж били нѣкога хора т. е. станали сж отъ хора, и защото ходятъ всѣка година на хаджилъкъ.

(Вѣрва се, че есень щърковетѣ и ластовицитѣ прѣлѣтватъ тамо, дѣто расте черния пиперъ, т. е. кждѣ е хаджилъкъ).

Невѣстулката не се убива отъ страхъ, защото нейнитѣ дѣца ще си отмждятъ, т. е. плюнатъ въ гозбата и ще изморятъ цѣлата кжща (Вѣрва се, че плюнката на невѣстулката е отровна.)

Дѣдо Иванъ Стояновъ с. Осиково, Вратчанско.

Смокъ, който е стопанинъ на нѣкое поле, гора или долъ, не бива да се убива, пакъ отъ страхъ, защото е лошо за самия човѣкъ. Има много хора, които сж осакатели или ограисали когато се опитвали да убиятъ такъвъ смокъ. Понеже всѣки смокъ се не бие, а пъкъ човѣкъ незнае: кой смокъ се бие, а кой не, то най-хубавото е никакъ да не убива смокъ.

И таралежъ не бива да се бие; той е най-старо животно, отъ дѣто е старата приказка: «*стара вѣра таралежъ*»; той да не е билъ, днеска щѣше слънцето да бжде женено и щѣше свѣтътъ да изгори.

И орли по-голѣмитѣ орли не бива да се биятъ; тия орли пазятъ нивитѣ и топрака отъ градъ. Кждѣто има въ нѣкой топракъ такъвъ орелъ та си свилъ гнѣздо, тамо градъ не бие. Тоя орелъ е съ бѣлъ герданъ на врата; а има и други чърни които не бива да се биятъ.

§ 35. **Имали села, за които се мисли изобщо че въртятъ извѣстенъ родъ прѣстжпления и простжпки?**

Села занимающи се съ нѣкакъвъ родъ прѣстжпления.

Дѣдо Живко Петковъ село Чупренье:

Това се знае: на границата ли сѣди едно село, то е свръталище на контрабандисти и ятакъ на коньокрадци, и добави: идѣте, въ което щете село, разположено близо до границата, а особено въ ония села, които сж въ планински мѣста и тамо рѣдко-рѣдко ще намѣрите човѣкъ, който да не е контробандистъ

и кѫща, която да не служи за скривалище на контробандни стоки и краденъ добитъкъ.

Въ 1896 год. като отивахъ въ Рилски манастиръ прѣзъ м. Декемврий, обѣдвахъ въ с. Кръпецъ, бѣше гъста мѫгла. Единъ селенинъ, като се научи, че ще мина прѣзъ «*Голо-бръдо*», низка верига отъ Витоша, която се свръшва при Радомиръ и «Перникъ» каза: «*Да те пази Господь отъ Голо-бръдски вуци и отъ Дикански хайдуци*» — съ което искаше да каже, че Голо-бръдо зимно врѣме, а особно въ мъгливо е опасно за минавание отъ вълци. Въ тая обаче поговорка се вижда съставеното общо мнѣние за селенитѣ отъ Горна и Долна-Диканя.

* * *

Дѣдо Димитъръ Цековъ отъ с. Комощица каза:

«Да те пази Господь отъ:
Вълчедръмски хайдуци
Мокрешки батакчии,
Ковачишки долантарджии,
Метковски кавгаджии
Василовски инатчии
Комощички айнаджии
Вълково-слатински усулджии
Чорльовски малджии
Кривобарски авджии
Кръкожабски клисари.
Малѣшански кокошкари,

съ което искаше да очъртае занятията и качествата на по-голѣмата часть на селенитѣ въ тия села.

Прѣстѫпници по наслѣдство.

§ 36. **Нѣма ли случаи, въ които да се вижда, че прѣстѫплението е минавало като наслѣдство; и какъ мисли народътъ: може ли прѣстѫплението да се прѣдава по наслѣдство?**

Дѣдо Божинъ Цековъ отъ Ярловица:

«*Крушката не пада по далече отъ крушата*», т. е. хайдукъ, хайдукъ ражда, курва — курва ражда, пияница — пияница ражда.

«Но има и друга приказка: «*Отъ хайдукъ попъ, а отъ попъ хайдукъ*» — прибави дѣдо *Никола Милевъ* отъ сѫщето село.

«Махни ти такъвъ попъ, що е роденъ отъ хайдукъ — прѣкъсна го дѣдо Божинъ; такъвъ попъ е още по-голѣмъ хайдукъ, и отъ тоя попъ ще се роди пакъ хайдукъ. Наистина, той може явно да не убива хората, да ги не пали, но тайно ще ги убива и ще ги пали повече; ще съблича сиромашията повече отъ единъ каписъзинъ».

Дѣдо Иванъ Петровъ Девенски отъ с. Малоратъ, Орѣховско:

«*Крушката не пада по далече отъ дървото*». Какъвъ сѫ бащата и майката, такъви ще бѫдатъ и дѣцата. Ето защо, когато земаме женска челядь за въ кѫщи, т. е. когато женимъ синове или внуци, ние гледаме: отъ коя кѫща да земемъ, а кѫщата се познава отъ бащата и майката. Кръвь е това, на вода не става.

Дѣдо Мило Стояновъ отъ Камено-поле.

«Изѣдникъ — изѣдникъ ражда, хайдукъ — хайдукъ ражда, Курва — курва ражда».

«Ето защо — прибави дѣдо Стоянъ Петковъ отъ сѫщето село: трѣбва човѣкъ да пази женската женена челядь: жена си, снаха си и други да ти не донесатъ въ кѫщи чуждо сѣме, защото незнаешъ отъ каква кръвь е; запаля ти кѫщата послѣ, урезилва ти името и влаката, ако се случи лошо сѣме, хайдушко, курварско или изѣднишко.

Дѣдо Стоянъ Белчовъ отъ Ново-село:

«Израстѐ ли и яви ли се въ нѣкоя добра кѫща лошо чедо: я хайдукъ, я пияница, я убийца и пр.— да знаешъ, че това чедо е украднато отъ жената или насила ѝ дадено», като искаше да каже съ това че жената е извършила прѣлюбодѣние съ нѣкого.

Дѣдо Луканъ отъ Прогорелецъ:

«*Вълкъ не ражда ягне, нито пилвукъ (ястребъ) — пиле.* Отъ хайдушка кѫща не може да излѣзе честенъ работникъ; отъ курварска кѫща не може да излѣзне — добра мома.

Дѣдо Гено Петковъ Куковски отъ Горна-Кремена:

«*Земи вълче упитоми го, отхрани го — но куче то не става, а остая си все вълкъ*».

«*Вълка длаката си мѣнява, но навика не може*» — Колко ти да учишъ и да биешъ, оно родено ли отъ баща хайдутъ или изѣдникъ, или отъ баща курваринъ и майка курва — то ще си остане хайдукъ, изѣдникъ, курваринъ, шпионинъ, и т. н. т.

Прочее: Народното понятие утвърждава:

Прѣстѫпнитѣ наклоности се прѣдаватъ по наслѣдство. Тия наклоности не могатъ се измѣни съ възпитание или наука.

Наказание за неизпълнение на граждански договоръ.

§ 37. **Нѣма ли обичаи, щото, ако човѣкъ не изпълни единъ граждански договоръ, да му се налага наказание? Ако има такъвъ обичай при какви условия се налага туй наказание?**

Дѣдо Живко отъ Чупренье, Бѣлоградчикъ.

«Ако, речемъ, Петко се уговорилъ да ми направи бъчва, но да бжде готова до десеть дни. Ако не бжде готова, въ уговора стоій, да ми върне капарата и да ми купи отъ друго мѣсто бъчва. Не направи ли нито едното, нито другото и то не защото не е можалъ, или защото му се случило нѣщо, но защото е искалъ да ме остави безъ бъчва — тогава той е долантарджия и лъжецъ — и нѣкога такъвъ човѣкъ се наказвалъ съ глоба, бой или затворъ. А сега? О, сега е по-голѣмъ отъ тебе; изѣде ти паритѣ, па това си ти е; и да го сжди двѣ години, та похарчи отгорѣ пари за три бъчви, па пакъ нищо».

Дѣдо Найденъ Кралцевъ отъ Ново-село Видин.

«Пазарихъ и уговорихъ съ майсторъ да ми направи кжща. Има и други майстори, но той се наема да я свърши и покрие до Кръстовъ-день. Зима ми двойно повече, защото искамъ бърза работа, и той ще плаща по-скжпо на работници. Почна да работи; турна темелитѣ и издигна спонцитѣ и ми поиска пари; дадохъ му. Послѣ това, той зе да прави още една кжща и замина за градъ да купува градиво (кересте). Тамо остана дълго врѣме и най-послѣ се върна. Почна да работи но работници нѣма, както що бѣхме уговорили. Дойде Кръстовъ-день и замина, и кжщата още не покрита. Дойде Димитровъ-день; кжщата покрита, но неизмазана, и въ нея не може да се влѣзне. Азъ останахъ безъ кжща.

Тжжихъ го, трѣбва да го осждятъ като долантарджия и измамникъ и да ми върне взетитѣ пари.

Дѣдо Мило Стояновъ и дѣдо Стоянъ Петковъ отъ Камено-поле, Вратчанско.

Да кажемъ: цѣнихме слуга — овчаринъ и го пазарихме да слугува до Петковъ-день. Той зе половина паритѣ и кждѣ «*Голѣма богородица*» избѣгналъ и оставилъ ни овцитѣ. Додѣто да узнаемъ, че избѣгалъ и да отидемъ на бачията, двѣ овци липсали. Тжжихме се на кмета; той трѣбва да го привика и като го накара да ни върне зетитѣ пари и да заплати двѣтѣ овци и да му удари нѣколко тояги, защото е лъжецъ. Това го казваме за примѣръ, па така и стана въ наше село.

Но ако слугата бѣше се разболѣлъ? — запитахъ азъ. — Ако бѣше се разболѣлъ той, или ако бѣше се разболѣлъ нѣкой отъ домашнитѣ му, тогава друга работа. Ще дойде да ни каже да си ди-

римъ слуга, и ще ни върне ако е надзелъ пари и друго нищо.

Други примѣръ:

Пазарихме се съ Цено да ни изоре нивитѣ и посѣе; дадохме му и капара. Днесъ да оре, утрѣ да оре, нѣма. Врѣме минава за оранье. Потканяме го нѣколко пѫти, но той всѣ се извинява; най-послѣ ни каза, че нѣма да ги оре, защото не може, защото хванальъ се на друго мѣсто да оре. Викаме го при кмета, и кмета, като го накара да ни върне капарата, удари му и нѣколко пръчки, за да не мами и не лъже други пѫтъ хората.

Дѣдо Моно Петковъ отъ с. Орсоя, Ломско:

Пазарихъ косаче — Герго и Демянъ, да ми окосятъ ливадата въ блатото, като отсѣкохме по 8 гр. на день храна и поенье. Косидба е, трѣвата не търпи да сѣди, защото ще прѣгори. Косачи има и други, но азъ се пазарихъ съ тия. Отидоха си. Днеска да дойдатъ, нѣма ги; утрѣ, нѣма ги. Диря ги въ кѫщитѣ имъ криятъ се. Трѣвата ще прѣгори, а косачи нѣма, защото всѣки се хванальъ. Научихъ се, че се уловили да косятъ на другъ човѣкъ отъ Чорльово, отивамъ при кмета и му се оплаквамъ; той праща пѫдарьтъ и ги довеждатъ. Каза имъ, че, ако не косятъ менѣ, ще ги затвори. Тѣ не искатъ, защото съмъ имъ далъ малко 8 гр., а на другадѣ се плащало по 10 гр.; придадохъ имъ, но тѣ пакъ нещатъ. Тогава кмета ги арестува. Като сѣдѣха до вечерьта склониха се да ми косатъ, и отидоха да косатъ.

Каза имъ: не е хубаво да лъжете човѣка; когато не сте щеяли да му работите, да сте му казали още вечерьта, та да си хване други работници. Хубаво ли е да изгори на човѣка трѣвата. Ами, ако той си бѣше намѣрилъ косаче по 6 гр., имаше ли право да ви изпѫди и да ви остави безъ работа. *„Волъ се връзва за рога, а човѣкъ за езика“*, т. е. пазарлъка не разваляй, защото ставашъ лъжецъ, а за лъжцитѣ има сопа, па и *кошарникъ* (затворъ).

Дѣдо Димитъръ Цековъ, с. Комощица:

Петко зелъ на заемъ пари отъ Камена съ уговоръ да му ги върне на Димитровдень; далъ му и записъ. Дойде. Димитровъ-день, а Петко пари не носи. Каменъ се жали на кмета и кмета го повика. «Защо не връщашъ паритѣ на Камена?» пита го.

— Защото нѣмамъ — отговори Петко.

— Какъ да нѣмашъ, ето онзи день си продалъ крава? —

— Продалъ съмъ, но ето пари не даватъ.

— Така ли? казва кмета, и Петко *телчарника* (затвора). Сѣди день, два но пари не дава. Пуща го, като му каже паритѣ да донесе, че пакъ ще го затвори. Петко отива у Ломъ и се жали отъ кмета. Отива кмета отива и Каменъ и разправятъ всичко на кадията. Кадията отсѫжда Петка да даде паритѣ, и додѣто ги не даде да стои затворенъ. Стоя затворенъ 30 дни, а послѣ пратиха заптие, та му продаде биволицата и плати паритѣ на Камена. Послѣ единъ день пустнаха и Камена.

«*На опакото и вироглавото, което гледа да избѣде чуждото — цѣрътъ е тоягата или телчарника**).

Дѣдо Анто Нешовъ, с. Връшецъ, Берковско.

Пазарихъ да правя кола на Стамена. Уговорихме цѣната и коя часть на колата отъ какво дърво ще бѫде. Зехъ и капара. (Капарата е бѣлѣгъ, че уговора е станалъ и не може вече да се развали. Гл. Ж. Старина IV, 292 § 386). Като почнахъ да работя видѣхъ, че не ще мога да направя колата по уговора, защото нѣма таково дърво, каквото бѣше уговорено, или пъкъ има, но колата излизатъ по-скѫпи, или пъкъ азъ искамъ да спечеля повече. За да се ползвамъ, азъ правя колата отъ друго евтино и слабо дърво, и колата не струватъ ни половината.

За тая моя «дяволия» азъ съмъ дълженъ, не само да платя на Стамена всички разноски, които е направилъ и съ които е ощетенъ, но да платя и глоба — ако ли съмъ по-младъ, не и по-доленъ, може да усѣтя и тоягата или «кочината» (затвора).

Дѣйствия врѣдни и дѣйствия лоши.

§ 38. **Запрѣщава ли народътъ извѣстни дѣйствия само защото съ тѣхъ се причинява врѣда, или само за това, защото тия дѣйствия сами по себе си, споредъ мнѣнието на народа сѫ лоши?**

Дѣдо Иванъ Петровъ Девенски, с. Малоратъ, Орѣховско:

Работи, съ които се пренася пакость и врѣда на другитѣ хора — разбира се никой не може да позволи. Народътъ запрѣщава и наказва всички работи, съ които се поврѣжда съсѣда, па каквито и да били тия работи.

---

*) Въ пѣснитѣ се приказва, че за борчъ ако неможе нѣкой да изплати, лѣжи въ затворъ. Стоянъ е лѣжалъ за бащини си борчове 9 години. Искала да го откупи еврейка, но той не приелъ да води еврейка и лѣжалъ още 9 години. (Сбр. XV, 26—27 V|4).

Има обаче работи, съ които едно лице не повръжда никого, но защото сѫ грѣховни и срамотни или защото не бива да се нарушава народнитѣ обичаи — и тия работи сѫ запрѣтени.

Примѣри:

Да блажи човѣкъ въ срѣда и петакъ или прѣзъ поститѣ — никому врѣда не нанася; но блаженьето е грѣховно, па и срамотно, затова народътъ го запрѣщава, па и наказва.

Въ наше село кръчмарътъ бѣ заклалъ прѣзъ Коледнитѣ пости едно свинче и го окачилъ да го продава. Селенитѣ възнегодуваха, и кмета съ попа отидоха, откачиха свинчето и го хвърлиха на псетата а него глобиха.

Да мине жена или мома пѫть на кола товарни или на мѫжь, старецъ или попъ, не е потѫпка, която да принаса врѣда (материялна) нито пъкъ е постѫпка да оскърби — но съ това се гази обичая и такава жена или мома, които и да били тѣ, се осѫждатъ отъ народа и наказватъ ако има оплакванье.

Една отъ снахитѣ на Петковци минала пѫть на попа, който е билъ съ двама други старци. Попа се оплака на кмета и свекърътъ трѣбваше да плати глоба — половинъ ока восъкъ на църквата, като му се напомни да съвѣтва своята вироглава снаха, че повторно глобата ще бѫде по-голѣма, а може и самата тя да бѫде поналожена (т. е. бита).

Дѣдо Иванъ Стояновъ с. Осиково, Вратчанско.

Има работи, съ които нанисаме щета на другитѣ, и тия работи, разбира се, сѫ лоши и се запрѣщаватъ.

Има работи, които не ощетяватъ никого, но като срамотни, грѣховни и лоши за кѫщи и за челядьта — се запрѣщаватъ и наказватъ.

Примѣри:

Не бива зарань да хвърга жена смѣтьта срѣщу слънцето, защото го запрашва и то кълне кѫщата, — грѣхота е.

Не бива женена жена да ходи гологлава, безъ забрадка — срамотно е.

Не се блажи въ срѣда и петъкъ и прѣзъ поститѣ, защото е грѣхота, па и срамота.

Грѣхота е и лошо дѣцата да си играятъ съ огънь.

Грѣхота е да се бърка съ ножь въ огъня.

Срамота е човѣкъ да си оставви ораньето и овцитѣ и да иде да лови ловъ или да дири иманье.

Грѣхота е да се прѣскача софрата, когато е сложена, и да се газятъ трохитѣ.

Грѣхота е да пикае човѣкъ у рѣката.

Грѣхота е да доишъ овцитѣ или кравитѣ съ неомити ржцѣ.

Сжщо е грѣхота да ѣдешъ съ неомити ржцѣ, или да се неомиешъ послѣ ѣденето.

Грѣхота е да се колье на Герговдень женско ягне.

Срамота е и грѣхота да сѣднатъ на софрата помладитѣ, прѣди да сѣднатъ по-старитѣ, или да останатъ на софрата, когато по-старитѣ се вече дигнали.

Срамота е млада булка да говори на свекъра си.

Срамотно е и грѣховно, ако у комшиитѣ има скърбь (умрѣло), ти да се веселишъ, да свиришъ и пѣешъ у твоята кжща. Човѣци сме, утрѣ може и у твоята кжща да дойде скърбь. Веселбата у твоята кжща наскърбява комшията ти, а трѣбва да се знае, че комшията е по-близъкъ и отъ брата.

Срамота е и грѣхота да изпждишъ човѣка изъ кжщата си, особено ако е просекъ, не нагостенъ и неподаренъ.

Срамотно е, ако отидешъ на смърть, па се напиешъ и почнешъ да пѣешъ, или да се скарашъ.

Дѣдо Кръсто Петковъ, Метовецъ, Ломско:

Грѣхота е и много грѣхота, ако си връжешъ коня за кръста на умрѣлъ човѣкъ, ако припикаешъ гроба на умрѣлъ човѣкъ.

Тежко и леко прѣстжпление.

§ 39. **Прави ли народътъ разлика между прѣстжпленията; признава ли тежки прѣстжпления и леки; кои зима за тежки, а кои за леки?**

Дѣдо Живко Петковъ с. Чупренье, Бѣлоградч.

Има Прѣстжпления тежки, има и леки. Тѣжкитѣ и лекитѣ прѣстжпления различаваме а) споредъ самото прѣстжпление, б) споредъ лицето, което е извършило, и върху което се извършило прѣстжплението, и в) споредъ щетата, която е направена отъ едно прѣстжпление.

Да убиешъ човѣка е тежко прѣстжпление; но, ако тоя човѣкъ е турчинъ насилникъ или българинъ — изѣдникъ — не само, че не е тежко прѣстжпление, но не е никакво прѣстжпление, защото си избавилъ сиротинята отъ голѣмо зло.

Да запалишъ кошара съ стока, кжща съ дѣца, църква съ хората, или безъ хората, снопето и сѣното на човѣка, та оставишъ гладна кжщата му и стоката му — е тежко прѣстжпление.

Дѣдо Мило Стояновъ дѣдо Стоянъ Петковъ отъ с. Камено-поле, Вратчанско.

Тежъкъ грѣхъ, тежко прѣстжпление или *много грозна работа* е:

Ако убиешъ човѣка; ако го запалишъ; ако го опадашъ; ако се закълнешъ криво и лъжовно свѣдочишъ, та човѣка убиятъ, затворятъ или му продадътъ стоката; ако правишъ магии; ако обирашъ храната по нивитѣ или млѣкото по стоката; ако си изѣдникъ селски, та ѣдешъ и мѫчишъ сиротинята; ако изѣдешъ вдовишко и сирашко иманье; ако запалишъ църква или мѫнастиръ; ако се потурчишъ и потопишъ душата на родителитѣ си въ катранъ; ако ходишъ по пѫтищата и обирашъ и убивашъ хората — всичко това е грозно тежко прѣстѫпление и заслужвашъ смърть. Срѣщу тия прѣстѫпления народътъ като нѣма що друго, прави имъ «*проклетия*».

По леки прѣстѫпления: да окраднешъ; волъ, конь, овца и друго; да давашъ ексикъ или да смѣсвашъ въ виното и ракията вода или бѫзе или друго; да биешъ и псувашъ човѣка и други такива.

Баба Пена Ристова отъ с. Стулбелъ, Фердинанд. околия:

Тежъкъ грѣхъ, грозна работа, или както казватъ прѣстѫпление сѫ ония работи, за които и пѣснитѣ казватъ:

Първи грѣхъ:

«Запалилъ е цѣло село,
Цѣло село с'бѣла църква.
Изгорѣли малки дѣца,
Изгорѣли млади булки,
И съсъ булки, малки моми,
И с'момитѣ млади момци.
Ка горѣли млади момци,
Синьи пламъци излизали;
Ка горѣли млади булки,
Млади булки малки моми,
Силенъ вѣтъръ е завѣялъ;
Ка горѣли малки дѣца
Ми блѣяли като ягънца,
Доръ на бога дожалѣло,
Та заросилъ силна роса
И угасилъ силенъ огънь».

Втори грѣхъ (прѣстѫпления):

«Запалилъ е деветь кѫщи,
Деветь кѫщи с'деветь дѣца,
Деветь търла с'руди ягънца,
Деветь коша с'бѣла пшеница.
Ка горѣла бѣла пшеница,
Пламъкъ дигалъ дор до небо,

Ка горѣли руди ягънца,
Руди ягънца с'малки дѣца,
Ка блѣяли руди ягънца,
И пищали малки дѣца
Гласове си стигатъ доръ до бога».

Трети грѣхъ (прѣстѫпление тежко):

«Ний си бѣхме арамии,
Арамии кеседжии;
Срѣщнахме си малко момче
И невѣста с'мѫжко дѣте;
Уловихме до два млада
И узехме мѫжко дѣте,
Па заклахме мѫжко дѣте,
Раздробихме го на мръвки
И сложихме да го ѣдатъ.
Да си ѣдатъ тъй сурово».
(Баба Пена Ристова, Шапк. 72)

Четвърти грѣхъ (прѣстѫпление тежко):

«Уловихме юнакъ и невѣста,
И узехме нихно мѫжко дѣте;
Живо дѣте на колъ надѣнахме,
Накарахме юнакъ и невѣста
Да направатъ много силенъ огънь,
И да пекатъ свое мѫжко дѣте.
Накарахме юнакъ и невѣста
Да си ѣдатъ свое мѫжко дѣте».
(Баба Пена Ристова, Шапк. 73)

Пети грѣхъ (прѣстѫпление тежко):

«Кога ходихъ арамия,
На друмъ срѣщнахъ тешка свадба
Си погубихъ вси сватове,
И си хванахъ до два млада;
Ги изведохъ у планина,
У планина у осои,
Дѣто пиле не си пѣе,
Дѣто човѣкъ не минава,
Та си вързахъ до два млада
За двѣ дървя яворови:
Да се гледатъ, да се виждатъ
Да не можатъ да се сближатъ.
Вързахъ млади и заминахъ.
Кога послѣ се завърнахъ
Да си видя, що станали.
Млада булка бѣ станала,
Бѣ станала бѣла лоза,
Я момъка зелена елà».
(Баба Пена, Шапк. 21, Милад. 94).

Шести грѣхъ (прѣстѫпление тежко):

Свекръвата ако отрови снаха си, каквото и въ пѣснитѣ се пѣятъ:

«Зла свекръва бездушница,
Намислила да отрови
Млада пенка своя снаха.
Отишла е у присое
Да си дири люта змия,
Люта змия усойница
Уловия люта змия
И сготвила слатка гозба.
Кѫ си кусна млада Пенка,
Кѫ си кусна, душа даде».

Или ако свекръвата направи магии на снаха си да е умори, полуди или отдѣли отъ сина си.

Седми грѣхъ (тежко прѣстѫпление) е паленето та изгори на човѣка кѫщата, стоката, храната:

«Изгорилъ съмъ мале триста амбари,
Триста амбаре, мале, с'бѣла пшеница,
Изгорилъ съмъ още, триста пивници,
Триста пивници, съ руйно вино;
Изгорилъ съмъ още, триста пласта,
Триста пласта, все троска трѣва,
Все троска трѣва, все садина сѣно».

Осми грѣхъ (тежко прѣстѫпление) е когато жена съ билки помѣта дѣцата си, каквото и пѣснитѣ казватъ:

«Деветь съмъ дѣца зачвала,
Нити едно не съмъ раждала
Всички съмъ съ билки помѣтала».

Или ако ги погубва послѣ рапданието:

«Деветь съмъ дѣца родила,
И нити едно кръстила —
Всички съмъ в'Дунавъ хвърлила».

Девети грѣхъ (тежко прѣстѫпление) е ако жената е бродница, магьосница, саможива вѣщица, та обира млѣкото по стоката, храната по нивитѣ, или прави магии, сваля мѣсеца, и прави злини на хората, каквото и пѣснитѣ казватъ:

«Що ми горятъ души до раменѣ
И имъ гори коса отъ главитѣ,
Тие ми сѫ върли самовили,
Самовили, люти ми бродници,
И вѣщици върли магьосници:
Обирали стока задавали,
И съноре сами обирали;
Ясенъ мѣсецъ на земя сваляли,

Ясно слънце на земля сваляли;
Съсъ магии млади раздваяли
На бога сѫ били надделѣли».

Баба Тодора отъ Чупренье, Бѣлоградчишко, *баба Стана Първанова* отъ Раковица, Кулско, *баба Сава Иваница* отъ Бѣла-Слатина, Орѣховско, посочиха сѫщитѣ дѣяния като тѣжки грѣхове т. е. прѣстѫпления. И за всичкитѣ тия грѣхове, споредъ тия бабички се изкупватъ съ смърть; ако ли прѣстѫплението бѫде укрито отъ человѣческото правосѫдие, тогава иде божието, т. е. или полудява, или осакатѣва, или пъкъ се тежко разболѣва, каквото пѣснитѣ казватъ:

«Лежалъ е деветь години
Та прогнили деветь постелки,
И прогнили деветь покривки:
Кость по кость се разнели,
Низъ кости трѣва никнала,
Низъ трѣвата змии лазили».

Десети тежъкъ грѣхъ посочи баба Стояна Павловска, Кръвосмѣшението на много блиски кръвни сродници, като между баща и дъщеря, между синъ и майка, между братъ и сестра, между свекъръ и снаха, между зетъ и тъща (баба) между братъ и снаха, между двама братовчеди първи, между кумецъ и кръстница или кръстникъ и кумица.

Поканена да покаже на нѣкой примѣръ близъкъ и далеченъ, тя отговори че подобни примѣри не знае па и да знае не бива да се казва. Но за такива тежки грѣхове пѣснитѣ разказватъ, че е имало.

Така една пѣсень разказва, че брата залюбилъ сестра си и любили се три години.

«Добило се мѫжко дѣте,
И то било сакатниче:
Хемъ безъ рѫка, хемъ безъ нога,
И безъ тънка половина,
И безъ дѣсно чърно око».

Чували го три години не кръстено и понели да го кръстатъ. Трѣбвало е да минатъ прѣзъ гора, поле и прѣзъ рѣка, за да стигнатъ до църквата. Като се наближили до гората,

«Гората е повѣхнала;
Като минали прѣзъ полето,
Трѣвата е изсъхнала;
Като минали прѣзъ рѣката,
Водата е прѣсъхнала;
Като стигнали до църквата,

Църквата се затворила,
Поповетѣ онемѣли,
А дяцитѣ ослѣпѣли».

Видѣли, че дѣтето не може да бѫде кръстено, защото господъ го не приема като човѣкъ затова се върнали. Тогава:

«Поповете продумали
И дяцитѣ проглѣднали,
Водата е пакъ протекла,
А трѣвата се подновила
И гората процъвтѣла».

А пъкъ въ друга пѣсень, която разказва, че вуйката взелъ сестрината си дъщеря, и отишълъ да ги вѣнчаватъ като скрилъ своето родинство. Обаче богъ не можалъ да търпи такъвъ грѣхъ, и, да се не извърши вѣнчаването направилъ да се познае тоя грѣхъ, като:

«Поповетѣ онѣмѣли
Кумоветѣ ослѣпѣли».

Тогава кумоветѣ налѣгнали на Стояна да каже, да ли не сѫ нѣщо роднина, и Стоянъ билъ принуденъ да се признае, че невѣстата му е сестрина негова щерка. Поповетѣ продумали и кумоветѣ прогледнали, но свадбата се развалила.

(Варианти: (сбм. IX 60 и 61 стр.)

Тия сѫ тежкитѣ грѣхове или прѣстѫпления споредъ народа.

По̀ лекитѣ прѣстѫпления ни посочи *дѣдо Живко Петковъ* отъ с. Чупренье, а пъкъ *баба Къна Петкова* отъ с. Алтимиръ, Орѣховско, притури: по̀-малки грѣхове сѫ тия, за които и пѣснитѣ приказватъ:

«Що ми горятъ души до колѣнѣ:
Тия кума не сѫ почитали,
И просяци не сѫ даровали;
Пѫтници не пригледвали,
На телчари млѣко не давали,
Сирачета не сѫ задойвали;
Що ми горятъ души до пояса;
Стари бащи не сѫ почитали,
Сиромаси не сѫ приглѣдвали,
Затворници не сѫ отпущали».

Или по друга:

Само три сѫ души остали: (въ пакъла):
«Една душа грѣховна,
Просякъ не е даровала,
Втора душа грѣховна

Сиромаха не е прѣгледвала,
Трета душа грѣховна
Сираче не е подоила».

Или по третя:

Нѣматъ пѫтя въ рай да идатъ:

а) «Нѣкога е орачъ бивалъ
Синоре е прѣоравалъ»;

б) «Нѣкога е овчарь бивалъ
Стадото е разбъркалъ
Нивитѣ е опасовалъ»;

в) «Нѣкога е кръчмарь бивалъ,
На пѫтници ексикъ давалъ,
На пѫтници сиромаси:
300 драма бистра вода,
А сто драма чисто вино
Пакъ се вѣрилъ и се кълналъ:
«Богъ ми душа», «врагъ ми душа»
Чисто вино азе давамъ»;

г) «Нѣкога е кръстникъ бивалъ,
Да кръщава малки дѣца
На кумчето нищо не давалъ:
Нити риза, ни кушулкя».

д) «Нѣкога е богатъ бивалъ,
Богатъ бивалъ имовитенъ.
Сиромаси е не приглѣдвалъ,
Сиромаси е неверувалъ.
Ако даде корка хлѣба,
Послѣ силно пишманъ става
И си казва ядовито:
«Си издадохъ всичка мѫка
Да я ядатъ нѣмачници,
Нѣмачници немтурници»;

е) «Бивала е Кѫщовница.
Чисто брашно заемала
А връщала по-мешано,
По-мешано с'полу пепель.
Чисти солецъ заемала
Полу-пѣсъкъ повръщала,
Чисти пиперъ заемала
С'керемиди го връщала».

* * *

§ 40. **Къмъ кои прѣстѫпления народътъ се отнася по-строго: къмъ тия ли, които засѣгатъ имуществото и състоянието на човѣка, или къмъ тия, които засѣгатъ личностьта на човѣка, т. е. прѣстѫпления срѣщу живота, здравието, свободата, честьта.**

Дѣдо Луканъ отъ Прогорѣлецъ, Ломско:

Има приказка: «*Кога ми зимашъ имота, болѣ земи ми душата!*» „*Кога ми продавашъ воловетѣ, болѣ изби ми дѣцата*“. «*Кога ми изгори храната* (т. е. жито, сѣно, слама, листнякъ и др., *за стоката*) *болѣ земи ми стоката*»!

Отъ това се вижда, че народътъ повече гледа на имота, мѫката, и стоката си отъ колкото на личностьта си.

Но все пакъ животътъ е много милъ, и човѣкъ по нѣкога е готовъ да даде всичко, що има, само да избави душата, както своята, така и на своята челядь.

Дѣдо Демянъ Ральевъ отъ с. Врънякъ Орѣхов.:

«Лошитѣ и грознитѣ работи, каквито и да били тѣ, все сѫ грозни, па били тѣ срѣщу човѣка или срѣщу иманьето му.

Човѣкъ труди и бие за една душа и за душата на челятьта си, т. е. да ги нахрани и облѣче. Имота и стоката сѫ мили, защото безъ имотъ и стока човѣкъ защо е, като просекъ; но ако лошия човѣкъ дойде, та те натисне и ти каже: дай това или това, или ще те убиемъ — давашъ му всичко само душа да избавишъ. Ако глава е жива, все ще се труди, ще блъска да нахрани душа».

Дѣдо Петко Куковски отъ с. Горна-Кремена, Вратчанско:

«Грознитѣ прѣстѫпления срѣщу имота сѫ: да изгоримъ на човѣка кѫщата, кошарата, кошоветѣ съ жито, кукурусъ или друго, сѣното му за стоката; — но, ако при това прѣстѫпление не сѫ загинали хора, казваме: «нека да е здраве на челядьта, тя ще пакъ да спечели». Когато дойде зло, и човѣкъ трѣбва да избира мѣжду живота и имота — живота му е по милъ и той дава всичко, само да избави душата си.

Кое е по тежко и по грозно за тебе — запитахъ дѣда Петка —

а) Дали кога се убие човѣкъ, или когато се запали имота му?

«Грозно е и тежко и едното и другото, и прѣстѫпника и въ двата случая заслужава въже, но ако при изгарането на имота му не е загиналъ никой, по-леко се носи.

б) Дали, кога ти откраднатъ воловетѣ или, да кажемъ, те осакатъ?

«Безъ воловетѣ азе съмъ просекъ, но и ако остана сакатъ, половинъ свѣтъ защо съмъ — по-лѣко е за мене да ми откраднатъ воловетѣ, но да съмъ

здравъ, а пъкъ прѣстѫпникътъ, и ако открадѐ воловетѣ, и ако ме осакати — все заслужава наказание, но по-тежко ако ме осакати.

Съ други думи: ако единъ убие човѣка, а други го запали; ако единъ ти открадне воловетѣ, а другъ те осакати; ако единъ ти откара стоката — а другъ ти урезили челядьта — тоя, който е убилъ човѣка, който го осакатилъ, кой е урезилилъ челядьта — е по-голѣмъ прѣстѫпникъ отъ другия. «Защото — завърши дѣдо Петко, живота, здравието и честьта сѫ по-мили за човѣка».

Термини за прѣстѫпленията и прѣстѫпницитѣ.

§ 41. **Какви изражения употрѣблява народътъ за означаване на прѣстѫпленията и прѣстѫпницитѣ?**

Дѣдо Петко Куковски, отъ с. Горна-кремена, Вратчанско:

Лошитѣ хора, които крадатъ, убиватъ, палятъ и други пакости правятъ казваме:

Крадецъ, — ако краде;

Убиецъ, — ако убива;

Паличъ, — ако пали;

Опалникъ или *опадникъ* ако клевети и опада човѣкъ;

Хайдукъ, *Разбойникъ*, *Каписъзинъ* — ако ходи по пѫтища и друмища, та обира и обива;

Изѣдникъ — ако ѣде сиротинята и я мѫчи;

Пали-душа или *Опалникъ* — който се кълне лъжливо, да упропасти човѣка;

Кради-коньо или *коньо-крадецъ* — който, като занаятъ краде коньи, волове и другъ добитъкъ.

Кокошаринъ — който краде кокошки и дребни работи.

Хаймана, *Нехрани-майко*, *Битанка* — тоя, който нѣма работа, а ходи по кръчмитѣ, пие и влачи пояса за кавга, за беля.

А самото прѣстѫпно дѣло:

Лоша работа, *грозна работа*, *срамотна работа* (за безнравствени дѣяния), *тежъкъ грѣхъ*, *безаконие* («свѣта се избезаконилъ» т. е. станалъ безсраменъ).

Зла воля при извършване на прѣстѫплението.

§ 42. **За да бѫде едно прѣстѫпление наказано, трѣбва ли да е имало зла воля и съ какви изражения се означава злоумишленость?**

Дѣдо Богой отъ с. Крива-бара, Ломско:

«Безъ зла воля, т. е. умисъль да извърши прѣстѫплението, да крои още отъ по-напрѣдъ, какъ ще извърши убийството, или кражбата, или запалването или друга грозна или срамотна работа — той нѣма и да извърши.

Може да убие или нарани човѣка у ядъ, у пиянство, като се скара съ човѣка; може и безъ да ще да запали, но да украдне, да нападне на честьта на нѣкоя жена — тука безъ зла воля безъ кроешъ не става.

Дѣдо Златанъ Нанковъ отъ с. Бѣла-Слатина, Орѣховско:

«Ако човѣкъ не еималъ зла воля, ако не е кроилъ отъ далече, какъ да извърши прѣстѫплението — а го е извършилъ у ядъ, у пиянство, въ скарване или безъ да ще — наказанието е по-леко».

Прѣстѫпление кроено отъ по-рано.

§ 43. **Придава ли народътъ значение на това обстоятелство, че прѣстѫплението е кроено отъ по-напрѣдъ, отдавна?**

Дѣдо Мило Стояновъ с. Камено-пале, Врачанско:

«Разбира се; ако единъ човѣкъ, не у ядъ, не въ кавга, а убие човѣка, запали го, извърши кражба или друго, като е кроилъ, като е мислилъ, като е мѣркалъ дълго врѣме и гледалъ е да извърши това прѣстѫпление сполучливо и да се не улови — такъвъ човѣкъ е тежъкъ разбойникъ; за него никаква милость нѣма».

Дѣдо Димитъръ Цековъ отъ с. Комощица, Ломско:

«Който мисли дълго врѣме, който крои дълго врѣме, какъ да извърши едно убийство, кражба, запалване или друго — тоя човѣкъ е страшенъ човѣкъ, много лошъ човѣкъ — защото такъвъ човѣкъ е роденъ разбойникъ и за такъвъ не бива да има никаква милость. Такива разбойници Хусеинъ-паша, като обикалялъ пашалъка и му сѫ обаждали за такива, веднага ги, или обѣсвалъ, или набивалъ на колъ».

* * *

Прѣстѫпление извършено въ ядъ или раздразнително състояние.

§ 44. **Не отнася ли се народътъ по-снисходително къмъ тия случаи, когато прѣстѫплението е извършено въ раздразнително състояние, особно, ако това раздразнение било прѣдизвикано отъ самия пострадавши?**

Дѣдо **Мило Стояновъ** отъ с. Камено-поле, Вратчанско, въ присѫтствието на дѣдо **Стоянъ Петковъ** отъ сѫщото село:

«Петко Маноиловъ, миренъ момъкъ, отива въ кръчмата и седа на една страна. Драганъ Герговъ е попиналъ, и, като вижда Петка, кара го да го черпи. Петко отказва; тогава Драганъ начинѫ да го ругае, да ругае баща му, майка му, сестра му и жена му; вие сте такива и онакива; вие сте лоша влака и пр. гнусотии. Всички казватъ на Драгана да мирува, но той още повече се разпаля: «Кой, азъ ли? Азъ ли да се оплашя отъ тоя посерковецъ; нему азъ така и така» — става и се приближава до Петка и начинѫ да го дърпа. Петко става, ударя му единъ юмрукъ въ главата и Драганъ пада долу; послѣ нѣколко минути Драганъ издъхва.

Виновенъ ли е сега Петко? цѣлото село каза: не, и Петко не бива да се сѫди; «какво е дирилъ намѣрилъ е».

«Каменъ и Иванъ иматъ нива една до друга; Каменъ прѣоралъ сънора и земалъ малко отъ нивата на Ивана. Иде Иванъ и вижда туй, и отъ тамо се завъжда кавга; въ кавгата се разпалятъ и двамата се сбиватъ; Иванъ излиза по-силенъ и сваля съ секирата Камена на земята. Сега Иванъ трѣбва па да се сѫди и накаже като убийца? Селото отговори: не; той трѣбва да бѫде наказанъ, но съ много голѣма милость; «не е щѣялъ да убива, а случайно го убилъ».

Дѣдо **Луканъ** отъ Прогорѣлецъ, Ломско:

«Хора сме, грѣшни сме; всѣки день и часъ грѣшимъ. Караме се, биемъ се, па и убиваме. Ако двама се скарали и другия у ядъ го ударилъ, та го прибилъ или усакатилъ — заслужава благо и леко да се сѫди и наказва; не е си искалъ да го убива. Ама ако убития е хаймана, и скитникъ, повлѣкалъ поясъ да го настѫпишъ за кавга и ходи по кръчмитѣ, та псува и фули и такъвъ бѫде убитъ или осакатенъ — другия, който е извършилъ това у ядъ и да се откачи отъ хайманата, не може да бѫде наказанъ».

Ако двама да речемъ Стоянъ и Петко се скарали, и Стоянъ иде, та запали сѣното, кѫщата или кошоветѣ на Петка, може ли Стоянъ да бѫде опростенъ?

«О, не — отговори дѣдо Луканъ; ако се скарали и Стоянъ си замълчалъ, а отишълъ да го пали — значи: Стоянъ е лошъ човѣкъ; ималъ е врѣме да

мисли и крои, и тогава е извършилъ запалването. Стоянъ незаслужва никаква, ама никаква милость». Ако Петко и Стоянъ се скаратъ, и Стоянъ отиде та срѣщне и улови жена му или сестра му и я насили, заслужава ли прошка или снисхождение?

Дѣдо Герго отъ с. Душилница, Ломско:

«*Такъвъ заслужва въже, а не милость и прошка. Ако се скарали съ Петка, онъ можеше на Петка да направи всичко, а не да иде да пали или да безчести челядьта му*».

Това сѫщо отговори и дѣдо Луканъ; така сѫщо отговориха и дѣдо Мило Стефановъ отъ с. Алтимиръ.

* * *

§ 45. **Какъ се отнася народътъ къмъ прѣстѫпления извършени въ пияно състояние?** Прѣстѫпление въ пиянство.

Дѣдо Луканъ отъ с. Прогорелецъ, Ломско:

«Ако е пиянъ да държи у главата» — казва народътъ; пиянството не е божя болесть, а е отъ дявола. На пияница, ако извърши нѣкакво прѣстѫпление: убийство, осакатяване, запалване, кражба или друго — не може да заслужва нито съжаление, нито милость и прошка. И отъ дѣка може да знаешъ, че е пиянъ? пиянъ може да се направи човѣкъ всѣки часъ, стига да иска. Азъ не мога ли да се напия всѣки часъ, па да идемъ да си отмъстимъ. «Пиянъ съмъ билъ» — значи нѣма за мене наказание. И ако пияницитѣ се опростятъ, или се гледа на тѣхъ съ милость — тогава всѣки часъ ще имаме убийства. Не; пияницата, като извърши прѣстѫпление, ще отговаря споредъ извършеното: или на въже, или въ окови».

Дѣдо Стоянъ Белчовъ отъ Ново-село, Видинско:

«Да бѫде пиянъ човѣкъ е не отъ Бога, а отъ дявола; ако пияницитѣ биватъ опростявани, или се гледа на тѣхъ съ съжаление, и пиянството имъ служи за извинение за извършеното прѣстѫпление — тогава: и по кръчмитѣ, и по улицитѣ, па и по пѫтищата ще се убиваме като кучета. «Пиянъ съмъ» — значи мога да убивамъ, мога да псувамъ, мога да паля — всичко, защото законътъ е милостивъ къмъ мене. А кой може да докаже, че съмъ билъ пиянъ, когато азъ съмъ пиянъ, додѣто извърша грозната работа, а послѣ ставамъ трѣзвенъ. Не, пияницата заслужава най-строго наказание.

Не мислишъ ли ти, че пияница човѣкъ не е при себе си и не може да мисли; той незнае какво върши, или ще извърши?

Дѣдо Стоянъ Белчовъ, въ присѫтствието на дѣдо Найденъ Кралцевъ и дѣдо Цеко Стоянъ Джотоловъ отговори:

«Има приказка: *«лудо бѣга отъ пияно»*, съ което иска да каже, че пияния е пò-зълъ, пò-лудъ и отъ лудия. Но колкото и да бѫде единъ човѣкъ пиянъ — па билъ той и най-голѣмия хайта и хаймана — знай, че той ще се нахвърга, ще закача и ще оскърбява такъвъ селенинъ, който е по-слабъ отъ него, който е миренъ, или който е пó-бѣденъ; къмъ пò-силния, пò-буйенъ или пò-богатъ — пиянеца всѣкога мирува, дори и ако му заповѣда нѣщо, извършва го. Отъ тука се вижда, па и всички знаемъ, че пияницата никога не може да дойде до самозабрава, въ каквато се намира единъ лудъ човѣкъ, и все има разумъ, та знае какво върши, или що ще върши. Напие ли се пъкъ до самозабрава, т. е. «кьоръ кютукъ», да не може да се мръдне отъ мѣстото си, той не може тогава да направи никому никакво зло».

Тоя сѫщия въпросъ зададенъ и на дѣдо *Гено Петковъ* Куковски отъ с. Горна-кремена, (Вратчан. окол.) отговори почти сѫщото:

«Пиянъ човѣкъ никога нѣма да закачи пò-силния отъ него, или пъкъ тогова, отъ когото той зависи и може да му напакости. А това доказва, че, колкото и да е пиянъ, той не се забравя съвършенно.

Да ти кажа нѣколко примѣри:

Единъ нашъ хаймана, който постояно пиеше и се караше повлекалъ, що се казва поясъ да го настѫпи нѣкой за кавга, или пей дава за бой — бѣше се напилъ прѣзъ Великдень тая година и въ кръчмата не остава човѣкъ не опсуванъ неизруганъ съ най-гнусни думи. Въ това врѣме влиза едно отъ момчетата на Пикмовци. Знаеше се, че това момче бѣше билъ тоя хаймана за нѣкаква си дума. Щомъ влѣзналъ той, хората извикали: «ето иде Георги! Хайманата, който въ това врѣме много псувалъ и викалъ, погледналъ къмъ вратата и като съзрѣлъ своя нѣкогашенъ противникъ, веднага млъкналъ. Георги сѣдналъ и като му казали че Стоянъ псувалъ, той му извикалъ: «скоро да се махашъ отъ тука, че ей сега; я дай ми бе кръчмарко отъ тамо една тояга»! Пияницата помълчалъ, па станалъ, та си излѣзналъ. Тогава всичкитѣ се изсмѣли

и казали: «Пияно, но пакъ помни отъ дѣка може да му дойде лобута». Ако ли е пъкъ пиянъ до джга, «кьоръ кютукъ» — той и да иска, не може да направи никому никакво зло. Той може тогава само — да ѣде бой, но никой не закача такъвъ човѣкъ.

* * *

§ 46. **Какъ се онася народътъ къмъ прѣстжпления, извършени по невнимание или случайно?** Прѣстжпление по невнимание, или случайно.

Дѣдо Иванъ Петровъ Девенски отъ с. Малоратъ, Орѣховско:

«Ако нѣкой е убилъ нѣкого бѣзъ да ще, т. е. хрърлилъ по вълкъ или мечка, а куршума отлѣтѣлъ, та ударилъ човѣкъ, който билъ тамо нѣкждѣ, — неможе да бжде наказанъ».

«Ако нѣкой прави огънь, каквото е обичай на благовецъ да палятъ купища, или направилъ огънь на нива у ливада, или пъкъ си пожари нивата отъ тръньe — и отъ това излѣзне огънь и изгори слама, сѣно, кжща или хамбари — пакъ не може да се накаже, а плаща нѣщо за загуба на изгорѣлия».

Може ли кражба да бжде извършена по невнимание?

При тоя въпросъ всички се изсмѣха, само дѣдо Иванъ каза: «Може, но тогава това не е кражба. Да кажемъ на примѣръ бѣхъ на дърва и се връщамъ; нощуваме у друго село у кръчмата; апанджацитѣ ни сж натрупани и при тръгването азъ съмъ зелъ чуждъ апанджакъ. Това е грѣшка, но не кражба.

Но ако не сиималъ апанджакъ?

Ако не съмъималъ апанджакъ, а пъкъ съмъ зелъ апанджакъ, тогава азъ съмъ открадналъ.

«Въ всѣки другъ случай — продължи дѣдо Иванъ кражбата ще бжде толкозъ права и извършена безъда ще човѣкъ, колкото и на оня, що го завари ли въ градината да крадне лукъ:

«Що диришъ тука, бре? Вѣтъра ме донесе, а що си изкубалъ толкова лукъ? — Дръжахъ се за лука да ме не отнесе вѣтъра. А що е това у торбата? — Е, рекълъ, това е белята, що е у торбата». «За него неможалъ да намѣри причини, защото лука неможе да се натъпче саминъ въ торбата».

«Или такава кражба ще бжде оправдана — притури други селенинъ — колкото и на оная жена, която казвала: «Оле, боже, божичке! Кому какво нѣма, все у мене го намиратъ — па пакъ язе крива — сирота, всичко загубено на хората у нея намиратъ, па пакъ тя виновна».

Дѣдо Живко Петковъ отъ с. Чупренье, Бѣлоградчишко, *Дѣдо Сейно Илиевъ* отъ Бѣла-слатина, Орѣховско и *дѣдо Коло* отъ Сливата, Ломско — отговориха сѫщето: ако нѣкой е убилъ човѣка безъ да ще по невнимание, или случайно; ако го наранилъ или осакатилъ, ако е запилилъ кѫща, сѣно, слама, кошове съ кукурусъ или амбаре съ жито — не се наказва, само ще плати разноски и загуби — ако е богатъ и имовитъ, ако ли е сиромахъ и това не диратъ отъ него.

«Може ли да се накаже човѣкъ, когато не е си щѣлъ да направи зло» — завърши дѣдо Живко. «И такъвъ човѣкъ да затварашъ и опропастявашъ — грѣхъ е; държавата губи единъ работникъ и добъръ селенинъ, а лошитѣ хора, що сѫ у хапуза печелятъ единъ другарь — притури дѣдо Сейно.

* * *

§ 47. **Не забѣлѣжва ли се въ народа наклоность да обяснява, че прѣстѫплението се извършва по побуждения и причини, които сѫ външъ отъ волята на човѣка, като: наущение дяволско, орисване отъ орисницитѣ и други?**

Дѣдо Николо Милевъ и дѣдо Божилъ Цековъ с. Ярловица, Ломска околия:

«У народа има много приказки, които казватъ, че да извърши единъ човѣкъ едно грозно и грѣховно (прѣстѫпно) дѣло всѣкога пръстъ има гявола; «*гявола не оре, нити копа, а ходи само по човѣка да го накара у зло*» — казватъ старитѣ. «*Колко чифта опинци скъсахъ* — «*рекълъ гявола на единъ хайдукъ, когато го привели да го бѣсатъ — додѣто да те доведемъ до тукъ. «Отъ тамо и приказкитѣ: «издулъ го дявола» «осатанилъ го».*

Дѣдо Иванъ Стояновъ отъ Осиково, Вратчанско:

«Какво е човѣкъ орисанъ, това ще пати; какво му е драснато отъ орисницитѣ — това ще тегли; писаното не може да се избѣгне.

«Ако ти е орисано да убиешъ нѣкого, ще убиешъ; ако ти е орисано да бѫдешъ убитъ — ще бѫдешъ «убитъ».

Баба Петковица отъ сѫще село, притури:

«И у пѣснитѣ го има и у приказкитѣ се приказва: «*орисаното не може да се избѣгне; какво е драснато — това ще глава да пати, това ще глава да тегли*».

Незнаешъ ли оная пѣсень, въ която се казва, какъ една майка родила дѣте — момче и орисницитѣ

го орисали да бѫде убитъ, когато порасте и то отъ майка си. Майка му чула това, и казала на сина си. Като порасълъ, оженила го, и той, за да не бѫде убитъ отъ майка си отишълъ въ далечна страна, за да се мине врѣме. Бавилъ се тамо нѣколко години и нищо не вѣстявалъ за себе си. Една вечерь стигналъ у дома имъ единъ пѫтникъ, който казалъ, че е овчаринъ и слѣдъ него идатъ овцитѣ му, затова не бива ли да прѣнощува. Прѣзъ нощьта бабичката се съвѣщавала съ снаха си да убиятъ тоя пѫтникъ, и бабата зела секирата и отишла при заспалия пѫтникъ. Съ единъ ударъ умрътвила пѫтника и го скрила. На другия день дошли деветь стада бѣли руди и едно стадо вакли овни, и овчаритѣ казали на бабата, че тия овци и овни сѫ на сина ѝ, и че той дошълъ прѣди тѣхъ. Тогава майката видѣла, че убила сина си, каквото бѣха орисали орисницитѣ». (Вариянти: (бм: VII/110, IX/63 и Милад. 134).

Баба Стана Първанова и баба Иона отъ село Раковица, Кулска околия:

«За да бѫде човѣкъ убиецъ, крадецъ или да бѫде убитъ — има още за причина и *клетвитѣ* на баща, на майка, на сиротинята, и това се казва *„клетиня“*. Бащата проклелъ, майката проклела или народътъ е клелъ — и Господъ чулъ тия клетви и отредилъ тъй да бѫде. Само че тия клетви стигатъ не само самия прокълнѣнъ, но и неговитѣ дѣца и унуци».

Баба Стана разказа такава приказка: «Единъ калугеръ-постникъ помолилъ Бога да му покаже своята правица (правосѫдие) на тоя свѣтъ още, и Господъ му изпълнилъ желанието, като му казалъ да пойде да пѫтува по села и градове. Като излѣзналъ отъ постницата си, стигналъ го единъ делия (въорѫженъ човѣкъ) на конь и се сдружилъ съ него заедно да пѫтуватъ.

Вечерьта много късно стигнали въ едно село, и като нѣмало дѣка да нощуватъ, защото всички били заспали, отишли на една кѫща, дѣка блѣщукала свѣщь. Потропали и излѣзнала една жена; тя била вдовица съ три дѣчица. Като ѝ казали, че сѫ пѫтници и нѣма кѫдѣ да прѣнощуватъ, тя ги приела, нагостила, и тѣ си лѣгнали да спѫтъ. На сутрьнята, станали и прѣди да си тръгнатъ, делията на сила изпѫдилъ вдовицата изъ кѫщи, заедно съ дѣцата ѝ и заповѣдалъ ѝ да си изнесе покѫщнината; като сторила това, той ѝ съборилъ кѫщичката и си заминали».

Калугеринътъ нажаленъ отъ това рекълъ: «брате, иди си, я съсъ тебе неможемъ да пѫтувамъ. Ти си лошъ човѣкъ. Тая вдовица, дѣка ни прие така любезно и нагости, ти за отплата отиде, та ѹ събори кѫщичката и я остави на пѫта». Послѣ погледналъ на небото и рекалъ: «боже, това ли твоята правица»?

Делията му казалъ: «ти още нищо недѣй говори; послѣ я че ти обяснимъ всичко, защо така направихъ съ вдовицата».

Тръгнали и вървѣли до пладнѣ и стигнали до една гора, а срѣдъ гората чешма.

«Нека тука се отморимъ, а послѣ пакъ ще продължимъ пѫта си». Пинали вода и се отбили у гората, та полѣгнали.

Не минало се много врѣме, и при чешмата дошълъ единъ човѣкъ съ конь; слѣзналъ отъ коня, стоварилъ дисагитѣ, пиналъ вода и пусналъ коня да попасе. Послѣ едно врѣме, стегналъ си коня и заминалъ, като забравилъ дисагитѣ. Едвамъ що се бѣ отдалечилъ коняника, ето че отъ друга пѫтека изпъкналъ изъ гората единъ одърпанъ човѣкъ селенинъ; той седналъ край чешмата, пиналъ вода и съгледалъ дисагитѣ. Разгърналъ ги и видѣлъ, че сѫ пълни съ жълтици; като се поогледалъ и невидѣлъ никого, той нарамилъ дисагитѣ и се изгубилъ изъ гѫсталака. Послѣ малко по пѫтя се задалъ другъ човѣкъ, стигналъ до чешмата и сѣдналъ. Въ това врѣме, ето че се връща коняника, припуска коня колкото може; стигналъ до чешмата, слѣзналъ отъ коня и отишълъ да дири дисагитѣ. Като ги ненамѣрилъ, почналъ да ги иска отъ сѣдналия прѣди малко: «Ти си ми зелъ дисагитѣ съсъ жълтицитѣ; дай ми паритѣ или щѫ ѣе убия»!

Онзи сѫщия му казалъ: «Бе брате, язе сега пристигнахъ, нищо не видѣхъ».

Първия настоявалъ да му даде паритѣ, и извадилъ саблята, та посѣкалъ втория, и си заминалъ.

Калугеръть като видѣлъ това, пакъ погледналъ на небото и рекълъ високо: «Боже! Това ли е твоята правица»?

Тогава делията му рекълъ:

«Ти, отче, грѣшишъ. Язе нѣсъмъ делия, но съмъ ангелъ, пратенъ отъ бога да те придружимъ и покажемъ неговата правица». Калугеръть рекълъ: «тогава, покажи ми, защо ти събори кѫщичката на вдовицата, и защо тука сега видѣхме: единъ зе паритѣ, а другого убиха»?

Да ти обяснѫ:

«Язе съборихъ кѫщичката на вдовицата, защото прѣзъ другата нощь щѣше тая кѫщичка да се срути и щѣше затрупа и задуши и вдовицата и дѣцата. Сега Господъ ще помогне на вдовицата отъ невидено и тя ще си съгради нова кѫщичка».

«Права ли божията правица»? — запиталъ го ангелътъ.

«Права е» — отговорилъ калугера. Сега да ти обясна и за другитѣ работи, що видѣхме.

«Дѣдата на човѣка съсъ коня, бѣ изѣлъ толкова пари на дѣдата на оня селенинъ, що дойде и зе дисагитѣ. Господъ му повърна онова, що бѣ негово, останало отъ дѣда му.

Човѣкътъ на коня се върна и уби другия, що сѣдѣше край чешмата. Дѣдата на убития бѣше убилъ дѣдата на човѣка съ коня, затова и той уби сега неговия внукъ. — Кръвьта ище кръвь. А пъкъ дѣто човѣка на коня остана безъ пари и стана убиецъ — това Господъ направи да се излеятъ върху него клетвитѣ на сиромашията срѣщу баща му, който бѣше изѣдникъ».

Права ли е сега божията правица?

«Права е» — отговори калугерина. «Иди си сега у манастира и недѣй да диришъ вече да проникнешъ въ тайнитѣ на божията правица, защото ти си човѣкъ и тя е затулена за тебе, каквото за всичкитѣ човѣци».

«Това казалъ ангелътъ и се изгубилъ, а калугерина се върналъ въ мънастира».

§ 48. **Какъ се отнася народътъ къмъ прѣстѫпления, извършени отъ съвършено безуменъ човѣкъ, отъ бѣсенъ, отъ глухо-нѣмъ и отъ дѣца?**

а) Ако прѣстѫплението е извършено отъ съвършено безуменъ?

Дѣдо Димитъръ Цековъ с. Комощица, Ломско:

«Съвършено лудъ човѣкъ, който е изгубилъ своя умъ, каквото и да стори, неможе да бѫде виновенъ; затова такъвъ човѣкъ връзватъ и затварятъ».

«Прѣди двѣ години бѣше полудѣлъ въ наше село единъ човѣкъ; домашнитѣ му знаяли, но не го връзали. Прѣзъ деня запалилъ кѫщата, та покрай нея изгорѣли и други двѣ кѫщи. Затвориха го и го откараха въ манастира. Повече нищо».

Дѣдо Мило Стефановъ с. Алтимиръ, Орѣховско:

«Лудъ човѣкъ се не сѫди; каквото и да извърши: да убие, да запали или друго — той е невиновенъ».

Дѣдо Стоянъ Бѣлчовъ с. Ново-село, Видинско:

«Лудъ отъ лудъ има разлика. Има лудъ, та се хвърга у огънь, у вода — тоя лудъ е съвършено лудъ. Такъвъ човѣкъ, може да извърши голѣмо зло и трѣбва да се върже; направи ли нѣщо, каквото и да било, той не е виновенъ».

«Има лудъ, но все се знае малко; такъвъ не прави никому зло. Ако направи нѣщо, то е защото сѫ го разсърдили. И той е невиновенъ».

б) Ако прѣстѫплението е извършено отъ идиотинъ (т. е. „сбърканъ") човѣкъ.

Дѣдо Димитъръ Цековъ с. Комощица:

„Сбърканъ" човѣкъ съ слабъ умъ се ражда такъвъ, и Господъ го дава за поличба, че въ тая кѫща има сторенъ голѣмъ грѣхъ, или голѣмо прѣстѫпление. Такъвъ човѣкъ е кротъкъ, миренъ и никому нищо неправи, за това него не го връзватъ или затварятъ, а ходи си свободно. Той не може да направи никому зло, освѣнъ ако го разсърдятъ. И да направи зло — неможе да бѫде сѫденъ«.

Дѣдо Иванъ Стояновъ отъ с. Осиково, Врачанска околия:

«Слабоуменъ човѣкъ, или както го казваме ние *шантавъ, сбърканъ* е кротъкъ; той е като дѣте: никому нищо неказва и нищо не крие. Той може да запали, да убие или да направи друга пакость и прѣстѫпление, ако нѣкой го научи и накара. Такъвъ човѣкъ споредъ народа не е и не може да бѫде виновенъ».

в) Ако прѣстѫплението е извършено отъ бѣсенъ човѣкъ?

Дѣдо Иванъ Стояновъ отъ с. Осиково, Врачанско:

«Лудъ и бѣсенъ — все сѫ хора, които незнаятъ, ни що вършатъ, ни що става около тѣхъ. За това и бѣсния (разбирамъ побѣснѣлъ отъ ухапване на куче, вълкъ или мачка побѣснѣли) трѣбва да се върже и затвори. Направи ли пакость — не сѫди се».

г) Ако прѣстѫплението е извършено отъ глухонѣмъ човѣкъ?

Дѣдо Мило Стефановъ с. Алтимиръ, Орѣховско:

«Глухия и нѣмия човѣкъ неможе само да говори и да чуе, но паметьта му е на мѣсто; у на-

шитѣ села има двама глухо-нѣми, но тѣ си оратъ, сѣятъ, работятъ, както всичкитѣ други селени, па сж и оженени и си иматъ дѣца. Тѣ слѣдователно не могатъ да се зематъ, като хора, които незнаятъ, що вършатъ. Наистина, мжчно имъ е, дѣто не чуятъ и дѣто немогатъ да говорятъ, та се сърдятъ отъ малко — но минава имъ. Ако такъвъ глухо-нѣмъ човѣкъ убие, запали, украдне, изнасили или извърши друга работа — той се сжди, както всичкитѣ други хора».

Дѣдо Димитъръ Цековъ отъ с. Комощица, Ломска околия:

«Глухия и нѣмия у насъ си работятъ, като всичкитѣ селени и неможемъ ги познà то нищо. Всичкитѣ селени гледатъ на тѣхъ като на здрави хора, и ако извършатъ нѣкакво прѣстжпление — тѣ се сждятъ, както другитѣ».

Баба Стана отъ с. Криводолъ, Ломско:

«Въ наше село има единъ глухо-нѣмъ човѣкъ и го казватъ «нѣмия». Той е женен и си има дѣца, работи си у полето, каквото всичкитѣ селени, продава и купува, и никой неможе го излъга — напротивъ той лъже другитѣ. Иде му отъ ржцѣтѣ всичко: самичъкъ си прави кола, кошара, кжща и друго. Конье познава по-добрѣ и отъ циганитѣ джамбазе. Гяволитъ е и много гяволùи прави, та разсмива хората. Паметенъ е и нищо не е направилъ до сега лошо. Сега, ако тоя човѣкъ, както всѣки други, извърши убийство, ако украдне или запали, или друго нѣщо, какъ ще може да бжде ненаказанъ; ще си го сждятъ и накажатъ».

д) Ако прѣстжплението е извършено отъ дѣте?

Дѣдо Моно Петковъ отъ с. Орсоя, Ломско:

«Дѣтето нищо незнае: може да се излъже, може да се подмами и може да се накара да извърши всичко; затова то неможе да бжде сждено и наказано, а се дири човѣка, кой го е подбутналъ да направи това, ако има такъвъ».

Дѣдо Златанъ Нанковъ с. Бѣла-Слатина, Орѣховско:

«Дѣтето да извърши нѣщо, трѣбва: или да е видѣло отъ нѣкого, че прави това, или пъкъ нѣкой да го е подбутналъ. Затова то неможе да се сжди и наказва».

Примѣръ: «Единъ селенинъ като клалъ на Гергевденъ агнето, двѣтѣ му момченца гледали. На другия день по-голѣмшкото момченце рекло на по-

малкото: легни да те колемъ, както тате закла агнето; по-малкото момченце се склонило и легнало и по-старото момченце почнало да го колье; когато момченцето усѣтило болки, почнало да вика, и дошли домашнитѣ. Като попитали по-старото момченце: Какво искаше да сторишъ? То отговорило: да го закольемъ, както тате закла вчера агнето».

«Какво сега ще сѫдишъ такова дѣте, или да го накажешъ»?

§ 49. **Отъ коя възрасть дѣцата могатъ да бѫдатъ наказани за извършенитѣ прѣстѫпления; кой ги наказвалъ и какви наказания може да имъ се наложи?**

Дѣдо Гѳно Пѳтковъ отъ с. Горна-Кремена, Вратчанско:

«Дѣда ми, богъ да го прости, казваше: момче сѣтили се за жена и момиче — за мѫжь — тѣ вече знаятъ, какво вършатъ, вече неможешъ ги измами — затова и трѣбва да отговарятъ (да даватъ джевабъ) за извършеното. Нѣщо прѣди 60 години у наше село било станало убийство: едно момче убило едно момиче; затворили момчето и откарали го у Вратца. Кадията повикалъ нашитѣ първенци и ги попиталъ: «Чорбаджиларъ отъ коя година вие наказвате дѣцата за сторено убийство или друго»? Нашитѣ му отговорили така: «Споредъ назе ние сѫдимъ и наказваме: момче — отъ когато се сѣти за жена, а момиче — отъ когато се сѣти за мѫжь». И така сторилъ и кадията. Понеже това момче бѣше почнало да ходи по сѣденки и по хора и бѣха го жъгнали мустаки — кадията го осѫди».

Дѣдо Цеко Стояновъ Джополовъ отъ с. Ново-село Видинско, дѣдо Иванъ Петровъ Девенски отъ Малоратъ Орѣховско, дѣдо Димитъръ Цековъ отъ Комощица Ломско — подтвърдиха сѫщето:

«Момче, което се сѣти за жена, и момиче, което се сѣти за мѫжь — вече знаятъ що вършатъ и народътъ ги сѫди и наказва».

Отъ коя именно година може да се сѫди и наказва?

Дѣдо Цѳко Стояновъ отъ Ново-село, Видинско:

«Едни момчета по-рано се развиватъ, а други пó-късно, а така и момичетата — но навършили 15-години, момчето нѣкога сѫ го женили поемало кѫщата — ако баща му е умрѣлъ, дава, купува — става селенинъ. Момичето, ако има пó-стара сестра

може да сѣди като подѣвка и по́-стара, но за прѣстжпления, тя ще отговаря».

Кой е наказвалъ малолѣтнитѣ прѣстжпници и какви наказания имъ сж налагани?

Дѣдо Гено Петковъ отъ с. Горна-Кремена:

«Дѣцата, които биха извършили нѣкое прѣстжпление, сждили сж ги у село — старѣшината, попа и близкитѣ старци, както на дѣтето, така и на пострадалия. Рѣдко, много рѣдко работата е дохаждала до конака, т. е. до турскитѣ сждилища».

«На такова дѣте, какво друго наказание може да се наложи, освѣнъ баща му да заплати нанесенитѣ врѣди отъ прѣстжплението. Ако дѣтето е убило нѣкое дѣте — бащитѣ се споразумѣватъ и се помиряватъ съ пари; ако дѣтето е запалило — помирението пакъ става съ пари; ако е откраднало — откраднатата вещь се връща и бащата дава на църквата нѣкоя ока восъкъ; ако ли откраднатата вещь я нѣма — плаща стойностьта ѝ».

«Ако се открие, че дѣтето е наговорено отъ нѣкого — тогава всичката вина пада на това лице, и то тегли, както наказанието, така щетата». «Ако момчето вече е оженено и минало 15 години — наказва се каквото всѣки човѣкъ — само не съ смърть».

Такива сжщо отговори дадоха: дѣдо Цеко Стояновъ Джополовъ отъ Ново-село, дѣдо Димитъръ Цековъ отъ с. Комощица и дѣдо Иванъ Петровъ Девенски отъ с. Малоратъ Орѣховско, т. е. дѣцата сж ги сждили въ село, много рѣдко сж отивали пострадалитѣ въ турскитѣ сждилища; наказанието се състояло въ парично възнаграждение на пострадалата страна. Ако момчето е вече жѐнено — то се сждило вече като всѣки възрастенъ човѣкъ.

* * *

§ 50. **Не наказва ли народътъ едни лица за други, на примѣръ: бащата — на мѣсто сина; мжжа — на мѣсто жената, и пр.?**

Дѣдо Моно Петковъ отъ с. Орсоя, Ломско, въ присжтствието на дѣдо Герго и дѣдо Николо:

«Ако дѣтето е убило, запалило, откраднало, осакатило нѣкого, или друго нѣщо извършило — ще се вика бащата на дѣтето, или ако е въ задруга ще се вика дѣтето въ задругата: дѣдо му, чича му, братъ му или баща му, па понѣкога и майка му, (ако тя управлява задругата). Това лице заплаща

загубитѣ отъ стореното прѣстѫпление, и не му се налагатъ никакви други наказания».

«Ако жената е извършила нѣщо по малко, като побой, кражба — вика се мѫжа и той плаща загубата или глобата; ако ли жената е убила или запалила нѣкого — което е голѣмо прѣстѫпление — вика си се жената и тя се наказва».

Жена никога не бива да се накаже съ смърть, за това има и пословица: «*женски гробъ никадѣ нѣма*»

Сѫщето отговориха и: дѣдо Гено Петковъ отъ с. Горна-Кремена, дѣдо Цеко Стояновъ отъ Ново-село.

* * *

§ 51. **Не е ли имало случай, щото народътъ да е наказвалъ умрѣлитѣ, за какво ги е наказвалъ и по какъвъ начинъ?**

Дѣдо Мило Стояновъ и дѣдо Стоянъ Петковъ отъ с. Камено-поле, Вратчанско:

«Умрѣлитѣ вече сѫ умрѣли и отишли прѣдъ другъ сѫдия; тѣ не могатъ да се наказватъ. Но человѣци сме и слаби, грѣшимъ и тука. Ако умрѣлия е билъ изѣдникъ на сиромашьта, ако е билъ хайдукъ и опалникъ и е правилъ на народа голѣми пакости — има, и случвало се, че, като го заровятъ въ гроба, отива нѣкой, комуто е изгорилъ душата, та го отравя, съблича го голъ-голиничъкъ, и или го обѣсва на нѣкое дърво, или го хвърга на пѫтя на псетата. И много пѫти такъвъ изровенъ мъртвецъ на другия день сѫ го намирали разкъсанъ.

Съ това си народътъ отмъщава за лошитѣ му дѣла.»

А какъ гледа народа на това дѣяние?

«Па да ти кажа, всички се радватъ, всички одобряватъ и казватъ: «Богъ да прости баща му и майка му, а него Господь да поживи кой е направилъ това».

Сѫщето отговори и дѣдо Живко Петковъ отъ с. Чупренье Бѣлоградчишко, само притури: «И това се счита за голѣмъ срамъ на цѣлата кѫща, па и на цѣлата влака; и понеже това изравяне се повтаря нѣколко пѫти, домашнитѣ му даватъ на църквата нѣколко оки восъкъ, та попа направи клетва да се не изравя вече».

Ако уловятъ такъвъ човѣкъ, който отравя мъртвеца, наказва ли се?

Дѣдо Мило Стояновъ и дѣдо Стоянъ Петковъ отговориха:

«Въ селото не се наказва, но турцитѣ го наказваха: било грѣхъ споредъ тѣхния законъ да се изкопва мъртавъ човѣкъ».

Тѣ посочиха нѣколко примѣри, че въ тѣхно село сѫ намирани изправяни мъртви хора, и то по нѣколко пѫти — закопватъ ги, а на другия день сѫ ги намирали пакъ изровени.

Това станало съ Пено Братаулски, Мило Касапина, дѣдо Мартинъ, Дѣдо Иванъ Комара — всички чорбаджии и изѣдници.

«Народа гледа на това изправяне съ добро око, защото иска да видятъ всичкитѣ изѣдници, колко грозно е да бѫде човѣкъ изкопанъ и голъ хвърленъ на псетата или обѣсенъ — притури дѣдо Герго отъ Головица, Ломско. И въ насъ стана веднъжъ, та синъ му, роднинитѣ му даватъ на църква, даватъ на сиромаси — само да прѣстане изправянето — защото четири пѫти го изправяха».

* * *

§ 52. **Наказватъ ли се дѣяния извършени за самоотбрана или за отбрана на другиго?**

Дѣдо Герго отъ Головица, Ломско:

«Ако убиешъ или осакатишъ човѣка да оттървешъ себе си, или другиго, билъ твой или чужденецъ — неможе да се сѫди и накаже».

Дѣдо Иванъ отъ Малоратъ Орѣховско:

«Ако те човѣкъ нападне и ти, за да се отбранишъ, го убиешъ или осакатишъ — какъ може да те сѫдатъ. Така сѫщо, ако видишъ, че единъ натисналъ другиго; било човѣкъ или жена, и се притечешъ да помогнешъ, а пъкъ, въ това нѣкакъ убиешъ или осакатишъ нападателя — неможе да бѫдешъ сѫденъ и наказванъ.»

§ 53. **Какво е нѣщо самоотбрана или отбрана на другого?**

Дѣдо Иванъ отъ Малоратъ:

Самоотбрана е:

«Ако си овчаръ, па нѣкой те нападне да краде овци и ти му викашъ да стане, а той вече повлѣкълъ овцитѣ и бѣга, правъ си да му теглишъ куршума, ако не можешъ да го стигнешъ, или като го стигнешъ, видишъ, че той е по-силенъ, та той тебе ще убие и ти го ударишъ».

«Ако си вървишъ по пѫтя, и нѣкои те връхлети да ти откара воловетѣ — каквото много често пра-

вятъ коньо-крадцитѣ — правъ си да го ударишъ и убиешъ».

«Ако нѣкой нощно врѣме влѣзне въ кѫщата ти, въ кошарата, въ пивницата или àмбара, и ти го видишъ и го викашъ да се спрѣ, а той съ откраднатa вещь бѣга — правъ си да го убиешъ».

Съ една дума, за да запазишъ себе си, стоката си, мѫката си, кѫщата си — ако убиешъ нѣкого, това е самоотбрана. «Какво е дирилъ хайдука — намѣрилъ е».

«Самоотбрана е още — притури дѣдо Димитъръ Цековъ отъ Комощица — ако жена или мома натисната отъ нѣкого, го удари съ каквото и да било и го убие. Па макаръ и да е искалъ само да я цѣлува — ако го удари и убие — самоотбрана е и не може да се сѫди».

Баба Мария Сивъ-Кольова отъ Малоратъ. «Нали и въ пѣснитѣ се пѣе, какъ Янка убила турчинъ, защото ѝ дошълъ нощно врѣме и искалъ на сила да влѣзне при нея. На кадията тя е казала: бъхъ не ловя:

«Юнакъ съмъ била, прибила съмъ го,
Вредна съмъ била, та съмъ го скрила:
Що дири турчинъ на мойтѣ врата,
По кални други по тъмни нощи?
Не съмъ кръчмарка, вино да кръчмимъ,
Нито хлѣбарка хлѣбъ да продавамъ;
Я съмъ вдовица съ дрѣбни дѣчица.
Що дирилъ турчинъ, това намѣрилъ».

Турцитѣ я обѣсили, но народа ѝ пѣсень направилъ да се пѣе и приказва.

Отбрана на другото.

Дѣдо Иванъ отъ Малоратъ: «Ако видишъ, че нѣкой натисналъ нѣкого да го обира, да го убива или жена да я резили и ти се затечешъ да оттървешъ човѣка или жената — това ти отбранявашъ другого и ако го убиешъ или осакатишъ не може да те сѫдятъ и накажатъ».

* * *

§ 54. **Има ли случай, щото нѣкой самъ да се съгласи да извършатъ надъ него прѣстѫпление, и какъ гледа народътъ на това?**

Дѣдо Сейно **Илиевъ** отъ Бѣла-слатина: «Самъ човѣкъ да пристане да го убиятъ или осакатятъ — въ насъ не се случвало и не е се запомняло».

«Има наистина сиромаси хора, които като се уловятъ въ пакость или кражба и нѣматъ съ що да платятъ глобата или щетата — склоняватъ се да имъ ударятъ толко и толко тояги, но това е друго. Такъвъ битъ човѣкъ не може да се послѣ оплаче никому и никадѣ».

* * *

§ 55. **Какви сѫ народнитѣ обичаи относително прѣстѫпленията и простѫпкитѣ, които сѫ извършени отъ едно лице по поржчка на другого, като напримѣръ: Баща наказва сина си, мѫжъ — жена си, господарь — слугата си и пр.?**

Дѣдо Кольо отъ Сливата, Ломско: «Ако баща или майка накара сина си или дъщеря си да открадне: овца, овощия, храна или друго; ако го накара да събори или развали нѣщо, да поврѣди нѣщо; ако го накара да бие нѣкого — за всичко отговаря бащата или майката, защото е дѣдето подъ волята имъ».

«Сѫщото е и съ господаря. Ако той каже на слугата си: развали това, събори това, отсѣчи това, или улови, тогава отговаря господаря, защото слугата се намира подъ заповѣдь на господаря си».

«Ако мѫжътъ каже на жена си: прибий тая кокошка, развали тоя окопъ, отсѣчи това дърво, или ѝ каже ще направишъ това и това, защото послѣ си мисли, и тя извърши — мѫжътъ е отговоренъ, защото жената е подъ волята на мѫжа».

Дѣдо Найденъ Крагуевъ, с. Ново-село, Видинско: «Ако бащата заповѣда на дѣцата си да направятъ нѣщо — дѣцата не сѫ виновни. Виновенъ е бащата, който е накаралъ дѣцата».

«Ако господара заповѣда на слугата си да извърши нѣщо, като да счупи, развали, отсѣче, прѣоре, покоси, т. е. да нанесе щета, отговоренъ е само господара, а никакъ не и слугата, който е подъ волята на господара. Но ако му заповѣда да убие, да осакати, да запали, да открадне или друго — тежко прѣстѫпление, тогава отговаря и той, защото има една приказка: «*Ако те накара да скочишъ у Дунава да се удавишъ, ще извръшишъ ли?*» — Така е и да те накара да извършишъ дѣла, за които ще си изгубишъ главата или ще отидешъ у пранга».

«Сѫщето е и съ жената: ако мѫжътъ я накара да счупи, да бие, да убие кокошка, овца, или друго животно, да отсѣче дърво, да развали окопъ, или прѣлѣзъ и други такива — виновенъ е мѫжътъ и него ще дирятъ. — Аслѫ и да е извършила тия ра-

боти и безъ заповѣдь на мѫжа си, а отъ себе си — все пакъ мѫжьтъ ще отговара. Но ако я накара да убие, да запали или друго нѣкое тежко прѣстѫпление, тя е виновна».

Дѣдо Иванъ отъ с. Малоратъ:

«Ако кметътъ каже на пѫдара, на говедара, на свинара, на коняра, или на други слуга на селото и общината: удари на тогова толкова тояги, затвори тогова и послѣ му удари толкова тояги; иди, та развали оня окопъ, отсѣчи онова дърво, докарай тогова или оногова и ако неще вържи го — за всички тия работи отговара само кмета, а пѫдара, говедара, свинаря или поляка неможе да бѫде наказанъ. Но, ако му каже убий тогова, запали тая кѫща, изнасили тая жена — тогава и той е виновенъ и кмета».

* * *

§ 56. **Наказва ли народътъ, ако нѣкой се опита да извърши прѣстѫпление, а не е извършилъ?**

Дѣдо Моно Петковъ отъ с. Орсоя, Ломско, въ присѫтствието на дѣдо Герго и дѣдо Николо:

«Да се опита човѣкъ да убие, да запали, да открадне, да обезчести, или да извърши друга лоша работа, това значи, че той е скроилъ да я извърши, рѣшилъ се да я стори, и ако не е извършилъ това е станало, че насрѣщу му се изпрѣчили спънки, прѣчки за които той не е смѣталъ. Сѫди се и наказва».

«Ако ли пъкъ се опиталъ да извърши една лоша работа, а пъкъ отъ само себе си се попишманилъ, разкаялъ се и се спрѣлъ — заслужва милость и прошка».

Примѣръ: «Петко намислилъ да убие Стояна приготвилъ се и го дебни у полето. Издебналъ го, но когато да извърши убийството, ето че иде човѣкъ, и той почне да бѣга. Улавятъ го и той си казва. Такъвъ се сѫди и наказва».

Другъ: «Петко сѫщия намислилъ да убие или запали, приготвилъ всичко и когато вече да извърши убийството или запалването, дохожда, та се стрѣсва, разкайва се и, макаръ че е можалъ да извърши това, но отъ само себе си се спрѣлъ — заслужва милость и прошка, ако бѫде уловенъ».

Така отговориха и: дѣдо Марко Тодоровъ отъ с. Долни-Ломъ бѣлоградчишко, дѣдо Иванъ отъ Малоратъ.

* * *

§ 57. **Наказва ли народътъ нѣкого, ако улови нѣкого, че се готви да извърши прѣстѫпление?**

Дѣдо Мило Стояновъ и дѣдо Стоянъ Петковъ отъ с. Каменополье, Вратчанско:

«Ако Иванъ отъ ядъ, или друго рѣшилъ да убие Стояна, или да го запали и готви се: т. е. остри секирата, или приготвя паливо и се улови — наказва се, защото, ако не бѣше билъ уловенъ той щѣше да извърши убийството и запалването».

«Петко, Стоянъ и Иванъ сговорили се да отидатъ да украднатъ воловетѣ на Драгана; вечерьта се събрали у Петкови, вечерали и чекали да мине голѣма вечера. Нагласили: Кой ще влѣзне, кой ще варди, и кѫдѣ ще откаратъ воловетѣ да ги скриятъ, но нѣкой ги подушилъ и обадилъ на кмета. Кмета отива съ поляцитѣ и ги улавя; като имъ далъ зоръ тѣ си изказали всичко. Виновни сѫ и кмета има право да ги сѫди и накаже, разбира се по леко — за паметь».

* * *

§ 58. **Какъ гледа народътъ ако нѣкой само се заканва, че ще извърши извѣстно прѣстѫпление?**

Сѫщитѣ дѣдо Мило и дѣдо Стоянъ:

«*Кой се хвали, той не пали; Кой мълчи той бучи*». — Казва една стара приказка.

«Има човѣкъ у ядъ, или като пийне, почне да се хвали, да се заканва, че азъ туй и туй ще сторя на Ивана». Това заканване сѫ го чули всички у кръчмата, или които сѫ били съ него. Той вече знае, че, ако извърши наистина това, ще има хора, които да го издадатъ: ще кажатъ: еди-кой си оня день прѣдъ насъ се похвали и закани, че ще стори това и това на Ивана. А кой обича да го хванатъ? «Затова Иванъ, като му кажатъ, че Стоянъ ти се заканваше така и така, ще отиде при кмета да му обади, и кмета ще повика Стояна и ще му каже да си държи акъла у главата, защото, ако стане нѣщо, ще знаятъ всички, че това е той извършилъ».

Така отговори и дѣдо Димитъръ Цековъ отъ Комощица, т. е. че за заканване се не наказва, а само се вика да се мъмре и заплаши.

* * *

§ 59. **Прави ли народътъ разлика между тоя, който е извършилъ прѣстѫплението и тия,**

които сѫ го подбутнали и насърдчили, които сѫ му помогнали или които, макаръ че сѫ можали да спрѫтъ прѣстѫплението, но отъ нѣкакви побуждения, сѫ погледнали прѣзъ пръсти?

Дѣдо Мило и дѣдо Стоянъ отъ Камено-поле:

«Ако дѣте—момче или момиче е извършило прѣстѫплението по подклаждането на баща си, майка си, дѣда си, чича си, бая си или другъ отъ кѫщата, или пъкъ отъ другого нѣкого — дѣтето не се наказва, защото то не знае че върши нѣщо зло, или ако знае, не може да разбере грозотията на това дѣло — а сѫщинския виновникъ е оня, който го подбутналъ, подклалъ да извърши това прѣстѫпление».

«Сѫщо така ако единъ слабоуменъ или лудъ човѣкъ бѫде подбутнатъ отъ другого и той извърши прѣстѫпление — виновенъ е тоя, който го подклалъ и подбутналъ».

«Ако обаче прѣстѫплението е извършено отъ зрѣлъ мѫжъ, макаръ и подбутнатъ и подкладенъ отъ другого, той е виновенъ».

Който е подбутналъ или подклалъ виновенъ ли е?

«Петко, да кажемъ, ималъ си омраза съ Стояна; страхъ го е и не смѣе да му направи нѣщо зло. Той намира Георги, който е пияница хаймана и хайдукъ — «убива баща си за пари», и му каже; «бре Георги, щѫ ти дамъ, колкото искашъ, ако можешъ да «свѣтишъ маслото» на Стояна, или го запалишъ да изгори като пиле съ дѣцата си». Георги пей дава, скланя се, спазарватъ, напива го добрѣ, и Георги извършва прѣстѫплението. Народътъ ще обѣси Гоерги, но до него ще обѣси и Петка, защото ако нѣмаше такива Петковци, нѣмаше да има, или щѣха да намалятъ и Георгиевци».

«Ако гледашъ — добави дѣдо Йото Микодинъ отъ сѫщето село — Петко или кой да е другъ, който подклажда и подбутва за убийство, за палене, за кражба — е по-виновенъ, отъ Георги, защото, ако не бѣше Петко, Георги нѣмаше да убие или запали Стояна».

А който помогне, виновенъ ли е?

«Георги иска да убие Стояна, да го запали или да открадне воловетѣ му или да изнасили Гергана, но не смѣе, страхъ го е, че Стоянъ е по силенъ, или страхъ го е да извърши самичъкъ, за това дири другари да му помогнатъ. Послѣ дълго или кратко дирене намира ги, спазарва се и уговаря съ тѣхъ и

скрояватъ, кой какво ще върши. Отиватъ и извършватъ прѣстѫплението. Ако сѫ убили Стояна, единъ го държалъ, а другъ е удрялъ, или едни го мамили къмъ мѣстото, дѣто е билъ скритъ отредения за убивание, а другия скритъ го чекалъ и ударилъ».

«Народътъ окачва на бѣсилката всички подеднакво, защото всичкитѣ сѫ виновни наравно».

«Ако ли пъкъ сѫ запалили Стояна, то единъ е стоялъ та гледалъ да не дойде нѣкой, други сѫ туряли огъня. Всичкитѣ сѫ пакъ виновни подъ еднакво».

Народътъ всичкитѣ обѣсвалъ на нѣкое дърво въ гумното на изгорѣлата кѫща».

* * *

Сѫщитѣ отговори дадоха: дѣдо Живко Петровъ отъ Чупренье, Бѣлоградчишко, дѣдо Стоянъ Белчовъ отъ Ново-село, Видинско и дѣдо Димитъръ отъ Комощица, Ломско.

А който, ако и да е можалъ да спрѣ прѣстѫплението, погледналъ е на него прѣзъ пръсти?

«Петко, Стоянъ и Драганъ сѫ вече скроили да убиятъ Никола, или да го запалятъ, или да откраднатъ воловетѣ му. Това узнава кмета и може да ги спрѣ да не извършватъ прѣстѫплението, но ималъ си нѣщо съ Никола, и погледналъ прѣзъ пръсти, та далъ врѣме на горнитѣ лица да извършатъ скроеното си прѣстѫпление».

«Ако не е кметъ, но на Никола е комшия и видѣлъ Петко, Стоянъ и Драганъ, кога се готвили да убиятъ Никола или да го запалятъ, и доста е било, или да обади на кмета, или да извика, или да обади на Никола. Но той отъ ядъ къмъ Никола не сторилъ това и далъ врѣме на Петко и другаритѣ му да извършатъ прѣстѫплението».

«Народътъ нѣкога, и сега ако се пита селото, всичкитѣ заедно трѣбва да виснатъ на една суха върба».

«Хусеинъ паша нѣкогашенъ бдински паша, по желанието и прѣсѫдбата на селото, е бѣсилъ или набивалъ на колъ всички».

§ 60. **Какъ се отнася народътъ къмъ тѣзи, които укриватъ слѣдитѣ на прѣстѫплението, за да неможе да се познае и открие; укриватъ самитѣ прѣстѫпници или краденитѣ вѣщи?**

Които укриватъ или унищожаватъ слѣдитѣ на прѣстѫплението?

Дѣдо **Мило Стояновъ**, дѣдо Стоянъ **Петковъ** и дѣдо **Иото Микодинъ** отъ Камено-поље:

«Петко, Стоянъ и Драганъ убиха Никола, обраха го: зеха му коня, дисагитѣ съ паритѣ, и каквото е носилъ съ себе си пò-скѫпо нѣщо и избѣгаха. Дойдоха въ кръчмата на Велко (ако е кръчмаринъ) или въ кѫщата му (ако е селенинъ) и му казаха: ние извършихмѐ тая работа, земи тия нѣща, та ги скрий и дай ни дрѣхи да се прѣоблѣчеме, че видишъ само кръвь сме. Велко зима вѣщитѣ, дава имъ дрѣхи да се прѣоблекатъ, а кървавитѣ дрѣхи скрива. «Бре — извиква Стоянъ, азъ съмъ забравилъ дрѣхата си»; «а пъкъ азъ сѣкирата — притуря Петко». «Отидохме и тримата, защото утрѣ ще познаятъ дрѣхата и сѣкирата и ще ни уловятъ». Кой ще отиде да прибере дрѣхата и сѣкирата? Петко е раненъ и неможе, а пъкъ Стоянъ и Драганъ неще погодятъ мѣстото, на убийството, което е извършено у нивитѣ; Велко, като узнава отъ Петко, че сѫ убили Никола близо до нивата му, възсѣдна коня си и отива. Още е рано и никой го невижда, па и да види, отива да обиди нивата си. Отива, зима дрѣхата и сѣкирата, а мъртвия трупъ на Никола отвлича го у нивата на Камена и се връща. Пѫдарина видѣлъ всичко и обадилъ на кмета, кмета на полицията, и Велко е уловенъ. Той признàлъ всичко и уловили и другитѣ трима. Сега Велко, ако е знаялъ още по-напрѣдъ за кроеното убийство — той ще бѫде сѫденъ и наказанъ каквото и убийцитѣ; ако ли това е направилъ по занаятъ т. е. той укрива разбойници, вѣщитѣ крадени и другитѣ сѣчива, съ които се извършва прѣстѫплението — той е укриватель, ятакъ по турски; виновенъ е и ще го сѫдятъ, но не като убиецъ, а като укриватель. Тука сега Велко е скрилъ кървавитѣ дрѣхи на убийцитѣ и имъ далъ нови дрѣхи, за да не бѫдатъ познаени и уловени; скрилъ е дрѣхата на Стояна и сѣкирата на Петко да не бѫдатъ уловени; скрилъ е трупа на Никола, та да неможе да се открие убийството скоро, а може би, ако го изѣдатъ псетата, и никога».

Ако укриватъ самитѣ прѣстѫпници и краденитѣ вещи?

«Горния примѣръ можемъ и тука да приведемъ. Петко, Стоянъ и Драганъ убиха Никола, обраха го, зеха му коня и всичко и дойдоха у Велка, та ги скри. Ако Велко е знаялъ за убийството той е съучастникъ и се бѣси заедно съ другитѣ; ако ли е

кръчмаринъ и такъвъ му е занаята да крие убийци, крадци и други разбойници съ краденитѣ вещи — каквито кръчмари много има — тогава той е укриватель, ятакъ и се сѫди пакъ, но не като съучастникъ, а като укриватель.»

* * *

§ 61. **Имали въ вашето село, или въ околнитѣ вамъ села, кръчмари, бакали или други, които като иматъ като занаятъ да укриватъ прѣстѫпници и краденитѣ вещи, особно краденъ добитъкъ, и какъ гледа народътъ на тѣхъ?**

Дѣдо Живко отъ с. Чупренье, Бѣлоградчишко:

«Наспорилъ ги Господь. За у наше село я несмѣемъ да кажемъ нищо, но у околнитѣ села ги има. Видишъ ли, че у една кръчма има кръчмарица похубава и че тамо кондисватъ турци и хора, за които свѣта знае, че сѫ хайдуци — да знаешъ сигурно, че тая кръчма е скривалище, скутница на разбойници и убийци. Видишъ ли, че единъ кръчмаринъ се дружи съ цигане джамбази, и кръчмата му е пълна всѣки день съ такива цигани — да знаешъ, че тоя кръчмаринъ е тръговецъ на стока: въ неговия зимникъ ще си намѣри всѣки коня, вола, овцата и пр. Тоя кръчмаринъ често коле волове, овци, овни, прави пастръма, суджуци и пр. т. е. той е укриватель на краденъ добитъкъ, па и на други вещи: «Всѣкиму, що се изгуби, у него може да го намѣри».

Дѣдо Гѣрго Върбановъ Щърбия отъ с. Толовица, Ломско:

«Такава стока е наспорилъ Господь у секо село. Такъвъ е занаята на всѣки кръчмаринъ, защото човѣкъ, който не оре, не копа, а гледа да спечели отъ продаване на вино и ракия, не е му чиста работата. Гледай, единъ кръчмариръ съ 1000, па кажи го 2000 оки вино станалъ първенецъ въ селото, забогатѣлъ; е, може ли това да бѫде само отъ виното?»

Дѣдо Илия Марчевъ отъ сѫщето село притури: «Може ли да грѣшимъ, но, ще кажа: *колко кръчми — толко скривалища, скутници за хайдуци; колко кръчмарици толко свръталища на каписъзе.*»

По пѫтищата и друмищата, дѣто има кръчми — пѣснитѣ казватъ, всичкитѣ сѫ скутници на хайдуци, свръталище на каписъзе. Везирина — тоя Къбръзлията, не токо-тъй изгори всичкитѣ ханища по друмищата — отдалечени отъ селяни, и това стана по желанието на раята и сиротинята, «която бѣше писнала».

Дъдо Гено Петковъ отъ Горна-Кремена, Врачанско:

«Единъ човѣкъ орачъ, овчаръ и работникъ — кръчмаръ не става; ете менѣ да давашъ незнамъ — що си, кръчмаринъ не ставамъ. У насъ кръчмаритѣ сж цънцари — хора изби-колецъ, битанки, дошло отъ прѣзъ свѣта и отворило кръчма».

«Нали смѣтамъ, смѣтамъ, колко вино купува, а колко продава — по сто гроша оката да продава не може да спечели тия пари, които той спечели за нѣколко години. Не е имъ чиста работата. Може да има и добри, но кръчмаринъ ли е, той се гледа отъ народа като ортакъ на убийцитѣ, на хайдуцитѣ, на крадцитѣ».

«Колко по-малко кръчми — толко по-малко скутници на хайдуцитѣ, толко по-малко свръталища на нехрани-майковцитѣ и опалницитѣ».

Народътъ гледа на кръчмитѣ съ зло око и ако се запали и изгори нѣкоя кръчма, казва: *«изгоре на гяволо дома».*

Баба Тодора, баба **Вида** и дѣдо **Еленко Богилъ** отъ с. Станкьовци, Бѣлоградчишко:

«У насъ кръчмитѣ сж скутници на коньокрадцитѣ, що изгориха мнозина хорица и горятъ като имъ крадатъ добитъка и го прѣкарватъ прѣко плота».

— Па и на ресуматчиитѣ, тия, що прѣкупватъ ресумата та даватъ билети за продаденъ добитъкъ — и нимъ не е чиста работата — прибави дѣдо Еленко».

* * *

§ 62. **Ако нѣкой види прѣстжплението и не донесе за него, какъ гледа народътъ на такъвъ счита ли го за виновенъ?**

Дѣдо **Моно** отъ с. Орсоя, Ломско:

«У насъ казватъ: *«що чулъ, не чулъ, що видѣлъ — не видѣлъ»* — защото много пжти намѣсто хайдука и убиецътъ, пада въ клопката, тоя, който е видѣлъ и казалъ. Прѣди двѣ години момчето на Дуцкинци видѣлъ, какъ единъ запалилъ едно сѣно у полето и дойде, та каза на кмета. Цѣли три мѣсеци не можѐ да се отърве отъ слѣдовательо».

Дѣдо **Мило Стефановъ** отъ с. Алтимиръ, Орѣховско:

«Баща ми ми каза така: «Синко, що чулъ — не чухъ, що видѣлъ — не видѣхъ. И да видишъ нѣщо съ очитѣ си, че прѣдъ тебе се съсѣче човѣкъ пакъ едната да знаешъ — не видѣхъ». И народа одобрява това.

Кои сѫ причинитѣ на тия възгледи на народа?

Дѣдо **Мило**: «Кои ли? Да ти кажемъ:

«Видишъ, че Каменъ убилъ Никола и идешъ та обадишъ. Каменъ лови инкяръ. Инкяръ прѣдъ слѣдователью, инкяръ прѣдъ сѫдо, инкяръ прѣдъ по голѣмия судъ у София и Каменъ си дойде, или полежи, па го пущатъ. Съ едно връщанье, твоята кѫща е пламнала, твоето снопье пламнало, сѣното ти и кошарата пламнала. Кой е? Ти го сочишъ — другъ не е, а Каменъ; нѣма каже слѣдователью доказателства и го пуща — пуща го да ти запали пакъ кѫщата, снопьето, сѣното и кошарата или пъкъ да те убие нѣкѫдѣ изъ тръняка».

Така е, когато си видѣлъ убиеца; а когато си видѣлъ убийството, но убиецътъ е избѣгалъ — тогива още по-лошо. Кой е убиеца? — пита слѣдователью, незнамъ не можихъ да го позная — казвамъ ти. «Не, като си видѣлъ и не си го позналъ, тогава си ти — и хопъ у затвора. Та додѣка се избавишъ, мѫка и пари харченье. Затова най-доброто е: «Що чухъ — не чухъ, що видѣлъ — не видохъ.»

(Помня такова едно дѣло въ 1888 г. Нѣкой си Върбанъ Глога отъ с. Громшинъ, Фердинанд. окол. бѣ извършилъ повече отъ четири тежки прѣстѫпления — убийство и грабежъ на пѫтя, а малки — кражби повече отъ 16. Сѫдилища окрѫжни въ Ломъ и Вратца си имаха съ него често работа, а пъкъ Мировитѣ сѫдилища почти всѣки мѣсецъ. Писналъ бѣ свѣтътъ. Три пѫти отива въ София въ Апелацията и все се връща оправданъ по недоказаность. Свидѣтелитѣ, които даваха показания прѣдъ слѣдователя — прѣдъ сѫдилището подъ клетва ги измѣняваха въ полза на обвиняемия. Разпитани тия свидѣтели послѣ защо сѫ излъгали прѣдъ сѫдилището, отговараха: «Какво да правимъ; утрѣ пакъ ще го пуснатъ, и ние изгорѣхме като пилци въ кѫщата си: ще ни запали проклетника».

Най-послѣ тоя пакостникъ бѣ убитъ отъ стражарина, който го конвоиралъ, защото се опиталъ да избѣга — и селенитѣ искаха да правятъ на тоя стражаръ манастиръ, дѣто ги оттървалъ отъ тоя злосторникъ.)

* * *

§ 63. **Не прави ли народътъ разлика между единъ човѣкъ, който извършилъ нѣколко прѣстѫпления (съвъкупностъ на прѣстѫпленията) но още не отсѫденъ и ненаказанъ, и между чо-**

вѣкъ, който, отсѫденъ за едно прѣстѫпление, послѣ пакъ повтаря да върши прѣстѫпления?

Дѣдо Гѳно Пѳтковъ, с. Горна-Кремена, Врачанско:

(Слѣдъ като му разправихъ), каза:

«Иванъ отишълъ, та открадналъ воловетѣ на Генко и ги скрилъ у бранището на Стояна: Стоянъ, като вижда воловетѣ познава ги, че сѫ на Генко и ги покарва да му ги отведе; срѣща го Иванъ и се сборинкватъ да отмъкне воловетѣ и въ това сборичкванье Иванъ наранява Стояна, но воловетѣ не зелъ, защото се задали хора. Ядосанъ отъ това, Иванъ отива, та запалва сѣното на Стояна. Сега Иванъ се обвинява: едно, че открадналъ воловетѣ, друго че е наранилъ Стояна и трето че е запалилъ сѣното на Стояна. Обвинява се, но още не е отсѫденъ».

* * *

«Горанъ запалилъ сѣното на Герго; уловили го и го отсѫдили да лежи три години; лѣжалъ и си излѣжалъ. Излѣзналъ изъ затвора и съ едно излизане отишълъ, та открадналъ воловетѣ на Петко; уловили го и го осѫдили на три мѣсеци. Излѣжалъ си тритѣ мѣсеца и го пустнали. Щомъ излѣзналъ отишълъ да обира дома на Драгана нощно врѣме, усѣтили го и се пустнали да го гонятъ; той у бегањето да се отърве гръмналъ и убилъ момчето на Петко. Пакъ го хванали и го сѫдятъ».

«Тука, между Ивана и Горана споредъ мене има разлика въ виновностьта».

«Иванъ открадналъ воловетѣ, но не еималъ намѣрение да нарани Стояна, нити да му пали сѣното. Едно влачи подиръ себе си друго, трето и пр. Но кабахата му е по-малъкъ отъ кабахата на Горана».

«Горанъ веднъжъ отсѫденъ, отишълъ втори пѫть да върши прѣстѫпления; отсѫденъ втори пѫть, той потретва, а кой знае да ли нѣма и да почетвърти. Значи, Горанъ е непоправимъ разбойникъ».

«Ето защо, ако народътъ сѫдѣше Ивана и сѫдѣше Горана — Ивана щѣше да отсѫди по леко, а Горана по тежко. Дори такива като Горана нѣкога сѫ ги бѣсили, или набивали на колъ, каквото това е работилъ Генча-а отъ Орѣхово, щомъ му се оплаквало селото».

(Сѫщитѣ отговори дадоха и Дѣдо Луканъ отъ Прогорелецъ Ломско и дѣдо Живко отъ Чупренье Бѣлоградчишко.

* * *

§ 64. **Кои сѫ обстоятелства, които споредъ народнитѣ понятия, уголѣмяватъ, или намаляватъ важностьта на прѣстѫплението и строгостьта на наказанието?**

а) *Ако прѣстѫплението е извършено нощно врѣме, или денемь;* въ врѣме на свадба, смърть и пр.?

б) *Ако прѣстѫплението е извършено: въ дома, на полето, въ кръчма, на хоро, въ църква?*

в) *Ако прѣстѫплението е извършено: срѣщу изѣдникъ, чорбаджия, срѣщу турчинъ, попъ, дѣте, вдовица, селенинъ добъръ, мома, момъкъ?*

г) *Ако е запалена: кѫща, сѣно, кошове, кошара?*

д) *Ако е откраднато: впрѣгатни волове, крава, конь, кукурузъ, сѣно, дърва, овца, кокошка и др.?*

е) *Ако е открадналъ свой човѣкъ, или чужденецъ; слуга отъ господарь?*

ж) *Ако обирътъ или кражбата е извършена чрѣзъ пробивание стѣна, счупвание само на ключъ или подправяніе на ключа, ако е извършено съ насила, измама?*

з) *Ако прѣстѫплението е извършено: отъ злоба, користь, ревность, любовь, отмъщение?*

а) *Врѣме: ако прѣстѫплението е извършено нощно врѣме или денемъ; въ врѣме на свадба, смърть, кръщенье, оброкъ, служба?*

Дѣдо Живко Петковъ с. Чупренье, Бѣлодрад.

«Герго убилъ Стояна нощно врѣме, а Петко убилъ Ивана деньемъ. Убийството на Герго е поважно отъ това на Ивана, и наказанието ще бѫде по-тежко».

Защо? Защото Герго е мислилъ, че по-малко ще го уловятъ и избралъ тъмнината, и защото може намѣсто Стояна, когото прѣцѣлилъ да убие другиго. Петко напротивъ убилъ Ивана деньемъ като мислилъ, че повече ще го уловятъ и че нѣма да сгрѣши да убие другиго. *«Герго е работилъ като лисица, и вълкъ, а Петко като орелъ и соколъ».*

«Герго извършилъ кражба нощно врѣме — поважно е и по-тежко се наказва, защото пакъ гледалъ да го неуловятъ и защото може покрай кражбата да стане и убийство».

«Герго е запалилъ сѣното нощно врѣме, — поважно е и по-тежко се наказва — едно, защото е мислилъ, че по-малко ще го уловятъ, а друго, че

нощно врѣме всичкитѣ спятъ и може да изгори и цѣлото село и дори и хора да изгорятъ».

Съ една дума: нощно врѣме, когато човѣкъ спи, когато е тъмно и когато по-мъчно може да се помогне на пострадалия, а по-лѣсно е да се укрие прѣстжпникътъ — прѣстжплението е по-важно и наказанието по-тежко.

Ако прѣстжплението се извърши било убийство, кражба, запалване или друго, на свадба, кръщенье, когато човѣкъ се весели, на смърть — когато плаче или служба и оброкъ — когато се моли — освѣнъ че е голѣмъ грѣхъ, но и прѣстжплението е по-важно и наказанието ще бжде по-тежко.

Народътъ казва: «*Тю, бре, бездушенъ човѣкъ! та сега ли намѣри врѣме да извърши това*»!

Дѣдо Гено отъ Горна-Кремена, дѣдо Димитъръ Цековъ отъ Комощица, дѣдо Стоянъ отъ Ново-село — отговориха въ сжща такава смисъль.

* * *

б) *Ако е извършено: дома, на полето, въ кръчмата, на хорото, въ църква?*

Дѣдо Живко:

Ако убийството е извършено у дома, въ кръчмата и на хорото — е по-леко наказанието, защото по-малко има сполука да избѣгне; ако е извършено у полето — по-тежко е наказанието, а у църквата — най-тежко, защото църквата трѣбва да се затвори. До сега не е се запомнило да е станало убийство у църквата — освѣнъ нѣкои турци, що сж убивали поповетѣ у църквата.

Ако е кражба: да се открадне отъ дома е полеко; отъ кръчма най-леко, а отъ църква най-тежко. Кражба извършена въ църква открива и други прѣстжпления, ако е извършилъ тоя човѣкъ и сж останали покрити.

Ако е запалване: у дома е по-леко; кръчма кой запали — хаиръ прави; ако запали сѣно или друго у полето, е тежко, защото нѣма кой да гаси, та може да изгори и другъ; а ако запали църква — той трѣбва да висне на бѣсилка.

Ако е оскърбление: пцувня или друго.

Ако човѣкъ опцува нѣкого на полето — найлеко, у дома — леко, у кръчма — пакъ леко, на хоро или църква — по-тежко.

Ако нѣкой момъкъ цѣлува мома, у полето — леко, у дома — пакъ леко, на хоро и у църква — много тежко.

Съ една дума: ако прѣстжплението е извършено въ мѣсто, дѣто по-малко помощь може да се даде, а оскърблението на мѣсто, кждѣто повече хора могатъ да видятъ — дѣянието е по-важно и наказанието е по-тежко.

Сжщитѣ отговори дадоха: дѣдо Гено отъ Горна-Кремена, дѣдо Димитъръ отъ Комищица и дѣдо Стоянъ отъ Ново-село.

* * *

в) *Ако прѣстжплението е извършено: срѣщу изѣдникъ чорбаджия, срѣщу турчинъ, попъ, селенинъ, дѣте, вдовица, мома?*

Дѣдо Живко:

Ако убиешъ изѣдникъ чорбаджия, или турчинъ — нѣма прѣстжпление и наказание.

Ако е убитъ попъ — по-тежко е наказанието; за селенинъ — по-леко, а най-тежко за дѣте, жена и мома.

Ако оскърбление: т. е. бой или пцувня или друго е извършено срѣщу изѣдникъ и турчинъ — наказание нѣма; срѣщу попъ — наказание по-тежко, срѣщу дѣте, вдовица или мома за псувня наказание нѣма, но (ако сж насилени) наказанието е тежко — бѣсилка споредъ народа.

* * *

г) *Ако е запалена: кжща, сѣно, кошове, кошара?*

Дѣдо Гено отъ Горна-Кремена:

«Ако е запалена кжща — по-тежко е отъ колкото, ако е запалена кошара; зимно врѣме, ако е запалено сѣното, та нѣма съ какво да се изхрани добитъка и стоката, по-тежко е, отъ колкото ако сж запалени кошоветѣ. Тука се гледа, кое било понуждно за човѣка и за стоката въ врѣмето, когато е запалено».

* * *

д) *Ако е откраднато: впрѣгатни волове, крава, конь, кукурузъ, сѣно, дърва, овца, кокошка или друго?*

Дѣдо Гено:

«Ако откраднатъ врпѣгатнитѣ волове и оставатъ човѣка безъ добитъкъ — по-тежко е наказанието отъ всѣко друго. Особно тежко е, ако откраднатъ воловетѣ въ това врѣме, когато е оранье или возенье снопе и сѣно, та селенинътъ нѣма съ що да си изоре нивитѣ, или прѣвезе снопето, сѣното и кукуруза».

Крава е по-важна отъ конь; кукурузъ и сѣно по-важни сѫ отъ дърва, овца, а кокошката е най-маловажно.

е) *Ако е открадналъ свой човѣкъ или чужденецъ; ако е открадналъ слуга отъ господарь?*

Дѣдо Димитъръ отъ Комищица:

«Ако жената е откраднала отъ мѫжа си, или мѫжътъ отъ жената — то е тѣхна работа; сѫдъ ги не сѫди».

«Ако дѣте е откраднало отъ баща си, или синъ и дъщеря — сѫдъ ги не сѫди».

«Ако единъ отъ задругата скрие или открадне нѣщо и го продаде — пакъ сѫдъ го не сѫди — ще си го сѫдятъ у дома».

«Ако чужденецъ е открадналъ — кражбата се гледа и мѣри спроти пò-горѣ казани обстоятелства: денемъ или нощемъ; на поле, у дома или другадѣ и пр. и най-сетнѣ се гледа колко струва откраднатата вещь».

ж) *Ако обира или кражбата извършена чрѣзъ пробивание стѣна, чрѣзъ счупвание на ключа, или подправяние на ключа, съ насила, или съ измама?*

«Обира или кражбата е извършена чрѣзъ пробивание на стѣна — наказанието е по-тежко; слѣдъ това иде обира съ счупвание на ключа, подправяние на ключа и съ измама. Тежко е наказанието, ако обира или кражбата е извършена чрѣзъ насилие. При пробивание на стѣната може да стане убийство; който подправя ключа, за да обира, той е закоренѣлъ разбойникъ; при насилието може сѫщо така да стане убийство».

(Дѣдо Гено отъ Горна-Кремена).

з) *Ако прѣстѫплението е извършено отъ злоба; отъ користь; отъ ревность; отъ любовь; отъ отмъщение?*

Дѣдо Живко отъ Чупренье:

«Петко е убилъ, запалилъ, открадналъ или извършилъ друго не че има нѣщо срѣщу — да кажеме Стояна, а за това защото има злобно сърдце, чурукъ сърдце, лошо сърдце — Петко е извършилъ тежко нѣщо и заслужава много голѣмо наказание».

«Ако е извършилъ прѣстѫплението отъ користь, т. е. да придобие нѣщо — пакъ заслужава голѣмо наказание».

«Ако е извършилъ прѣстѫплението отъ ревнивость, да го нѣма у другого, пакъ заслужава голѣмо наказание».

«Ако отъ любовь къмъ една мома или жена извърши нѣкой прѣстѫпление — гледа се прѣстѫплението, но се наказва по-леко».

«Ако отъ отмъщение за сторено по-напрѣдъ зло нѣкой извърши прѣстѫпление, то заслужва намаление на наказанието, ако отмъщава за баща, за майка или за обезчестена сестра».

Сѫщитѣ възгледи показаха и дѣдо Димитъръ отъ Комищица, дѣдо Стоянъ отъ Ново-село и дѣдо Гено отъ Кремена.

* * *

§ 65. **Какви наказания изобщо народътъ примѣнява?**

Дѣдо Иванъ Стояновъ с. Осигово, Вратчанско:

«Нѣкога, каквото се споминя и у приказкитѣ и пѣснитѣ — народътъ е изгаралъ живи магьоницитѣ, бродницитѣ и вдовицитѣ и момитѣ които би тръгнали тежки. Днеска това нѣма».

«Нѣкога турцитѣ сѫ набивали живи хора на колци и ги бѣсили; таково наказание народътъ не може да извърши, защото нѣма това право; но ако му позволѣха, той би бѣсилъ хайдуцитѣ, разбойницитѣ и опалницитѣ».

«Нашитѣ кметове сѫ можали само да затварятъ, да глобевятъ и да ударятъ по нѣколко пръчки».

* * *

§ 66. **При прилагание на наказанието гледало ли се положението на обвиняемия?**

Дѣдо Димитъръ Цековъ отъ Комощица:

«*Чорбаджията бий по месото, а сиромаха — по кисията*». Ако обвиняемия е заможенъ — не го глобеватъ, а му ударятъ нѣколко по задника, защото той има пари да се откупи. «Нали е съ пари — казва заможния, ще се откупимъ», и прави беззаконiи.

Ако обвиняемия сиромахъ, не го биятъ, защото той и това гледа, но го глобяватъ, че нѣма пари, та го повече боли.

* * *

Глоба.

§ 67. **Когато налагатъ глоба, гледатъ ли материялното състояние на обвиняемия; на сѣмейното му положение, или на сѣмейната повиность?**

Дѣдо Димитъръ:

«Ако обвиняемия, когото ще глобатъ е сиромахъ, ако има много дѣца и ако има синове войници — глобата му бива по-малка, по-лека».

(Сѫщото отговориха: дѣдо Живко отъ Чупренье, дѣдо Гено отъ Кремена).

* * *

§ 68. **Освѣнъ въ пари, налагатъ ли глоба и въ вещи и какви именно?**

Дѣдо Гено отъ Кремена:

«Много пѫти намѣсто пари, глобата се налага въ восъкъ, свѣщи и зейтинъ — за цръквата; овца, крава, жито кукурузъ или друго земно произведение за храна на хората, или храна за добитъка. Въ какво именно ще бѫде наложена глобата, зависи отъ потърпѣвшия, па и отъ обвиняемия, а за размѣра, зависи отъ селския съвѣтъ: кмета, попа и нѣколко старци — близки на двѣтѣ страни».

* * *

§ 69. **Ако неможе да плати, глобата не замѣнява ли се съ друго наказание и съ какво именно?**

Дѣдо Гено отъ Кремена и дѣдо Димитъръ отъ Комощица:

«Ако обвиняемия е бѣденъ, или има много дѣца и неможе да даде ни глоба въ пари, ни въ храна, ни въ добитъкъ — тогава по рѣшението на кмета и старцитѣ съ попа, му ударятъ нѣколко пръчки по задника, или го затварятъ за нѣколко дни».

* * *

Тѣлесни наказания.

§ 70. **Какъ гледа народътъ на тѣлеснитѣ наказания и прилагатъ ли се често и къмъ всѣкого?**

Дѣдо Гено отъ Кремена, дѣдо Димитъръ отъ Комощица и дѣдо Живко отъ Чупренье:

Дѣдо Гено:

«Да се бие човѣкъ — е срамотно, за това биятъ само хайманитѣ и много непокорнитѣ и дигноглавитѣ».

Дѣдо Димитъръ:

«Да се повали човѣкъ и да се бие — отъ народа се гледа много лошо и счита за срамотно. Биятъ само хайманитѣ, битанкитѣ и нехрани-майкитѣ. Ако искатъ да засрамятъ нѣкого заможенъ, биятъ и него биятъ, но това става много рѣдко».

Дѣдо Живко:

«Боятъ, особно да те повалятъ прѣдъ селото, е много срамотно. Попъ и старъ човѣкъ не се биятъ а глобеватъ».

* * *

§ 71. **Нѣма ли случаи да се наказватъ тѣлесно и жени; кои жени биятъ и въ какви случаи?**

Дѣдо Гено отъ Кремена, дѣдо Димитъръ отъ Комощица и дѣдо Живко отъ Чупренье:

Дѣдо Гено: «Бие се само жена бродница и която се улови у курвалъкъ, или кръчмарица, коя ходи съ турцитѣ, бие я пакъ не другъ, а попа».

Дѣдо Димитъръ: «Само ако се улови че обира нивитѣ или стоката, че е скурвила — бие се, но бие я попа, а не другъ».

Дѣдо Живко: «Ако една жена е бродница, магьосница и курва, или ако бѣга отъ кѫщата и отъ мѫжа си и неще да се върне, бие се, но бие я попа а никой другъ».

* * *

§ 72. **А може ли да се затвори жена, кога и кѫдѣ?**

Дѣдо Гено отъ Г.-Кремена:

«Жена се затвара само отъ попа и въ кѫщата на попа. Затвара се: ако е извършила нѣкакво прѣстѫпление, до дѣто се отсѫди (като прѣдварителенъ арестъ); ако е извършила нѣкаква кражба или се сбила съ нѣкого и ако бѣга отъ мѫжа си.

Дѣдо Живко отъ Чупренье:

«Жена не е се затварала; ако обаче извърши убийство, запалване или голѣма кражба — праща се у поповата кѫща да сѣди, додѣто я отсѫдатъ. Отсѫдатъ ли я, като нѣмало другъ затворъ, затварали я въ кѫщата на протопопа (ако е женененъ) или въ кѫщата на другъ попъ (пакъ женененъ). За малки работи, като: малки кражби, побои или за бѣгание отъ мѫжа си — попътъ я затваралъ и то въ своята кѫща, за колко вече е прѣсѫдено отъ кмета и старцитѣ».

* * *

§ 73. **Имало ли е общински затвори; какви сѫ били тѣ; затворенитѣ сами ли се хранили, или ги хранила общината?**

Дѣдо Иванъ с. Малоратъ, Орѣховско:

«Затвори, нарочно направени за това не е имало; провиненитѣ сѫ затварани въ зимници, пивници или кошари. Затвореният трѣбва да се храни отъ дома си».

Дѣдо Николо Милевъ отъ Ярловица, Ломско:

«Затвори максусъ направени не е имало; ако е трѣбвало да притворятъ нѣкого, затварали сѫ го или у зимника, или у пивница, или у кошара. Затворения трѣбва да се храни отъ дома си, или кехаята, като носи за поляцитѣ, дава и нему».

* * *

§ 74. **Какъвъ е билъ най-голѣмиятъ срокъ на затваряниего въ общинския затворъ?**

Дѣдо Иванъ: «Въ село затворенъ човѣкъ не може да бѫде повече отъ 10 до 15 дни. Трѣбва ли да лѣжи повече, праща се въ града при кадията».

Дѣдо Живко: «Селския затворъ е за малки работи и притварятъ провинения за три, петь, десеть, най-много за 15 дни и го пущатъ. Ако е извършилъ по голѣма грѣшка или прѣстѫпление — такъвъ се праща у градъ при кадията, ако се намѣри отъ кмета, попа и старцитѣ това за нуждно; ако ли нѐ, подържатъ го затворенъ, плати нѣщо глоба и щета, па го пустнатъ».

* * *

§ 75. **Какъ гледа народътъ на затворитѣ и на затворенитѣ?**

Дѣдо Мило отъ Камено-полье:

«Затвора е лошо. Апусчия и прангаджия е грозно, да не дава господь. «Има клетва: да се скинешъ по апузетѣ и у прангата». Но веднъжъ влѣзналъ човѣкъ у апуза, народътъ мисли, че най-голѣмо добро, което може да направи е: да даде пари, или храна, или пиялъкъ, или тутунъ, или нѣкоя дрѣха на апусчиитѣ».

Дѣдо Димитъръ Цековъ отъ Комощица:

«Когото затворатъ у село, гледатъ го съ лошо око; «затваранъ е» — казватъ. Всѣки гледа да не бѫде затваранъ, защото голѣма денгуба е; затова по́-обича да плаща глоба, отъ колкото да лежи затворенъ».

«Това е за нашитѣ — селскитѣ затвори. За правителственитѣ затвори — тамо е по̀-лошо и по грозно. «У хапуза е, или у прангата» — като кажатъ, треператъ. Всѣки гледа да не иде у хапуза. Но, хора сме, грѣшни сме, всѣки день човѣкъ грѣши и може единъ день, безъ да ще, направи нѣщо — и хопъ у хапуза, у прангата. Па не само, кога човѣкъ направи нѣщо отива у хапуза, но случва се, та за права бога пада у хапуза, отъ *„туня-бѣда“*, — както се казва. Затова народа гледа на затворницитѣ съ милостъ и мисли, че нѣма по-голѣмо добро отъ това,

ако отнесе у затвора храна, пиялъкъ, сапунъ за пранье, нѣкоя дрешка или тутунъ. Знаешъ, нѣкога апусчиитѣ сѫ се хранили, обличали сами, а не е било каквото е сега».

* * *

§ 76. **Затвореният ъ може ли да бѫде каранъ на общинска работа?**

Дѣдо Димитъръ отъ Комощица:

«Жена, ако бѫде затворена у попа, тя работи всичката кѫщна работа; тя е длъжна още и да работи женската рѫкодѣлна работа: да прѣде, да тъче и други».

«Затвореният ъ мѫжъ у общината, дълженъ е да слугува у общината; да мете, да сѣче дърва, да носи вода, па ако има нужда у двора на църквата да копа, ще копае, или нѣкѫдѣ да дига окопъ у общинско или църковно ще дига».

«Съ една дума, затворенъ ли е, той става единъ видъ слуга».

* * *

§ 77. **Какъ гледа народътъ на тия, които, като си излѣжали затвора, връщатъ се въ селото?**

Дѣдо Димитъръ, отъ Комощица:

«Ако е лѣжалъ за «*права бога*» отъ «*туня беда*» — а това го знае народа, посрѣщатъ го съ радость, че го Господъ избавилъ, и не гледатъ го никакъ съ криво око».

«Ако ли е пакъ лежалъ за сторено прѣстѫпление, — такъвъ се гледа съ много лошо око. «Хапусчия» или «прангаджия» като кажатъ всѣки бѣга отъ него. «Махни го, бѣ — казватъ: той е прангаджия». «*Прангаджия*» — е най-тежка дума, която може да се каже на човѣка».

«Такъвъ «*прангаджия*» не може да бѫде ни кметъ, ни членъ у общината, ни попъ, па го незиматъ и за пѫдарь, коняръ или пѫлякъ. Ако не е женен ъ, за него не отива и мома».

Дѣдо Гено отъ Кремена:

«Затворникъ отъ затворникъ има разлика. Ако е лѣжалъ за бѣда, както казватъ «*туня бѣда*» или за сторено прѣстѫпление — но което е извършилъ: или у ядъ, или отъ любовь, или да отмъсти за сторено нему зло т. е. ако не е лошъ човѣкъ — тогава не гледатъ на него съ лошо око».

«Ако ли е лежалъ за сторено прѣстѫпление и пакъ гледа да върши такива работи — т. е. ако

е лошъ човѣкъ — отъ такъвъ бѣга всѣки. «*Прангаджия* или *Хапусчия* е билъ» — като кажатъ, всѣки страни и гледа да нѣма съ него работа».

* * *

§ 78. **Какъ е гледалъ народътъ на бившитѣ турски сждилища, и какъ гледа сега на нашитѣ сждилища: мирови, окржжни и други. Не прѣобладавали и днеска между народа наклоностъ да помиряватъ странитѣ у село само да не отидатъ въ сждилището?**

Дѣдо Живко отъ Чупренье, дѣдо Гено отъ Кремена, дѣдо Димитъръ отъ Комощица:

Дѣдо Живко:

«Турскитѣ сждилища и сждии сж сждили «*не по бѣла брада, а по бѣли бедра*» — както народа казва и по пари. Ималъ ли си пари — правъ излизашъ, нѣмалъ ли си — у затвора».

«За нашитѣ сждии и сждилища — незнамъ какво да ти кажемъ, но народа така казва: «днешнитѣ сждилища сж такава *загажия*[1]), която пуща голѣмитѣ риби, а лови малкитѣ рибки». Не сме отишли много далече отъ турскитѣ. Еле тия адвокати — Господь да те пази да не влѣзнешъ у ржцетѣ имъ. Пойди по селата и питай и ще видишъ, колко души сж оголени отъ тѣхъ. За това народа гледа лошо на днешнитѣ сждилища; народа мисли и вѣрва, че колко да си правъ — нѣмашъ ли адвокатинъ — ще паднешъ; значи правицата е у джеба на адвокатина, а не у сждията. Зеръ единъ сждия неможе да познае, кой е правъ и кой кривъ — само като разпита и двѣтѣ страни».

«Ето защо народа казва: «рѣжи, късай, па хвъргай — еле у сждъ неходи». И повечето гледаме тука да се помиратъ».

Дѣдо Гено:

«Турскитѣ сждилища съ своитѣ кадии и муфтии сждѣха не «*не по бѣла брада, а по бѣли бедра*» и за пари. Имашъ ли пари, хубава ли е жената ти — правото е твое, нѣмашъ ли — у хапуза».

Нашитѣ днешни сждии и сждилища не сж отишли по далече. Народа казва така: «Днешния сждъ е такъвъ *сакъ*[2]), прѣзъ който прѣминаватъ едритѣ сомове и шаране, а се улавятъ само дребнитѣ и ситни мрѣнки и виунчета». — «Еле тия адвокати, Господь да те пази. Правъ да си колкото щешъ — нѣмашъ

1) Мрежа, съ която се лови риби.
2) Другъ уредъ за ловене риба.

ли адвокатинъ — ще паднешъ. Днеска сѫдията не гледа правото, а гледа кой е адвокатинъ. Па и всички казватъ: «Тоя ще спечели, че адвокатина му е тоя и тоя». Значи, ако имашъ добъръ и шеретинъ адвокатинъ, кривото става право — нѣмашъ ли, тогава правото става криво».

«Ето защо народа бѣга отъ сѫдилищата и гледа да се свърши всичко у село съ помирение. «Рѣжи, късай па хвъргай еле у сѫдъ не ходи» — казва народа. И правъ е».

Дѣдо Димитъръ:

«Нѣкогашнитѣ турски сѫдии сѫдѣха не «*не по бѣла брада, а по бѣли бедра*» и по пари. Тогава да се сѫдишъ съ хубава жена прѣдъ кадията ще паднешъ, да се сѫдишъ съ празни ржцѣ ще намѣришъ хапуза».

«И сега не сме отишли много далече. Днеска сѫдиитѣ и адвокатитѣ държатъ *слѣпъ кошъ*[3]) прѣзъ който минаватъ едритѣ сомове и шарани, а се улавятъ ситнитѣ мрѣнки».

«И днеска правото става криво, а кривото право — доста да имашъ адвокатинъ шеретинъ. Иди безъ адвокатинъ, колкото да си правъ — ще станешъ кривъ».

«И селенитѣ право казватъ: «Рѣжи, късай — па хвъргай, еле у сѫдъ не ходи, у ржцѣтѣ на адвокатина не влизай». И тука всѣки гледа да се помири. Само шеретитѣ и кавгаджиитѣ, за инатъ отиватъ да се сѫдатъ, додѣто и двѣтѣ страни се оголятъ и съсипатъ и продадатъ всичко да се откачатъ отъ адвокатитѣ». . . .

* * *

§ 79. **Има ли обичай, щото селото, или махлата да изгонва нѣкого изъ селото си; Кога става това и срѣщу какви лица?**

Дѣдо Иванъ отъ Малоратъ, Орѣховско:

«Такъвъ обичай е имало и по турски се казвало «*сургюнъ*». Селото е имало право да изгони една жена, единъ човѣкъ изъ селото си, ако тая жена е: курва, магьосница, сводница, а мѫжьтъ: битанка, самецъ, па е курваринъ, хайдукъ, кавгаджия, опалникъ. Сѫщо е бивала изгонвана вдовица, ако роди, а така и мома, ако роди. Да се изгони цѣла кѫща, т. е. мѫжь, жена съ дѣцата рѣдко се случвало, и това е ставало само съ знанието на правителството».

3) Трети уредъ за ловене риба.

«Изгонениятъ мѫжь, жена или изгонената кѫща — има право да си земе покѫщината, добитъка, стоката и мѫката, а селището и нивитѣ понеже тогава сѫ били селски — остаятъ на селото».

Дѣдо Никола Миловъ с. Ярловица, Ломско:

«Такъвъ обичай е имало, и селенитѣ вършили това — да изгонятъ отъ селото си: жена, мѫжь или цѣла кѫща. Жената или мѫжьтъ се изгонвали, когато сѫ сами безъ дѣца. Жената се изпъждала изъ селото, ако е курва и ходи съ турци и ябанджии и мами вдовицитѣ или женененитѣ; изпѫждала се ако е бродница, магьосница и прави пакость на хората; изгонвала се вдовица и мома — ако родятъ».

«Мѫжь се изпъждалъ, ако е самецъ, т. е. ако нѣма жена и дѣца, а пъкъ е опалникъ, хайдукъ, кавгаджия, та е писнало отъ него селото».

«За такъвъ мѫжь и жена не трѣбва да се пита понапрѣдъ правителството».

«Но, ако трѣбва да се изпѫди изъ селото цѣла кѫща, т. е. мѫжь и жена съ дѣца — тогава се обаждало на правителството и се искало неговото позволение».

«Изпѫденитѣ хора зиматъ съ себе си покѫщината, стоката, мѫката, храната и всичко, що може да се дига и прѣнаса, а селището остая на селото; когато бѣха и нивитѣ селски, остаяха на селото, но послѣ, когато станаха съ тапии, изпѫденитѣ можеха да дохождатъ само да ги работятъ, или ги даваха на изполица. Ако ли селенитѣ не можеха да търпятъ вече изпѫденитѣ да се навръщатъ макаръ и врѣменно въ селото, или топрака, тогава се прѣцѣняватъ нивитѣ, ливадитѣ, бранище, лозе, селище, градина и друго — и ги купуватъ отъ селенитѣ нѣкои; нѣма ли, кой да ги купи, тогава се плаща отъ цѣлото село и тия имоти ставаха църковни».

* * *

§ 80. **Имало ли е случай щото такива изпѫдени да бѫдатъ опроствани и новръщани пакъ въ селото?**

Дѣдо Иванъ:

«Имало е. Жената и мѫжьтъ въ сѣмейството, което се изпъжда ходятъ по село, та молятъ селенитѣ, ходятъ при попа, при старцитѣ и се вѣратъ, че нѣма вече да вършатъ такива работи, нѣма да правятъ пакость никому — и тогава селенитѣ се смилятъ и ги повръщатъ, но съ условие при първа пакъ повторена пакость да бѫдатъ отново изпѫдени».

* * *

§ 81. **Има ли обичай, щото нѣкой виновенъ да го наказватъ прѣдъ цѣлото село и по начинъ да го опозорятъ; въ какви случаи и по какъвъ начинъ?**

Дѣдо Мило Стояновъ, дѣдо Стоянъ Петковъ, дѣдо Йото Микодинъ отъ Камено-поле, Вратчанско, дѣдо Герго Върбановъ с. Толовица, Ломско.

Дѣдо Мило въ присѫтствието на другитѣ двамина:

«Тоя обичай го има, правилъ се е нѣкога, прави се и сега».

«Уловили бродницата баба Марина Катаранска у нивата гола, че обирала нивитѣ. Така, каквато я уловили у нивитѣ, така я доведоха у село, натовариха я на единъ колесаръ и я прѣведоха прѣзъ цѣлото село, само че отпрѣдѣ ѹ бѣха натурали сѣно да се невижда срамà ѝ».

«Уловили другиго, че крадналъ любеници у бостана. Накиченъ и навѣсенъ съ любеници, диньи съ врежаветѣ го докаратъ у село, и прѣвождатъ прѣзъ село».

«Уловятъ третаго, че краде кукурузъ — кулене, или грозде или друго нѣщо — накитенъ и навесенъ съ кулене, съ грозде или друго прѣкарватъ го прѣзъ цѣлото село».

Дѣдо Герго;

«Такъвъ обичай го има и много е добъръ; отъ него се боятъ най-много крадцитѣ, бродницитѣ, па и женитѣ, които обичатъ да пошавнуватъ».

«Бродницата, каквато я уловятъ у нивитѣ гола, така я докаратъ и прѣкаратъ прѣзъ селото».

«Който се улови, че краде любеници, грозде, кукурузъ или друго — навесватъ го и го прѣведатъ прѣзъ цѣлото село, да го види цѣлото село».

«Ако жена, мома или вдовица се хване въ курварство, заедно съ мѫжа, съ когото е скурвила, натоваратъ ги на колесари, или магаре и ги прѣвеждатъ прѣзъ цѣлото село да ги види и сухо и сурово. Такива послѣ забѣгватъ и не се връщатъ у село».

«Ако се улови нѣкой, че ходи съ магарица — съблячатъ го голъ, натоварватъ го на магарицата, нъ съ лице кѫдѣ опашката, като му даватъ да държи опашката въ рѫцѣтѣ си. И такъвъ забѣгва и не се връща вече въ селото».

«Ето туй е пазило народа отъ курварство и зло».

Не гледа ли се на положение или звание на уловения?

Дѣдо Гѣрго:

«Нѣма милость за никого. У горнитѣ села бѣха уловили единъ попъ съ една жена и хайде, и попа, и жената на колесара прѣзъ селото. Послѣ попа забѣгна и го чухме, че отишълъ у единъ манастиръ. Но попа бѣше вдовецъ».

Дѣдо Луканъ отъ Прогорелецъ:

«Та анджъкъ това се прави за прѝказъ, да се знае и всѣки да зима акълъ и примѣръ».

«Билъ чорбаджия, попъ или калугеръ — хатъръ нѣма, освѣнъ ако подкупи, я пѫдаретѣ, я кмета, я ония, що сѫ го уловили. Но дойде ли веднъжъ у селото — то бѣще. Всѣки да ходи съ паметъ и разумъ, а най-много трѣбва да ходятъ съ паметъ и разумъ първенцитѣ: кмета, попа, старѣшината и духовницитѣ».

«У наше село дохаждаше често единъ калугеръ по просия. Бѣха го подушили и щели да го уловятъ, но той излѣзналъ по ербапъ, та избѣгалъ отъ рѫцѣтѣ имъ. Но неповтори вече да дойде у село. Чухме го, че се прибралъ у манастира, а бѣше отъ далече нѣкѫдѣ — отъ Св. Гора ли, отъ Св. Отецъ ли — не мога те излъга».

* * *

§ 82. **Признава ли народътъ, че ако прѣстѫпника забѣгне на далече и отсѫтствува дълги години, той вече не се прѣслѣдва. Ако има такъвъ обичай, то колко години трѣбва да се минатъ, та да не дири вече и наказва?**

Дѣдо Мило Стефановъ отъ с. Алтимиръ, Орѣховско, дѣдо Никола отъ с. Метковецъ, Ломско:

Дѣдо Мило:

«Ако нѣкой убие човѣка и забѣгне на дѣлеко, па се върне послѣ 20 години, когато всички сѫ измрѣли, или остарѣли — не сѫди се вече».

«Ако е запалилъ кѫща, сѣно или друго и забѣгне па се върне послѣ 10 години — пакъ се не сѫди вече».

«Ако е открадналъ волове или друго нѣщо, па забѣгне и се върне послѣ 5 години — не се сѫди».

«Ако е отрѣзалъ коса на мома или я насилилъ, па забѣгне и се върне, когато тя е вече оженена и има 5—6 дѣца, т. е. послѣ 6—7 години — пакъ се забравя».

Дѣдо Николо:

«Ако убие нѣкой човѣкъ и забѣгне, сѫдъ го лови до 20 години; послѣ никой го не пита, защото всички сѫ или остарѣли, или измрѣли».

«Ако извърши кражба голѣма, или запали нѣкого — та избѣгне, сѫдъ го лови до 10 години».

«Ако нѣкой отрѣже косата на мома — та забѣгне, сѫдъ го лови додѣто се ожени».

«Ако ли насили мома — па забѣгне, сѫдъ го лови додѣто момата се ожени и си има 5—6 дѣца т. е. до 6—7 години».

«За малки кражби, за побои и други — сѫдъ го нелови ако забѣгне и не се знае кѫдѣ е, до три години».

ГЛАВА ВТОРА.

Прѣстжпления религиозни и обществени.

Прозелитизъмъ.

§ 83. **Какъ гледа народътъ къмъ тия които съ насила или измама каратъ хората да промѣняватъ вѣрата си, както и къмъ тия, които доброволно или съ измама я промѣняватъ?**

Дѣдо **Герго** отъ Душилница, дѣдо **Луканъ** отъ Проголерецъ и дѣдо **Иванъ** отъ Малоратъ.

Дѣдо **Герго**:

«Който кара нѣкого насила, или го мами да си промѣни вѣрата, той не е добъръ, и, ако останѣше на насъ, такъвъ човѣкъ щѣхме да го биеме и изпѫдиме. Това е за протестанцитѣ, които ходятъ по селата, та лъстятъ хората да промѣнятъ вѣрата си».

«Ако пъкъ е турчинъ, или евреинъ и насила потурчи или поеврейчи нѣкого — такъвъ заслужва куршумъ».

«Много е грозно да промѣни човѣкъ вѣрата си; намѣрилъ съмъ се у тая вѣра, у нея и ще умрѣмъ. Човѣкъ, който мѣнява вѣрата си, — бѣгай отъ него; той е лошъ човѣкъ. Да мѣнявашъ не друго, но вѣрата си — ти човѣкъ ли си».

«Ако пъкъ човѣкъ се потурчи, той потопва въ катранъ, не само своята душа, но и душата на баща си и майка си, на дѣда си, на кръсника си. Такъвъ заслужва бѣсилка.»

Дѣдо **Луканъ**:

«Ако е турчинъ и насила потурчи — заслужва куршумъ».

«Ако измами и прѣлъсти нѣкоя мома, или момче да се потурчатъ — каквото често се случава — пакъ е виновенъ, но тука сега по-виновни сѫ тия, които, за пари или други нѣща отиватъ, та си промѣняватъ вѣрата, потопватъ въ катранъ не само своята душа, но и душата на баща си и майка си и душата на кръстника. Такива покриватъ съ срамъ и цѣлата влака — «да сѫ харни и добри — не би

се потурчила или потурчилъ отъ нихната влака» — казва народа и гледа на всичкитѣ съ криво око. Такъвъ потурченъ се убивалъ, ако е имало у влаката нѣкой по сърдцатъ човѣкъ».

«Ако ли бѫде измамената и прѣлъстената мома и потурчена не съ сила, а съ воля — ако бѫде тя отъ нѣкоя първа кѫща, или отъ кѫща на попъ — такъвъ срамъ се не тегли».

«Човѣкъ жена или мѫжъ, който промѣни вѣрата си — не заслужва да го погледне човѣкъ, той човѣкъ ли е, когато промѣнява най-скѫпото за единъ християнинъ — вѣрата си.

Но ако стане протестантинъ?

«Та за такива и азъ говоря. Турската и чивутската вѣра махни — она си е вече мръсна, но протестанцитѣ не може да разберемъ. «И ние сме християни» — казватъ: добрѣ, ако и вие сте християни като насъ — защо ни мамите да си мѣните вѣрата; но нашата вѣра е по права отъ вашата. Значи, не е като нашата, и тогава не бива да си меняваме вѣрата, срамота е; а коя вѣра е по права нашата — българската (т. е. православната) или протестантската — това Господъ знае. Ти не менявай бащината си вѣра, у която си роденъ — менявашъ ли я, ти не си човѣкъ».

Дѣдо **Иванъ**:

«Отъ наше село единъ арнаутинъ откраднa една мома и я потурчи. Тоя арнаутинъ, ако бѣше сега у българското щѣхме да го прибиемъ като куче».

«Отъ Три-кладенци — мисля, пъкъ една момакучка помамила се по единъ турчинъ, и отиде та се потурчи. Тя засрами цѣлата си рода, и потопи въ катранъ душата на толкова свои роднини — баща, дѣда, кръстникъ. Единъ отъ родата ѝ бѣше се заклѣлъ, че ще я убие като кучка — но турчина отиде съ нея на нѣкждѣ далече и така се мина».

«Човѣкъ, който менява вѣрата си, не е човѣкъ и отъ него трѣбва да се страни. Кога той не почита вѣрата на баща си и я менява — то каква друга вѣра може да има у него».

* * *

§ 84. **Има ли църковни постановления чието нарушение се наказва отъ обичая, кои сѫ тия постановления и какъ се наказватъ?** (§§ 11 и 15). Нарушения на църковни постановления.

Дѣдо **Герго отъ Душилница**, дѣдо **Луканъ отъ** Прогорелецъ и дѣдо **Иванъ отъ Малоратъ**:

Дѣдо **Иванъ**:

«Попътъ или църквата не дава да се блажи прѣзъ поститѣ и въ срѣда и петъкъ, — и народа не дава, защото е зло за селото. Който се улови, че блажи, сѫдятъ го, глобяватъ го, а пъкъ, ако е кръчмаръ и продава месо у пости — хвъргатъ месото на псетата, а него глобяватъ за църквата».

«Попътъ не дава да се излиза у польето на работа у недѣленъ и праздниченъ день. И народа не дава; ако нѣкой излѣзне, връщатъ го; ако ли пъкъ е много вироглавъ — тогава му чупатъ плуга, или колата».

«На кошара се не блажи у срѣда и петъкъ и прѣзъ поститѣ, защото може змия да ухапе нѣкое добиче; който би блажилъ, биятъ го и го изпѫждатъ».

«Попътъ не дава на родилята да иде у църква до 40 дни; и народа не дава. Ако нѣкоя жена прѣди 40 дни иде у църква, не е добро за селото».

«Прѣзъ Великитѣ пости не вѣнчава попътъ никого; и народа не дава да има свадба прѣзъ тия пости, защото лошо е за селото и за стоката».

«Срѣщу недѣля или нѣкой много голѣмъ праздникъ попътъ не вѣнчава; и народа не дава да се вѣнчава, защото за младитѣ (младоженцитѣ) не е добро».

Дѣдо Луканъ и дѣдо Герго дадоха сѫщи отвѣти, само че дѣдо Луканъ още прибави:

«Прѣзъ мръснитѣ дни попътъ не вѣнчава; и народа не дава да се правятъ свадби и не дава мѫжь да лега при жена си, защото е лошо за кѫщата. Зачнатото дѣте прѣзъ мръснитѣ дни става: хайдукъ, убиецъ, курва и курваринъ или вампиринъ и вѣщица».

* * *

§ 85. **Нѣма ли народни обичаи, които иматъ значение на църковно постановление; кои сѫ тия обичаи и какъ се пазятъ: съ наказание ли или безъ наказание, и съ какво именно наказание?**

Дѣдо **Герго**, дѣдо **Иванъ** и дѣдо **Луканъ**:

Дѣдо Герго (Душилница, Ломско):

«Младитѣ — момъка и булката не бива да се изповѣдватъ и комковатъ до година — защото и за тѣхъ и за кѫщата не е добро».

«Да се правятъ перашки (червени яйца) за Великдень — е обичай задължителенъ за всѣка кѫща; кѫща, въ която не правятъ перашки не е християнска, па макаръ направили само двѣ-три».

«Да се мѣси колакъ за Великдень и да се носи тоя колакъ заедно съ червени яйца на кръстника, дѣвера, бащата — е така сѫщо обичай задължителенъ».

Дѣдо **Луканъ** отъ с. Прогорелецъ:

«Да се коле ягне на Гергевдень, да се коле овенъ на смърть и помана или на служба и оброкъ — считаме го за задължение отъ църквата».

«Да се месятъ шарени хлѣбове на смърть, на свадба, на служба, на оброкъ — пакъ считаме за църковно».

«Да кадимъ шаранъ на Св. Никола, глава и крака на Св. Рангелъ, ягнѐто на Гергевъ-день — считаме го пакъ за църковно».

«Да кадиме на бѫдня вечерь, да кадиме срѣщу Суруваки и срѣщу Водици — пакъ го мислимъ за църковно».

«Всички тия обичаи се пазятъ, защото е добро за челядьта, за кѫщата. Кой ги не държи, нѣма никакво наказание».

Дѣдо **Иванъ** отъ с. Малоратъ, Орѣховско:

«Забранено е да се ѣде ягнешко или зеленило пролѣтно до Гергевъ-день»

«Забранено е да се ѣде грозде прѣди преображеньѐ — и това считаме, че църквата забранява. Който обаче ѣде — нѣма наказание».

«Забранено е на попадия да се жени послѣ смъртьта на попа; забранено е да се прави хоро прѣзъ великитѣ пости, и да се работи у полето у празднични дни, които макаръ и да не сѫ голѣми, но народа ги почита; това го мислимъ, че е забранено и отъ църквата и който прѣстѫпи — наказва се: попадията не бива да живѣе вече у това село, ако се ожени; тия, които правятъ хоро се пѫдятъ, па и наказватъ; тия, които излизатъ да работятъ, връщатъ се, глобяватъ се, па се чупятъ и колата имъ или плуга.»

* * *

§ 86. **Имали обреди, останали отъ идолопоклонческо врѣме и какъ гледа народътъ на тѣхъ; не счита ли нѣкои отъ тѣхъ за оскърбление на вѣрата, и ако има, кои сѫ тѣ?** Идолопоклоническитѣ обряди.

Дѣдо **Герго**, дѣдо **Иванъ** и дѣдо **Луканъ**.

(Слѣдъ като имъ обяснихъ за какви обряди е дума):

Дѣдо **Иванъ** отъ с. Малоратъ:

«Такива обреди и обичаи има много и нѣкои попове ги гонятъ, но нѣма що да сторятъ. Обичаитѣ

на Мишинъ-день, на Мратинцитѣ, на Св. Силвестри, на Суруваки, на Бабинъ-день, на Тудурица, Лазарница, Кумиченье, на Гергевдень, на Ранополия, на Еремия, на Спасовъ-день, на Еньовъ-день, прѣзъ Русалската недѣля и много други, попа ги гони, като казва, че това не е християнско. Но ние си вѣрваме, че това е християнско и си го държимъ, като останало отъ старинье».

«Нѣма съ какво да ругаеме или да оскръбляваме съ тия обичаи вѣрата».

Дѣдо **Луканъ** отъ с. Прогорелецъ, Ломско:

«Има обичаи които наистина не сѫ християнски; такива сѫ: на Мишинъ день (27 окт.), на Мратинцитѣ (14, 15, 16 ноемв.) на Вълчитѣ празници (1, 2 и 3 февр.), Германъ, Калушаренъ (прѣзъ Русалска недѣля и пр. и тия работи попа гони, но ние ги държимъ като останали отъ дѣди и прадѣди обичаи. Ние мислимъ, че нищо не увреждаме вѣрата; съ нищо не я закачаме».

(Въ Радомирско, въ селата: Еловъ-долъ, Габровъ-долъ, Долна и Горна-Глаговица и Долна врабче прѣзъ мръснитѣ дни — отъ Коледа до Водици играятъ старци маски. Между многото маски има и такива, която прѣдставлява свещеникъ, който извършва нѣкои църковни обряди, като: кадú, вѣнчава и пр. Но за чудо, нито народа, нито самия свещеникъ не счита туй за оскръбление, било на свещеника, било на вѣрата. Такива маски, включително и попската, има и Етнографическия музей).

Дѣдо Герго даде сѫщитѣ свѣдѣния като притури: «но тия работи зеха да се изоставятъ».

* * *

Богохулство, и Кощунство.

§ 87. **Какъ гледа народътъ на тия, които богохулствуватъ, или се подиграватъ и изсмѣяватъ вѣрата и църковнитѣ тайнства, обреди и обичаи; не счита ли ги за прѣстѫпни и какъ ги наказва?**

Дѣдо **Иванъ** с. Малоратъ:

„Тия, които хулятъ Бога, които се подиграватъ съ вѣрата, които изсмѣяватъ попа и църковнитѣ наши обреди и обичаи — тия не сѫ човѣци; отъ тѣхъ човѣкъ да бѣга далече. Човѣкъ, който не познава Бога и вѣра, той е най-лошия човѣкъ и може да направи всичко, що е зло и пакостно».

«Такива българе не е имало до сега. Имало е нѣкой чифутинъ или циганинъ, па и по нѣкой турчинъ (хаймана), които се по нѣкога подигравали съ

попа или вѣрата ни — но такива всѣкога сж били натупвани добрѣ, вързвани и закарвани на конака, дѣка имъ налагали наново наказание».

Дѣдо Герго с. Душилница:

«Който хули Бога, който се подиграва съ вѣрата, съ попа или съ черковнитѣ работи — тоя е най-лошия човѣкъ.

Българе такива не е имало.

Имало е по нѣкой чифутинъ, или циганинъ и по нѣкой турчинъ хаймана — защото умнитѣ турци и бейове никога не сж се подигравали съ вѣрата ни — си позволявалъ да се изсмѣе на вѣрата ни, или да се подиграе съ попа и църковнитѣ работи, но такива сж бивали връзвани, хубаво набити и изпращани у градъ при кадията, който го наказвалъ на ново».

Лъже-клятвие и Лъжливо свидѣтелствувание.

§ 88. **Какъ гледа народътъ на тия, които лъжливо се кълнатъ или лъжливо свидѣтелствуватъ; какви сж споредъ народа послѣдствията отъ такава лъжлива клетва и лъжливо свидѣтелствувание?**

Дѣдо Луканъ с. Прогорелецъ:

«Който се кълне лъжливо за да изѣде на човѣка паритѣ, или имота — тоя е опалникъ».

«Който пакъ се кълне и лъжливо сведочи — тоя си турилъ душата у катранъ, защото зима на душата си човѣка, иманието му и главата му".

«Нали има стара приказка: „*Кога двама си изгубятъ душата — третия изгубва главата.*" И това сж тия, които се кълнатъ и лъжливо сведочатъ, лъжливо шехитлъкъ правятъ».

«Отъ такива хора Господь да те пази; такива докарватъ на човѣка най-голѣми злини. Народа такива проклиня и мрази».

А какви сж слѣдствията?

«Какви можатъ да бждатъ? И такива не прокопсватъ, но нали сж изгорѣли човѣка, или сж му затворили кжщата и оставили дѣцата му или сирачета, на улицата. Тоя, който лъжливо се закълне, или лъжливо сведочи — рано или късно ще пати, ще тегли, или той, или дѣцата му».

Дѣдо Мило Стоямовъ с. Камено-поле, Врачанско:

«Кой се лъжливо кълне и кой лъжливо свидѣтелствува — лошъ човѣкъ е. Той нѣма ни вѣра, ни бога; нѣма ни грѣхъ, ни срамъ. Той е по-лошъ и отъ

убиецъ и отъ хайдукъ. А такива е имало, има ги и ще ги има. Такива сѫ много кѫщи затворили, много сираци и вдовици сѫ направили, за това ни казва старата приказка: «*Коги двама си изгубятъ душата — третия изгубва главата*».

«Ама и такива не прокопсватъ, спечеленото и добитото съ лъжлива клетва, или съ лъжливъ шехитлъкъ, не достига до второ колѣно; такива, или сами ще теглятъ, или дѣцата имъ, или се стоварва на стоката му».

«Иванъ Минковъ се заклелъ и лъжливо свидѣтелствувалъ, но на третия день момиченцето му паднало у котелъ съ врѣла вода и си изгорило крака».

* * *

Клетва и лъжливо свидѣтелство отъ страхъ.

§ 89. **Какъ гледа народътъ на такава клетва или лъжливо свидѣтелство направени, или отъ страхъ или да избави себе си и своитѣ?**

Дѣдо Луканъ отъ Прогорелецъ:

«То е друга работа».

«Петко видѣ, когато Стоянъ уби Никола или го запали, или пъкъ откраднa добитъкъ или друго. Стоянъ му каза: «вѣрвай си езика; нищо не си видѣлъ, че послѣ, мисли за себе си и за дѣцата си». Викатъ Петко и той се кълне и казва, че не е видѣлъ Никола да е правилъ нѣщо. Такава клетва и таково свидѣтелствувание, макаръ и лъжливо, народътъ извинява и опрощава, защото е направено отъ страхъ; така не би трѣбвало да стори Петко, но, ако кажеше правото, Стоянъ ще лежи, па ще го пустнатъ, и той ще запали Петка, та ще изгори като пиле съ дѣцата си. И това е ставало не веднъжъ».

Дѣдо Мило отъ Камено-полье:

«Георги билъ уловенъ отъ хайдуци, които го ограбили; той ги обаче позналъ, кои сѫ. Искатъ да го убиятъ, за да ги не издаде, но единъ се възпротивя и тѣ го накаратъ да се закълне, че нѣма да казва никому. Той се заклева, и тѣ го освобаждатъ. Сега, ако погази и тая си клетва и ги обади — направилъ ли е грѣхъ? Народътъ признава, че е сторилъ грѣхъ, но му опроства, защото заклелъ се е, за да се избави. Ако небѣше се заклѣлъ, щѣха да го убиятъ».

«Георги видѣлъ брата си, баща си сина си, чича си или другого отъ своитѣ близки, че убилъ, заклалъ, запалилъ или открадналъ; викатъ го у сѫда и той се кълне и казва, че не е видѣлъ нищо. Грѣхъ е, но народътъ гледа на тая клетва и това лѫжливо

свидѣтелствувание съ милость, защото ще погуби своитѣ ближни».

* * *

Клетва и лъжливо свидѣтелство прѣдъ иновѣрникъ.

§ 90. **Нѣма ли въ народа повѣрие, че клетвата дадена прѣдъ иновѣрникъ, или лъжливото свидѣтелствувание прѣдъ иновѣрникъ — нѣма сила и нѣма грѣхъ?**

Дѣдо Мило отъ Камено-полье, Вратчанско:

«Клетвата, която даваха нѣкога прѣдъ кадиитѣ, народътъ я считаше за нищо, защото тогава се кълнѣха на турската книга, кълнѣше ги кадията, а не попъ, и казваше думитѣ: „валлахи, биляхи» — които никой неразбираше. «Такава клетва полагамъ триста пѫти» — казваше всѣки, и се заклеваше. Но, като дойдеше работата да се закълне прѣдъ евангелието и прѣдъ нашъ попъ — тогава мѫчно се заклѣваше човѣкъ».

* * *

Суевѣрни постѫпки за омаловажаване на клетвата.

§ 91. **Нѣма ли въ народа повѣрие, че, когато нѣкой се кълне, ако държи нѣщо въ рѫцетѣ си, или произнася нѣкакви думи, клетвата губи своята религиозна сила на клетва и нѣма никакво наказание отъ Бога?**

Дѣдо Георги отъ с. Душилница, Ломско:

«Глупавитѣ вѣрватъ, че, когато се кълне човѣкъ, или го кълнатъ, ако държи у рѫцетѣ си огнивото и кремъка въ рѫцетѣ си, ако държи камикъ отъ рѫката, ако държи въгленъ отъ изгорѣла и запустѣла кѫща — нѣма грѣхъ и клетвата го не лови».

Дѣдо Гено Петковъ отъ Горна-Кремена:

«Проститѣ и глупавитѣ вѣрватъ, че когато се кълнатъ, ако държатъ въ рѫцѣтѣ камъкъ, пѣсъкъ, клечка или въгленъ, или ако си казватъ на ума: «думайте уста, а ти душо мълчи», или ако е облѣченъ въ дрѣхи на умрѣлъ вече човѣкъ — клетвата не е клетва и като че не е ни била»?

* * *

Клетва и божба.

§ 92. **Не отличава ли народътъ клетвата отъ божбата, и лъжливата клетва отъ лъжливата божба?**

Дѣдо Гено отъ Горна-Кремена:

Клетвата е клетва, когато е дадена прѣдъ попа, кръста и евангелието. На друго мѣсто и прѣдъ други хора, азъ мога да се закълна триста пѫти. Дукянджията се кълне днеска триста пѫти, за да те

увѣри, че стоката му е добра; кръчмарина се кълне триста пѫти на день, че не е турналъ вода у виното и ракията и че недава ексикъ; а пакъ циганитѣ безъ лъжа и безъ клетва не могатъ да живѣятъ — но всичко това е праздна клетва; разбира се и тя не е хубава, но така се навикнали, така правятъ; не е такъвъ голѣмъ грѣхъ».

* * *

§ 93. **Какви сѫ божбитѣ и какви сѫ клетвитѣ; кои божби минаватъ като клетва?**

Дѣдо Луканъ отъ Прогорелецъ:

«*Бога ми*», «*Вѣра ти казвамъ*», «*Вѣра-ми*», «*Богъ-душа*», «*Врагъ-душа*», «*Да не съмъ живъ*», «*Да се немърдна отъ мѣстото*», «*Отъ куче месо да ямъ*», «*Да не съмъ човѣкъ*», «*Да не съмъ християнинъ*», «*Да окьоравѣемъ*», «*Да ослѣпѣемъ и съ двѣтѣ очи*», «*Двѣ очи имамъ — да ги нѣмамъ*», «*Да не отидемъ у дома си*» — сѫ всичкитѣ клетви, които се чуятъ всѣки день, за това и за тогова се казва: «лъже и се кълне като циганинъ». По тежкитѣ, които по рѣдко се срѣщатъ и се считатъ много тежки, сѫ тия, които закачватъ челядьта, кѫщата, стоката, мѫката: *Двѣ* (или три или едно) *дѣца имамъ, и двѣтѣ да ги турна въ единъ гробъ* — ако . . », «*Огънь да помете*», «*На кѫщата ми пѣтелъ да не пѣе*», «*Куминя ми да не пуши*», «*На огнището огънь да не гори*», «*Стоката болестъ да отнесе*», «*Кѫщата ми чума да помете*» — клетви, които сѫ тежки и които никой не смѣе дори и да ги произнася, освѣнъ въ много голѣма нужда, защото се вѣрва, че ако е казана у лошъ часъ, всичко се сбѫдва.

* * *

Оскръбления срѣщу свещени лица.

§ 94. **Какъ гледа народътъ на оскърбленията срѣщу свещеницитѣ, калугеритѣ, изобщо срѣщу духовно лице?**

Дѣдо Луканъ отъ Прогорелецъ:

«Ако се оскърби попъ или калугеръ, оскърбява се вѣрата — и такъвъ се наказва; ако ли пъкъ дигне човѣкъ рѫка на попъ или калугеръ — тая рѫка ще изсъхне».

Дѣдо Гѳно отъ Горня-Кремена:

«Ако нѣкой опсува, подиграе или се присмѣе на попъ, когато той служи литургия, или извършва нѣкакъвъ църковенъ обредъ — такъвъ се наказва много строго отъ народа. Ако ли пакъ това е станало въ скарване за нѣщо, било за пари, стока,

земля или друго — грѣхъ е, но не е толко тежъкъ. Попътъ трѣбва да бѣга отъ такива работи, които могатъ да разсърдятъ човѣка. Той не бива да е сребролюбецъ — защото, тогава всѣки день ще се кара съ хората и всѣки день ще излиза изъ хатъра на всѣкого».

Но ако се хване въ нѣкое прѣстжпление?

«Ако се хване въ кражба или друго — срамотно е и грозно, но нищо му не правятъ; ако ли пакъ закача нѣкому челядьта, каквито ги има, тогава, да ме простятъ, такъвъ попъ или калугеръ ѣде и сурувицата или кобилката — грѣхъ нѣма, защото, щомъ той върши и такива работи, той вече попъ не е, излѣзналъ е отдавна изъ поповщината и калугерщината».

* * *

§ 95. **Какъ гледа народътъ на кражба, извършена въ църква, т. е. ако нѣкой обере църквата; тая кражба проста ли е или тежка; или пакъ съставлява особно прѣстжпление?**

Кражба на църковни прѣдмети.

Дѣдо Стоянъ Бѣлчовъ отъ Ново-село, Видинско:

«Да открадне човѣкъ нѣщо отъ църквата, е голѣмъ и тежъкъ грѣхъ, но да оберешъ църква — отъ такъвъ грѣхъ по-тежъкъ нѣма».

Дѣдо Димитъръ Цѣковъ отъ Комощица, Ломско:

«Да откраднешъ нѣкому нѣщо въ църквата — е голѣмъ грѣхъ; да откраднешъ отъ самата църква нѣщо църковно — пакъ е голѣмъ грѣхъ, но да счупишъ вратата или прозореца или да пробиешъ стѣната и да влѣзнешъ въ църква и да я оберешъ, отъ такъвъ грѣхъ по-тежъкъ нѣма; това върши само тоя, когото майка му го клела и на когото има клетиня. Това е бамъ-башка кражба и прѣстжпление».

«И тия, които слугуватъ въ църква или манастиръ, като: клисаръ̀тъ, епитропъ, попъ, дяконъ, калугеръ или игуменъ, ако крадятъ отъ църквата или манастира, голѣмъ грѣхъ правятъ».

* * *

§ 96. **Такава кражба не води ли слѣдъ себе божие наказание?**

Дѣдо Димитъръ Цѣковъ:

«Казахъ: да иде нѣкой да обере църква, той трѣбва да носи на себе си тежки клетви, или майчини, или бащини. Такъвъ, нѣма да прокопса; той безъ друго ще бжде уловенъ. Единъ разбойникъ, или хайдукъ, който е вършилъ кражби, обири и убий-

ства по-малко е грѣшенъ отъ такъвъ, що иде да обира църква или манастиръ или да ги пади».

«Вѣрва се, па и така се сѫдва, че единъ разбойникъ, който вършилъ пакости — кражби и обири, и убийства дълги години и не е билъ уловенъ, гьав ла го надъха, та иде да обере църква или манастиръ — за да го уловятъ. Гьавола казва: *«Омръзна ми да ходя по тебе, хайде обери тая цръква, или тоя манастиръ, та да се свърши всичко»* — и той обира и послѣ малко той е уловенъ съ всичкитѣ си другари и ятаци и всичкитѣ имъ кражби, обири и убийства сѫ открити».

«Имаше единъ зълъ арнаутинъ у Вълчедръма пóлякъ, пладнешки хайдукъ; тоя арнаутинъ съ Прогорелския пòлякъ пакъ арнаутинъ, съ Мокрешкия, Маданския и още други — бѣше образувалъ цѣла шайка. Тия мръсници обираха, убиваха и пекоха за пари нѣколко българи първенци. У Семийоновци у Вълчедръма тия хайдуци пекоха дѣдо Семийона и снаха му; тие пекоха и у Метковецъ кръчмарина. Всички знаехме кои сѫ, но смѣешъ ли да идешъ да кажешъ; мълчи, па тръпи, защото нѣкоя нощь ще ти пламне кѫща̀та, или ще бѫдешъ намѣренъ убитъ нѣкѫдѣ изъ полето. Така вървѣ много врѣме; но най-послѣ и на гьавола досадило да ходи по тѣхъ, затова ги издулъ и отидоха, та обраха една нощь Ломската църква, а на другата и Метковската. Това направиха и не се мина нито недѣля — изловиха всичкитѣ, и хайде въ Видинъ въ прангата. Чухме послѣ, че ги пустналъ пашата, но ги изпратилъ на сургюнъ въ Арнаутлука, като имъ казалъ, че щомъ стѫпатъ у Видинския пашалъкъ, ще бѫдатъ обѣсени на първото дърво.

Каквото и да е, нали сиротинята миряса, отърва се отъ тия пладнешки хайдуци и насилници».

* * *

§ 97. **По-малкитѣ кражби въ църква и отъ църква или манастиръ не влекатъ ли божие наказание?**

Дѣдо Живко Тодоровъ, с. Чупренье:

«Манастирско и църковно се не краде; ако нѣкой откраднe, па каквото и да било, огънь краде и го занася дома си, който ще изгори и опустоши всичко. Не е добро: ни за кѫщата, ни челядьта, ни за имота и стоката».

«Има епитропи и попове на църквата или магери по манастиритѣ или игумени калугери, — които

крадатъ отъ църквата или манастира и правятъ отъ това имотъ; нищо и вѣтъръ, защото всичко това нѣма да трае до двекьо колѣно, и ще хвръкне, а заедно съ него ще хвръкне и това, що си било спечалено съ потъ».

«Азъ знамъ такъвъ епитропъ който отъ църквата крадна та си прави кръчма и кѫща, той умрѣ, а кръчмата и кѫщата му продадоха, и дѣцата му станаха просяци».

«Единъ игуменъ отъ единъ манастиръ имаше дъщеря у село; ожени я и ѝ купи ливади, ниви и стока; направи и кръчма и кѫща — и всичко това зимаше отъ манастира. Всичко болестъ и огънь отнесе, а нивитѣ и ливадитѣ отидоха по хали и невѣди».

«Клетва, голѣма клетва, е да се краде отъ цръква или манастиръ».

* * *

§ 98. **Кой е сѫдилъ виновнитѣ въ подобни кражби?**

Дѣдо Димитъръ Цековъ с. Комощица:

«За голѣмъ обиръ — крадцитѣ се пращатъ у града при кадията, защото за такива трѣбва пранга; за малка кражба билъ епитропъ или селенинъ — сѫдиме си го ние у селото. Такъвъ плаща глоба, па го и понатупваме, ако не е старецъ или жена, и съ това се свърши. На попа се не гледа, но ако дипъ почне явно да носи у дома си нѣщо църковно златно или сребърно — прави му се бѣлѣжка. А за плодове, за свѣщи или друго — не гледа се, защото църквата е кѫщата на попа «и защото се остава на Бога той да сѫди».

* * *

Разкопване на гробове и поругание надъ умрѣлитѣ.

§ 99. **Какъ гледа народътъ на тия които разкопватъ гробоветѣ, и изравятъ умрѣлия, за да го ограбятъ?**

Дѣдо Димитъръ Цековъ:

«Рѣдко сѫ такива прокопсеници, но ги има. Да иде човѣкъ да разкопа гробъ и обере умрѣлия — такъвъ е излѣзналъ отъ вѣрата си; клетви го гонятъ майчини или бащини».

«Ако се улови, сѫдиме го у село, съ бой и глоба, и попа комка му не дава».

* * *

§ 100. **Какъ гледа народътъ на тия, които разкопватъ гроба и изравятъ умрѣлия да го**

ограбятъ и да извършатъ поругание надъ мъртвия трупъ?

Дѣдо Димитъръ:

«Такива случки ставатъ; но народа гледа на тѣхъ съ лошо око и ако се улови нѣкой, наказва се. Но всѣкога, когато нѣкой рови гроба и вади мъртвото тѣло, ако не е да го обере, или за магии, но да си отмъсти за сторено зло отъ умрѣлия, било нѣму лично, или на баща му, народътъ гледа по-благо и сѫди по-меко».

«Да кажемъ, ете язе, съ неправда изѣдохъ на Петко паритѣ, продадохъ му стоката, или воловетѣ и го опропастихъ; даде Господь смъртъ и умрѣхъ; закопаха ме, но на другия день ме намѣриха изровенъ и голъ. Всички знаятъ, че това е работа на нѣкого, койтоималъ да се отвръща за нѣщо си. Всички знаятъ, че азъ на Петко направихъ лошо, но като не сѫ го хванали — нищо. Хванатъ ли го, ще го накажатъ, по-леко».

«Ако ли пъкъ язе съмъ изгорилъ душата, не само на единъ Петко, а на много душъ хорица — и ме изкопатъ, тогава всѣки се радва, че сѫ направили това съ мене, и да знаятъ, кой е извършилъ това, гледатъ да го укриятъ, да потулятъ работата».

* * *

§ 101. **Какъ гледа народътъ, ако се разкопа гроба на иновѣрецъ?**

Дѣдо Димитъръ:

«Грѣхъ е да се разкопва чийто гробъ и да бѫде».

Дѣдо Ген отъ с. Кремена:

«Грѣхъ е да се разкопва чийто и да било гробъ; зло е за самия тоя, който го разкопва и за кѫщата му — ако умрѣлия е билъ добъръ и кротъкъ човѣкъ, и ако му не е направилъ нѣщо врѣдно. По насъ турски и еврейски гробове нѣма, а по Плѣвненско и Ловченско има помашки, но пакъ грѣхъ е да се разкопва гроба му».

* * *

§ 102. **Отъ какви побуждения изобщо ставатъ тия разкопвания и поругания: отъ лична омраза ли, отъ користь ли, или поради суевѣрни побуждения?**

Дѣдо Гено отъ с. Кремена:

Да иде човѣкъ да разкопа гроба на мъртавъ човѣкъ, може да направи това или съ цѣль да го обере, или да си отмъсти, или пъкъ за магии».

«Да обере човѣкъ умрѣлия — това е много голѣмъ грѣхъ, и земеното отъ такъвъ (пари, обеци, гривни, пръстенъ, покоснякъ, нанизи) е огънь, и ако го внесе въ кжщи, изгори: и кжщата, и челядьта, и стоката. Тая кжща запустѣва. Ако се улови, наказва се много строго».

«Ако нѣкой разкопа гроба на умрѣлия, за да си отмъсти, той го съблача голъ, и го оставя така на пжтя; или го обѣси на нѣкое дърво тъй голъ и мъртавъ; туй прави за да си отмъсти за направеното му зло отъ умрѣлия. И това е грѣхота, но ако не обере умрѣлия — нищо нѣма. Уловили се, наказва се, но-леко, защото, като не е смѣялъ или не е можалъ при живѣ да му стори нѣщо — сега му отвръща».

«Има трети, които разкриватъ гроба на умрѣлия да му зематъ пръстена, или да му отрежатъ ржката съ пръстена за магии. Такъвъ извършва много по-голѣмъ грѣхъ и отъ оня, що разровилъ гроба за паритѣ и наниза. Ако се улови такъвъ и се докаже, че е отсѣкълъ ржката му, ако остане на народа, заслужва да се обѣси въ гробищата надъ гроба на умрѣлия».

«Тия лоши хора, които разкопватъ гроба на умрѣлия за магии — сж всичкитѣ хайдуци иманяри (малджии), които не падатъ по-долѣ отъ хайдуцитѣ. Вѣрва се, че като влѣзнатъ въ кжщата за обиръ или убийство и носятъ тая ржка, могатъ да приспатъ всичко и псета и хората».

* * *

§ 103. **Какъ гледа народътъ на тия, които нарушаватъ законитѣ и правителственитѣ разпореждания?** Прѣстжпления общественни.

Дѣдо Сенко отъ Бѣла-слатина:

«Да се газятъ законитѣ не е хубаво, защото дори и у една кжща, нѣмали законъ — тя не е кжща, а камо ли царство безъ законъ. Ако язе, други, трети пойдеме на своя глава, тогава за никого не ще бжде добрѣ. Така е».

«Но у турско врѣме макаръ че имаше законъ, но тоя законъ бѣше чуждъ за насъ, и ния се управлявахме и разправяхме по нашия законъ, а турския слушахме дипъ отъ страхъ. Па ако и да имаше по нѣкждѣ по нѣщо право и добро въ турскитѣ закони, тѣ се пъкъ газѣха отъ кадия, отъ каймакаминъ и отъ всѣки забитинъ. За това у турско врѣме — да се скриешъ отъ закона не

бѣше ни срамотно, ни грѣховно — само ако си ербапъ да го направишъ».

«А пъкъ правителственитѣ заповѣди и разпоредби тогава изпълнявахме ги само отъ голѣмъ страхъ; и какви ли заповѣди и разпоредби се даваха, Господь единъ знаеше. И сега не стоимъ подобрѣ».

«Законитѣ, които се правятъ у София, за насъ сѫ чужди; па махни това, но и сека година нови закони се праватъ, та човѣкъ незнае, кой законъ да слѣдва. Види се че тия закони сѫ недоносчета, затова толко често ги мѣняватъ; види се че има млади учени, които се учатъ сега да пишатъ закони, като оня берберски чиракъ, който, до дѣто да се научи да бръсне, сума хорица потеглятъ мѫка и болка».

«Отъ тия закони има и такива, които сѫ съсипителни за насъ, но кой ни пита. Намѣсто да се събере това, що знае народа, каквото сега ти правишъ, па отъ това да се направи законъ, они зиматъ, та правятъ закони, каквито има по другитѣ земли и царства. Хубаво, ама тия закони сѫ хубави за тамо, а за насъ сѫ лоши, каквото е закона за дѣлбата (за наслѣдството). Тоя законъ съсипа много кѫщи; землята да се дѣли на равно между синоветѣ и дъщеритѣ; овцитѣ да си дѣлятъ сѫщо; воловетѣ сѫщо — кѫдѣ се чуло това, момиче да зима земля, овци, волове? Раздѣли землята, раздѣли овцитѣ, раздѣли и воловетѣ — па иди послѣ, та добрувай. Каквото и да казватъ, тоя законъ е правенъ слепежката. Не отъ добро народа си наложи самъ клетва да го неизпълнява».

«Па само тоя ли е законъ? Всичкитѣ ви закони сѫ лоши, и за това народа ги не почита, неизпълнява, или ги изпълнява съ зоръ, съ насила. Па заповѣдитѣ, та разпоредбитѣ — надминаха много, много турскитѣ. Срамъ ни е отъ турцитѣ и помацитѣ. Днеска една заповѣдь, хопъ утрѣ друга дошла, до вечерьта трета — «прѣдписания» само хвърчатъ и кметоветѣ ги изпълняватъ като у коприва — непрочитатъ ги дори».

«Има и друго: закони и резпоредби има за опозицията, а за партизанитѣ законъ нѣма, разпоредба нѣма — всѣки върши, както си ще».

«Ето защо и народа гледа на всичко прѣзъ пръсти, и не помислюва дори никой, че е грѣхъ или срамъ, ако се укрие отъ закона».

Дѣдо Луканъ отъ Прогорелецъ:

«За турскитѣ закони нѣкога народа казваше, че сѫ лоши: «обиколи трънъ — дай пари»! а па за сегашнитѣ казва: «тогава ни пускаха да обиколиме тръна, па тогава ни искаха пари, а сеги не тѣ остаятъ и да обиколишъ трънa, па ти сакатъ пари». У турско врѣме ние имахме това право да си се разправяме у село — при попа и старѣшината — а сеги и това ни не даватъ. Сеги кмета несмѣе да прѣсѫди ни за една лула тутунъ — всичко или при мировия или у окрѫжния сѫдъ».

«Такива, закони, кой ще ги почита. Всѣки гледа да ги заобиколи, да се скрие отъ тѣхъ».

Дѣдо Живко отъ Чупренье:

«Законитѣ, даскале, сѫ като дрѣхитѣ на единъ човѣкъ; Ния носимъ дрѣхи такива каквито ни сѫ остали отъ дѣди; иди сега, та облечи нѣмски дрѣхи, и дойди изъ селото — псетата ще тѣ изѣдатъ; или на беневрецитѣ тури капела — дѣцата ще се събератъ на роякъ по тебе. Така сѫ и законитѣ. Всѣки народъ си има свои закони; събери ги, разреди ги и народа нѣма да се крие отъ тѣхъ, нѣма насила да ги изпълнява».

«У турско врѣме тураха закони безъ да ни питатъ, и ние ги газѣхме».

«Днеска божемъ сами си правиме закони, а то ни натрапватъ пакъ чужди закони. Тия закони се праватъ, не за наша полза, а да могатъ тамо нѣкои у София да кажатъ: ето и ние работиме, дайте ни пари».

«Не, дескале, до като има такива чужди закони, чужди на нашитѣ обичаи — народа ще мисли, че прави много голѣмо добро, ако ги гази, ако бѣга отъ тѣхъ».

* * *

§ 104. **Какъ гледа народътъ, ако нѣкой оскърби чиновникъ?**

Дѣдо Сейно:

«Да се бие, или псува човѣкъ — не е добро, и народа никога не гледа съ добро око на това. Чиновникъ, който е добъръ, справедливъ и благъ — не само никой не може да го удари или опсува, но и пѫть му не минава. Турскитѣ чиновници бѣха и добри и лоши — споредъ кой какъвъ си е, но като чиновници бѣха всички лоши. Имаше нѣкои отъ тѣхъ, които ни вадѣха душата, но «*вадѣха я съ па-*

мукъ» — каквото казва народа, но такива бѣха рѣдко и много редко».

«Днеска нашитѣ чиновници, Господь да те пази: ни се срѣща, ни се стига. Като почнешъ отъ жандармина, па до околийския му началникъ, отъ разсилния, па до мировия сѫдия, отъ горския стражарь, па до лѣсничея, отъ акцизния стражарь, па до финансовия — ама всичко, що е облѣчено у власть, казвамъ ти, лошо, лошо та вече не може да бѫде по-лошо. Деребейоветѣ въ турско врѣме — далеко, далеко остаятъ. Е, таково да биешъ, не, но да биешъ и землята подъ него; кой ще ти пожали ако нѣкой е опсувалъ или билъ такъвъ чиновникъ. Всѣки казва, ако се чуе, че едикой си псувалъ пристава, или билъ финансовия — всѣки казва: «*златни му уста*» *или* «*златни му ржцѣ*».

«Има и добри — но такива прѣлѣтватъ прѣзъ нашитѣ села като планинскитѣ орли; дойде, но послѣ една недѣля — прѣмѣстили го. Такива чиновници, като че и у София ги нещатъ».

«Еле па това партизанство; махни се. То вади лошитѣ чиновници като талазитѣ, най-долната утайка изъ дъното на рѣката; мѫтно, кално, нечисто, блудкаво — не само неможе да се пие, но неможе ни да се помирише дори».

Дѣдо Луканъ:

«Ако нѣкой опсува или бие чиновникъ» всички казватъ: «*позлатени му уста*»*!* или «*позлатени му ржцѣ*»*!* — Значи, радватъ се всички, дѣто единъ майчинъ и бащинъ се намѣрилъ да отмѫсти за всички. А това се прави не отъ добро, а отъ голѣмо зло; добрия, благия човѣкъ кой може да мрази, кой може да дигне на него ржка или да си отвори устата. Има и добри, чиновници, но много сѫ рѣдко, а «*покрай сухото гори и суровото*». «*Зарадъ нашъ Никола намразилъ съмъ и Св. Никола*» — зарадъ лошитѣ чиновници, които сѫ много, много — народа мрази и всичкитѣ чиновници».

Дѣдо Живко отъ Чупренье:

«Ако нѣкой опсува нѣкого, който е добъръ — казватъ: „*езика му да изсѫхне*“*;* ако ли удари нѣкого, казватъ: „*ржката му да се сгърчи*“*!* За чиновницитѣ не е така. Ако нѣкой опсува чиновника, казватъ: „*езика му да е позлатенъ*“*!,* ако ли удари нѣкой чиновникъ, казватъ: „*ржката да му е позлатена и честита*“. А това народа казва не отъ добро а отъ голѣмо зло. Турскитѣ чиновници ги мразѣхме, защото бѣха чужди и друга вѣра; послѣ дойде на-

шето царство и се натураха наши чиновници. Изъ начало наистина бѣха добри чиновници, но отъ послѣ, боже пази те».

«Всичко лошо и чурукъ, що е у България натрапи ни се да ни управлява. Азъ не говоря за у София, а за по селата. Да ти разказвамъ за стражари, и горски, за акцизни (или хаксъзни, както ги нарича народа) стражари, за началници и пристави, за финансови и лѣсничеи — коситѣ ще ти настръхнатъ. Народа е писналъ. Е, таково да биешъ, не, но и землята подъ него, грѣхъ ли е, срамъ ли е? Не, нито грѣхъ, нито срамотно има. Има и добри чиновници, но камо ги. Тадѣва такива не сме виждали до сега; може да има нѣкадѣ по касабитѣ и селата, но тука ги нѣма. «Бре, кажемъ на пристава, ще вадишъ душата му, вади я съ памукъ, благо, кротко. Ще му продавашъ воловцитѣ; хубаво; такъвъ е законо; кажи му благо, кротко, па дай му врѣме да иде да бие глава да посъбере нѣкоя пара. Не, сега, та сега, че азъ туй, азъ онуй и отвори ония уста и заблюва ония гадни думи — срамотно е да ги слуша човѣкъ, а камо ли да ги говори. Ето такива се псуватъ, такива се биятъ — и народа се радва, когато чуе, че такъвъ е битъ, па и убитъ».

* * *

§ 105. **Какъ гледа народътъ на тия които зиматъ рушветъ, и на тия, които даватъ такъвъ?** Подкупничество.

Дѣдо Сѣйно:

«Рушвета е много лошо; той е чума, която затрива и помита всичко: и царство, и царье и всичко. Рушвета души правицата и правдата, а помага кривицата и кривдата. Турското царство пропадна отъ рушвета, а па и нашето нѣкога е паднало пакъ отъ рушвета». «Който зима рушветъ и по рушветъ сѫди и присѫжда, на такъвъ чиновникъ — билъ той началникъ, финансовъ или сѫдия — споредъ народа, трѣбва да му се отсекатъ рѫцѣтѣ. Който дава рушветъ — ако е да се избави, да си намѣри правото — не е виновенъ; ако ли пъкъ дава да наддѣлѣе, да направи своята кривица на право — и нему рѫцѣтѣ трѣбва да се отсекатъ».

«Нали единъ нашъ царь е секалъ рѫцѣтѣ на такива чиновници; и много хубаво е правилъ. Камо и у насъ, само на едного да бѣха отсекли не двѣтѣ рѫцѣ, а само едната — нашата земля днеска щѣше да бѫде рай».

Дѣдо Луканъ:

«Тамо, дѣто има рушветъ, тамо нѣма право, а дѣка нѣма правица и право, отъ тамо Господь бѣга. Царство съ рушветъ се не държи».

«Който зима рушветъ, за да дава правица — такъвъ дава кривица и кривда, защото при рушвета нѣма правица. Такъвъ е виновенъ и много виновенъ и споредъ народа на такъвъ се отсичатъ ржцѣтѣ».

«Който дава рушветъ, — за да получи правица — ако наистина има правица, той не е виновенъ; но ако дава рушветъ, за да направи кривицата на правица, или да наддѣлѣе на правицата — такъвъ е виновенъ, толкова, колкото и чиновника, който я зима».

Дѣдо Живко:

«Рушвета или подкупа е голѣмо зло. Дѣка има рушветъ и по рушветъ се сѫди и по рушветъ се дава правица — тамо правица нѣма, а дѣка нѣма правица — тая земля огънь да я гори».

«Който зима рушветъ — нѣма право да носи ржцѣ — трѣбва да му се отсѣкатъ».

«Който дава рушветъ — ако дава да се избави или да добие правица, такъвъ не е виновенъ; но тоя, който дава подкупъ да опропасти другиго, или да направи кривицата на правица — тоя трѣбва да иде при чиновника, който зима рушветъ».

«Рушвета е чума за едно царство».

* * *

Избегване.

§ 106. **Какъ гледа народътъ на избегването на затворницитѣ изъ затвора?**

Дѣдо Сейно отъ Бѣла-Слатина:

«Самитѣ думи: *затворъ* и *окови* показватъ, че затворения се държи да не бѣга; затворения пъкъ гледа да бѣга».

«Въ турско врѣме се сѫдѣше, не „*по бѣла брада*“ т. е. по правица, а по „*бѣли бедра*“ т. е. по кривица, а много хорица лежеха по хапузитѣ за права бога, за това и гледаше се на затворницитѣ съ милость и жалба и имъ помагаше, кой съ какво може. Ако такъвъ затворникъ сполучеше да избѣгне — народътъ, не само не го изказваше и прѣдаваше, но му и помагаше да се укрие и забѣгне още на по-далече. Днеска не стои по-хубаво. Нашитѣ сѫдилища народа ги нарича „*сакъ*, който пропуща едритѣ сомове и шаране, а задържа ситнитѣ мрѣнчета», и мисли, че въ затворитѣ лежатъ пакъ повече

невини, отъ колкото виновни. И ако единъ затворникъ избѣгне, народътъ нѣма да го изкаже и прѣдаде, а напротивъ ще го нахрани и ще му помогне да се скрие и забѣгне по наделече».

Дѣдо Живко отъ Чупренье:

«Като затварятъ човѣка и заключатъ, или го оковатъ съ вериги, това правятъ затворника да не бѣга — значи знаятъ, че ще бѣга, та го заключватъ. Затворника, щомъ като влѣзне въ затвора, очитѣ му гледатъ на беганье, и ако спо̀лучи да избѣгне, народътъ мисли го за голѣмъ грѣхъ да изкаже такъвъ затворникъ, или да го прѣдаде. Даде му парче хлѣбъ покаже му пѫтя, па му каже: «*хайде върви, Господъ да те пази*».

* * *

Пропускание изъ затвора.

§ 107. **А какъ гледа народътъ на тия, които биха пропуснали затворникъ?**

Дѣдо Сейно отъ Бѣла-Слатина:

«Ако го пропусналъ само отъ милостъ и жалба, като се убѣдилъ, че лежи за права бога или ще погине за «*туня-бѣда*» — по-голѣмъ себапъ нѣма, нетрѣбва му на хаджилъкъ да иде. Ако ли пъкъ го пропустналъ за пари, макаръ, че е знаялъ какво наистина е убиецъ и крадецъ — такъвъ заслужва да иде на неговото мѣсто».

Дѣдо Луканъ отъ Прогорелецъ:

«Ако единъ човѣкъ е затворенъ за народа или ще погине за народа, или пъкъ за права бога и отъ туня-бѣда — да се пропустне да избѣга, по-голѣмо добро нѣма на свѣта».

«Ако затворения е катилинъ и опалникъ и иде нѣкой да го пропустне за пари и съ подкупъ, такъвъ трѣбва да иде на неговото мѣсто».

Дѣдо Живко с. Чупренье:

«Ако затворения лежи за народа или е комита, или пакъ за права бога и отъ туня-беда — да го пропустне човѣкъ отъ милостъ, прави голѣмо добро».

«Ако ли затворения е хайдукъ и опалникъ и нѣкой го пропустне за пари — такъвъ трѣбва да иде на неговото мѣсто».

* * *

Селски събрания.

§ 108. **Какъ гледа народътъ на селскитѣ събрания, когато селенитѣ се събиратъ да разискватъ за селски и общински работи; могатъ ли тия събрания да бѫдатъ запретени?**

Дѣдо Сейно отъ Бѣла-Слатина въ присѫтствието на дѣдо Златанъ:

«Всичко, що е било за селото, за цръквата, за училище или друго — всичко се разглеждало и одобрявало отъ цѣлото село, т. е. отъ старцитѣ и селенитѣ. Съберемъ се въ църковния дворъ или прѣдъ цръквата, и тука, попа или старѣшината каже: «Чуйте селени, това и това ние мислиме да правимъ — какво ще кажете и вие» — и всѣки си каже думата. Рѣшава се, каквото рекатъ старцитѣ, но пакъ се пита и селото. На тия събрания се рѣшавало и за пѫдарь, и за конярь, па се рѣшавало и за други работи. Ако, напримѣръ дохаждалъ търговецъ за овни, за вълна, овци и други — селенитѣ се събирали и рѣшавали, като по колко ще се продаватъ овнитѣ, вълната и пр. — и колко се отсѣче тукъ — по толко ще продава всѣки — «*село рѣшило*».

«Да ни се забрани това събиранье нѣма защо, защото никому нищо неправиме. Ако би нѣкой се опиталъ да ни забрани — незнамъ, ама такъвъ би отвлѣкълъ боя, и то заслуженъ».

Дѣдо Луканъ отъ Прогорелецъ:

«Селенитѣ иматъ право да се събиратъ и да говорятъ за селски, църковни и други общи работи. Така сѫ правили нашитѣ дѣди и бащи и никой не имъ е бранилъ. На тия събрания се събиратъ само старитѣ хора, а младитѣ не бива да отиватъ. Когато е тамо отишълъ бащата — срамота е да отиде и сина; ако е отишълъ дѣдото — срамота е да отиде и унука; ако у кѫщата е глава чичото, и чичото е отишълъ — срамота е да отиде братанеца. Съ една дума, на тия събрания сѫ отивали и отиватъ пóстаритѣ хора, които сѫ глава у кѫщата».

«На тия събрания се рѣшавало всичко: цръква ли ще се прави или училище; кметъ ли ще се поставя или промѣнява; пѫдари, коняри, пóляци и други ли ще се цѣняватъ или промѣняватъ; па на тия събрания се рѣшавало и по колко коя стока ще се продава — особно за вълна и овни, да не би нѣкой да се излъже отъ тръговеца — селенитѣ се събирали и старцитѣ, като по паметни сѫ рѣшавали: вълната ще се дава по толко и толко, а овнитѣ — по толко и толко».

«Да е забранявалъ нѣкой на селенитѣ да се събиратъ, до сега незнамъ, па и защо да се забранява, когато съ това никому нищо се не прави зло».

* * *

§ 109. **Какъ гледа народътъ, ако нѣкой оскърби старѣшината (сега кмета), пждаря, или нѣкого отъ общинскитѣ служители?** Оскърбление на кмета и общин. служители.

Дѣдо Сейно:

«*На старѣшина, пждарь или другъ, който служи и управлява селото и селскитѣ работи — мешината (търбуха) трѣбва да бжде широка, та да побира всичкитѣ ядове на селенитѣ*» — казватъ старитѣ. Старѣшината трѣбва да изслуша всички дертове, да прѣтърпява всички ядове. Не е добрѣ и народа не гледа добрѣ, когато се псува кмета или пждаря, но човѣци сме, натегнало е нѣкому и си отушва на кмета, или пждаря. Да се бие обаче кметъ или пждарь или другъ — това е лошо и който извърши такова нѣщо, наказва се строго».

«Ако кмета т. е. старѣшината е лошъ и прави пакости на хората, такъвъ да се бие не е грѣхота. Много пжти старѣшината или сега кмета се забрави и почне да прави безпжтни работи — тогава се намѣрва нѣкой та го и побива; такъвъ бой на лошъ старѣшина народа не гледа съ лошо око».

Дѣдо Луканъ отъ Прогорелецъ:

«Нѣкога старѣшина на селото е ставалъ старъ човѣкъ, отъ имотна кжща, и когото цѣлото село е почитало и уважавало. Такъвъ старѣшина е билъ като баща на селото и никога не помнимъ да го е псувалъ нѣкой, а по малко да го е билъ. Днеска кметоветѣ сж всички млади момци и като стане кметъ, той се забрави, и почне да прави пакости. Такъвъ кметъ яде пцосъ, па яде и бой — и народа, да видишъ, не гледа лошо на това: «*какъ му е*» — казва народа: «*намерилъ си белята*».

* * *

§ 110. **Какъ гледа народътъ на тия, които избѣгаватъ общинска или държавна повиность или се домогватъ да не плащатъ даждията, установени отъ законитѣ?** Отклонение отъ общинска или държавна повиность.

Дѣдо Сейно отъ Бѣла-слатина:

«Отъ общинска работа — било за църквата, за училището или за селски пжтища и мостове никой не бива да бѣга; нито пакъ да отбѣгва да плаща за църква, училище или друго селско».

«Отъ ангария — всѣки бѣга, и ако успѣе да се скрие, не гледа се лошо».

«Сѫщо се негледа лошо, око успѣе да не плаща държавенъ данъкъ».

«Това е останало отъ турско врѣме и дълго ще мине още, додѣто селенитѣ се убѣдятъ, че безъ даждия държава и царство се не държи. Ама за това сте и вие ученитѣ много виновни. Когато да правите избори — всички биете на това болно мѣсто: «ако изберете мене, казвате на народа, данъкъ нѣма да плащате, или това и това нѣма да плащате», и народа като простъ, лъже се, вѣрва ги и послѣ гледа наистина да укрие, да не плаща».

«Едни отъ Вратца дохаждаха и казватъ: бегликъ нѣма да плащате; тутунъ ще си сѣете и на процепа ще си рѣжете да пиете»; други — притурва: «отъ Русия волове всѣкиму ще докаратъ» и много такива залъгалки. Е, послѣ тоя народъ ще плаща ли даждия и ще слуша ли наредбитѣ на правителството. Всички, ето и сега мислятъ и вѣрватъ, че тия пари, що ги събирать бирницитѣ и финансовитѣ — отивали въ джебоветѣ на министритѣ. Можело, ако искатъ тѣ, да се мине и безъ даждие.»

Дѣдо Живко Петковъ отъ с. Чупренье:

«Отъ селска работа: за църква, училище, мостъ или пѫть никой не бѣга, и ако бѣга, гледа се съ лошо око, па и наказва».

«Отъ ангария държавна всѣки бѣга, и ако убѣгне, не се гледа съ лошо око. Така е било въ турско врѣме, така е и сега».

«Даждията за църква, училище или за селско нѣщо — всѣки плаща».

«Плаща и за държавата — но съ сила. Ако ли се скрие, та неплати било бегликъ, десетъкъ, пѫтна повиностъ, или ако търгува безъ патентъ и други даждия — никой го не осѫжда, никой го неизказва. Изкаже ли го нѣкой — той е опалникъ».

«У народа има такава мисъль, че може се и безъ данъци и безъ други даждия; всичко това сѫ направили министритѣ да си пълнятъ гушитѣ».

«Знамъ че безъ данъци и даждия държава и царство се не държи, но иди та разправяй на прости глави».

«Па и тия партии правятъ лошо. Дойде ли врѣме за избори — плъзнатъ ми ония агитатори, мисити като гѫсеници, и се надварквать, кой изъ кой, повече да лъже, повече да обѣщава».

Едни казватъ: «ако изберете насъ ние ще ви намалимъ беглика, десетъка»; други: «ако изберете

насъ, ще ви дадемъ воля да си сѣете тутунъ и бегликъ нѣма да плащате»; трети: «ако изберете насъ — патентите ще прѣмахнемъ, и ще ви е свободно да си сѣчете гора — значи всички биятъ на болното мѣсто. Иди послѣ, та убѣждавай ти, че безъ даждия царство нѣма.»

Ето защо всѣки бѣга отъ повиностъ, всѣки гледа да не плаща даждия, гледа да прави «гяволии и шеретлъци». Плаща само като го притиснатъ.

«Па и на това се учатъ. Нѣкой силенъ партизанинъ, за да награди тия, които сж му помагали при изборитѣ, натисне министритѣ, и въ народното събрание опростатъ данъцитѣ на такива, като на сиромаси. Това не е право. Всичкитѣ сж хора, които могатъ да си платятъ; тѣмъ се опроства, а на вдовицитѣ и на истинскитѣ сиромаси продаватъ и котлитѣ. Ето защо народътъ мисли, че небива да се плаща даждие; на това го учатъ партизанитѣ».

* * *

Отклонение отъ военна повиность или самоосакатяване.

§ 111. **Какъ гледа народътъ на ония, които бѣгатъ отъ военната повинностъ, или се осакати да не отиде войникъ?**

Дѣдо Сейно отъ Бѣла-слатина:

«У турско врѣме войници не сме давали. Комшиитѣ ни обаче помаци даваха войници, и всѣки гледаше да избѣга да не отиде въ войската».

«Сега ние — какво да ти кажемъ — не гледаме дипъ добрѣ на военната повиностъ, и ако нѣкой съ пари или друго успѣе да измъкне, не се осжжда отъ народа. Но има едно нѣщо: момитѣ сега пòобичатъ тия момци, които отиватъ въ войската и сж приети за войници, па сж и служили. Ако нѣкой момъкъ се върне отъ комисията като «него день» — тоя момъкъ мжчно се оженва. «Като не е годенъ за войникъ — казватъ момитѣ, той не е годенъ и за мжжъ». Това кара всичкитѣ момци да отиватъ въ войската. Който е служилъ въ войската, стои му нѣщо като гордость; а тѣзи, които не сж служили по разни причини — на всѣкждѣ сж похулени и унижени».

Дѣдо Сейно притури: «на тѣзи, които се нарочно осакатятъ, за да не отидатъ въ войската, — тѣзи отъ срамъ не могатъ вече да живѣятъ въ това село. Ако се скаратъ нѣщо съ нѣкого, на такива доста е да имъ се даде прѣстилка — съ което ги правятъ жени».

Сѫщитѣ отговори дадоха: дѣдо Живко отъ Чупренье, дѣдо Димитъръ отъ Комощица.

Бѣлѣжка отъ Ред.:

«Въ 1904 г. бѣхъ въ село Радоилъ, Самоковска околия. Цѣлото село бѣше излѣзнало да чека отъ Самоковъ момцитѣ, които бѣха отишли да ги прѣгледа наборната комисия. Бѣха всичкитѣ покрусени. При вечерь се зададоха момцитѣ — едни съ пѣсни и игри, а една група бѣше заобиколила селото и влѣзна въ него тихо. Веселитѣ момци бѣха всички приети за войници, а другитѣ били намѣрени за негодни. Понеже отъ туй село нѣколко години наредъ наборната комисия бѣше изкарвала момцитѣ негодни, то сега на селенитѣ радостьта бѣше безъ граници, а особено тая на момитѣ. Момцитѣ бѣха посрѣщнати и сега укичени съ китки и вѣнци като войници, т. е. юнаци».

* * *

Народното здравие.

§ 112. **Какви прѣимущественно прѣстѫпления се срѣщатъ между народа срѣщу народното здравие и какъ гледа народътъ на тия, които причиняватъ и извършватъ тия прѣстѫпления?**

Дѣдо Мило Стефановъ отъ с. Алтимиръ, Орѣховско; дѣдо Стоянъ Петковъ с. Камено-полье, Врачанско; дѣдо Димитъръ Цековъ с. Комощица, Ломско.

Дѣдо Мило:

«Всичкитѣ обряди въ различнитѣ праздници и обичаи се въртятъ около здравето на челядьта и на стоката. Отъ тука може да се види, колко народа гледа както на здравето си, така и на здравето на стоката си. Има хора безъ душа, които, за да се обогатятъ, или за друго, правятъ работи, съ които се поврежда здравето на хората или здравето на добитъка. Азъ неговоря за ония, които причиняватъ вреда безъ да знаятъ и безъ да щѫтъ, а за тия, които знаятъ, че е врѣдно нѣщо за здравето и пакъ го правятъ. На първо мѣсто стоятъ кръчмаритѣ и бакалитѣ по селата».

«Кръчмарина, да му бѫде виното гѫсто и чърно — та да го продава като хубаво по-скѫпо — туря у него бѫзе, пчешко грозде (Solanum nigrum Ред.), или развалниче (Atropa Belaedonna Ред.) — та виното да стане червено-чърно. Това вино опойва и отъ него боли много глава; турятъ кръчмаритѣ тия билки та държатъ виното и прѣзъ лѣтнитѣ пекове да се не превърне».

«Въ ракията пъкъ, която се прави отъ разни овошки да бѫде *„врѣла“* т. е. да рѣже и да щипе на езика кръчмаритѣ турятъ чемерика, бучумишъ или друго; и тия билки правятъ ракията врѣла, но отъ тая ракия човѣкъ лесно се опива и послѣ го боли много глава. Това се прави и никой не обръща внимание. Ако почне нѣкой да се оплаква, че го боли глава, всѣки казва: «ще те боли зеръ, като си прѣхвърлилъ, т. е прѣпилъ». И да се непокаже, че е много пилъ, всѣки мълчи и тръпи главобола си, като и самичъкъ мисли, че е прѣхвърлилъ».

«Такива кръчмари и механджии на оня свѣтъ горятъ у пъкъла, но и на тоя свѣтъ непрокопсватъ. Печали, печали, па: или е изгорѣлъ, или умрѣлъ, а събраното богатство не достигне до трето колѣно, защото има стара приказка: *„по гявола събирано — вѣтрове го разнисатъ“*. На такива механджии народа гледа много лошо».

Дѣдо Стоянъ:

«По скѫпо нѣщо отъ здравето нѣма, затова и народа казва: *„здраве се съ пари не купува“*, за това имашъ ли го, пази го добрѣ. И за това здраве, ако човѣкъ се разболѣе, човѣкъ дава и *„калта подъ ноктитѣ“* — що има приказка, да си повърне пакъ здравето».

«И за това здраве, каквото и за здравето на стоката, на добитъка, човѣкъ празднува праздници, пости и върши различни обичаи и обреди, останали отъ дѣди и прадѣди».

«Ала има хора бездушни, които за печалба туратъ у пиялъка и ѣстивата различни билки, които сѫ отровни и които развалятъ здравето на човѣка. Най-много това вършатъ кръчмаритѣ и бакалитѣ по селата. На такива хора народа казва бездушни, и, макаръ че ги законъ не лови, защото никой незнае какво туратъ, но, ако останѣше на народа, не би имъ минало напраздно».

Дѣдо Димитъръ:

«Всички праздници, що празднуваме, всички пости, що постиме и дѣто се вардиме отъ грѣхъ — наистина мислиме и за оня свѣтъ, но мислиме и за тоя; всичко това връшиме, защото се боимъ да се не разболѣеме, ний или нѣкой отъ нашата челядъ, или пъкъ да се неразболѣе добитъка и стоката, или да умрѣ. Сѫщото правиме и съ обичаитѣ и обредитѣ. Тия обичаи и обреди държиме, защото сѫ останали отъ старинье и защото «не е добро»

за кѫщата, за челядьта и за стоката, ако ги не държиме».

«Здравето значи за насъ е много скѫпо; «*здраве съ пари се некупува*» — казватъ старитѣ, и всѣки гледа да си пази здравето; разболѣе ли се, дава и калта подъ ноктитѣ» за да оздравѣе».

«Ето защо народа много гледа на тия, които му пазятъ здравето или го повръщатъ (лѣкуватъ)».

«Има хора бездушни, които за печалба съсипватъ здравето на хората, а това сѫ кръчмаритѣ, които у виното и у ракията туратъ различни треви и билки да бѫде виното гъсто и чърно, а ракията върла. На такива кръчмари народа гледа много лошо и по нѣкога се разправя съ тѣхъ по селско му, т. е. съ растица».

* * *

Примѣси въ храната и питиетата.

§ 113. Какъ гледа народътъ на тия, които турятъ въ храната или питиетата примѣси, макаръ и безврѣдни но само развалятъ качеството?

Дѣдо Димитъръ отъ Комощица:

«Да мѣша човѣкъ въ брашното, въ сольта и пипера нѣкакви нѣща, или въ вино — вода, народа счита за голѣмъ грѣхъ, затова и пѣснитѣ пѣятъ и разказватъ за грѣшнитѣ на оня свѣтъ, че между тия грѣшни сѫ и такива:

«Брашно на заемъ сѫ зимали,
Кога назадъ го връщали,
Полу-брашно полу пепель.
Кога солецъ сѫ зимали
Полу-пѣсъкъ го връщали
Кога пиперъ сѫ зимали
С' керамиди го мешали».

Било че си зималъ на заемъ, било че си го продавалъ. А за виното има пѣсень, като билъ кръчмаринъ:

«Продавалъ е триста драма,
Триста драма бистра вода
А сто драма чисто вино».

Дѣдо Стоянъ Петковъ отъ Камено-полье:

«Има такива хора, които у брашното туратъ пепель или бѣла пръсть, у сольта — бѣлъ пѣсъкъ, у пипера — счукани керемиди, у маслото чисто брашно, у виното и ракията — вода, но всичко това е много грѣшно».

«Нѣкой си *Душко Балтовъ* отъ наше село въ Севастополската битка откаралъ реквизиция брашно за войската у Видинъ, което било събрано отъ селото. У това брашно той турналъ пепель да излѣзе повече и да земе повече пари. Зелъ паритѣ, но родътъ му се довършилъ».

«Зло е и за друго да се меша, и душитѣ на такива хора отиватъ у пъкъль, каквото разказватъ и пѣснитѣ».

* * *

§ 114. Какъ гледа народътъ на врачкитѣ, баячкитѣ, правилцитѣ, които лѣкуватъ. Наказуемо ли е споредъ народа туй лѣкуване? Врачки, баячки и правилци.

Дѣдо Димитъръ отъ Комощица:

«Врачкитѣ, които ни лѣкуватъ съ билки и корени; правилцитѣ които изправятъ изкълченото и навѣхналото и поправятъ счупената кость — и баячкитѣ, които съ баянье и поливки лѣкуватъ много болести — сѫ нашитѣ лѣкари; тия лѣкари сѫ научили тоя свой занаятъ отъ дѣда, баба, майка и баща, които пъкъ сѫ го зели отъ свой: дѣда, баба, майка и баща и тъй нататъкъ — така щото тоя занаятъ е останалъ отъ старинье. И всѣкоя врачка, или баячка лѣкува само отъ една болесть, която знае отъ дѣда и баба; никоя врачка не бръка въ друга болесть, която не познава. И правилцитѣ правятъ само счупено и изправятъ изкълчено — а не бръкатъ други болести. И тия наши лѣкари — не е невъзможно — правятъ грѣшки, но тѣхнитѣ грѣшки сѫ много малко, па има бабички и старци — които въ живата си грѣшка незнаятъ. И народа ги много вѣрва и тича при тѣхъ, и ще тича до тогава, до дѣто другитѣ лѣкари — докторитѣ не почнатъ да дирятъ болнитѣ по кѫщитѣ имъ, и додѣто и тѣ непокажатъ, че разбиратъ добрѣ отъ една болесть, а не както е сега: всѣки докторъ знае, отбира и лѣкува всички и всѣкакви болки, та неулучва нито една».

«Язе незнамъ и не мога да разберемъ, защо една бабичка, единъ старецъ или другъ да се наказва за това, дѣто лѣкува, дѣто прави добро на хората. Ако нѣкѫдѣ нѣкой направи пакость — умори или осакати човѣка, да го сѫдятъ разбирамъ, но да сѫдятъ човѣка, за това само, че е лѣкувалъ и излѣкувалъ болестьта — това не разбирамъ. Споредъ назе, такъвъ, не само не заслужва ни-

какво сѫденье и наказание но напротивъ заслужва похвала и награда».

Такива отговори дадоха още: дѣдо **Стоянъ** отъ Камено-поле, дѣдо **Живко** отъ Чупренье и дѣдо **Иванъ** отъ Малоратъ.

* * *

Мѣрки срѣщу епидемии.

§ 115. **Какъ гледа народътъ на зиманитѣ отъ правителството мѣрки срѣщу епидемиитѣ и какъ се отнася къмъ тия, които нарушаватъ тия мѣрки, или ги избѣгватъ?**

Дѣдо **Милю Стефановъ** отъ с. Алтимиръ:

«Всичко което прави държавата, за да запази хората, или стоката отъ болесть и смърть, или да я прѣкрати е — хубаво, но незнамъ, защо народа гледа на всички тия мѣрки не толко съ добро око, и всѣки гледа да избѣгне мѣркитѣ, които е взело правителството. Наистина това народа прави отъ простотия, отъ незнание, но и виновницитѣ сѫ виновни за това, защото много пѫти, па го кажи всѣкога, тия мѣрки срѣщу болести, или нѣкакъвъ пожаръ (епидемия) по хората или стоката, се прилагатъ отъ прости жандари, или други чиновници, които нищо неотбиратъ, или ги прилагатъ наопаки».

«Така, у наше село бѣше се появило лошото гърло по дѣцата, и сума дѣца изгинаха. Дойде доктора, фелдшери и стражари: у коя кѫща имаше болно, тая кѫща се затвори — нити смѣе нѣкой да излиза, нити да влиза; поставиха стражари да пазятъ на всѣка кѫща, а около селото селска стража, та непуща никого, ни да излиза, нити пакъ нѣкой да влѣзне».

«Стражара влиза у кѫщата и излиза; доктора и фелдшера сѫщо; стажара, доктора и фелдшера влизатъ въ болнитѣ кѫщи и послѣ отиватъ на кръчмата и тамо ѣдатъ, и пиятъ и се разговарятъ. Казахъ веднъжъ: «Г-не докторе, сега, като ти, фелдшера и жандармина влизате у болната кѫща при болнитѣ и излизате, и идете тука при насъ, неще ли и ние да се заразиме». «Насъ болесть не лови» — отговори той друснато».

«Добрѣ — казахъ пакъ — тебе и фелдшера, да кажемъ не лови, защото сте доктори, но стражара?» «Това не е твоя работа» — каза фелдшера много сърдито, и азъ си млъкнахъ. Искамъ да кажа, че таково леко гледанье на мѣркитѣ отъ самитѣ чиновници — прави, та и населението гледа на тѣхъ още по-леко. «Това правятъ — каза баба Къна — не

да пропѫдятъ болестьта, а само да ни мѫчатъ.» — и всички селени се съгласяватъ съ нейното мнѣние».

«Непущатъ никой да излиза или да влиза у селото, а пъкъ стражаритѣ и фелдшеритѣ, па и доктора сноватъ отъ едно село до друго. Освѣнъ това, работно врѣме е; затворено цѣлото село да не мрѫдне, а пъкъ нивитѣ пропадатъ; ето това прави селенитѣ да гледатъ да избѣгнатъ изъ село. Имаме по полето стока — бачии; за тая стока трѣбва кърмилка, а за хората — храна; не дава никой да влѣзне у село да си земе брашно и кърмилка; тогава селенитѣ скришомъ си изнасятъ и брашно и кърмилка, и всичко».

«И тия които скришомъ влизатъ, или излизатъ — никой ги не осѫжда, никой ги неиздава.»

Дѣдо Луканъ отъ с. Прогорелецъ, Ломско:

«У турско врѣме правителството не водѣше никакви грижи за това: да ли ни мре челядьта, или ни мре стоката; нему бѣше се равно».

«Послѣ, като се освободихме, нашето правителство почна да се грижи. Щомъ се появи нѣкѫдѣ болѣсть, или моръ по хората, по дѣцата или по стоката — праща доктори, фелдщери и стражари и зима мѣрки да се прѣкрати болестьта. Добрѣ е, много добрѣ прави правителството, но хората сѫ прости и гледатъ на всичко това, като на мѫка, на тегло, и всѣки се мѫчи да избѣгне, да не изпълни заповѣдитѣ, които дава доктора. Това правятъ отъ простотия, а друго отъ суевѣрие, че съ това се разсърдвала болестьта. Защото, народа мисли и вѣрва, че всичкитѣ болести сѫ жени пращани отъ Бога. Такива жени сѫ: чумата, холерата, сипаницата и други».

«При всичко това, все пакъ можеше да се разправи на селенитѣ и да имъ се докаже, че тѣ погрѣшно мислятъ, ако чиновницитѣ, които се пращатъ по селата да прѣкратяватъ болѣстьта, бѣха пó внимателни на своята служба, и я изпълняваха съ повече присърдце».

«Миналата година 1886 бѣше се появила болесть по добитъка; кмета извѣсти на началника, и той изпрати фелдшере и стражари. Събраха всичката стока, накара я у село и заградиха селото никадѣ да не излиза. Нѣколко селени съ кмета отидохме при главния, който бѣше и му казваме: «Господине, цѣлата стока не е болна; болни сѫ нѣколко добичета; дай да отдѣлимъ болнитѣ добибичета, а другитѣ да пустнемъ да пасатъ, защото

ще измратъ отъ гладъ» «Не, казва той; това не е ваша работа. Непропуска нашата стока да излиза изъ селото, а пъкъ кръчмарина съ талигата си отиде у градъ; зеръ неговитѣ конье не сѫ заразени. Като видѣха това селенитѣ, прѣзъ нощьта липсаха повече отъ половината говѣда, и никой не забѣлѣжи, никой не усѣти. И всички знаехме: кой си изкара добитъка изъ селото и дѣка го закара, но си мълчехме, защото хората иматъ право».

Бѣлѣжка отъ автора. Такива възгледи и свѣдѣния ми се дадоха отъ много села и старци. Такива възгледи изказаха: дѣдо Живко Чупренье, дѣдо Стоянъ Белчевъ Ново-село, дѣдо Иванъ Стояновъ отъ Осиково, дѣдо Кольо отъ Сливата.

Тукъ ще прибавя два факта изъ моитѣ лични наблюдения.

«Въ 1889 г. бѣхъ въ с. Марянъ, Еленска околия. Влизамъ въ селото и гледамъ селото прѣпълнено съ стока: говеда, крави, конье, биволе, и селото бѣ екнало отъ рева на тоя добитъкъ. Селото бѣше обиколено отъ селска стража и непущаше да излѣзне нито едно добиче. Азъ бѣхъ съ конь, но ме пустнаха. Като разпитахъ, каква е работата, съобщиха ми, че разболѣли се били петь-шесть добичета, и дошла заповѣдъ да се събере цѣлата стока въ селото. Споредъ селенитѣ тая мѣрка бѣше много неумѣстна и нецѣлесъобразна. «Можеха казваха тѣ, да се отлъчатъ болнитѣ и да се лѣкуватъ, а здравия добитъкъ да се пустне изъ полето или изъ гората, та хемъ ще пасе, хемъ ще бѫде запазенъ отъ болесть.

Така, ще се разболѣятъ повече добичета, а особно като сѫ гладни. Незная, но азъ намѣрихъ право на тия съображения на селенитѣ.

Прѣспахъ у селото и на другия день заминахъ за Беброво; никой не помисли да ме спрѣ. Като минавахъ прѣзъ единъ долъ покритъ съ гѫста гора, азъ бѣхъ сбъркалъ пѫтя и налѣтѣхъ на една широка поляна, която бѣше покрита съ говеда. Тия говѣда бѣха скришомъ изкарани прѣзъ нощьта изъ село Марянъ. При говедата имаше нѣколко селени, които ме зеха за чиновникъ, и се спустнаха да ме вържатъ. Успокоиха се веднага, щомъ имъ казахъ, че съмъ учитель и че нищо нѣма да казвамъ никому. Тѣ тогава съ една омайна наивностъ и откровеностъ ми разправиха, защо сѫ били принудени да изкаратъ стоката си скришомъ отъ селото. «Ще видишъ, че до утрѣ и други день, нѣма у село да остане нито едно добиче. Всички ще ги изкараме горѣ у планината. «У село всичкитѣ ще измратъ».

* * *

«Прѣзъ 1904 г. бѣхъ въ с. Бѣлицитѣ, Ихтиманска околия. Туй бѣше прѣзъ м. Февруари. Въ една отъ махлитѣ бѣха ухапани нѣколко говеда отъ бѣсни вълци. Съобщило се бѣше на околийския началникъ, и отъ тамо бѣха изпратени стражари съ такава заповѣдь: всичкитѣ ухапани говеда да бѫдатъ застрѣляни, а болнитѣ хора — имаше нѣколко селени тоже ухапани — да се откаратъ въ София. Селенитѣ на ухапанитѣ говеда употрѣбили всички хитрости, за да укриятъ говедата си, но само двамина сѫ успѣли. На другитѣ говедата били застрѣляни, а кравитѣ на двамината бѣха здрави и изцѣрени. Тѣ приказваха прѣдъ мене това: «Като се научихме, че стражари дошли да ни застрѣлватъ кравитѣ, ние ги скрихме у гората, повикахме единъ човѣкъ отъ с. Поибрене, който знае да лѣкува отъ бѣсъ и човѣка ги излѣкува: рѣза имъ нѣщо, запойва ги, налагà ги, и ето кравитѣ ни живи». «А нашитѣ воловци, отидоха» — се обадиха други трима съ единъ тѫженъ гласъ, на които воловетѣ бѣха застрѣляни.

При такива едни факти — а такива сѫ много, които ви прѣдставляватъ въ всѣко село, ще трѣбва много голѣмо внимание, много голѣма прѣданность къмъ службата за опазване на общественното здравие, та населението да бѫде проникнато отъ това съзнание, че централната властъ работи единственно съ цѣль да помогне на населението и на стоката му въ здравословно отношение».

* * *

§ 116. **Имали такива суеверни обичаи, които сѫ въ полза на народната хигиена, и такива, които сѫ врѣдни. Кои сѫ еднитѣ, а кои сѫ другитѣ?** Народни суевѣрия въ полза и въ врѣда на народната хигиена.

Баба Сава Иваница с. Бѣла-Слатина:

«Когато мори чума или холера или ходи сипаница — трѣбва да се мете и чисти не само кѫщата, но и цѣлото гумно, а хората трѣбва да ходятъ чисто и омити: защото отъ нечистото и мръсното тия болести се сърдятъ и повече морятъ». Чистота.

«На Благовецъ, когато ще дойде куковицата, трѣбва цѣлия дворъ да бѫде помѣтенъ и изчистенъ, а бунището запалено; ако намѣри чисто, тя — куковицата — благославя, а у коя кѫща има боклукъ и нечисто — кълне».

«Слѣдъ обѣда или вечера трѣбва всѣкога да си мие човѣкъ рѫцѣтѣ — защото съ това остаялъ берекета и доброто у кѫщата».

Баба Пена отъ Стубелъ, Фердинандско:

Храна.

«Човѣкъ не бива никога да прѣяжда и да прѣпива — защото е зло за въ кѫщи, берекетъ и късметъ нѣма. *„Изѣлъ си е днитѣ и годинитѣ“* — казватъ за оногова, който много ѣде; *„ѣде на сиромашия“* — казватъ пакъ за оня, който много ѣде».

«Послѣ дълги пости — коледнитѣ и великитѣ — първия день, т. е. на Великдень и Коледа не бива да се ѣде месо, а сухи работи, като: яйца, сирене, масло или пастръма, защото е лошо за въ кѫщи (въ сѫщность да се не прѣѣде, послѣ дълго постене).

«Умóренъ (утруденъ) и изпотенъ не бива да се пие вода, защото е лошо».

Простуда.

Баба Стана с. Раковица, Кулско:

„Не бива да се лѣга и спи подъ орѣхова сѣнка, защото човѣкъ може да ограиса (много дебели, хладни и влажни сѣнки)».

«Не бива човѣкъ да излиза нощно врѣме, защото може да ограиса (топълъ отъ лѣглото не бива да се излиза, защото настива)».

«Лахуса жена (родителка до 40 дни) не бива да излиза нощно врѣме повънъ, защото *лахуситѣ* (лоши духове) я нападатъ и смачкватъ. (Може да простине)».

«Не бива дѣте малко до 40 дни да се изнася нощно врѣме, ни да замръква, защото може да се изтрави (пакъ да простуди)».

«Булка до седъмъ дни не бива да излиза изъ къщи нощно врѣме, защото самодивитѣ могатъ да я осакатятъ — лоша болестъ да ú докаратъ».

А кои суевѣрия сѫ срѣщу хигиената?

Чистота.

Баба Сава Иваница:

«Не бива прѣзъ мръснитѣ дни да се мете кѫщата, нити да се пере, нити пакъ да си мие човѣкъ главата».

«Не бива човѣкъ да си мие главата, нити да се бръсне — нѣкѫдѣ до 40 дни, а нѣкѫдѣ до 6 мѣсеци — ако нѣкой умрѣ въ кѫщи».

«Лахуса не бива да си мие главата до 40 дни».

«На Мишинь-день (27 Октомврий) и на влъчитѣ праздници (14, 15 и 16 Ноемврий) не бива да се мете кѫщата отъ мишки и вълци».

* * *

Забранен ловъ и забранено сѣченье дърва.

§ 117. **Какъ гледа народътъ на забранения ловъ и на забраненното сѣчение дърва въ извѣстно врѣме и на тия, които нарушаватъ тия разпоредби?**

Дъдо Стоянъ Бълчевъ отъ Ново-село Видинско:

«Нѣкога турцитѣ не забраняваха никога да се лови риба, било у Дунава, било у рѣкитѣ; сеги, има заповѣдь да се не лови риба прѣзъ нѣкои мѣсеци. Тая заповѣдь никой не гледа, и, ако само може да се укрие, скришомъ лови. И кой го види, никой нѣма да отиде да изкаже. Сѫщото е и за сѣченье дърва. У турско не бѣше забранено, а сега забраняватъ да се секатъ дърва въ извѣстно врѣме, но народа скришомъ сѣче».

Дъдо Живко отъ Чупренье:

«*Видишъ ли кѫща безъ окопъ или ограда и безъ кошове — да знаешъ, че е или на авджия, или на малджия*» — казали сѫ старитѣ. Който е работникъ и земледѣлецъ, той на ловъ не ходи. Рѣдко, рѣдко, ще идеме по планината да биеме заеци, яребици, пътпъдъци и други; а така сѫщо и лесици. На турското врѣме запоръ нѣмаше: ни за ловъ, ни за риба — па бѣше болъ всичко. Сеги забраняватъ да се бие дивячъ и да се лови риба у рѣката всѣкога, като опредѣляватъ врѣме, но кой ти гледа тая заповѣдь: самитѣ тука чиновници (митническитѣ) и стражаритѣ биятъ дивячъ и си ловятъ риба всѣкога; за тѣхъ забрана и врѣме нѣма; па като гледатъ нашитѣ селени, и тѣ скришомъ биятъ дивячъ и ловятъ риба.»

«Сѫщето е и за сеченье дърва. Гледа само да го не улови горския и сѣче; ако го види другъ селенинъ, не изказва го».

* * *

Лѣниви, бездомни и скитници.

§ 118. **Какъ гледа народътъ на лѣнивцитѣ, които се излѣжаватъ по кръчмитѣ, и на бездомницитѣ и скитницитѣ?**

Дъдо Мило Стояновъ с. Камено-полье:

«Тия които бѣгатъ отъ работа, които се излежаватъ по кръчмитѣ и гледатъ, «*кръчмарина да не сипва въ виното и ракията вода*» — както казва народа на подигравка, отъ народа се гледатъ съ много лошо око, и се сочатъ съ пръстъ за наука и примѣръ на лошевина. Такива се наричатъ *не-*

храни-майка «и скитникъ». Такива сѫ кавгаджии, и влачатъ пояса, само да го настѫпи човѣкъ за кавга.»

«Такива нѣкога нѣмаше, защото селото ги нетърпѣше, пѫдѣше ги; но сега Господь ги наспорилъ и все повече ги наспара. Па защо и да се не множатъ, когато правителството на тѣхъ гледа като на шарени перашки; тѣ правятъ избори, тѣ колятъ, тѣ бѣсатъ. Кой отъ дѣка дойде — билъ чиновникъ или партизанинъ — тѣхъ дирятъ, за тѣхъ питатъ. Тѣ сѫ сега селото и народа; насъ никой не дири».

«Ба дири ни, прѣкъсна го дѣдо Стоянъ Петковъ и дѣдо Йото Микодинъ — но дири ни бирника; бирника тѣхъ не дири, защото тѣ не даватъ: *«ни царю харачъ, ни богу колачъ»* — каквото има стара приказка».

«Бездомници и скитници сѫ тия сѫщитѣ, па има и такива, които сѫ прѣлѣтѣли отъ нѣкѫдѣ си като ластовицитѣ и щърковетѣ и се казватъ всички комити, били се съ турцитѣ за народа и за вѣра; тѣ по весдень пиятъ, каратъ се, биятъ се и правятъ гьорултия. Народа отъ тѣхъ бѣга и ги нарича: *«битанки»*, *«избиколци»*, и се пази отъ тѣхъ, защото тѣ май и половятъ чуждото много майсторски. И тѣ сѫ на почитъ прѣдъ правителството; тѣ правятъ изборитѣ, и безъ тѣхъ нищо не става».

«Пролѣтно, лѣтно или есенно врѣме, когато полето е почърнѣло отъ свѣтъ — излѣзналъ по работа, и когато у село неможешъ намѣри никого, освѣнъ нѣкоя бабичка съ дѣцата — тия синковци сѫ въ кръчмата, играятъ на карти, на домино, пиятъ, пѣятъ и се каратъ. Тѣ посрѣщатъ, тѣ изпращатъ, всѣки, който дойде у село или си отиде».

«Незнамъ — завръжи дѣдо Мило, ама правителството ще стори много голѣмо добро на народа, ако на такива *«изби-колци»*, *«битанки»*, «нехранимайка» и «скитници», които сѫ всички коцкари и кокошкари, тури заптъ и ги събере нѣкѫдѣ въ нѣкоя фабрика ли, или друго и ги опъне на работа. Съ това ще направи и тѣмъ добро, и намъ, защото ще отърве народа отъ едно голѣмо зло.

Ако останѣше на народа, отдавна щѣше да се разправи съ тѣхъ по старо му: нѣколко по задника па хайде да си иде отъ дѣка е дошълъ, но какво да се прави, кога днеска законъ нѣма за такива. «Законъ го не лови, сѫдъ го не сѫди».

Дѣдо Димитъръ Цѣковъ отъ Комощица:

«Такива нѣкога нѣмаше, но сега ги Господь наспорилъ като гѫби у дъждъ. У всѣко село сега

ще видишъ по десетина, па отъ година на година все се плодятъ. И защо да се не плодятъ, коя имъ е? Ако изборъ става за кметъ — тѣ сѫ начело; ако става изборъ за окржжния съвѣтъ — тѣ сѫ начело; ако става изборъ за депутати — пакъ тѣ сѫ начело. Да те доведе Господь, когато се прави изборъ, па да видишъ чудо: всички «нехрани майка», скитници, изби-колци, битанки — както казва народа, всички отъ колъ и въже избѣгнали — тѣ правятъ изборъ. Смѣе ли нѣкой да си отвори устата. А пъкъ всичкитѣ сѫ голтаци; нѣматъ никждѣ забитъ колецъ, но пръви сѫ.

Народа гледа на такива много лошо, и ако останѣше на него да ги сжди, лесно щѣше да ги присжди, по старому, каквото сѫ правили нашитѣ дѣди: не ще ли да работи, стане ли битанка и скитникъ, повикатъ го старцитѣ, ударятъ му нѣколко по задника, и хайде у градъ при каймакамина; «нещеме тоя човѣкъ у селото, той е лошъ, скитникъ, кавгаджия е и прави лошо». Оставиме го тамо, и послѣ го нечуеме на кждѣ го изпратили или пъкъ самичъкъ забѣгналъ.

А сега е друго; новъ законъ. Не смѣешъ да му кажешъ нити думица; тегли те по сждъ, дири си честьта и подобни нему готови за свѣдоци. Да ти разказвамъ, какви пакости правятъ на народа тия скитници, битанки, нехрани-майковци — то е дълга. Правителството трѣбва веднъжъ да тури заптъ на тия лоши хора, да ги събере като бездомници и, или да ги пропжди, или да ги накара нѣкждѣ на нѣкоя работа, та да миряса народа отъ тѣхъ».

* * *

§ 119. **Какъ гледа народътъ на просяцитѣ и просията?**

Дѣдо Димитъръ отъ Комощица:

«Просията споредъ народа е много лошо, и всѣки се моли богу да не стигне до тоя халъ. И на просяцитѣ се не гледа съ добро око, заради това има и дума: *„просяку“* съ която женитѣ укоряватъ мжжетѣ. Тая дума се счита за оскърбителна.

При всичко че просията е лошо и просяцитѣ не сѫ мили на народа, но народа вѣрва, че всѣки просякъ е станалъ такъвъ отъ клетви майчини или бащини, заради това счита за грѣхъ, ако върне просяка отъ кжщата си не подаренъ съ нѣщо. Има пѣсень че въ пъкъла горѣли и тия, които *„просяци не даровали“*.

* * *

Пиянство.

§ 120. **Кое счита народътъ за пиянство и на пиянцитѣ. Пиянството счита ли се за грѣхъ, или за простѫпка, и какви термини има за пиянството и пиянцитѣ?**

Дѣдо Луканъ, с. Прогорелецъ, Ломско:

«Не всѣки, който пие е пияница. Пиянство е, когато човѣкъ се *пропие*, т. е. когато човѣкъ почне да се напива всѣки день, или всѣка недѣля, напустне работата си и земе да продава било стока, било мѫка, или имотъ само за да може да пие. Такъвъ човѣкъ се казва: *пияница*, *пропилъ се*.

Народа различава пиянъ отъ пияница. Пиянъ човѣкъ се казва: *веселъ*, *чакъръ-кефлия*, *понаправилъ-главата*.

Пиянъ човѣкъ още е и когато се повече напилъ: *«напилъ се до джга»*, — но пиянъ може всѣки да стане въ нѣкои дни и случки, като: служба, сборъ, свадба, кръщенье или друга радость.

Пияница, както казахъ, е тоя който всѣки день се опива, *«напива се като свиня»* — да кажа като народа.

Пиянството е голѣмъ грѣхъ, защото у пиянство човѣкъ може да извърши всичко. Ето защо, ако нѣкой отъ една кѫща се опие, домашнитѣ гледатъ да го приспатъ, та като се проспи — отрѣзнѣе. На пияницата пакъ народа гледа много лошо и всѣки пияница счита за изгубенъ човѣкъ. Ако почне да се кара, да псува и бие, тогава старѣшината и старцитѣ го понатупватъ и затварятъ додѣто изтрѣзнѣе».

* * *

Позволено и забранено напиванье.

§ 121. **Всѣкому ли е позволено споредъ народа да се напива и всѣкога ли; ако не е всѣкому и всѣкога, то кои лица могатъ да се напиватъ и кога?**

Дѣдо Мило Стефановъ с. Алтимиръ:

«Споредъ народа прилича да се напие старъ човѣкъ, но никакъ не и младъ, а особно ергенинъ. Неприлично е да се напие и попъ, кметъ, старѣшина, защото тѣ сѫ огледалото на селото. Много е неприлично да се види пиянъ и момъкъ. Ако нѣкой момъкъ се напие — сочатъ го съ пръстъ, защото той е тръгналъ къмъ пропасть.

Съвсѣмъ неприлично е да се напие мома, булка или жена; много срамотно е да видишъ мома, булка или жена пияни, да се клатушкатъ, а пакъ да па-

датъ — това е резилъкъ. Сѫщо е срамотно и бабичка да се напие, но все пакъ гледатъ на «весела» бабичка по меко, особно, ако е селска баба (акушерка).

Има дни, когато всѣки се понапива, та не е срамотно. Така, ако прави човѣкъ свадба, може да се понапие, но само той и гоститѣ, а младоженика и невѣстата — е срамотно; и свекръвата може да се понапие, но не и другитѣ снахи.

На кръщенье — гоститѣ може да се понапиятъ.

На сборъ, на служба, на стрижба, на овчарска свадба — могатъ да се понапиятъ, но само мѫжьетѣ, но никакъ не и женитѣ и момцитѣ».

«Има та се напиватъ нѣкой и на приносъ — но това е грѣхота; сѫщо така нѣкои се напиватъ и въ манастиръ, но пакъ и това е грѣхота».

* * *

Картоигране.

§ 122. **Какъ гледа народътъ на хазартнитѣ игри (на карти, на домино, на баба, билярдъ и други) и на тия, които играятъ. Прави ли разлика между отдѣлнитѣ игри и ако тѣ се играятъ съ пари или безъ пари?**

Дѣдо Мило Стояновъ с. Камено-полье:

«За работникъ човѣкъ, т. е за земледѣлецъ и скотовъдецъ, както и за занаятчия и еснафъ човѣкъ срамотно е да играе, било на карти, било на домино или каквато да е друга игра. Не е прилично. У насъ нѣкога селенитѣ, па и гражданитѣ — еснафъ хора, незнаяха що е това карти, домино и друго, но сега — тия скитници, битанки, нехрани-майковци, за които ти говорихъ, изъ кръчмитѣ неизлизатъ и картитѣ и доминото изъ рѫцѣтѣ си неизпускатъ. Народа гледа на тия игри и на играчитѣ много лошо, и отъ която кѫща излѣзне нѣкой, та играе, тая кѫща почне да се разсипва. Ако останѣше на народа, той би забранилъ да се играе по кръчмитѣ, защото, като сѫ попинали, тия игри раждатъ кавги, боеве па и убийства.

Кръчма да се отвори, но въ нея игри да нѣма».

* * *

Магесничество.

§ 123. **Кои народътъ нарича магьосници и каква сила придава на магьосничеството?**

Баба Елка Чупренье:

«Магьосници сѫ ония жени, които правятъ магии на хората, на стоката и на храната. Такива се казватъ: *магьосници, бродници, вѣщици, врачки*

— защото всичкитѣ работятъ съ гяволитѣ и съ силата гяволска.

Тия магьосници могатъ съ магии да уморатъ човѣка, да раздѣлятъ мѫжь отъ жена, или жена отъ мѫжь; можатъ да направатъ, та една мома да полудѣе по единъ момъкъ, и единъ момъкъ да полудѣе по една мома; можатъ да направатъ човѣка «*сбъркань*» (полудѣлъ) да му сбъркатъ ума. Тия магьосници могатъ да обѣратъ млѣкото по добитъка, и храната по нивитѣ и тогава се казватъ бродници».

Дѣдо Мило Стояновъ, дѣдо Стоянъ Пѳтковъ и дѣдо Иото Микодинъ отъ с. Камено-поле:

«Магьосницитѣ сѫ, които съ магии правятъ лошо на човѣцитѣ, на добитъка и на нивитѣ.

И бродницитѣ сѫ магьосници.

У наше село бродница и магьосница па и вѣщица бѣше баба Марина Катаранска.

Тя обирала нивитѣ и била уловена у нивитѣ гола-голиничка, възсѣднала на кросно. Така обяздила на кросното, тя обикаля нивитѣ. Всичкитѣ класове се навеждатъ прѣдъ нея, та ѝ се покланятъ, само единъ класъ, който е царьтъ на нивитѣ (той е бракѫсалъ: отъ едно зърно или стръкъ два класа, па и три) той стои правъ. Тя го откъсва и го донася дома си. Какво прави съ него, никой не може да знае, но послѣ нейната нива най-богата. Орала и сѣяла два дни оранье, и пожънва и връзва снопе колкото за десеть дни оранье, и зърното едро и пълно, когато на другитѣ е мършаво.

Тая Марина е мамила и млѣкото на кравитѣ: нейната крава дава млѣко, колкото за петь крави, а млѣкото на другитѣ е намалѣло и не струва. На крава, на която млѣкото е обрано или измамено, млѣкото, прѣсѣкне, дава малко и то млѣкото ѝ е като хума мътно и по мѣшано съ кръвь; такова млѣко не се пие.

На вратницата ѝ се натрупатъ вечерно врѣме крави, на които млѣкото е примамено, мукатъ жално и чекатъ да излѣзне да ги доѝ, а теленцата си оставатъ.

Такава бродница е имало още една: Нана Патина».

(За магьосници, бродници и вѣщици Вж. §§ 18 и 31).

* * *

§ 124. **Какъ гледа народътъ на магьосницитѣ и на тия, които се обръщатъ къмъ тѣхъ за помощь?**

Дѣдо **Мило**:

«Както на магьосницитѣ, така и на тия, които отиватъ при тѣхъ за помощь, т. е. гледатъ съ магии да си отмъстятъ нѣкому, или да направятъ пакостъ нѣкому, или на челядьта му, или на стоката му — народа гледа много лошо и бѣга отъ тѣхъ». (Сравн. § 18).

* * *

§ 125. **Не е ли имало случай, щото народътъ да е наказвалъ такива магьосници и какъ?**

Дѣдо **Димитъръ Цековъ** с. Комощица:

«За баба Цонка ти разказахъ; нея изгорили жива въ колибата». (Срав. § 31, п. 1).

Дѣдо **Койчо** отъ Вълчедръма:

«За Дуда ти казахъ, коя била и какъ я убили». (Сравн. § 31, п. 2).

За баба Стойна отъ Ковачица пакъ ти казахъ, каква била и какъ погинала. (Срав. §. 31, п. 2).

Сѫщия дѣдо **Койчо** разказва:

„Кона отъ с. Лабецъ била вѣщица; тя можала да хвърчи и нощно врѣме излизала. Убило я едно овчарче, когато дошла при стадото му да му обира млѣкото и да пие кръвьта на овцитѣ».

«Баба Цена отъ Долна-Гноеница била вѣщица и то башъ (главна) на всичкитѣ вѣщици и магьосници. Една нощь, други вѣщици срѣщнали сина ѝ, и, като го непознавали, изпили го, и на сутреньта го намѣрили мъртавъ. Баба Цена събрала на другата нощь всичкитѣ вѣщици и ги разпитала. Тѣ сѫ казали, че тѣ го изпили, но не сѫ го познали. Тя ги гълчала и псувала. Тая баба Цена сѫщо била убита».

„Дѣдо Игнатъ Лехара, отъ сѫщото село, билъ връколакъ. Той водилъ жена отъ Лесура, баба на дѣдо Вълко. Веднъжъ, като отивали за Лесура на сборъ и стигнали до шумака, Игнатъ отишълъ ужка зарадъ себе си и се прѣправилъ на хртъ. Той налѣтѣлъ на жена си, давилъ я и ѝ скъсалъ вълненика. Тя викала мѫжа си, но той не се явявалъ. Хрта побѣгналъ у шумака, и послѣ малко, се задалъ мѫжа ѝ. Тя му разказала всичко, и той се само засмѣлъ. Но, като се засмѣлъ, въ зѫбитѣ му се видѣли концитѣ отъ прѣждата на вълненика. Като стигнали у Лесура, тя разказала на майка си, а майката на баща ѝ, и отъ него се научили и братята ѝ. Като тръгнали да се връщатъ, братята ѝ ги слѣ-

дили отъ далеко; като стигнали пакъ у шумака, той пакъ отишълъ зарадъ себе си, и пакъ хрътa долѣтѣлъ. Но братята изкокнали съ сопитѣ и хрътa побѣгналъ. Послѣ малко явилъ се Игнатъ. Братята мълчали; отишли у село, и тамо разказали всичко, що видѣли, и Игнатъ билъ убитъ».

* * *

§ 126. **Допускало ли се християнско погребение на такива магьосници?**

Дѣдо Димитъръ с. Комощица:

«Такива магьосници и вѣщици попъ не опѣва, у гробища се не заравятъ, и приносъ имъ се недава».

Дѣдо Мило отъ Камено-полье:

«Такива магьосници и вѣщици, като Марина, за които свѣта знае, попъ не ги опѣва, у гробища ги незаравятъ и приносъ не имъ се дава. Закопватъ ги вънъ отъ гробищата като говедо, защото, ако бѫдатъ заровени въ гробищата, ще бие градъ. Дѣцата на такива, ако ги има, могатъ да отиватъ по манастири и тамо да даватъ за душата имъ».

* * *

§ 127. **Вѣрва ли народътъ, че магиитѣ сѫ сила на магьосницитѣ и вѣщицитѣ, която се свършва съ тѣхната смърть, или и послѣ смъртьта си иматъ сѫщата сила?**

Дѣдо Димитъръ Цѣковъ с. Комощица:

«Като отиде у землята, прѣстава и силата ѝ. Като запалили колибата на баба Ценка, та изгорѣла въ нея, прѣстанала и силата ѝ; селото мирясало. Но съ смъртьта ѝ не се свършватъ и самитѣ направени магии. Да кажемъ, тя направила магии, та единъ мѫжъ да намрази жената си и да я пропѫди, или пъкъ нѣкой да полудѣе като умрѣ, — магиитѣ ѝ си остаятъ. За да се развалятъ, ще трѣбва да дойде друга магьосница».

Дѣдо Мило отъ Камено-полье:

«Магьосницата умрѣ ли веднъжъ, нейната сила прѣстава, но магиитѣ, които направила, остаятъ си неразвалени. За да бѫдатъ развалени трѣбва да дойде да ги развали друга магьосница».

* * *

§ 128. **Какъ мисли народътъ: едни магии направени вече, немогатъ ли да бѫдатъ развалени и какъ?**

Баба Тодора отъ Стакьовци:

«Магиитѣ на една магьосница можатъ да бѫдатъ развалени: или пакъ отъ нея, или отъ друга магьосница съ други магии».

* * *

§ 129. **Какви сѫ народнитѣ вѣрвания за плъ-** Нечисти духове.
теници, върколаци, вампири и други нечисти духове? Кои хора се прѣвръщатъ въ такива и какъ могатъ да бѫдатъ прѣдвардени или унищожени?

Баба Тодора:

«Плътеници, върколаци и вампири ставатъ хора, които сѫ били: *курви, кръчмари*, що сѫ давали ексикъ; изѣдници, магьосници, бродници, хайдуци — всички лоши и грѣшни хора.

Такива плътеници ставатъ и много стари хора — бабички и старци.

Тия плътеници, върколаци и вампири правятъ много пакостъ на хората и на стоката».

«Да се не оплъти нѣкой забиватъ му въ сърдцето гвоздей или клинъ отъ чрънъ глогъ; пазятъ да го не прѣскочи нѣщо, а особно — мачка.

Оплътилъ ли се е вече, друго нѣма освѣнъ да разровятъ гроба му, промушватъ пъпѫка му съ шишъ отъ чрънъ глогъ и наливатъ врѣло вино. Сѫботницитѣ (които сѫ родени въ сѫбота) и *Глоговетѣ* (родени отъ жена, спала съ глогъ) могатъ да виждатъ плътеници, вампири и др. и тѣ само ги убиватъ».

(Бѣлѣжка отъ авт. Нѣкоя си Мицка, била магьосница и като умрѣла, оплътила се. Правила много пакости на хората и на стоката. За да се избавятъ отъ нея, повикали сѫботникъ, и той разровилъ гроба ѝ, отсѣкалъ главата ѝ, мушналъ я въ пъпъка съ шишъ отъ глогъ и я полѣлъ съ кипнало вино. Вече не се явила.

Въ Цариградски вѣстниикъ бр. 47 отъ 7 Май 1849 г. пише: «Отъ Караачъ, съ писмо отъ 20 Априлъ 1849 г. пишатъ: «Понеже се мнило, че нѣкой си се овампирилъ, откопали гроба му въ сѫбота, отрѣзали главата му и я положили подъ нозѣтѣ му; извадили сърдцето му и го наковали съ гвоздеи, а послѣ наковали и цѣлото му тѣло. Послѣ полѣли съ възврѣло масло — зейтинъ тѣлото му»).

«Въ Чорльово Ломска околия се оплътилъ Лазаръ и овампирилъ; той пилъ хората и изпилъ чичата на

баба Герговица. Разкопали гроба му, промушили трупа съ шишъ отъ глогъ и посипали го съ горѣщо вино. Въ с. Криводолъ, сѫща околия Димитъръ Карагюра, който билъ лошъ човѣкъ, се оплътилъ. Той биялъ хората съ тояга и правилъ пакости. Единъ день ударилъ силно съ тояга Иванъ Станчовъ. Разкопали гроба му, и тѣлото му е било здраво. Субашата го мушналъ съ шишъ и рукнала кръвь. Насипали го съ врѣло вино, и вече се не явявалъ».

Подобни примѣри има много.

* * *

Доносничество.

§ 130. **Какво нѣщо е доносъ споредъ народа; срѣща ли се доносничество между народа, какви термини употрѣблява за доноса и какъ гледа на тия, които се занимаватъ съ доносничество?**

Дѣдо Гено Петковъ отъ Горна-Кремена:

«Това, що казвашъ ти доносъ, ния го казваме *шпионство, опалничество.* Шпионинъ или опалникъ човѣкъ е оня, който иде, та тайно подкаже: тука и тука има скрити овци; тука и тука има саденъ тутунъ; или пакъ иде тайно, та наклевети нѣкого, че е извършилъ нѣкоя грозна работа. Казваме още и *„изпития“* на такъвъ човѣкъ, който ходи по села, ходи по кръчми, прислушва разговори, плъха като куче и разпитва за едно, за друго — и иде та каже у градъ, за да напакости на хората. Такива шпиони, опалници и *изпити́и* ги има, и народа ги много мрази».

«*Туня бѣда*» — казваме, когато сѫ набѣдили нѣкого, че е извършилъ: убийство, кражба, подпалване или друго зло, а пъкъ той, макаръ и хаберъ да нѣма отъ това, неможе да се оправдае, да докаже, че е невиновенъ.

«Да кажемъ, Петко и Стоянъ бѣха овчари на една бачия; прѣзъ нощьта Петко биде убитъ. Хващатъ Стояна, и го обвиняватъ, че той е убилъ Петко. Стоянъ е невиновенъ, но не може да докаже».

«Или: Петко и Стоянъ пѫтуватъ заедно: свърнали въ кръчмата, пили заедно и се поскарали; послѣ пакъ тръгнали заедно, но изъ пѫтя се раздѣлили. Петко билъ убитъ. Когато тръгнали заедно, всички видѣли; когато пили и се скарали, пакъ видѣли хора и знаятъ; знаятъ, че заедно пакъ тръгнали, но никой не е видѣлъ, кога се раздѣлили, и Стояна хващатъ и го сѫдятъ като убийца».

«Или: Стоянъ минава прѣзъ полето и минава по край сѣното на Драга; щомъ заминалъ Стоянъ

сѣното пламнало. Това всичко видѣлъ Каменъ и го разказва.

Хващатъ Стояна и го сѫдятъ като той да е запалилъ сѣното. Стоянъ е правъ, но не може да докаже.

Това е «*туня-бѣда*» и е много страшно, затова стара приказка има: «*пази Боже отъ туня-бѣда и напрасна-смърть*».

«Туня-бѣда» не е шпионство. Каменъ не е шпионинъ; така е видѣлъ, така казва».

«*Набѣдванье*» и «*туня-бѣда*» е все едно.

«Има хора бездушни, които, за да си отвърнатъ нѣкому за нѣщо, скроятъ «*набѣдванье*», че е сторилъ нѣщо, кълне се, че е видѣлъ, на камара и още едного като себе си, та и онъ се кълне, че е видѣлъ. Таково набѣдванье е пакъ туня-бѣда и за него казватъ: «*кога двама си изгубватъ душата — третия губи главата си*»; но и това не е шпионство, а само «туня-бѣда» но отъ хора безъ душа».

«Както шпионитѣ и опалницитѣ, така и изпитѫитѣ и набѣдницитѣ сѫ тежки грѣшници и народа ги мрази и бѣга отъ тѣхъ, защото много божи хорица сѫ пропаднали отъ такива».

* * *

§ 131. **Какъ гледа народътъ, ако нѣкой оскърби жена, булка или мома, било съ думи или съ дѣйствие?** Оскърбление срѣщу жена.

Дѣдо Мило Стефановъ отъ Алтимиръ:

«Да оскърби човѣкъ една жена съ думи, може, като ѫ каже: дай ми това и това, или опсува; а съ дѣйствие: като я ущипе или пригърне или цѣлува. Жената е подъ защитата на всички мѫжье; за това, ако нѣкой мѫжь се осмѣли да оскърби нѣкоя жена, булка или мома, наказва се споредъ оскърблението и споредъ лицето».

«Ако момъкъ оскърби една мома т. е. каже ѫ нѣкоя срамотна дума или я цѣлува — виновенъ е, но не е толкова; има приказка: «*дума дупка не прави*». Момата, ако има кобилица, може добрѣ да си отвърне».

«Ако момъкъ оскърби жена или булка — виновенъ е много, и такъвъ всѣкога е изѣдвалъ по задникъ нѣколко тояги за акълъ».

«Ако е мѫжь и оскърби: мома, жена или булка — кобилицата играе, но и послѣ старцитѣ го сѫдятъ.»

«Ако тоя мѫжь е старецъ или попъ — такива старѣшината не сѫди отъ срамъ, но на такива и женитѣ никога не сѫ остаяли борчлии: кобилицата всѣкога е играяла. Ако тоя старецъ или попъ се понавикналъ, та задѣва повече жени, булки или моми — тогава иде по-грозно: мѫжьтъ на жената или булката и бащата или братията на момата си отмъстяватъ, и имало е случай, че сѫ ставали за такива задѣвания и убийства».

* * *

Вънбрачно съжителство.

§ 132. **Имали случаи мѫжь и жена да живѣятъ невѣнчани и какъ гледа народътъ на това вънбрачно съжителство?**

Дѣдо Луканъ с. Прогорелецъ:

«Приказватъ старитѣ, че таково нѣщо се случвало, но много рѣдко прѣзъ деветь села въ едно. Но у насъ таково нѣщо не е бивало. Да прибира селенинъ у дома си жена невѣнчана и да живѣе съ нея като мѫжь и жена — това не може да се търпи отъ селото, защото, кѫдѣто има таково нѣщо, навлича на селото голѣма поразия: или суша голѣма, или градъ силенъ, или моръ по хората и стоката.»

Дѣдо Иванъ Петровъ с. Малоратъ:

«Таково нѣщо не имало и не може да има. У село мѫжь вдовецъ да земе жена невѣнчана у кѫщата си и да живѣе съ нея — това не се чуло и неможе да се търпи отъ селото, защото по-голѣмо зло за цѣлото село нѣма. Има вдовици, които съ години стоятъ самци, но таково нѣщо не направятъ. Направи ли нѣкой такъвъ грѣхъ — веднага ще го изпѫдятъ изъ селото заедно съ жената».

* * *

Облъствание.

§ 133. **Какъ гледа народътъ, ако нѣкой облъсти мома или жена съ обѣщание да я земе или съ пари и други облаги и обѣщания?**

Дѣдо Луканъ с. Прогорелецъ:

«Мома или жена трѣбва да знае, че тя само тогава става жена на човѣкъ, или момъкъ, когато бѫде вѣнчана. Безъ вѣнчило никой не може да стане съпругъ или съпруга. Мома, или жена (вдовица разбира се), коя си дига политѣ прѣди вѣнчило — сама нека си тегли срамотията и грозотията. Наистина, и мѫжьтъ не е сторилъ добрѣ, но той е мѫжь: кѫдѣ му се може — зима; но момата и жената трѣбва да се пази, защото ней се познава срама, ней се вижда грозотията».

«Нѣкога, ако се е случвало таково нѣщо — и момъкътъ или мѫжьтъ ще се глобятъ съ нѣщо, а на момата, или жената — вдовица, ще кажатъ старитѣ:

«Ти синко, да би си пазила политѣ; иди си у дома и си тегли грозотията. Това сѫ правили нашитѣ стари, за да видятъ всичкитѣ моми и вдовици и да знаятъ, че трѣбва да се не подаватъ никому. Може всѣка мома да каже тоя момъкъ ми се обѣща, че ще ме земе, за това му се дадохъ»; добрѣ, ако ти се обѣщалъ да те земе, потърпи, нека се вѣнча, па тогава си негова». Това е така, ако момата е на 25 години и се дала самоволно, а сѫщо и вдовицата самоволно. Но, ако момата е момиче — тогава мъжьтъ е виновенъ.

Ако ли мѫжьтъ прави това съ повече жени, т. е. ако е курваринъ и си служи съ сводници — такъвъ нѣкога сѫ го наказвали въ срѣдъ село съ бой. На такъвъ мѫжь курваринъ, кнеза дѣдо Никола въ всрѣдъ село натръка дупето съ коприва».

«И тоя обичай е пазилъ и пази нашитѣ моми и вдовици».

Дѣдо Иванъ Петровъ с. Малоратъ:

«Случвало се, та булка излѣзне нечиста, и момъкътъ се признае, че е отъ него нечиста т. е. имали сѫ работа прѣди вѣнчилото. Все пакъ считатъ момата за виновна, защото не е трѣбвало да му се даде прѣди вѣнчилото, защото човѣкъ душа носи: свършили работа и момъка го сполетява нѣкакво прѣмѣждие и умира. Е, тя какво ще прави тогава, когато утрѣ тръгне съ коремъ? Да докаже че е трудна отъ годеника си — не може, па и никой нѣма да я повѣрва, защото тя е трѣбвала да потърпи, додѣто мине вѣнчило. Ще си остане съ срама и грозотията.

Па и да се вѣнчали, щомъ момата се дала прѣди вѣнчилото, за кѫщата не е добрѣ.

Това е за годеница и годеникъ. Но, ако мома се даде на момъкъ или мѫжь, като ѝ обѣщава, че ще я земе за жена — тя е самичка виновна. Мома, която си дига политѣ всѣкиму, който ѝ каже: «я ще те зема» — тая мома не е честна, не е кѫщовница; тя, когато стане жена, ще си дига политѣ прѣдъ всѣкого, когото срѣщне хубавецъ.

Сѫщо е и за вдовица».

«Ако ли пъкъ момата и вдовицата се дали: било на момъкъ, или на мѫжь женень, за пари, за накити, или за друго — тѣ сѫ се продали, и никой

не е имъ кривъ, ако се продали толко лесно, и ако дойде послѣ трудность, която носи срамъ, резеликъ и грозотия.

Ако измамената мома е момиче — мѫжьтъ е виновенъ и трѣбва да се накаже».

* * *

Изнасилванье. § 134. **Какъ гледа народътъ на тоя момъкъ или мѫжь, който изнасили мома, или жена?**

Дѣдо Луканъ отъ Прогорелецъ, Ломско:

«Казахъ, че мома или жена, тя се намира подъ закрилата на всѣки мѫжь. Ако нѣкой срѣщне мома или жена у полето и я насили, такъвъ заслужва голѣмо наказание.»

Баба Стана Първанова, с. Раковица Кулско:

«Ако нѣкой изнасили мома т. е. развали я, тоя мѫжь, ако е момъкъ трѣбва да земе момата; не земе ли я — заслужва наказание; мѫжь женен ли е — голѣмо наказание заслужва».

«Ако е жена женена, наказанието е по малко. Но, изнасилване я разбирамъ така: мѫжьтъ уловилъ жената, повалилъ я и работилъ съ нея безъ да свърши тя; свърши ли и тя — тогава насилие нѣма, защото тя кандисала, свършила и зачнала».

«Жената може всѣкога да се не даде на мѫжа, ако, натисната, тя се връцка. Ако сѫ нѣколко душъ — тогава е друга работата; но пакъ тя не бива да свърши съ него, ако не е склонила. Мѫжьтъ може да развали жена, но не може да свърши, за да зачне, защото за да зачне, трѣбва и тя да свърши заедно съ мѫжа».

«Казватъ нѣкои моми или жени: «заплаши ме, че ще ме убие, и азъ му се дадохъ». И тука, пакъ жената се дала, макаръ и отъ страхъ. Но една мома или жена съ честь и срамъ, мѫчно може да се даде отъ заплашванье.

Ще ти разкажа една случка, станала въ ближното село Влаховичъ прѣди десетина и повече години.

«Една жена съ мѫжь, оженена, хвърлила била око на другъ мѫжь, младъ хубавецъ, съ когото били комшии съ нивитѣ и кошаритѣ. Днесъ, утрѣ, тя почнала да го дразни, почнала да му показва, че го обича. И мѫжьтъ се увлекълъ. Веднъжъ жената отишла у гората да бере гѫби, и тамо дошълъ и тоя сѫщия мѫжь. Тя се прѣсторила, че бѣга, а той я подгонилъ и я стигналъ. Уловилъ я и я повалилъ на землята. Тя божемъ се дърпала, не давала, но мѫ-

жътъ свършилъ работа, и тя зачнала. Мѫжътъ ѝ нѣмало у село. Гдѣ се случилъ единъ селенинъ, та ги видѣлъ, и казалъ тукъ-тамъ, и най-послѣ дошло и до ушитѣ на мѫжа ѝ. Той я питалъ, и тя му разказала, какъ оня мѫжь я насилилъ у гората, като щѣлъ да я убие. Не е казала никому, па и на мѫжа си отъ срамъ».

«Мѫжа се оплакалъ на старѣшината, и тоя казалъ на кнеза. Кнеза викалъ тоя мѫжь, и жената. Жената разправила всичко: какъ била за гѫби, какъ дошълъ тоя човѣкъ, какъ я натисналъ и свършилъ работа».

Кнеза осѫдилъ мѫжа да му ударатъ прѣдъ цѣлото село 25 пръчки по голо и да заплати на жената 150 гроша. Тамо били и много жени, между които една бабичка отъ друго село, която била дошла на гостье у нѣкои свои роднини. Тая бабичка, като чула присѫдата на кнеза, излѣзнала прѣдъ него и го помолила да почека малко. Тогава зела отъ пояса на единъ мѫжь единъ ножъ съ канията, и прѣдъ всички питала жената:

«Ти, синко, като те натисна тоя мѫжь, връцка ли се, врътѣ ли се, да му не давашъ?

— Връцкахъ се, бабо, врътѣхъ се.

— Ами, ти не свърши ли заедно съ него?

— Свършихъ, какъ да не свършихъ.

Добрѣ — казала тя: земи канията на тоя ножъ, и го клати, на самъ на тамъ, а язе ще гледамъ да вкарамъ ножа въ канията.

Жената клатила канията, а бабичката се мѫчила да вкара ножа, но не можала. Послѣ, бабичката зела канията, а жената — ножа, но пакъ не можала да вкара ножа въ канията, защото бабичката я клатила и връцкала.

— Ето, синко — казала бабичката — така и ти трѣбваше да правишъ: да се връцкашъ, и мѫжа нещеше да може да улучи, а още помалко да свърши съ тебе заедно, та ти да пойдешъ трудна. Тука ти си виновна, а не мѫжа».

Тая присѫда на бабичката се удобрила, и мѫжа билъ освободенъ не само отъ бой, но и отъ глобата, защото се видѣло, че жената му се дала самичка.

Бѣлѣжка на автора. Подобна анекдота ми разказа и баба Елка отъ Чупренье. Такава сѫща анекдота се приказва и за нѣкогашната сръбска княгиня Милица, жена на княза Милоша, която съ тоя сѫщъ примѣръ: ножъ и кания избавила отъ бѣсилка, единъ мѫжь, осѫденъ отъ сѫщия князь Милошъ по поводъ

на едно обвинение, че изнасилилъ една жена. Отъ туй се вижда, че понятията за изнасилването сѫ общи и въ насъ и въ сърбитѣ, между народа.

Отъ разказитѣ и отговоритѣ на другитѣ бабички излиза че: да се опрѣдѣли виновността за изнасилване, трѣбва много тщателно изслѣдване. Всички признаватъ, че самъ мѫжъ, мѫчно може да изнасили жена, ако тя не му се даде; да я развали — може, но да свърши съ нея — много трудно.

* * *

§ 135. **Не прави ли народътъ разлика, ако облъстената или изнасилената е: момиче, мома, жена съ мѫжъ и вдовица, и ако туй облъстяванье или изнасилване е извършилъ: момъкъ, женен мѫжъ, попъ или калугеринъ?**

Дѣдо Иванъ Петровъ с. Алтимиръ:

«Ако е мома вече за женидба, жена съ мѫжъ или вдовица и се измами, та се даде на мѫжъ, билъ той ергенинъ или мѫжъ — народа казва да не е се мамила. Но, ако е свещеникъ или калугеринъ — виновна е и момата, жената и вдовицата — но тука народа не може да опрости и на попа и калугерина, защото тѣ държатъ вѣрата и закона, и такива срамотни и грозни работи не бива да вършатъ. Такъвъ попъ или калугеринъ, ако се улови — бръсне му се брадата и вече попъ не може да бѫде.

Ако ли измаменото и развалено вече е момиче — тогава който и да бѫде той: ергенинъ или мѫжъ — е виновенъ и се наказва, а пъкъ попъ или калугеринъ, освѣнъ бръсненьето, трѣбва и да му се ударатъ нѣколко сопи, защото такъвъ не е вече попъ, нито калугеръ.

Насилили сѫ нѣколко душъ — момиче или мома, каквито и да сѫ били тѣ — нѣкога сѫ ги набивали на колъ, за примѣръ. За жена и вдовица изнасилена отъ нѣколко душъ, винатa е пакъ голѣма, но наказанието по малко. Но пакъ да се знае, ако сѫ били нѣколко душъ, защото ако е билъ самичъкъ — момата, жената и вдовицата могатъ да му се недадатъ. За момиче — единъ да е, виновенъ е, и виновенъ за смърть. Нѣкога Хусеинъ-паша и такива е набивалъ на колове».

* * *

Изнасилванье, но не съ органа, а съ нѣкакъвъ прѣдметъ.

§ 136. **Имало ли е случай, щото момъкъ, за да накара нѣкоя мома насила да го земе, или просто да я обезчести и опозори, разваля и дѣв-**

ството, но не съ половия органъ, а съ друго нѣщо: какъ гледа народътъ тоя момъкъ?

Баба Елка отъ Чупренье:

«Случвало се и такова нѣщо. Момъка люби момата, иска да я земе, но тя го неще. Той я отвлича съ другаритѣ си у дома си, и тамо, прѣзъ нощьта, съ пръстъ, съ гвоздей или съ нѣкакъвъ клинъ или перо гѫшо — разпори ципата, та потече кръвь. Тая мома вече не е мома, но не е нечиста».

«Такава мома, като види, какво е станала, ще не ще скланя, та зима момъка, да не става за срамъ на свѣта. Не склони ли послѣ това, нейнитѣ родители съ кмета и попа дойдатъ, та я изведатъ — момъка се наказва отъ кнеза съ бой, глоба и затворъ. Момата, така развалена, не се счита за нечиста, т. е. че е ходила съ мѫжь и се оженва, само че момъкъ мѫчно може да я земе, а повечето за вдовецъ».

* * *

§ 137. **Какъ гледа народътъ, ако мома или вдовица тръгне трудна, и какво наказание налага на такива?** Брѣменостъ на мома или жена.

Дѣдо Гено Пѣтковъ отъ Горна-Кремена:

«Ако мома, или вдовица тръгне тежка — поголѣмъ срамъ нѣма; не е само срамъ за кѫщата, отъ дѣто е момата или вдовицата, но и за влаката, па и за цѣлото село. Старитѣ казватъ, че, въ кое село мома или вдовица зачне — тамо берекетъ нѣма, градъ бие и моръ по хората и добитъка ще настане, — съ една дума, много лошо е за селото. За това нѣкога, каквото казватъ пѣснитѣ и приказкитѣ, такава мома, или вдовица се заравяла жива у землята, или я изгаряли, или я вързвали въ чувалъ и хвъргали въ дълбока вода».

«Сега, таково нѣщо нѣма, но като роди мома, или вдовица, натоварватъ я на кола, прѣвеждатъ прѣзъ селото и я изпѫждатъ изъ село».

«При такива случки, мѫжьтъ, отъ когото е родила момата, или вдовицата, не се дири. Да си е държала политѣ, не би тръгнала тежка. «*На жена съ меки очи — политѣ ще ѝ бѫдатъ всѣкога мокри*». — Казва стара приказка».

«Ако ли пъкъ такъвъ мѫжь направи такива пакости на повече мѣста, т. е. ако е курваринъ — не го оставатъ безъ наказание».

* * *

Явно блудство.

§ 138. Какъ гледа народътъ на явно блудство на явнитѣ блѣдници и курвари и какво наказание налага на такива?

1. Дѣдо Живко Петковъ, с. Чупренье:

«На такива жени ние казваме *«курви» «пладнешка курва»*, което има и *«пладнешки хайдукъ»*. Въ село такива жени не сѫ търпели; дипъ, ако нѣкой бей или забитинъ е приятель и любовникъ на такава пладнешка курва, тя остая у село».

Ако останѣше на народа, такава сѫ жива изгаряли, защото и за селото не е хубаво да има такива жени; но най-лекото наказание, което по нѣкога се налагало на такива — попътъ я бие, послѣ я натоварямъ на колесаръ и я прпждваме изъ селото.

Курвитѣ всѣкога сѫ магьосници, затова, който убие такава, прави на селото голѣмо добро».

2. Дѣдо Луканъ отъ Прогорелецъ:

«Каквото *«пладнешка курва»*, народътъ не е можалъ да търпи. Казахъ ти, единъ такъвъ курварипъ, кръчмаръ, бѣше турналъ на ржка чрѣзъ сводници нѣколко моми и жени. Най-послѣ се оплакали старцитѣ на кнеза дѣдо Николо, и той го докарва на хорото, срѣдъ село, събува му гащитѣ, заголва го и го натрива съ коприва. На дупето си не можалъ да сѣдне три недѣли. Неповторилъ вече да погледне у жена, но и всичко продалъ и забѣгналъ. И днеска на такива, тъково наказание заслужватъ».

* * *

Прѣлюбодѣяние.

§ 139. Какъ гледа народътъ на прѣлюбодѣянието, извършено отъ мѫжъ, или жена; еднакво ли осѫжда прѣлюбодѣянието на мѫжъ и на жена, или прави разлика; ако прави нѣкаква разлика, то по какви съображения?

Дѣдо Димитъръ Цековъ с. Комощица:

«*Честьта на кѫщата е въ жената; ако жената е безчесть и кѫщата е безчесть, ако жената е съ честь, и кѫщата е съ честь*». Още и друго: жената е нива, и ражда таково сѣме, каквото посѣе човѣкъ на нея. Всѣки човѣкъ, всѣки домакинъ иска на своята нива да никне и да се ражда негово сѣме, съ което се продължава рода му, влаката му, кръвьта на дѣдитѣ му. Народа гледа подъ еднакво на жената и на мѫжа, ако идатъ съ другъ мѫжъ, или съ друга жена, но на жената гледатъ по-строго, и ако една жена

сгрѣши съ чуждъ мѫжь — спорédъ народа подлѣжи на голѣмо наказание.

Тамо, дѣто мѫжа ходи по чужди жени, не е добро, но все пакъ не е на пустинякъ, но въ кѫща дѣто жената е курва, т. е. ходи съ чужди мѫже — тая кѫща безъ друго ще запустѣе».

Дъдо Мило с. Алтимиръ:

«Мѫжь, ако ходи по чужди жени, не е добрѣ; на такъвъ казватъ: «остави го тоя курваринъ.» Но за кѫщата му не е срамотно, а само за него».

«Жена, ако ходи по чужди мѫжье, много грозно е. Тогава не казватъ жената е курва, но казватъ: кѫщата е курварска». «Значи — ако мѫжьтъ ходи по чужди жени — осѫжда се, но пакъ се търпи но за жената това неможе да се търпи. Народа гледа много злѣ на жена, която ходи съ чужди мѫжье».

«Честьта на кѫщата е въ жената, а не въ мѫжа; ако жената е честна, и кѫщата е такава; ако жената е безчестна, то и кѫщата е безчестна. Има и друго. Жената е нивата на кѫщата, на влаката, на кръвьта; тая нива човѣкъ зима да му ражда негово си сѣме, негова си кръвь. Е, ако жената иде съ чуждъ мѫжь, тя посѣва съ чуждо сѣме, ражда у кѫщи челядь отъ чужда кръвь. А таково нѣщо никой неможе да понесе, да прѣтърпи, защото, за какво друго човѣкъ се жени, ако не да продължи кръвьта и сѣмето на своя родъ, на своята влака — на дѣдитѣ си. Ето защо на мѫжа се опрощава, но на жената — никога.»

* * *

§ 140. **Ако мѫжьтъ завари жена си съ чуждъ мѫжь въ прѣлюбодѣяние, какви наказателни права му се дава отъ народниятъ обичай?**

Заварено прѣлюбодѣяние на жената.

Дъдо Димитъръ отъ Комощица:

«Мѫжьтъ живѣе за честьта на кѫщата си, за честьта на дѣцата си; ако жената погази тая честь, и мѫжьтъ я улови на постелката съ чуждъ мѫжь, той има това право: а) да убие и нея, и мѫжа, който е влѣзналъ въ кѫщата му и туря въ нея огънь и срамъ; б) ако това не иска, или неможе да стори, той има право веднага да я натири при баща ѝ. Ако ли и това неможе да направи, защото съ нея има дѣчица — той има право да я наложи съ хубаво дърво. Всички тия работи на мѫжа народа одобрява, и никой неможе го сѫди».

Дѣдо Мило отъ с. Алтимиръ:

«Казахъ, честьта на кѫщата е жената. Ако една жена погази тая честъ и повика чуждъ мѫжь, та легне у постелката при нея, и нейния мѫжь ги завари, такава жена, споредъ нашитѣ пѣсни заслужва да се увие у кожа съ катранъ и да се запали да изгори. Това е нѣкога бивало, затова се и пѣе. У насъ, таково нѣщо не е се случвало, но се случвало таково: мѫжьтъ убива и жена си и чуждия мѫжь — и за това никой неможе да го сѫди. Ако я не убие, той има право да я натири при баща ѝ и да си земе друга жена. Ако ли има дѣчица, и мѫжьтъ не може да я натири заради тия дѣчица, тогава има право да я наложи съ дърво, колкото може, и никой неможе го сѫдѝ.

Ако единъ мѫжь завари жена си съ чуждъ мѫжь, но не у дома си, а въ чужда кѫща — значи тя е кучка разбесувана и ходи по кѫщитѣ да се бѣсува — тогава мѫжьтъ може да убие само нея, но не и чуждия мѫжь; може пакъ да я натири и да си земе друга жена».

* * *

Заварено прѣлюбодѣяние на мѫжа.

§ 141. **Ако стане противното, т. е. ако мѫжьтъ ходи по чужди жени и неговата жена го завари, какви права тя има споредъ народнитѣ обичаи?**

Дѣдо Димитъръ с. Комощица:

«Умната жена, ако се научи, че мѫжа ѝ ходи съ чужда жена, обикновено казва: «нека си чупи врата, пакъ да дойде при мене». Но всички жени неправятъ това. Нѣкои жени, като се научатъ, че мѫжьтъ ѝ ходи при нѣкоя друга жена, зима кобилицата, или бухалката, па въ кѫщата, кѫдѣто е отишълъ мѫжа ѝ, и тамо се разправя сама, както съ мѫжа си тъй и съ другата жена.

Таково нѣщо се случи и въ насъ. Да не казвамъ името му, ималъ навикъ, та походвалъ при една жена; обадили отъ далеко на жена му, и тя му казала за това. «Лъжа е — казалъ мѫжа ѝ; не вѣрвай това». «Не е добро за дѣцата ни — казала жената, — ето ни умиратъ, остави се отъ това».

Послѣ пакъ ѝ казали, че мѫжа ѝ си ходи. Тя си мълчала, но рѣшила да го слѣди и улови. И единъ день го уловила; па налагала другата жена, па налагала и него. Наистина и тя била налагана, но направи на мѫжа си такъвъ срамъ, щото несмѣя човѣка да стѫпи у кръчмата цѣла година».

«Много души отъ роднинитѣ на жената, па и на мѫжа думаха и на двамата да се оставатъ, но нито жената, нити мѫжа се склониха. А мѫжа на другата жена, като узналъ, що е станало, бѣше пропѫдилъ жена си у баща ѝ, но и баща ѝ не я приелъ; тя паднала на молба, и той я опрости и прибра».

Значи: и жената има право да се разправя съ мѫжа си, ако го улови съ чужда жена, но отъ сбиванье, кавга или оставянье — друго неправи. Нѣма случаи, да е жена убивала мѫжа си за това, че той е ходилъ при чужда жена, па и нѣма това право.

* * *

Прѣлюбодѣяние на жената съ знанието на мѫжа.

§ 142. **Нѣма ли случаи, щото самъ мѫжьтъ знае, че жена му прѣлюбодѣйствува съ други мѫжье, но я търпи; какъ гледа народа на това?**

Дѣдо Живко отъ с. Чупренье:

«Има и такива мѫжье, които несмѣятъ да шукнатъ въ кѫщи. Това става, или когато мѫжа е отишълъ на кѫща, или когато е слабъ, та жената го обяздила и прави, каквото ище. За такива кѫщи се казва: *„у тая кѫща кокошката е пѣтелъ, а пѣтела кокошка; тамо кокошката пѣе, а пѣтела — тоточе»*. У такива кѫщи жената разправя за всичко: тя продава, тя купува, и мѫжа ѝ неможе нищо. Такава жена, каквото върши на своя глава всичко, така прави и други работи, и мѫжа ѝ, макаръ и да вижда и да знае — прави се на глухъ и кьоравъ, защото друго се не може — ще ѣде дървото, и това ще му остане; па може и да го изпѫди, ако е *„зетъ на кѫща“*. Такава жена се гледа съ много лошо око, и ако почне много и по́-често да прави съ мѫжа си кавга и да го бие — намѣсва се попа и старѣшината, и по нѣкога я налагатъ по задника, па да ѝ дойде акъла.

Ако ли пъкъ мѫжа нарочно дава жена си другому за пари, за служба или друго — такъвъ мѫжь се счита отъ народа за много доленъ човѣкъ и лошъ, защото, ако той дава другому честьта на жена си, която е и честьта на кѫщата му и челядьта му — той може да извърши най-голѣмото зло. Нѣкога такива жени и мѫжье не сѫ можали да живѣятъ у село; пѫдили сѫ ги изъ село, защото е лошо за цѣлото село да има такива безчестни и курварски кѫщи. За това и много рѣдко е имало, а сега — сега, непитай. Всичко е пошло на горѣ — съ крака, па върви у пропастьта «стрьмоглавъ».

* * *

Кръвосмѣшение

§ 143. **Кое счита народътъ за кръвосмѣшение; какви случки отъ кръвосмѣшение се срѣщатъ въ народа, и какъ гледа народътъ на тѣхъ?**

Баба Гена отъ Вълкова-слатина, Фердинанска околия:

«Кръвьта се помѣшва и голѣмъ грѣхъ е: ако баща спи съ дъщеря си, ако майка спи съ сина си; ако брата спи съ сестра си; ако мѫжь спи съ леля си (сестра на баща му), съ баба си (майка на баща му или на майка му), съ тетка си (сестра на майка му), съ дъщерята на вуйка си, на чича си (братия на майка му и на баща му) и съ дъщерята на тетка си (сестра на майка му) — защото у всичкитѣ има една кръвь съ него».

«Макаръ че кръвьта не е една, но пакъ е грѣхота: зетъ да спи съ тъща си (майка на жена му), свекъръ съ снаха си (баща на момъка), братъ съ жената на брата си, — защото тука кръвьта се срѣща».

«Има и друга рода, макаръ не по кръвь, но по вѣра, по кръсть и миро̀, и пакъ е голѣмъ грѣхъ да спатъ заедно. Такива сѫ: ако кръстникъ спи съ комицата си, или кумецъ съ кръстницата си, или съ дѣцата имъ».

Баба Стояна Павловска отъ Кнежа:

«Такава рода попа не вѣнчава, та не могатъ да се зематъ и да спатъ заедно. Но, каквито има хора, които правятъ разни грѣхове, има и такива, които правятъ и тия грѣхове, но Господь ги знае, и тѣ ще бѫдатъ единъ день тамо открити, а тука язе незнамъ да ти посоча нѣкаква такава случка. Пѣснитѣ разказватъ, че е имало такива: имало братъ да е живелъ съ сестра си и отъ нея се добило дѣте (сравн. съ § 39 десети грѣхъ), че вуйката зелъ дъщерята на сестра си (сравн. § 39 десети грѣхъ), но това е било нѣкога, па затова се и пѣе и приказва».

Баба Елка отъ Чупренье:

Като ѝ прочетохъ разказитѣ на баба Гена и баба Стояна — каза: «така е, единъ съ родъ по кръвь, други по сватовство, а трети по вѣра. Но има, и мѫжье, па жени, които забравятъ, що е грѣхъ, и правятъ беззаконий. Да ти покажа случки, не мога, защото никой никому не е свѣтилъ, та е грѣхъ да се говори на изумица, да вѣрва всичко на хорски приказки. Истина: «*дѣка крека свраката — има: я крилцѣ, я перцѐ*» — казва стара приказка, та и за

дѣка си шъпне село и селени — все ще има по нѣщо си вѣрно, но язе не смѣемъ да ти покажа на кѫща, или да ти кажа име. Грѣхъ е голѣмъ, и Господь не остая безъ наказание още на тоя свѣтъ. Старитѣ приказватъ: родили се дѣте съ поличба у една кѫща, да се знае, че жената е ходила съ нѣкого близъкъ роднина: я свекъръ, я дѣверъ (братъ на мѫжа ѝ), я съ кръсничкъ, я съ другъ нѣкой рода голѣма. Има ли у една кѫща такъвъ адетъ — та женитѣ ходятъ съ свои близки изъ кѫщи, или съ други роднини — тая кѫща нѣма да прокопса, тя ще запустѣе, или осиромашее».

«Много пѫти жената и мѫжьтъ вършатъ грѣхъ съ знание; но има и такива случки, дѣто мѫжь и жена се зиматъ безъ да знаятъ, че сѫ близки роднини; но пакъ Господь праща поличба».

«У пѣснитѣ има, какъ братъ и сестра заробени и продадени, а послѣ се зели като мѫжь и жена — Господь веднага праща поличба».

«Ето защо и ние учиме нашитѣ синове и дъщери, да си знаятъ женитѣ и мѫжетѣ си, да не сгрѣшватъ съ чужди жени или чужди мѫжье, защото отъ това може да се зачне дѣте, което послѣ да се земе съ наши дѣца, и като една кръвь, Господь праща нимъ и на дѣцата имъ тексератъ, нещастие».

«Да кажемъ, моя синъ ходилъ съ чужда жена и тя родила момиче; това момиче порасло и залюбило се у моя внукъ. Като никой незнае нищо, попа ги вѣнчава и тѣ се събиратъ като мѫжь и жена — а тѣ сѫ братъ и сестра, защото кръвьта е една. И Господь скоро показва това; отъ женидбата имъ се раждатъ дѣца сакати, луди, сбъркани съ ума (идиоти) или дѣца, които падатъ отъ лошата болесть (епилептици). Никой незнае причината, но старитѣ се договеждатъ и питатъ свекъра т. е. бащата на момъка да не е нѣкога ходилъ съ майката на снаха си; ако се утвърди това — отъ напускане жената, друго се не пише».

«Ако такива една кръвь роднини ходятъ явно, живѣятъ като мѫжь и жена, селенитѣ ги изпѫждатъ отъ селото, защото е лошо за селото».

«Такива нѣкога, както пѣснитѣ разказватъ, сѫ ги горили живи, или ги хвърлили у рѣката или ги зарявали живи у землята».

* * *

§ 144. **Нѣма ли случки отъ такива полови сношения между свекъра и снахата, които се на-** Снахачество.

ричатъ снахачество, кои сѫ причинитѣ на тѣзи сношения и какъ гледа народътъ на тѣхъ?

Баба Елка отъ Чупренье:

«Грѣхъ е, но има го и много го има. Това ще срѣщнете въ всѣко село. А то произлиза отъ туй:

«Бащата женилъ нѣкога сина си много младъ, дори дѣте 10—12 години, а зималъ снаха 20—25 годишна мома, вече «*досѣдѣла мома*», каквото я казватъ. Бащата е на 40 години — тамамъ мѫжъ, а свекървата, която оженена така сѫщо за дѣте 10—12 годишно дѣте, вече е бабичка. Булката мѫчи се днеска, мѫчи се утрѣ — па сгрѣша. Сгрѣши ли веднъжъ — то си върви така, додѣто момчето порасте и се сети за жена; тогава бащата се отстрани».

Баба Гана отъ с. Вълкова-слатина:

«Има ги, макаръ и да е грѣхъ. И тоя грѣхъ правятъ отъ единъ много лошъ обичай. Момитѣ нѣкога не сѫ се женили за момъкъ, ако вече е пуснналъ мустаки; дирили сѫ момчета безъ мустаки, млади още. Единъ момъкъ закъснѣвалъ ли е да му израстатъ мустаки — вече мѫчно можалъ да се ожени. И това е отишло по далеко: момата сѫ давали или се женила за момче, което било още дѣте, 10—12 годишно.

Това се приказва и у пѣснитѣ. Така пѣснитѣ пѣятъ, че момата се оженила за момче отъ кѫща богата съ двѣста овни, съ триста овци и съ петстотинъ говеда. Младоженикътъ билъ дѣте, та, когато булката търгвала за вода, и то търгва слѣдъ нея и ù вика: «Чекай лелке, с'тебъ да дойда» да мѣсва тесто да прави хлѣбъ, то сѣди край нъщвитѣ и хлѣнче:

«Лелке, замеси ми туртенце». И тя разсърдена му казва:

«Каква лелка съмъ ти, кьорчо?
На ли съмъ ти жена.
Жлъчка да те скине».

И пакъ друга булка, въ мѫката си кълне майка си:

«Мале ослѣпѣла,
Мале онѣмѣла,
Че ме ти зачърни
Че ме ти закопа.
Нити съмъ с'момитѣ
Нити съсъ невѣсти.
Макаръ че съмъ жена,
Жена надъ женитѣ,
Булка надъ булкитѣ.

Дала си ме мале
У кѫща богата
А за мѫжа си имамъ
Дѣте момчурляче.
Дѣто си играе,
Тамо си заспива
В'ржцѣ щѫ го зема,
В'кѫщи щѫ го внеса,
Вечерь ще си легне
У пола ми заспи.
В'ржцѣ щѫ го зема,
На постеля турна.
Кога се събуди,
У пазва ми бръка,
Незнай да ме люби.
Мале ослѣпѣла,
Мале онѣмѣла,
Пусто му остало
Голѣмо богатство».

При такъвъ мѫжъ-дѣте, и при свекъръ младъ — булката днеска, утрѣ, па съгрѣши и се даде на свекъра.

Така е правилъ дѣда му, така е правилъ баща му, па така прави той, па ще прави и синъ му, защото, когато порасте и се сѣти за жена, жена му ще бѫде вече бабичка, не по години, а отъ работа и мѫка.

Народътъ не гледа добрѣ на това, но търпи го, защото другояче булката трѣбва да прибира чужди мѫжье у кѫщи, или да ходи по чужди мѫжье у чужди кѫщи — да внася у кѫщата чужда кръвь. Сега вече го нѣма, защото момцитѣ се женатъ по-голѣми и вече сѫ мѫже, та булката, ако и да я закача свекъра ѝ, тя се неподава, но казва на мѫжа си. И не станаха ли нѣколко такива случки, дѣто сина убива баща си, заради това, дѣто той закачалъ снаха си.

Бѣлѣжка на автора. Въ окржжнитѣ сѫдилища въ Ломъ, Видинъ и Вратца има нѣколко подобни дѣла. Интересни сѫ тѣ по подробноститѣ и би трѣбвало да се прибератъ. Такова дѣло помня имаше и въ Хасковский окр. сѫдъ, хемъ тамо синътъ убилъ баща си — свещеникъ за сѫщата причина.

* * *

§ 145. **Счита ли народътъ недѣвственостьта на момата за прѣстѫпление; какви наказания се налагатъ ако една мома излѣзне недѣвственна**

Недѣвственостьта на булката

булка и какви сѫ изобщо слѣдствията споредъ народнитѣ обичаи?

Дѣдо Иванъ Петровъ отъ с. Малоратъ:

«Ако момата, излѣзне нечиста при свадбата, счита се много лошо. Такава мома е направила голѣмъ грѣхъ и прѣстѫпление, заради това и тегли голѣмо наказание.

«Да ли една мома е чиста или нечиста — знаятъ, познаватъ и казватъ женитѣ: познава се по ризата и по кръвьта на нея. Има моми, които, като се дали другому още като моми, гледатъ послѣ да скриятъ това; тѣ иматъ скрито перо, напълнено съ кръвь отъ друго нѣщо, и вечерьта, когато се сбератъ съ момъка, тя стисне перото на ризата си и я окървави. Бабитѣ познаватъ едната кръвь и другата кръвь. Ако се роди шупе, поливатъ кръвьта съ чиста ракия, и отъ боята на кръвьта познаватъ: да ли е била чиста, или нечиста.

«Да нѣма никакво шупе, прѣди да легнатъ, свекръвата съблича сама булката на ризица, прегледа я хубаво и тогава пущатъ момъка при нея, като го научатъ, какво да гледа и знае, та и той самичъкъ да види и познае, да ли булката му е чиста или нечиста.

Тия хитрини на такива моми много рѣдко успѣватъ; повечето пѫти се хващатъ.

Излѣзне ли момата т. е. булката нечиста, тя бива подлагана на такива наказания:

Свекърътъ и момъкътъ ще я биятъ; свекръвата ще я заплюва, а може и да я бие; щомъ се съмне, ще бѫде смъкната отъ нея булчинската прѣмѣна, ще бѫде облѣчена въ дрипи, и така натоварена на кола, или шейна (ако е зимно врѣме), ще бѫде откарана на рѣката (ако има такава) или на кладенеца. Въ рѣката ще бѫде потопена цѣла, а на кладенеца ще бѫдатъ изсипани на нея нѣколко кофи вода. Това се врѣши прѣдъ всички моми, булки, момци и жени — за да видятъ и да зиматъ примѣръ.

«Послѣ това — ако иска момъка, може да я откара на дома на баща ѝ, а може да си я повърне у дома.

За боя, за кѫпаньето и за резилъка — никой не може да сѫди: ни свекъра, ни момъка, ни свекървата, нити пъкъ другого нѣкого.

Случи се само веднъжъ — мисля, че бащата, като му върнаха дъщеря му съ салтанатъ, отиде у

Отѣхово да се плаче, но отъ тамо, отъ конака му казали, че такива давии Кадията не може да глѣда, и бащата се върна посраменъ.

Ако момата излѣзне нечиста, момъка, или баща му, има право да иска назадъ отъ бащата на момата: откупа, що бѣ далъ за момата, разноскитѣ около свадбата и разноскитѣ за дарове на роднини и за всичко друго, дадено въ дома на момата и свързано съ свадбата и момата. Защото, тия разноски и откупа сѫ давани за мома дѣвственна, а не за жена, за която се не дава нищо.

Ако невѣстата излѣзне нечиста, и гайдарина има право да не свири вече, но пакъ да си земе напълно, колкото е пазарено; и тия пари ще плати бащата на момата».

Дѣдо Никола Милевъ с. Ярловица:

Като утвърди и той сѫщитѣ възгледи и народни обичаи, притури: «Да се глѣда така строго на булката — кори народа това, че, ако булката е нечиста, ако момата си дала честьта още прѣди вѣнчилото — въ тая кѫща нѣма добро, нѣма берекетъ. У тая кѫща ще има хаирсъзлъкъ и нещастие. За това и госкьето си отива, свадбата се разваля и намѣсто веселба, у кѫщата настѫпва скрѣбъ и жалость. Има и друго. Момата се дала като мома; ами като булка, тя ще дига поли на всѣкого. Нѣкога сѫ връщали такава мома на баща ѝ, па и сега, който иска може да я върне — той зима мома за първо вѣнчило, а не жена за второ и трето. Отъ дѣка знае момъка, или свекъра, че тая мома подъ прѣвесъ и първо вѣнчило не имъ носи въ кѫщи нѣкой армаганъ, спечеленъ по тръняцитѣ, и тоя армаганъ го изтръси въ тая кѫща, а заедно съ него и угурсузлука, лошевината и нещастието».

(Сравн. §§ 179, 180 и 181 отъ Ж. Стар. IV, 161).

* * *

Жена да се дава на скѫпъ гость.

§ 146. **Нѣма ли обичай да се дава на скѫпъ гость жена, било изъ сѫщата кѫща, било изъ друга; ако нѣма сѣга такъвъ обичай, нѣма ли прѣдание, че нѣкога е сѫществувалъ такъвъ?**

Такъвъ въпросъ не можахъ да дамъ направо, но съ заобикалки. На всѣкѫдѣ ми одговориха отрицателно и най-категорически, че такъвъ обичай не сѫществува, и че никой не помни и не е чулъ отъ старитѣ хора, че е имало такова нѣщо.

«Такава кѫща, която си дава челядьта на гостенина, не е честна» отговориха: дѣдо Живко отъ

Чупренье, дѣдо Гено отъ Горна-Кремена, дѣдо Златанъ отъ Бѣла-Слатина, дѣдо Димитъръ отъ Комощица, баба Тодора отъ Стакьовци, баба Първа отъ Ярловци и др. Само въ Ново-село, Видинско бабичкитѣ и старцитѣ, които бѣха повикани за разпитване, се спогледнаха, посмънкаха и недадоха ясенъ отговоръ, отъ което се дава мѣсто на прѣдположение, че тоя обичай го имало, па може би и днеска го има. Но това се дължи — по моето мнѣние, на туй явление, рѣдко въ тоя край, че тука момитѣ и женитѣ иматъ много леко понятие за дѣвствеността и цѣломждрието.

«Какво има — отговори една отъ бабитѣ: по Дунава колко гемии минаватъ, па познава ли се? така е и жената» — и прихнаха всички да се смѣятъ.

«Но ще дойде у кжщата чужда кръвь — забѣлѣжихъ азъ»? «Присадитѣ сж по добри» — ми отговори една. «Краденото е по хаирлия и късметлия» — притури друга.

* * *

Сводничество.

§ 147. **Какъ гледа народътъ на сводницитѣ; и какви наказания се налагатъ на такива споредъ народнитѣ обичаи?**

Дѣдо Герго с. Толовица, Ломско:

«Хайдуци нѣмаше да има — ако нѣмаше ятаци, т. е. укриватели, които да укриватъ хайдуцитѣ и ограбенитѣ вещи.

Курвалъка нѣмаше да има — ако нѣмаше сводници, които да събиратъ курвитѣ и курваритѣ, или да помагатъ на курваритѣ да уплитатъ у мрѣжата си жени, вдовици, па и моми.

Сводницитѣ сж грѣшни както и бродницитѣ, магьосницитѣ и вѣщицитѣ. Па аслж и сводници сж все магьосници и лоши жени.

Такива сводници нѣкога сж наказвани, както и самитѣ скурвили жени; били сж ги и пропжждали изъ селото.

Една сводница у Поломьето, разказваше дѣда ми, коги миналъ Хусейнъ-паша, я връзалъ за двѣ магарета и разчепилъ на двѣ половини.

Сводница е много грозно, много лошо, много грѣховно нѣщо».

* * *

Противуестественни полови сношения.

§ 148. **Какъ гледа народътъ на противуестественнитѣ пороци, а въ частность на скотоложството и мжеложството; счита ли ги народътъ за прѣстжпление, и какви наказания налага?**

Баба Сава Иваница Бѣла-слатина:

«Мѫжье такива у насъ нѣма, и не е се запомнило да има.

Приказва се, че тука нѣгдѣ по селата единъ пияница нѣкога си насилилъ жена си отъ опако; на другия денъ тя отишла у дома си, поплакала се на майка си. Майката казала на бащата, и тоя се оплакълъ на попа. Попа викалъ пияницата, който си казалъ всичко, но се извинилъ, че билъ пиянъ. Глобили го 5 оки восъкъ и му казали, че ако повтори, жената ще го остави, а него ще изпѫдятъ изъ селото».

Дѣдо Димитъръ с. Комощица:

«Не се е чуло да има такива мѫжье или жени. Единъ битанка, приставъ (слуга) у единъ нашъ селенинъ бѣха хванали съ магарица. Натовариха го на магарицата съ лицето кѫдѣ опашката и въ рѫцѣтѣ си държи опашката на магарицата; така го прѣкараха прѣзъ селото съ зурли и тѫпани. На край село го пущили и той отиде та се не видѣ. Никога вече не го видѣхме, нити чухме, а остана само да се приказва. (Сравни § 81, послѣдна алинея).

* * *

§ 149. **Нѣма ли обичай да крадатъ моми или жени; какъ гледа народътъ на това?** Похищение на моми и жени.

Дѣдо Иванъ с. Осиково и баба Петковица отъ сѫщето село:

«Нѣкога турцитѣ, арабитѣ, татаритѣ, па и циганитѣ сѫ краднали моми, жени па и дѣца, за да ги продаватъ. Това се пѣе и приказва у пѣснитѣ. Днеска това нѣма.

Нашитѣ момци крадятъ, само моми, но не и жени. Това краденье се казва *влаченье мома*. Петко да кажемъ — казва баба Петковица, ме обича, но я го не сакамъ; тогива той се сговори, съ другари, изварди ме нѣкѫдѣ, уловатъ ме, па хайде у дома му. Тамо има жени, та ме придумватъ да склоня за него. Ако склоня, я остаямъ и му ставамъ жена; ако ли не — дойде баща ми съ кмета и попа и ме извадятъ. Нему нищо. Ако посегне на мене нѣщо и ме развали — тогава го наказватъ, но и мѣне не ще бѫде добрѣ, защото тогава нити съмъ съ момитѣ мома, нити съмъ съ булкитѣ булка».

(Сравн. § 135. Сѫщо: «Влаченье» и «Измама» въ Ж. Ст. III 47—57).

ГЛАВА ТРЕТА.

Прѣстжпления срѣщу личностьта и срѣщу собственностьта.

Властьта на родителитѣ надъ дѣцата.

§ 150. **Споредъ народното мнѣние каква власть има бащата, надъ дѣцата, а каква майката; освобождаватъ ли се дѣцата отъ тая власть и отъ коя възраст. Тая власть подеднакво ли се простира на мжжкитѣ, както и на женскитѣ дѣца, или има нѣкаква разница?**

Дѣдо Димитъръ Цековъ отъ с. Комощица:

«Бащата споредъ народа има голѣма власть надъ дѣцата си, «Я съмъ родиль, можемъ да биемъ, можемъ да продавамъ и да убивамъ» — казва, бащата съ устата на народа, но до сега не е се запомнило, единъ баща да е продалъ сина си, или дъщеря си или да ги е убивалъ, а за бой биелъ ги, и ги бие. Има случки, та единъ баща, като бие дѣтето си, удари го лошо, и то умрѣ, но това е грѣшка, за която и той послѣ дълго се кае и плаче, но не се наказва — убилъ чедото си.

Властьта на бащата надъ сина си има, додѣто се ожени и порастне; може да го псува, да го мъмре, но не бие го вече, защото е срамота. Дъщеритѣ, снахитѣ, па и жена си може да бие, да псува — но синоветѣ си не бие.

Властьта на майката е по малка. На сина си тя заповѣдва: бие го и го псува, додѣто стане ергенинъ; послѣ само го псува. Дъщеря си, макаръ и мома, майката може да я псува, па и да я бие, додѣто се ожени.

На тая власть народа дава голѣмо значение и гледа на нея съ голѣмо уважение».

* * *

Отговорностьта на родителитѣ за побой или убийство.

§ 151. **Бащата или майката, могатъ ли да бждатъ наказвани за побой, или убийство извършено надъ дѣцата си?**

Дѣдо Мило Стояновъ, дѣдо Стоянъ Петковъ и дѣдо Йото Микоцинъ отъ Камено-поле:

«Ако бащата бие, псува дѣцата си, никой неможе да го сѫди; у яда си, може да удари по́-силно та да го усакати, или по-лошо та да умрѣ — и за това никой до сега не е сѫденъ. Такъвъ баща самъ се сѫди, самъ се наказва, дѣто убилъ дѣтето си.

«У наше село прѣди 50-години нѣщо се случи таково, та бащата ударилъ сина си и той падналъ на мѣсто. Кмета обади на конака, викаха бащата, но го освободили веднага. «Баща се не сѫди» — казва народа, па и турцитѣ почитаха това. Но забѣлѣжи, това е само за случайно убийство. Стане ли убийство то съ умисъль и за користъ — бащата се наказва като убиецъ».

Сѫщо и майката се не сѫди ако бие, псува или случайно удари, та убие дѣтето си. (Сравни § 96. Ж. Стар. IV.)

* * *

§ 152. **Може ли бащата да изпѫди сина си отъ дома или да го лиши отъ наслѣдство; какъ гледа народътъ на това?**

Бащата да изпѫди сина си или да го лиши отъ наслѣдство.

Дѣдо Мило, дѣдо Стоянъ и дѣдо Йото:

«Ако нѣкой отъ синоветѣ, билъ ергенинъ, или женененъ, почне да се кара съ братята си, съ сестритѣ си, съ снахитѣ си и съ майка си; земе та прави хайнаджилъкъ — бѣга отъ работа, ходи по кръчмитѣ, прави борчове, па почне и да продава нѣкои кѫщи — тогава бащата го вика, и ако не се покори и поправи — изпъжда го изъ кѫщата. Синътъ неможе да се оплаква никѫдѣ; оплаче ли се, никой го не слуша.

Отъ бащата зависи: дали да му даде нѣщо, или да му не дава нищо. Синъ и дъщеря немогатъ по никакъвъ начинъ да дигатъ баща си на сѫдъ».

* * *

§ 153. **Може ли синъ, или дъщеря да бие, оскърблява или да дава подъ сѫдъ или да пѫди родителитѣ си; какъ гледа народътъ на такива дѣла и дѣца?**

Оскърбление, побой или изпѫждание на родителитѣ.

Дѣдо Мило, дѣдо Стояновъ и дѣдо Йото:

«Споредъ обичая, било синъ, или дъщеря, не може и не смѣе: да псува ни баща си, ни майка си; не може и не смѣе да ги бие, а още повече да ги пѫди отъ кѫщи.

Ако дъщерята е оженена и отишла на друга къща — тя не смѣе и не може да прибере, ни майка, ни баща — и затова бащата и майката не могатъ да се сърдятъ.

Има синове, които и псуватъ, и биятъ, па и пждятъ баща си и майка си — които вече сж остарѣли. Но на такива народа гледа съ много лошо око. Старѣшината може да накара на сила сина да прибере баща си, или майка си, ако ги е изпждилъ, а за бой друго — селския съвѣтъ осжжда такива синове на глоба и на затворъ, а цѣлия имотъ се зима отъ сина и се дава на бащата, защото е неговъ.

Освѣнъ това, Господь сжди такива небладарни синове — и такива никога не сж прокопсали, защото: «*ржка, коя сегне на баща или майка изсъхиня — а езикъ, кой повърне на баща или майка — онѣмѣва*» — казва старата приказка. «*Клетвитѣ майчини и бащини — стигатъ до трето колѣно* — казва друга приказка.

«Единъ синъ у наше село бѣше дигналъ ржка на баща си — но на другата година осакатѣ съ тая ржка».

Дѣдо Димитъръ Цековъ с. Комощица:

«Синъ не смѣе: ни да повърне дума на баща си, ни да го опсува или бие, ни да го пжди. Такъвъ синъ нѣкога цѣлото село е наказвало и накарвало на сила да гледа баща си или майка си. Ако синътъ се не склони да гледа баща си, старцитѣ сж изпжждали сина, а цѣлия имотъ се повръщалъ на бащата. За майката, ако синътъ отказва да я прибере, старцитѣ сж отсичали да ù дава за прѣхрана.

«*Ржка, която сегне на баща или на майка — изсъхва*» казва стара приказка, а народа притурва: «*трѣбва да се отсѣче или прѣчупи*».

Па остави наказанието, което трѣбва да се наложи на такъвъ синъ, но и клетвитѣ на майката или бащата — доста му сж: *тѣ стигатъ до трето колѣно*».

* * *

Клетви майчини и бащини.

§ 154. **Какви сж клетвитѣ майчини и бащини споредъ народа; какъ гледа народътъ на тия клетви?**

Баба Стояна Павловска, Кнежа:

«Клетвитѣ на майката сж много тежки, както и псувнитѣ. На бащата сж по-малко, защото асли бащата рѣдко кълне, но когато кълне далеко стига.

Майчинитѣ клетви — едни сж вѣтъръ, а другитѣ дъждъ. Вѣтъръ сж, когато майката, като се

разсърди на дѣцата си за нѣщо, разпустне езика си, и той замеля, като праздна воденица. Дъждъ сѫ когато клетвитѣ излизатъ изъ сърдцето отъ мѫка, отъ тѫга, отъ тежко и ги мокри съ сълзитѣ си. Първитѣ клетви — отъ дѣ идатъ, тамо отиватъ, като вѣтъра; другитѣ падатъ като огънь на кѫщата на сина, на дѣцата му, на стоката му, на здравето му — и горятъ като пожаръ; такива клетви сѫ много страшни, защото се сбѫдватъ.

Вѣтъръ-клетви сѫ: да си проклетъ и три клетъ; да не дигнешъ сенка; да те закопамъ; да окьоравѣешъ и ослѣпѣешъ; да осакатѣешъ; да пукнешъ; да цръкнешъ, — и пр. се праздни клетви, защото излизатъ отъ устата, но не и отъ сърдцето. Добрѣ, ама се случи у лошъ часъ, и клетвата се сбѫдне; да не лови клетвата, майката трѣбва да има на ржкатата си пръстенъ, и за това никоя майка не е безъ пръстенъ.

Дъждъ клетви сѫ много различи и много тежки; за тия клетви се приказва у пѣснитѣ, защото всѣка и всѣки баща кълне, каквото му казватъ сърдцето и болкитѣ.

Така една майка клела сина си и снаха си:

«Кѫща брали — като кукувица
Дѣца учували — като върба грозгье
Процъвтѣли — като ясеника
Завръзали — като трепетлика».

Друга клела сина си, който я билъ:

«Ти менъ биешъ — Господь тебъ да бие.
Отъ сърдце си — челядъ да добиешъ;
Коги идешъ — край черно море
И си чуешъ — риба да пропѣе
И си чуешъ — камикъ да засвири».

Трета клела сина си и снаха си, които я изпѫдили:

«Кога язе си излѣза,
Черна чума да си влѣзе —
Черна чума и сипаница
Да измори всичко живо,
Всичко живо, що ви мило,
А вий двама да ослѣпѣете.
Кѫща пуста — нека бѫде,
Куминъ да ви не пропуши,
Нити пѣтелъ да пропѣе
У двори ви змии мѫтили
Змии мѫтили, жълти смоци».

И така се сбѫднало.

Другъ синъ, по клеветитѣ на жена си, вързалъ баща си и го покаралъ на сѫдъ, да го сѫди за нѣкакво набѣдено сторено зло. Пѣсеньта казва, че това е било въ недѣленъ день. Стигнали до една чешма, и бащата се помолилъ на сина си да му развърже рѫцѣтѣ, за да си омие лицето и да се помоли Богу. Синътъ слѣзналъ отъ коня си, но намѣсто да му развърже рѫцѣтѣ, той стѣгналъ още повече въжето, и го подкаралъ прѣдъ себе си. Тогава бащата го проклелъ:

«Дано даде Господь синко,
Доръ се назадъ ти повърнешъ,
Жената ти камъкъ да стане,
Дѣцата ти — пъстри змийчета,
Около камъкъ да си пищатъ».

Откаралъ го на сѫдъ, но сѫда освободилъ бащата и синъ му се върналъ. Като погледналъ прѣзъ «*цáклото*»[1]), той видѣлъ жена си станала на камъкъ, а около камъка пъстри змийчета пищатъ. Сбѫднала се клетвата.

* * *

Оскърбления между съпрѫзитѣ.

§ 155. **Наказватъ ли се оскърбленията между съпрѫзитѣ?**

Дѣдо Луканъ с. Прогорелецъ:

«Ако мѫжь и жена помежду си се каратъ, биятъ, псуватъ и друго — никой не може да се бърка въ тѣхната работа, нити пакъ да се накаже нѣкой отъ тѣхъ по жалбата на едного отъ тѣхъ. «*Тамо, дѣто мѫжь и жена се разправятъ и каратъ — не се мѣси*» — казва стара приказка — «*защото на тебе ще се струпа*».

* * *

Побой между съпрѫзитѣ.

§ 156. **Считали народътъ себе си въ право да се смѣсва въ разпритѣ междѣ съпрѫзитѣ; кога именно и къмъ какви мѣрки прибѣгва въ такива случаи?**

Дѣдо Живко отъ Чупренье:

«Когато се псуватъ, каратъ или биятъ мѫжь и жена, никой нѣма право да се бърка въ тѣхната кавга. Но, ако мѫжьтъ натисне жена си, па я бие

---

1) *Цàкло* (цѫкло, цъкловъ, цѫкли се): прозраченъ види се прѣзъ него. «*Цѫклитѣ*» — казватъ на очилата. «Цѫклави очи» — бистри прозрачни, когато умрѣ човѣкъ.

Тукъ «цàклото» — ще бѫде пукнатината на вратата; а още и прозорчето на вратата.

немилостиво, и може и да я: или осакати, или убие — тогава комшиитѣ считатъ себе си въ правото да влѣзнатъ въ двора или въ кѫщата и да отърватъ жената. Ако мѫжьтъ е пиянъ, той се и поприврѣзва отъ комшиитѣ, до дѣто дойде кмета. Ако се види, че мѫжьтъ е пиянъ и бие жена си безъ причина, такъвъ се затваря, до дѣто изтрѣзнѣе и се пуща. Ако жената е тежко бита и разкървавена — тогава, ако иска, жената има право да отиде по̀-далече — до сѫда, и мѫжьтъ се наказва. Но това една жена ще направи само тогава, ако е рѣшила да не се връща въ тая кѫща, та да живѣе съ тоя мѫжь, а ще иска отъ протопопа или владиката разводъ. Каквото и да е, тежкия бой се наказва, било отъ кмета, било отъ сѫда».

* * *

§ 157. **Не признава ли народътъ на мѫжа нѣкакво неограничено право надъ жената, т. е. че има право да я бие, да я залага или продава?** Правото на мѫжа надъ жената.

Дѣдо Димитръ с. Комощица:

«Мѫжьтъ има право да гълчи жена си, да я псува, да я сѫди — ако е сгрѣшила, па и да я потупа, ако остая все непоправима: ако е мързелива, ако е разсипница или ако се напива. Ако я завари съ чуждъ мѫжь, има право да я убие дори.

Но повече отъ лекъ бой, мѫжьтъ нѣма право; ако я бие по̀-тежко и умрѣ отъ такъвъ бой — мѫжьтъ отговаря прѣдъ сѫда».

«Да я залага или продава — това не сме чули и запомнили. Истина има въ пѣснитѣ да се приказва, че мѫжьтъ продавалъ и залагалъ жена си — но това е било нѣкога, а днеска го нѣма, и никой мѫжь нѣма право да залага, или продава жена си».

* * *

§ 158. **Какъ гледа народътъ на жена, която властвува надъ мѫжа си; бие го, заповѣдва му и го управлява?**

Дѣдо Мило Стояновъ, дѣдо Стоянъ Петковъ отъ с. Камено-полье:

«Да заповѣдва мѫжь у кѫщата е прието и отъ Бога е наредено. Мѫжьтъ може да сѫди жена си, може да я гълчи, па и да я бие. Но жена да сѫди мѫжа си, да го бие и да заповѣдва у кѫщата не е прието̀, и отъ Бога не е наредено. «*Тамо, дѣто «кокошката пѣе»* — казва народа — *«не е добро»*.

При всичко, все пакъ се срѣщатъ такива примѣри: жената е пѣтелъ и тя заповѣдва и управлява, а мѫжа слуша и мълчи. Това става; или когато мѫжътъ е отишълъ на кѫща, т. е. оженилъ се за мома при баща свой и имотъ, и той отишълъ при нея, или пъкъ случи се мѫжа та е по-слабъ и тогава жената го обязди и му заповѣдва.

И въ двата тия примѣри народа гледа лошо на такива жени; ако ли такава жена дигне рѫка, та бие мѫжа си, тогава кмета и попа ще я викатъ и ще ѝ кажатъ: «Станке, нека рѫката ти да бѫде по-кратка, да не бѫде скратена; ти си била снощи мѫжа си — казватъ комшиитѣ; това другъ пѫть да не си повторила, защото ние имаме лекъ за такава жена». Повторили това — ако мѫжътъ е добъръ, работникъ и кротъкъ — тогава такава жена се вика у църквата и тамо попа я лѣкува, т. е. налага я съ дърво.

Има други случаи, когато жената заповѣдва на мѫжа си и управлява вмѣсто него — това става, когато мѫжътъ стане пияница, а пъкъ жената излѣзне по-якичка, та когато мѫжътъ се опита да я бие, той самъ бива битъ. На такава жена народа гледа, съ добро око, но пакъ не ѝ позволява да бие мѫжа си, ако той и да е пиянъ, нищо ѝ неказва.

Жена да бие мѫжа си — не е добро и не се позволява отъ народнитѣ обичаи».

* * *

Убийство.

§ 159. **Какъ гледа народътъ изобщо на убийството?**

Дѣдо Гѳно отъ Горна-кремена:

«Споредъ народа нѣма по-голѣмъ грѣхъ и по-голѣмо прѣстѫпление отъ убийството».

«*Не съмъ убилъ човѣкъ я*» — казва всѣки, когато се заговори: било за грѣхъ, било за прѣстѫпление».

* * *

§ 160. **Нѣматъ ли право роднинитѣ на убития да се помиряватъ съ убиеца?**

Дѣдо Мило отъ Алтимиръ:

«Бащата на убития; ако нѣма баща — то майката — иматъ право да се помиратъ съ убиеца, ако е убитъ тѣхенъ синъ или дъщеря. И това помирение прѣкратява сѫдбата и наказанието. При таково помирявание убиеца, или баща му плаща «кръвнина». Таково помирение, каквото съмъ за-

помнилъ, става само, ако това убийство е станало по погрѣшка, или у голѣмъ ядъ, прѣдизвикано отъ убития. Ако ли убийството е станало за кражба, за инатъ или омраза — тогава помирение не се допуска, нити е ставало».

(Сравн. § 20 сѫщата).

* * *

§ 161. **За да се открие убиеца, не зима ли участие цѣлото село, или само родственницитѣ на убития?** За откриванье на убиеца кой зима участие.

Дѣдо Стоянъ Бѣлчевъ с. Ново-село, Видинско:

«Когато стане у селото нѣкое убийство, ако се ненамѣри убиеца, кръвнината плаща цѣлото село; заради това всичкитѣ селени сѫ дължни да дирятъ, да питатъ, но да се намѣри убиеца».

Дѣдо Димитъръ с. Комощица, Ломско:

«Ако стане нѣкое убийство, било у село, или у селския топракъ и убиецътъ се не обади — тогава цѣлото село, заедно съ бащата или братята, или чичеветѣ на убития гледатъ да намѣрятъ тоя убиецъ. Това го правятъ селенитѣ, едно отъ човѣщина, а друго и отъ това, защото, ако се ненамѣри убиеца — кръвнината ще падне да я плаща цѣлото село».

* * *

§ 162. **Не е ли имало случаи, щото родственницитѣ да си отмъстяватъ за убийството?** Отмъщение отъ страна на родственницитѣ.

Дѣдо Иванъ Петровъ с. Малоратъ:

«Ако убиството е станало не по погрешка, или у ядъ, а отъ завистъ, за кражба и обиръ, или друго, и убиецътъ бѫде освободенъ отъ сѫдилището чрѣзъ подкупъ или друго — тогава случвало се и случва се много често; че нѣкои отъ родственицитѣ: баща. братъ или чича, или дѣда или синъ — си отмъсти, било като убие убиеца, било като го пали постоянно. Това отмъщение се извършва тайно и така, щото да се не улови. На таково отмъщение народа гледа съ добро и казва, че нѣма грѣхъ».

(Сравн. §§ 16 и 17).

* * *

§ 163. **Не сѫ ли запазени нѣкакви прѣдания за человѣкоядство?** Человѣкоядство

Дѣдо Иванъ Петровъ г. Малоратъ:

«Таково нѣщо се не помни, нити приказва да е било.

У приказкитѣ има, че нѣкои хали, песоглавци, върколаци сѫ яли човѣка, като го пекли — но това е за лоши дихания, а не за човѣцитѣ».

Дѣдо **Живко** и баба **Елка Маркова** отъ Чупренье:

«Таково нѣщо нити се чуло, нити се приказва».

«У пѣснитѣ се пѣе — казва баба Елка — че единъ баща, като нѣмалъ за Гергевъ-день ягне, щѣлъ да заколье дѣтето си намѣсто ягне, но Господь го спрѣлъ, като му пратилъ ягне».

«У пѣснитѣ пакъ се пѣе, че разбойници хванали момъкъ и булка съ мѫжко дѣте; заклали дѣтето и накарали бащата и майката да го пекатъ, а послѣ ги карали да ѣдатъ. Но това пакъ е отъ голѣмъ зоръ».

Дѣдо **Иванъ** отъ Осиково Вратчанско:

«Има стара приказка: «по благо отъ човѣшкото месо — нѣма» — но защо се така приказва; да ли нѣкога нѣкой е ялъ човѣшко месо, та е разказвалъ и се знае — не знамъ. Ние нити сме чули, нити запомнили, нити пакъ се приказва, че нѣкога нѣкой е ялъ човѣшко месо».

* * *

Убиванье на разни лица по вѣра, народность и положение.

§ 164. **За народа еднакво ли е убиванъето на който и да било човѣкъ, или прави разница: ако е убитъ турчинъ, евреинъ, циганинъ; богатъ или сиромахъ; изѣдникъ, хайдукъ, магьосница, опалникъ или добъръ човѣкъ?**

Дѣдо **Иванъ Петровъ** отъ Малоратъ Орѣховско:

«Човѣкъ отъ човѣка има разница по добри, или по зли работи, по богатство и по вѣра; има хора, които сѫ на народа добри, а има и такива, отъ които народа пищи. Ето защо народа не гледа подеднакво на всѣки убитъ човѣкъ. Ако убиятъ попъ старѣшина или другъ селенинъ, които сѫ били добри, които сѫ помагали на народа и на сиротинята — за такъвъ убитъ народа жали, и казва: *„проклетъ и триклетъ да е, кой сегна на тоя човѣкъ и го уби. Да даде Господь отъ въжето да не избѣгне»*.

«Ако убитиятъ е лошъ човѣкъ: *кръчмаринъ-изѣдникъ, чорбаджия-изѣдникъ, човѣкъ-опалникъ, жена-курва, магьосница, бродница, мѫжъ-хайдукъ* — народа се радва и казва: «да му сѫ позлатени рѫцѣтѣ, кой отърва сиротинята отъ тоя изѣдникъ, опалникъ, магьосница и пр».

Ако убитиятъ е турчинъ изѣдникъ и насилникъ, евреинъ-лихваринъ, циганинъ-коньокрадецъ — народа пакъ се радва — но още казва, че кой е

убилъ тоя турчинъ, евреинъ или циганинъ — ще иде у рай-божи». Ако турчина не е лошъ, нити евреина, нити циганина — народа не одобрява убийството, но пакъ си казва: «единъ нѐкръщъ пò-малко».

(Стр. §§ 3, 28 и 31).

* * *

§ 165. **Какъ гледа народътъ на самоубийството; самоубийцитѣ копаятъ ли въ гробищата или не; ако не ги копаятъ въ гробищата, защо? Копаятъ ли ги съ черковенъ обрядъ и дава ли имъ се приносъ?** Самоубийство.

Баба Сава Иваница отъ с. Бѣла-Слатина:

«Да се убие човѣкъ самъ, счита се за много голѣмъ грѣхъ. Човѣкъ се убива самичъкъ, когато скочи, та се удави, когато се отрови или се обѣси. Такъвъ човѣкъ, както пѣе пѣсеньта:

«Ако човѣкъ се отрови,
Или се човѣкъ обѣси
Или се самичъкъ удави:
Не го носятъ у църква,
Ни го пѣятъ попове,
Ни му даватъ зàдуша».

Не носятъ такъвъ въ църква, нити го опѣва попа, нити го роватъ у гробищата — защото е лошо за цѣлото село».

Баба Стана отъ с. Криводолъ, Ломско:

«Който се отрови, обѣси или скочи, та се удави — убилъ се е самичъкъ, и такъвъ се копа вънъ отъ гробищата; него попъ не опѣва, приносъ му се недава.

Но така сѫщо се не копа у църквата (гробищата), нити го попъ опѣва — ако се удавилъ. — Удавникъ човѣкъ се копа тамо, дѣка се удавилъ; такъвъ не внасятъ ни въ село отъ градъ, суша и моръ.

Така сѫщо не копатъ у гробищата обѣсенъ или посѣченъ човѣкъ отъ сѫда за нѣкакви си работи — пакъ отъ градъ, суша и моръ. Но такива попа ги опѣва и приносъ имъ се дава — защото, кой знае, може да е погиналъ за правица, отъ «*туня-бѣда*». На ли има приказка: «*коги двама си изгубатъ душитѣ — третия си изгубва главата*». Та затова попа го опѣва и приносъ му се дава».

* * *

Причинитѣ за самоубийство.

§ 166. **Споредъ народа, какви могатъ да бѫдатъ причинитѣ, които каратъ човѣка да посѣгне на живота си?**

Баба Стана отъ с. Раковица:

«Човѣкъ, да посегне на живота си, не е отъ добро; «*живота на човѣка е милъ*» казва стара приказка. Да се човѣкъ отрови, да се обѣси, или да скочи да се удави — трѣбва мѫкитѣ и теглилата да сѫ наддѣлели на всичко. Има човѣкъ, та изгубилъ жена и дѣца — и защо да живѣе повече — удавя се, или се трови, или се бѣси; вдовица — останала сама съ дѣчица дребни, та нѣма нищо и да негледа, какъ се мѫчатъ сирачетата ѝ — посѣгва на живота си.

Нѣкога много рѣдко се случвало, човѣкъ или жена да се удави, да се отрови или обѣси. Християнинъ човѣкъ трѣбва да търпи, и всичко ще мине.

Да се човѣкъ обѣси, отрови или удави, има и друго: така му било писано; орисницитѣ му така го орисали: на тая и тая година да се удави, да се отрови, или да се обѣси. На ли и у пѣснитѣ се пѣе и у приказкитѣ се приказва, какъ орисницитѣ орисали едно дѣте: да расте и порасте, да стане момъкъ и да се ожени. На свадбата си да скочи у кладенеца и да се удави — и това така станало. Орисницитѣ да орисатъ нѣкое дѣте така, трѣбва да има клетви или на дѣди или на народа срѣщу баща му.»

* * *

Убиванье на незаконородено дѣте.

§ 167. **Какъ гледа народътъ на жена, която убива своето незаконородено дѣте?**

Баба Тодора отъ с. Стакьовци:

«Копилче ражда само мома или вдовица безъ мѫжь. Имало е такива, които сѫ раждали и убивали копилчетата. Такава копилана селото изпѫдва изъ селото, като я накара да каже, дѣка е закопала копилето; копилето се изравя и се занася нѣкѫдѣ у планина, или на сънора на двѣ села. Ако копилчето остане закопано у селото, или у топрака на нѣкое село, тамо ще бие градъ, или ще се появи моръ по добитъка, или по хората.

Да убие жена дѣтето, макаръ и копилче е голѣмъ грѣхъ. — Зиматъ душата на дѣтенце.

И у пѣснитѣ се пѣе, че е голѣмъ грѣхъ:

Нѣкоя си Гергана лѣжала деветь години, деветь постелки скинала, деветь завивки изгнили, и деветь узглявници. Майка ѝ е питала, и тя си изповѣдала:

«Деветь дѣца съмъ родила,
И ни едно не е кръстено,
Се съмъ у Дунавъ хвърлила».

Майка ѝ тогава я проклела:

«Още деветь години да лежишъ,
Кость по кость да се разнижешъ
Земля тѣло да ти не приеме».

И така станало:

«Още деветь години е лежала,
Кость по кость се разнила,
Низъ кости трева никнала
Низъ трева змии лазили,
Тогава се с'душа раздѣлила».

(Вариантъ Шапк. 58).
(Сравни Ж. Стар. §§ 122, 123, 124, 125).

* * *

§ 168. **Какъ гледа народътъ на тия жени, които помѣтатъ чрѣзъ буренье и билки, и на тия, които даватъ такива билки и буренье?** Помѣтанье чрѣзъ буренье и билки.

Баба Мария Сивъ-Коново отъ с. Малоратъ:

«Такива жени не е имало нѣкога, па и сега се рѣдко срѣщатъ. И защо жената да избива? На ли затова се женили да наражда челядь, та да се радва на старини. Случвало се да избие, ама: или отъ посакци, или отъ паданье, или отъ уплашванье, или пъкъ отъ бой. Жената е трудна, и види нѣщо за яденье, а неможе да укусне — избива; или падне отъ високо, или се уплаши, или пакъ мѫжьтъ ѝ я ударилъ или ритналъ лошо — и тя избива.

Избиваньето е много лошо за самата жена; такава жена, заболѣва и много пѫти, или осакатѣва, или умира млада и зелена. Отъ тамо старитѣ сѫ казали: «*деветь роди — едно не избивай*»!

Народътъ гледа лошо на такива жени, а гледа още по-лошо на жени, или бабички, които даватъ билки и буренье за избиванье. Такива, ако се узнаятъ, биватъ наказани».

* * *

§ 169. **Има ли примѣри, нѣкоя жена да хвърга дѣтето си, и какъ гледа народа на това?**

Баба Пена Ристова отъ с. Стубелъ, Ферди-нандска околия:

«Коя жена ще си хвърли дѣтето? Това нѣщо не се запомнило, ни да се приказва, ни да е ставало. У кърджалиитѣ, приказватъ, че като бѣгали хората, имало майки, които у страхъ си хвъргали дѣцата, но послѣ отъ жалъ сѫ полудѣвали».

Баба Къна Петкова отъ с. Алтимиръ:

«Таково нѣщо не сме чували да става, нито се приказва да е ставало. Случвало се нѣкога, нѣкоя мома или вдовица, като родятъ копилче, да се не чуе и да се нехванатъ, намѣсто да убиятъ дѣтето, тѣ го хвъргатъ на крѣстопѫть, за да го намѣри нѣкой. И много дѣца сѫ намирани така хвърлени; кой го намѣрилъ, зима го за свое. Нѣкои пакъ отъ тия дѣчица сѫ намирани разкъсани отъ псетата, или свиньетѣ. Такава жена прави голѣмъ грѣхъ».

Баба Първа отъ с. Ярловица, Ломско:

«Хвъргатъ дѣца на пѫтя, ако нетраятъ. Нѣкому мратъ дѣцата, и има старо вѣрванье, че ако дѣтето се хвърли — нѣма да умрѣ. Нъ това хвърганье не става да се умори дѣтето, защото една бабичка скрита стои близо, и чека да види кой ще мине. Който мине пръвъ и го види, той ще го кръсти».

(Сравн. Ж. Старина III стр. 209 «*фърганье дѣца*»).

* * *

§ 170. **Какъ се отнася народътъ къмъ тия, които убиватъ родителитѣ, или родственницитѣ си?**

Дѣдо Моно отъ с. Орсоя, Ломско:

«Който убие баща си, или майка си, макаръ и безъ да ще — народа счита за голѣмъ грѣхъ. Това е станало по нѣкаква си клетва — защото такъвъ убиецъ на баща си, или майка си, нѣма да прокопса. «*Остави го — той е убилъ баща си, или майка си*». Такъвъ, макаръ и да го не каратъ по конаци и затвори, но той самъ се затваря, защото отива въ манастиръ и тамо се покайва за голѣмия грѣхъ. Убие ли нѣкой баща си или майка си не по погрѣшка, а у ядъ, или за друго нѣщо — такъвъ се затваря и сѫди. Отъ такъвъ бѣга всѣки».

Дѣдо Цеко Стояновъ отъ с. Ново-село, Видинско:

«Да убие човѣкъ: баща си или майка си, е много голѣмъ грѣхъ. Народа мисли, че на такъвъ човѣкъ има клетиня, т. е клетва, или отъ народа срѣщу дѣда му или отъ баща и дѣда. Защото, кой е поскѫпъ за човѣка, ако не бащата и майката, които сѫ го ро-

дили, отгледали, отхранили, и да иде тѣхъ да убие — това връшва само оня, когото гони нѣкаква клетва, та да стане несрекенъ» (срав. § 8).

Дѣдо Иванъ Петровъ Девенски отъ с. Малоратъ:

«Случайно, или нарочно, да убие човѣкъ баща си или майка си — е голѣмъ грѣхъ и клетиня. Случайното убийство е по лекъ, грѣхъ, а нарочното — у ядъ или за пари и имотъ, или друго — е много по-голѣмъ грѣхъ. Клетвата върху такъвъ убиецъ ще върви и върху синове и внуци и правнуци.

Сѫщото е да убие човѣкъ братъ или сестра — случайно или нарочно. Ако убийството е случайно — убиеца не се сѫди — него го Господь отсѫдилъ. Ако ли е нарочно — тогава го сѫди сѫдъ и наказанието му е голѣмо.

Откупъ или помирение за таково убийство не може да стане».

* * *

§ 171. **Ако убиецътъ-синъ е усиновенъ, или незаконороденъ, какъ гледа народътъ на него?** Убийство отъ усиновенъ, или незаконороденъ

Дѣдо Иванъ отъ с. Малоратъ:

«Ако е храненикъ — все еднакво е, защото тоя храненикъ е вече синъ на тая кѫща, отгледанъ отъ тоя баща, или тая майка и се счита вече като тѣхно чедо.

Незаконороденъ, т. е. копиланъ е чуждъ човѣкъ за кѫщата. Ако и да е роденъ отъ тоя мѫжь — но той е роденъ вънъ отъ кѫщата, роденъ е отъ курварство и не се брои за синъ на тая кѫща.

Ако такъвъ убие незаконния си баща той е накаранъ отъ бога да си отвърне за грѣха, що е той сторилъ съ майка му, та се родилъ той за присмѣхъ на свѣта. Но пакъ се наказва, ако нѣма нѣщо, което да го оправдава. А оправданието е такова. Тоя мѫжь ходилъ съ майка му, като я мамилъ че ще я земе, или ще ѝ даде друго, и тая сгрѣшила съ него и зачнала. Родило се дѣтето, и тя го отнѣла на дома на тоя мѫжь, но отъ тамо я изпѫдили. Тя си зела дѣтето и забѣгнала по други крайща, защото у това село вече тя неможе да живѣе. Тамо съ работа, съ мѫка е отглѣдала дѣтето си; като порасло, то искало да знае, кой му е баща, и майка му разправя всичко. Дѣтето пораства, става вече мѫжь и идва при незаконния си баща. Той иска отъ него имотъ, или пари, или да го усинови — но мѫжътъ отказва. Тогава той го убива и се прѣдава на

кмета, като изповѣдва всичко. Такъвъ убиецъ се сѫди, но наказва се много леко. Народа е съ него и го съжалява».

* * *

Суевѣрия, които допускатъ убийство.

§ 172. **Не сѫ ли извѣстни такива свѣдения, които допускатъ убийство на човѣка, и какъ гледа народътъ на тия случки?**

Дѣдо Стоянъ Петковъ отъ с. Камено-полье:

«Има много суевѣрия.

Ако пойде по селото моръ по челядьта, или по стоката — народа вѣрва, че това става, защото въ селото трѣбва да има вдовица или мома трудна. Ако я намѣрятъ — нѣкога сѫ я връзвали у чувалъ и хвърляли у рѣката, та я давили, а сега я пѫдатъ изъ селото.

Ако е суша, или бие градъ — пакъ мислятъ, че това зло праща Господь, защото има нѣкои близки роднини отъ една кръвь ходятъ заедно. Такива нѣкога сѫ изгарали живи, каквото се пѣе въ пѣснитѣ, а сега — ги изпѫждатъ изъ село, ако се хванатъ. Но много мѫчно се хващатъ, и селото тегли».

Баба Вела Вълчанкова отъ с. Кнежа:

«Нали има пѣсень, че Стойко боляринъ се побратимилъ съ златари, дошли да му лѣятъ злато, защото ималъ хубава булка и се боялъ отъ златаритѣ. Стойко вѣрвалъ, че златаритѣ побратимени съ него, нѣма да посѣгнатъ на Стойковица.

«Три години му лѣяли злато.

Три години не капнало капка дъждъ».

Паднала книга отъ небото и я прочела Маринчица Хаджийчица. Тя казала че дъждъ не вали, защото златаритѣ ходятъ съ Стойковица болярката, и за да вали дъждъ, трѣбва Стойковица да бѫде изгорена жива. Така и сторили, и вѣднага дъждъ валѣло».

Дѣдо Божинъ Цековъ отъ с. Ярловица:

«Иманяритѣ, които дирятъ иманье и пари, вѣрватъ, че за да може едно иманье да се изкопа, трѣба да се заколя човѣкъ на него, защото такова било заричаньето; тоя, който е закопалъ иманьето, зарекълъ: «да се извади само тогава — ако се заколья човѣкъ на това мѣсто». Съ иманяретѣ има всѣкога вражалцѝ т. е. човѣци, които вражатъ, — тия вражалци посочватъ, какво трѣбва да се направи, за да може да се ископа иманьето. На такова убийство народа гледа много лошо, и такива иманяре, и да изкопатъ иманье и пари — хаиръ не виждатъ».

* * *

§ 173. **Ако убийство е станало, когато двѣ лица се скарали и сборичкали, или когато двѣ села се скарали, какъ гледа народътъ на туй убийство и на убиеца?** Убийство въ скарванье на двѣ лица или на двѣ села.

Дѣдо Димитъръ Цековъ отъ с. Комощица:

«Петко и Стоянъ — и двама добри селени и работници — сѫ комшии съ нивитѣ. Петко прѣоралъ малко отъ междата и забръсналъ отъ нивата на Стояна, и за това се родила кавга. Отъ дума на дума, Петко и Стоянъ се скарали добрѣ, па се хванали и за коситѣ. У това сбиванье Петко дръпва манарата, и у яда си цапва Стояна по главата, и Стоянъ пада на землята. Сега Петко вижда, що е сторилъ. Да бѣга, дѣка ще бѣга, да остави жена, дѣца, кѫща и стока? Той дохажда у село и се изказва на кмета. Тука, на това убийство всички гледатъ като на убийство, което е станало у ядъ, безъ да си иска. Затова нѣкога, такова убийство сѫ изравнявали у село: Петко заплати «кръвнина» на Стояновитѣ дѣца. Но Петко пакъ е направилъ грѣхъ и трѣбва да се покае».

Дѣдо Гено отъ Горна-Кремена:

«Ако двѣ села се каратъ за ниви, ливади или бранище — което става много често, и въ тая карба, стане сбиване и падне нѣкой убитъ — това убийство е станало безъ да се ще. Убиеца, ако се знае, не се кара по сѫдилища, а кръвнината плаща селото, отъ което е убиеца. Такова убийство, народа не одобрява, но го извинява, и убиеца не се гледа съ лошо око; попа му дава и комка, защото, той не е убилъ човѣка да го ограби, да му земе нивата и друго, а убилъ го е въ кавгата между двѣтѣ села, които и двѣтѣ се мислятъ за прави, че бранятъ своето право».

* * *

§ 174. **Какъ се отнаса народътъ къмъ тѣлеснитѣ повръждания изобщо, на примѣръ осакатяване, наранявание и пр.; намира ли, че нѣкои отъ тѣхъ сѫ по тежки, и нѣкои по леки и какви различия намира народътъ между тия тѣлесни повръждения?** Разликата между тѣлеснитѣ повреждания.

Дѣдо Гѳрго Върбановъ с. Толовица, Ломско:

«Тѣлесни повреждения ния разбираме, ако единъ човѣкъ, като се скаралъ и сбилъ съ другого, съ дърво, съ ножь, съ манара, съ мотика, съ тръпокопъ и

друго удари противника си, та му счупи, ржка, глава, кракъ, ребро, или му отрѣже ухо, носъ; избие му зжбъ или зжби; извади му око и друго такова. Ако повредата е такава, та човѣкъ остане сакатъ за прѣзъ цѣлия си животъ и не може да си работи полска работа — повредата е тежка; ако повредата е такава, та за кратко врѣме се излекува и не остане човѣкъ сакатъ, нито му пречи да си работи у полето — повредата е лека».

Дѣдо Иванъ Петровъ с. Малоратъ:

«Ако е счупенъ кракъ, ржка или ребро, та човѣка остая осакатенъ и недъгавъ и неще може нищо да дига, да слага да работи и товари — повредата е тежка. Ако е ударенъ у нѣкое око, та ударения ослѣпѣе — повредата пакъ е тежка. Ако му сж изкарани нѣколко зжби — повредата е пакъ тежка».

«Ако ударения е разкървавенъ и нараненъ, но като се цѣри и излѣкува не остая никакъвъ сакатлъкъ, и ударения може да си работи — поврѣдата е лека».

* * *

Помирение при тѣлесни повреждания.

§ 175. **Споредъ народнитѣ обичаи допуска ли се помирение въ всичкитѣ случаи на тѣлесни повреждения, независимо отъ тѣхния характеръ: тежки или леки?**

Дѣдо Мило Стояновъ с. Камено-полье:

«Такива осакатявания, каквито и да сж, нѣкога се свършвали съ помирение, и откупванье. Старцитѣ не сж давали да отиде работата до конака, защото така се случило, безъ да е щѣлъ нѣкой да стане; всѣки день се караме, па и побиваме; хора сме. У сбиваньето може да се случи всичко — и осакатяванье, па и убийство. Но това сж грѣшки, които не сж сторени нарочно.

Откупваньето сж отреждали старцитѣ селски, попа и старѣшината въ присжтствието на бащитѣ и на двамата — ако иматъ бащи. Тука се отсичало, колко трѣбва да заплати единия на другия, като се гледа, да ли поврѣдата ще остави сакатлъкъ, или ще зарастне и ще мине. Откупа се давалъ въ пари, въ стока, въ храна, па и въ земля. Ако откупа ще бжде въ земля, давало се само лозье, а нищо друго, защото: гумното, нивитѣ, ливадитѣ, бранища и градини — сж били всички общински. Откупа се давалъ и въ воденица, дукянъ, кръчма и кошари».

Дѣдо Димитъръ Цековъ с. Комощица:

«При отсичанье на откупа гледа се, колко е сакатлъка на ударения и какво има и колко може да плати виновния. Защото, осакатения си остая осакатенъ; съ откупъ да му се повърне крака, рѫката, окото или друго — неможе. Ако е заможенъ и има съ що да живѣе, па му далъ Господь и челядь, а другия е сиромахъ — тогава откупа е помалъкъ. Защото на сиромаха, ако се продадатъ воловетѣ и му се зематъ овцитѣ — тогава, по добрѣ е да го убиемъ. Ако ли осакатения е сиромахъ, а виновниятъ е заможенъ — тогава откупа е по голѣмъ. Старцитѣ гледатъ правото и човѣщината, и всѣкога странитѣ сѫ остаяли доволни.

Откупа може да бѫде въ пари, въ стока, въ храна, въ воденица, лозье — а само не въ ниви, ливади, бранище и др. — защото нѣкога всичко това е било селско, общо».

* * *

§ 176. **Помнятъ ли се случаи да сѫ продавани: жена, дѣца, сестра и пр.?** Продаване жена, дѣца, сестра и пр.

Баба Стана отъ с. Криводолъ, Ломска околия:

«Никой не помни, че мѫжь е продавалъ жена си, баща — дѣцата си. Въ пѣснитѣ споминя наистина, че синъ продалъ майка си, братъ залага и продава сестра си, майка продава дъщеря си, мъжьтъ продава жена си и други — но това е било нѣкога, а сега го нѣма».

Баба Тодора с. Стакьовци:

«Това нѣщо не сме запомнили да е ставало, нито пъкъ сме слушали отъ старитѣ да разказватъ таково нѣщо. Въ пѣснитѣ се пѣе, какъ Станка я продали братята на Михалъ-войвода, за шиникъ жито, за кола просо. (Вариян. XIII сбм. 13). какъ майката, въ врѣме на гладна година продала дъщеря си на Михаилъ болярин за крина кукурузъ (500 ок.) и за кило жито (600 оки), какъ Стоянъ продалъ майка си на жълти чивути, какъ Стоянъ продава жена си и други — но това се приказва въ пѣснитѣ, и може да е било нѣкога, но днеска нѣма».

* * *

§ 177. **Има ли случаи отъ самоправство; въ какви именно дѣяния се проявлява то; какъ гледа народътъ на самоправнитѣ дѣния?** Самоправство.

Дѣдо Живко отъ с. Чупренье:

«Като прости за всѣко нѣщо, което мислиме, че ни е направилъ нѣкой нѣкоя пакость, ние се самички разправяме. Ама трѣбва да се знае, че се разправяме самички, ако другия е по́-слабъ отъ мене; по́-якъ ли, тогава бѣгаме при старѣшината.

Ако е пустналъ воловетѣ, или овцитѣ си у ливадата ми, а е по-слабъ, я си го напсувамъ, па и понатупамъ, като му зememъ нѣщо за бѣлѣгъ, че съмъ му хваналъ воловетѣ или овцитѣ у ливадата или нивата ми.

Ако нѣкой е влѣзналъ въ кукуруза, градината, лозето или бостана и бере, и я го хванемъ, хубаво си го натупамъ, навесимъ му куленетѣ, гроздето, кошницата, или лубеницитѣ — и така накитенъ го завеждамъ въ село при старѣшината.

Ако го уловимъ, у пчелина, при кошаритѣ, хубаво го натупамъ, връзвамъ си го, па и позатвора, ако е нощно врѣме, и на другия день, така вързанъ го откарамъ при старѣшината.

Това става много често, защото и пакостници сж много, и народа се смѣе и одобрява това: *„що е дирилъ — намѣрилъ е“* — казва всѣки».

Дѣдо Стоянъ Бѣлчевъ с. Ново-село, Видинско:

«Пакостници много; немине се ни день да се неулови такъвъ. Ако е по́-якъ, не смѣемъ нищо да му кажемъ, защото ще те натупа и у полето, кой ще те види. Ако си по́-якъ, ще го уловишъ, ще го понатупашъ ти и ще го откарашъ у село при старѣшината съ краденото заедно.

Ако ти е опасалъ нива, ливада или друго, тогава, като си го понатупашъ ще му земешъ апанджака, брадвата, бъкъла или друго и ще ги отнесешъ при кмета.

Това народа одобрява и казва: *„кой що дирилъ — намѣрилъ“*.

Много пжти у тая разправия и боричканье се случи, та се нараняватъ па става и убийство. За това не е добро човѣкъ самъ да се разправя, но правиме го; има нѣкои, които гледатъ да зематъ нѣщо бѣлѣгъ — защото ако нѣмашъ нишанъ, какво е билъ у нивата ти, градината ти, или ти опасалъ нивата или друго — сжда го не лови. *„Не фанатъ айдукъ — по́-голѣмъ и отъ цара“* — казва старата приказка, и за тоя бѣлѣгъ ставатъ повече сбиванията и осакатяванията».

Дѣдо Димитъръ отъ с. Комощица:

«Да вържешъ човѣка и го затворишъ; да му земешъ насила нѣщо, да го биешъ, да идешъ на нивата му и да земешъ снопето му, сѣното или друго, че ималъ да ти дава, или че това снопе, сѣно или друго — сѫ отъ твоя нива, ливада и пр. — всичко това е вироглавщина и не е добрѣ. Но прави се всѣки день, защото сме прости. На това гледа народа съ лошо око.

Но, хваналъ си го у нивата си, у лозето си, у кукуруза или градината, или у бранището, че сѣче дърва — за да го сѫдишъ трѣбва да има нишанъ, че си го хваналъ; безъ тоя нишанъ сѫдъ го нелови. Ако е по-слабъ, зимашъ нишана на сила, и това народа одобрява; ако ли е по-якъ, ти бѣгашъ да те той тебе не улови. Като уловишъ пакостника — неможешъ да се стърпишъ, биешъ го, връжешъ го, и съ краденото нѣщо докарвашъ го у село. Това народа одобрява и казва: *„Що е дирилъ — намѣрилъ си“*.

* * *

§ 178. **Може ли да се влѣзне въ чуждо гумно, въ чуждъ дворъ, въ чужда кѫща; какъ гледа народътъ на тия, които се вмъкватъ въ чужди дворове и кѫщи?** Влизанье въ чуждо имущество.

Дѣдо Луканъ отъ с. Прогорелецъ:

«Ако влѣзне да пита за нѣщо, или да проси — нищо нѣма. Но, ако влѣзне да дири: я кокошка, я друго нѣщо — това никой не смѣе да направи, ако най-напредъ не обади и пита. Ако е влѣзналъ такъвъ *непитáшъ*, можешъ да го изпѫдишъ, па и натупашъ. Що дири въ чужда врата у чуждъ дворъ?

Ако това става нощемъ, можешъ и да го убиешъ: знаешъ ли, защо иде? И такива убийства сѫ ставали много, и сѫдъ не сѫди убиеца, защото убития е намѣренъ у двора, или у обора. Дворъ, гумно, оборъ, кошара, бачия, — все се счита за кѫща и дворъ и никой не смѣе да влѣзне безъ да пита.

Ако има нѣщо да дири — има старѣшина; нека съ него дойде, тогава е свободно».

* * *

§ 179. **Какъ гледа народътъ на заканването, а какъ на заплашването; подлежатъ ли на наказание?** Заплашванье и заканванье.

Дѣдо Димитъръ Цѳковъ с. Комощица:

«*Кой се фали—непали*», — казватъ старитѣ. За това, кой се кани, че това и това ще направимъ — не го наказватъ, ама се обади на старѣшината да знае, та, ако утрѣ стане нѣщо — да се улови най-напрѣдъ той. Това е за заканьването.

Заплашваньето е друго.

«Петко срѣщналъ дѣцата ми и почналъ да ги заплашва, че ще ги убие, или друго — и тѣ сѫ бѣгали уплашени. Петко веднага ще бѫде виканъ отъ старѣшината, и споредъ заплашването, той бива: или само смъмрванъ, или глобенъ, или и глобенъ и битъ. Това зависи отъ човѣка, кой е заплашвалъ и кого е заплашвалъ. Ако единъ якъ мѫжъ каже — тоя ме заплаши и посочи на другъ човѣкъ по слабъ отъ него — не лови се.

Ако заплашваньето е било направено, за да се земе насила нѣщо — тогава такъвъ се наказва по́строго — по нѣкой пѫть се наказва и като хайдукъ».

* * *

§ 180. **Какви сѫ народнитѣ обичаи за ония, които нанисатъ лични оскърбления или клеветятъ?**

«Ако нѣкой псува въ очитѣ човѣка, или казва: «*ти си такъвъ и такъвъ*» — това е оскърбление.

Ако ли пакъ, било въ очитѣ му, или прѣдъ другитѣ каже: „*ти вършишъ или си направилъ това и това*“ тогава той клевети.

Както оскърблението, така и клеветеньето народа наказва; клеветеньето се не наказва, ако излѣзне истина».

(Дѣдо Божинъ Цековъ с. Ярловица, Ломско).

Дѣдо Живко Петковъ отъ с. Чупренье:

«Ако нѣкой ме псува въ очитѣ или ми каже: ти си такъвъ и такъвъ — той ме оскърбява, и се наказва. Ако ли това е направилъ, кога мене не е имало, не се наказва: „*У тила и царя псуватъ*“ казва стара приказка.

Клеветеньето е друго. Въ него нѣма псувня, но има нѣщо по́-грозно. Напр. Петко, било въ очитѣ ми, било у тила ми, каже: „*Живко е убилъ човѣкъ, или запалилъ кошарата, или открадналъ воловетѣ на Стояна или друго*“ — тогава тукъ той бие на моето име, на честьта на кѫщата ми, и я имамъ право да го сѫдимъ. Старѣшината ще го пита: „*Ти си казалъ, че Живко е извършилъ това и това* —

докажи“! Ако докаже, нищо, но ако недокаже — Петко ще бѫде битъ, затворенъ и глобенъ».

* * *

§ 181. **Имали символически оскърбления и какви; и какъ гледа народътъ на тѣхъ?** Символическо оскърбление.

Дѣдо Живко (като му се обясни думата символическо). «Знамъ сега. Ако срѣщнешъ жена и ѝ намигнешъ — обидилъ си я; ако е мома и ѝ намигнешъ (но ти си ергенинъ) — обида нѣма, защото ергенитѣ намигватъ на момитѣ; за това и ако на нѣкоя мома се дигне на окото «*намигóль*» казватъ ѝ на смѣхъ: «*пакъ ти е намигналъ нѣкой*»!

Ако мине жена и ти се накашляшъ — обида е.

Ако нѣкой мине и ти му подсвирнешъ, или биешъ звънци или тенеке — обида е.

Ако нѣкой е дошълъ у село съ конь, и ти идешъ да острижешъ гривата и опашката на коня — голѣма обида е.

Ако намажешъ вратницата или портата съ катранъ или лайна; ако пустнешь изъ куминя мрътво смрѫдѣло куче; ако дигнешъ вратника на нѣкому и го отнесешъ на кладенеца, или му изнесешъ колата и ги разточишъ — а това всичко вършатъ нашитѣ ергени, за да си отмъстятъ на момитѣ — всичко това се счита за обида.

Ако се улови тоя, който е вършилъ всички тия работи, наказва се отъ старѣшината.

За послѣднитѣ обиди, ако е извършилъ момъкъ, че нѣщо е оскърбенъ отъ момата, момъкътъ се ненаказва, или се наказва много леко. Въ тия случаи — срамътъ е на момата и ней се смѣятъ».

* * *

§ 182. **Кои обиди се считатъ като обиди съ дѣйствие, какъ гледа народътъ на тѣхъ?** Обида съ дѣйствие.

Дѣдо Димитъръ Цековъ с. Комощица:

«Намигванье, накашлюванье, дрънканье съ звънци или тенеке и други — е обида съ думи; не си допрелъ до човѣка. Ако цѣлувашъ жената, ако я ощипешъ, ако бъзикнешъ (да ме простишъ), ако бъркнешъ на жената въ пазвата и ѝ хванешъ ситѣ, ако отрѣжешъ косата на момата — всичко това е обида съ рѫка — и наказанието е много по-тежко отъ другитѣ. За това има и стара приказка: «*съ уста яшъ какви лайна сакашъ, но съ рѫка не дѣй ги бърка, защото ще замиришатъ повече*».

Обиди отъ момци на моми.

§ 183. Какъ гледа народътъ на тия обиди съ думи или съ дѣйствие които се вършатъ отъ момцитѣ на момитѣ?

Дъдо Мило Стояновъ, дъдо Стоянъ Петковъ и дъдо Иото Микоцинъ отъ с. Камено-поле:

«Момъкъ и мома се срѣщатъ на хоро, на сѣденка, на кладенеца, на тлака и други такива. Момъка е мѫжь, а момата жена — момъка стои погорѣ отъ момата, защото, дѣка стѫпи мѫжа, жената не може. *«Съ мѫжь шега не бива»*. — Така сѫ ни казвали старитѣ, така казваме и ние.

Мома, която отива на хоро, на сѣденка, на кладенеца или друго мѣсто, дѣка има и други моми и дѣка се мѣша съ момци — трѣбва да знае, че е мома и че момъка има право да прави нѣкои работи. Така:

Момъка може да земе на момата китка, вѣнецъ и кърпа; той има право да се хване до която ще мома, и тя не смѣе да се пустне; момъка има право да пие отъ вѣдрото или отъ кърчага вода, и момата не може да му откаже, момъка може да сѣдне на сѣденката, до която ще мома, и тя не бива да стане и да бѣга. Момата не смѣе да мине пѫть на момъка, не смѣе да му се присмѣе за нѣщо било въ очитѣ или въ тила.

Извърши ли нѣкоя мома нѣщо отъ тия работи — тя е обидила момъка, и той си отмѫщава:

Като ѝ изсѣче цвѣтьето у градината. Като изсѣче лука или зельето; като обрули съ трънъ ластара на лозето, като изсѣче кукуруза още младъ. Освѣнъ изсичаньето на цвѣтьето — всичко друго, ако се улови, ще бѫде наказанъ съ глоба и да заплати зяна — защото, ако има съ момата нѣщо, съ бащата и съ мѫката нѣма нищо.

Такъвъ обиденъ момъкъ може да си отмъсти: като пустне изъ коминя мрътво куче, ако откачи вратницата и я отнесе на кладенеца, ако намаже вратницата съ катранъ или лайна; ако изнесе колата и ги разточи край кладенеца, ако влѣзне въ избата и изсѣче прѣждата на стана, а кросното отнесе на кладенеца. Най-послѣ — ако ѝ отрѣже косата.

Туй послѣдното се счита за голѣма обида, защото мома безъ коса не е мома».

«Иванъ Шуманкинъ отъ Върбица отрѣзалъ косата на една мома; карали го по сѫдъ, но най-послѣ отсѫдили да я земе за жена.

Дѣдо Кольо Коравеца отъ Камено-поле отрѣзалъ косата на една мома и избѣгалъ. Послѣ нѣколко години се върналъ, и понеже тая мома не я искалъ никой вече, той се оженилъ за нея — и днеска му е бабичка — баба Микоца.

Отъ Койнаре единъ момъкъ либилъ една мома, и тя го лъгала, че ще го земе. Веднъжъ на сѣдянката му казала прѣдъ всичкитѣ моми и момци, че ще го земе, ако изѣде една лоева свѣщь. Той се склонилъ; намѣрили лоева свѣщь и той я изѣлъ. Тя му се присмѣла и казала: «*ти, ако бѣше уменъ, не щѣше да изѣдешъ лоевата свѣщь*» — и му казала, че такъвъ хапльо тя не зима. Той се разсърдилъ, извадилъ ножа си, натисналъ я и ѝ отрѣзалъ хубавата коса. Като захвърлилъ косата съ косатника, рекълъ: «*коцаката ти отиде при лоевата свѣщь*».

Всичкитѣ почнали да ѝ се смѣятъ и тя си отишла у дома съ плачь.

Карали тоя момъкъ при старѣшина, при кнезъ — но на всѣкждѣ го оправдали. Бащата на момата билъ заможенъ, затова отишелъ въ Орѣхово при кадията. Закарали и момъка вързанъ. Като изслушалъ давията и мнѣнието на старѣшината — и кадията го оправдалъ. Момата въртѣла, сукала — и най-послѣ пратила извѣстие на момъка, че ще го земе — и зели се, и днеска му е жена».

Дѣдо Гено отъ Горна-Кремена:

«На момата на Влъчко Николовъ отъ Влашко-село отнесли вратняка на рѣката.

Генчо Стоиловъ изкубалъ пипера на Пешуна Първанова.

Върбанъ Поповъ отрѣзълъ косата на Коца Дѣдова Иванова, и нищо».

Дѣдо Иванъ Петровъ с. Малоратъ:

«Гено Димитровъ окосилъ лука на момата на дѣдо Димо Маслара. Глобили го само, и нищо друго».

Дѣдо Никола отъ Метковецъ:

«Трифунъ Пеновъ отрѣзалъ косата на Янка Петрова (дъщеря на Петъръ Дебиятъ); сждилъ Нино кнеза, и нищо».

* * *

Обиди ненаказуеми.

§ 184. **Има ли обиди, които споредъ народнитѣ обичаи сж ненаказуеми?**

Дѣдо Луканъ с. Прогорелецъ:

«Не могатъ да бждатъ наказани никакъ обидитѣ, които кръстника или старокята (стария сватъ)

направи, било съ думи, или съ ржка: на дѣверитѣ, на свиржиитѣ, на свахитѣ и на всички други, били тѣ готвачки или гости. «*На свадба сръдня нѣма*» — казва стара приказка».

«Не могатъ да бждатъ сждени и наказвани обидитѣ на Ивановъ-день, когато една дружинка се събрали и пошли да кжпатъ хората. Ако те грабнатъ на сила и тѣ завлѣкатъ въ рѣката, или на бунара и те окжпатъ, неможешъ да ги сждишъ».

Дѣдо **Мило Стефановъ** с. Алтимиръ:

«Баба Стана се бѣше прѣнела на оня свѣтъ (сравн. Ж. Старина III. 278) и се върнала пакъ на тоя. Всички отиваха при нея да имъ разказва: какво е видѣла тамо, кого е видѣла отъ селенитѣ и какво сж ú поржчали. Казвала на едного — едно, на другиго — друго и между другитѣ дошла и една жена-вдовица. Тя попитала: видѣ ли моя Каменъ и какво ти каза? — Видѣхъ го — отговорила баба Стана — той ми каза да ти кажа да не ходишъ съ кръчмарина цънцарина, защото му е много тежко. Вдовицата останала тресната; оплакала се послѣ на попа и старѣшината че баба Стана я клевети. Но никой не можалъ да я накаже, защото се е върнала отъ оня свѣтъ».

Дѣдо **Димитъръ Цековъ** с. Комощица:

«Ако момъкътъ земе китката или вѣнеца, или кърпата или пръстена на момата, не сжди се. Така сме правили всички.

Ако на Игнаждень нѣкой отиде у чужда кжща и насила го насадятъ задъ вратата — не се сжди (Игнаждень Ж. Старина I, 69).

Когато момитѣ правятъ «Германъ» и полѣятъ нѣкого — обидата се не наказва (Ж. Старина I, 184, «Германъ»).

Когато нѣкое село писне отъ нѣкой изѣдникъ и нѣма кой да го сжди — правятъ му проклетия (Вж. Ж. Старина III, 377, «*Натѣмия*» или «*проклетия*»). Всѣки който мине, длъженъ е да хвърли камикъ и да каже: «Проклетъ да е тоя и тоя! бѣха направили проклетия на единъ ушурджия отъ Ломъ. Единъ день, като минавалъ покрай проклетията видѣлъ единъ селенинъ отъ Душилница че хвърга камикъ и казва: «Проклетъ да е тоя и тоя (името му)! Той го билъ а послѣ го даде подъ сждъ, но кадията го освободи: «Адетъ е народенъ, не е кривъ тоя човѣкъ, че слѣдва по стария адетъ». *бѣлѣжка отъ автора.*

Въ Русенско има обичай на Св. Силвестри (2 Януари), момцитѣ да идватъ нощно врѣме и да

ринатъ на воловетѣ. За труда си зиматъ още отъ вечерьта пригатвена погача, бъклица съ вино и сланина. Ринатъ само, дѣто има мома. Ако момата е оскърбила нѣкой момъкъ — тогава намѣсто да изринатъ и почистятъ дома (кошарата), тѣ го напълнятъ съ гюбре и си отиватъ. Макаръ и да се знае, кои момци сѫ ринали въ тая кѫща — все пакъ домакинътъ не може да се жали никому противъ никого.

Има другъ обичай — кукери — играятъ, нѣкѫдѣ Коледа до Водици, а нѣкѫдѣ въ понделникъ, Тудурова недѣля. Всички обиди на тия кукери срѣщу когото и да било сѫ ненаказуеми».

* * *

§ 185. **Прѣстѫпления срѣщу собствеността. Какъ гледа народътъ на подпалванье чужди имущества?** Подпалванье.

Дѣдо Луканъ с. Прогорелецъ, Ломско:

«Който пали не стои по доле отъ тия, които убиватъ — грѣха е еднакво тежъкъ. Нѣкога сѫ набивали на колъ и тоя, който пали, барабаръ съ тия, които по пѫтищата убиватъ хората, та ги обиратъ. За това и днеска, срѣщу такива *паличи* народа, ако неможе ги хване, прави *натемия*.»

Дѣдо Иванъ Стояновъ с. Осиково Вратчанско:

«Да запалишъ човѣкъ по е тежко и грѣховно, отъ колкото да убиешъ. Нѣкога такива паличи, ако ги улавяли, набивали ги живи на колъ».

Баба Стана Първанова с. Раковица, Кулско:

«Най-тежъкъ грѣхъ е да запалишъ човѣка; така и у пѣснитѣ се пѣе, че нѣма по голѣмъ грѣхъ отъ паленьето».

* * *

§ 186. **На кои имущества запалваньето се счита за по тежко прѣстѫпление, а на кои — по леко. Какви други обстоятелства увеличаватъ, или намаляватъ вината при подпалваньето?**

Дѣдо Димитъръ Цековъ с. Комощица:

«Да запалишъ, кое и да било — все е тежъкъ грѣхъ, защото «*огъня незнае межда и юзда нѣма*». Подпалишъ на противника си пластле сѣно, а то послѣ се обърнало на цѣлъ пожаръ, та изгорилъ цѣлото поле, съ сѣното и снопето; или подпалилъ си му кошарата — а то отишло цѣлото село. За това се казва: «*огъня межда незнае, та да се спрѣ, нити юзда има, да го запнешъ*» — но отива на широко и далеко.

Но все пакъ, когато палича се улови, гледа се какво е мислилъ и какво е запалилъ, та изгорѣло.

Ако е мислилъ и запалилъ кѫщата на човѣка; хамбаритѣ и кошоветѣ му — то е тежъкъ грѣхъ.

Ако е запалилъ цръква или манастиръ — тежъкъ грѣхъ е.

Ако е запалилъ кошара, кѫдѣто е стоката на човѣка съ храната — тежъкъ грѣхъ е.

Ако се улови такъвъ, нѣкога Хусеинъ паша го набивалъ живъ на колъ, защото съ тия подпалвания загинвали и много човѣци и добитъкъ.

Ако запалилъ снопето, или сѣното на човѣка — пакъ тежъкъ грѣхъ е, но все пакъ е по-леко, защото тука нѣма да загине *душа*, и може да се заплати загубата съ пари.

Такива ако се улавяли, на срѣдъ село имъ ударятъ по 20—25 тояги и ги сургюносватъ.

Ако се не уловятъ — прави имъ се натемия.

Изобщо паличитѣ сѫ лоши хора и незаслужаватъ друго, освѣнъ вѫже.» (Сравн. § 39).

* * *

Прѣмѣстванье, или прѣмахванье на междитѣ.

§ 187. **Какъ гледа народътъ на този, който самоволно прѣмѣсти, или прѣмахне бѣлѣзитѣ на междата?**

Дѣдо Димитъръ с. Комощица:

«Междата между двѣ ниви, ливади, бранища, лозя и друго сѫ отредили старитѣ и турнали нишани или бѣлѣзи. Кога се отрежда междата и се туратъ нишанитѣ — нѣкога е ходилъ попа съ старѣшината, свѣтило се вода, клало се курбанъ, и извръшвано е нѣщо като клетва. Ако иде сега нѣкой, та прѣмѣсти тия нишани, или ги прѣмахне, съсипе — той прави грѣхъ.

Нѣкога, такъвъ се мъмрялъ отъ старѣшината; ако повтори — глобявалъ се; ако потрети — тогава е дохаждала на помощь и тоягата».

(Сравн. §§ 227, 228, 229, Ж. Старина IV.)

Бѣлѣзитѣ на добитъка и домашнитѣ птици.

§ 188. **По какво се разпознава добитъка на отдѣлнитѣ сѣмейства и какъ гледа народътъ на тия, които променяватъ или унищожаватъ тия нишани?**

Дѣдо Сейно с. Бѣла-слатина:

«Всѣка кѫща си има свой бѣлѣгъ, както за стоката: говеда, конье, овци, така и за гадьта: гѫски, пловки и други.

Бѣлѣзитѣ на добитъка се правятъ: на ушитѣ — съ изрѣзванье и на кълкитѣ — съ изгаряньe, дамгосванье, както го ние казваме. Тия нишани сѫ различни.

Освѣнъ тия нишани, гледа се и на нишанитѣ, съ които е добичето родено: косъма (длаката), по косъма нѣкои лекета отъ купчинка другакъвъ косъмъ, или брезди отъ другакъвъ косъмъ. Гледа се още да ли има нѣкакъвъ кусуръ: безъ рогъ или съ счупенъ рогъ.

Рѣзанитѣ и горени нишани мѫчно се промѣняватъ, но бѣлѣзитѣ по косъма: лисо, брѣзо, патаного и друго — коньокрадцитѣ мѣняватъ, като ударятъ на коня, бивола или вола друга боя и то така майсторски, щото немошъ я позна. Тая боя ще излѣзне, ама послѣ мѣсеци, а до тогава — иди го дири. Бѣлѣзи има и по очитѣ: чакърести вакли и пр. А бѣлѣзитѣ на домашнитѣ птици: гѫски и патици се правятъ на нозѣтѣ; реже се ципата между пръститѣ, рѣже се нокъта и др.

Да се измѣнятъ нишанитѣ или бѣлѣзитѣ — може да се направи само, ако се има лоша мисъль: да се откадне добичето. За това такива промѣнявания на нишанитѣ се наказватъ».

* * *

Хайдуклукъ и грабежи.

§ 189. **Какъ гледа народътъ на хайдуклъка и грабежитѣ; какви вѣрвания има въ народа за хайдуцитѣ?**

Дѣдо Николо Бабинъ-Прединъ с. Орсоя, Ломско:

«Хайдукъ, каписъзинъ, разбойникъ е оня човѣкъ, който нощемъ напада на кѫщитѣ на хората, пече хората, мѫчи ги за пари, или по пѫтищата и горитѣ посрѣща пѫтници, обира ги и убива. Хайдуклъка е много лошо нѣщо. Хайдукъ човѣкъ става оня, който носи на себе си клетва бащина или майчина, или народна. Хайдука е ортакъ съ гявола; гявола го води, води — и всѣкога ще го доведе до бѣсилката. За това хайдука не ловятъ ни магии, ни зло; него самовили, самодиви, върколаци и други дихания не ловятъ, защото съ него е ортакъ гявола».

Баба Стана отъ с. Криводолъ, Ломско:

«Хайдукъ човѣкъ си продалъ душата на гявола» и съ него е ортакъ; той ходи нощно врѣме, у потайна доба, и за него нѣма; ни таласъми, ни самодиви, ни друго зло. И магьосницитѣ не могатъ му нищо направи.

Да стане човѣкъ **хайдукъ** — старитѣ казватъ, на него има клетва — или бащина, или майчина, или народа е клелъ дѣда му, баща му — та затова е станалъ хайдукъ. Има приказка: *„отъ хайдукъ: става попъ, а отъ попъ се ражда хайдукъ“* — а това е клетвата, която прави всичко.

Хайдука, прави, какво прави, — края му е бѣсилката. И послѣ бѣсилката, душата му нѣма мира: тя става на плътеникъ, та се скита, додѣто втори пжть го убиятъ, и тогава мирясва.

Хайдукъ носи у себе си ржка отъ мрътавъ човѣкъ, та съ нея, като влѣзне нѣкждѣ да обира — приспива хората въ кжщата.

Да не даде Господь и на душманина да роди синъ хайдукъ. Лошо и грѣховно».

Баба Стана с. Раковица, Кулско:

«Да стане човѣкъ хайдукъ, трѣбва да има клетва: или на него отъ баща му и майка му, или клетва на баща му отъ народа, защото клетвата кара орисницитѣ да орисатъ: ако е женско, да бжде курва, сводница и ятакъ на хайдуцитѣ; ако е момче — става хайдукъ. Благословено чедо хайдукъ не става.

Приказката: «*отъ попъ хайдукъ*» — е вѣрна, защото, ако попа гази вѣрата и светата служба; ако неизпълнява своята служба, както заповѣдва закона и вѣрата — Господь го проклиня, и тая клетва пада на дѣцата му. Другата приказка: «*отъ хайдукъ попъ*»— чула съмъ отъ дѣда си така:

«Ако хайдука е станалъ такъвъ по клетиня, и дохажда врѣме, та се разкае, и отиде у манастиръ да се пости и моли — тогава клетвата прѣстая, или се свършва, и дѣцата му, — ако ги има, защото хайдукъ рѣдко отчува дѣца — ставатъ добри. Има и такива, които макаръ и да сж лоши, ставатъ попове; такива попове, родени отъ хайдуци — да те пази Господь; тѣ сж ония попове, за които народа казва: «*попъ — гяволъ*».

* * *

Кражба.

§ 190. **Какъ гледа народътъ изобщо на кражбата?**

Баба Стана отъ Раковица, Кулско:

«Дѣда ми казваше така: «*чуждото е лакомо, по благо е*». Човѣкъ да има сто овци, все окото му ще бѣга у чуждитѣ овци, и ако може, ще заколье, не отъ своитѣ, а отъ чуждитѣ брави. Имашъ си гроздье, ябълки, круши, лубеници — ама като ми-

нешъ покрай чуждо лозе, чужда градина или чуждъ бостанъ — ще те чопли нѣщо да си откинешъ отъ чуждото, като гледашъ да те невидятъ — ще си откраднешъ. И това ти е благо. Намѣришъ торба, чърга, брадва, обеца, гривна, пари или друго — ще ти се да скриешъ намѣреното, и като го зимашъ, гледашъ да те не види нѣкой. Той казваше: «*всѣки го има — но комуто се види, томува се смѣятъ; всѣки покрадва, но който се улови — томува се смѣятъ и тогова биятъ*». И попа краде, и питрапа, и кмета, и калугера, и владиката, и всички — но всѣки гледа да го невидатъ, да го не хванатъ, защото е срамота.

А грехота? (питахъ азъ):

«Грѣхота е, но има кражби, които не сѫ грѣхъ; па като че за грѣхъ никой не мисли».

* * *

Кражба не грѣховна.

§ 191. **Кои кражби отъ народа се не считатъ за грѣхъ?**

Сѫща баба Стана:

«Така се знае отъ старитѣ, а така сѫ казвали и старитѣ духовници: Ако откраднешъ да се нахранишъ — не е грѣхъ.

Ако си сиромахъ и откраднешъ отъ по богатъ да нахранишъ дѣцата си — не е грѣхъ.

Ако си вдовица съ дрѣбни сирачета и откраднешъ да ги нахранишъ — не е грѣхъ.

Ако откраднешъ отъ изѣдникъ човѣкъ, чорбаджия насилникъ, кръчмаръ хайнаджия, турчинъ и евреинъ, не е грѣхъ.

Не е грѣхъ защото духовника, като се изповѣдашъ, дава комка.

Не е грѣхъ, ако си откинешъ единъ гроздъ гроздье, една лубеница, нѣколко ябълки — толкова колкото да си наквасишъ устата.

Тия кражби не сѫ грѣхъ, но ако те хванатъ биятъ те, затварятъ и глобяватъ».

* * *

Случайна кражба и кражба по навикъ.

§ 192. **Прави ли народътъ разница между тия, които случайно сѫ откраднали, и тия, които кражбата иматъ като занаятъ?**

Дѣдо Димитъръ Цѣковъ отъ с. Комощица:

«Човѣци сме, грѣшни сме, всѣки день и всѣки часъ грѣшимъ. Минававамъ покрай бостана на дѣдо Вълко; гледамъ лубеници едри, натъркаляни като прасци. Дяволътъ ме изду и азъ си откинахъ десе-

тина и ги натоварихъ на талигата. Мисля, че никой не ме видѣлъ. Но като влѣзнахъ въ село, ето поляка на прѣдѣ ми. Дѣдо Димитре — каже той, какво е у талигата? Нѣма нищо. Има нѣщо, и това нѣщо е отъ бостана на дѣдо Вълко. Потънемъ у землята отъ срамъ. Той погледа у талигата, вижда любеницитѣ, зима една и си отива.

Викатъ ме въ общината, но не да ме накажатъ, а да ми напомнятъ. Това казвамъ за примѣръ. Така се върши съ всѣко, който никога не е кралъ, а случайно открадне. Друга е работата съ оня, който си има кражбата като занаятъ, и безъ нея неможе. Него всѣки знае, че е такъвъ и всѣки день ще уловятъ въ него по нѣщо; за такъвъ народа има приказка: *«Кому какво нѣма, все у мене го намиратъ, та пакъ я съмъ кривъ»*.

За такъвъ прошка нѣма; него го биятъ, глобеватъ и затваратъ».

* * *

Наказания за кражба.

§ 193. **Какви наказания се налагатъ за кражба?**

Дѣдо Луканъ отъ с. Прогорелецъ:

«Ако уловятъ крадеца съ краденитѣ нѣща, първо и първо ще върне тия вещи, ако ги има и сѫ здрави. Нѣма ли ги, (изѣдени, изпити, продадени) или сѫ повредени (скъсани, носени та извѣхтели, счупени и др.) — тогава се отсѫжда да заплати, колкото се намѣри за добрѣ за самото крадено нѣщо. Ако кражбата е станала за пръвъ пѫть, и човѣка не е уловянъ до сега въ кражба — това му е доста.

Уловянъ ли е и другъ пѫтъ у кражба, или кражбата му е станала като занаятъ — тогава иде: глоба; по-строго бой а най-строго и тритѣ заедно: глоба, бой и затворъ».

* * *

Обстоятелства увеличаващи и смаляващи вината за кражба.

§ 194. **Какви обстоятелства, споредъ народнитѣ обичаи могатъ да увеличатъ или да намалятъ вината; гледа ли се напримѣръ: каква вещь е украдната; кой е крадецътъ; отъ кого е крадната, по какъвъ начинъ и кѫдѣ?**

Дѣдо Сейно отъ с. Бѣла-слатина:

«Ако е крадеца човѣкъ, който кражбата върши като занаятъ — той ще бѫде наказанъ по строго, каквото и да е открадналъ.

Ако кражбата е вършена нощно врѣме — ще се накаже по строго, защото тука можало е да стане и убийство.

Ако крадецътъ е сиромахъ човѣкъ или вдовица и е откралъ да се нахрани, или да нахрани дѣцата си — наказанието е много леко, по нѣкога има и прошка.

Ако крадецътъ другъ пѫтъ не е хващанъ у кражба — наказва се леко, а по нѣкога и прошка.

Ако е откраднатъ добитъкъ, и за да го откраде крадеца е счупилъ кошарата — наказанието е по тежко.

Ако крадеца е крадналъ кукурузъ, жито, ичмикъ и счупилъ вратата на амбара, или е пробущилъ коша — наказанието е по-тежко.

Ако е краднато на изѣдникъ-чорбаджия, на турчинъ-субаша или евреинъ-дукянджия или кръчмаринъ — наказанието гледа се всѣкога да бѫде по леко, ако се неможе безъ никакво наказание».

Дѣдо Димитъръ Цековъ отъ с. Комощица:

«Когато се улови крадеца и го доведатъ да го сѫдатъ, гледа се: за пръвъ пѫть ли е крадналъ; сиромахъ ли е, та е крадналъ отъ глади; вдовица ли е и е краднала да нахрани дѣцата си; краденото наистина ли е за храна, било на дѣцата или стоката — такива кражби се наказватъ по леко.

Ако е нѣкой откралъ: вино отъ кръчмаръ, сѣно, слама, жито или друго отъ чорбаджия човѣкъ за да си нахрани дѣцата и стоката; ако е откралъ пари отъ евреинъ, жито или пари отъ турчинъ или българинъ, ама изѣдникъ — ако останѣше на народа не се наказва, но кадията наказваше. Да не иде работата до кадията — викне се кнеза и кнеза лесно прѣсѫжда такива: удари му двѣ три тояги и го пущи, като му пришепне: «биемъ те, не, дѣто си крадналъ отъ такива хора, но дѣто не си умѣялъ да криешъ, та те уловили». Така правѣше Нино кнеза».

* * *

Сѣмейни кражби.

§ 195. Какви сѫ народнитѣ обичаи за кражби, които се връшатъ въ сѣмейството отъ самитѣ домашни?

Баба Пена отъ Стубелъ, Фердинандско:

«*У коя кѫща се крадне — тамо споръ и хаиръ нѣма*» — казва една стара приказка. Но пакъ има такива кѫщи, дѣка: жената краде отъ мѫжа си — продава кришомъ отъ него; дъщеря краде отъ майка си и отъ снахитѣ си; синъ краде отъ баща си или братята си; снахитѣ крадатъ отъ свекъра и свекървата, или отъ зълвитѣ и етървитѣ — Че има кражба

у кѫщи познава се по това, че се навъждатъ много мишки. «*У коя кѫща се краде въдятъ се мишки*» — казва стара приказка. Свекъра щомъ види това, почне да казва: «Дѣца, мишки ще ни изедятъ ушитѣ — каква е тая работа. На добро не мирише».

«Ако ли се улови нѣкой отъ синоветѣ, че продава скришомъ жито или друго, или че краде, а така сѫщо и другъ нѣкой въ кѫщи, че крие или краде — стареца има праро да си ги накаже, каквото той знае. Синътъ, който е крилъ или крадналъ го изпѫжда изъ кѫщата, а женитѣ — налага съ бой.

Рѣдко стареца обажда на кмета, а още по рѣдко на конака; защото е срамота».

Дѣдо Иванъ с. Малоратъ:

«Кражбата у една кѫща е лошо, но пакъ я има. Има кѫщи, у които се краде; такива кѫщи не прокопсватъ, рано или късно — ще се разтури тая кѫща, и ще осиромашее. Такива кражби отъ народа се гледатъ съ много лошо око, защото това показва, че челядьта у тая кѫща е непрокопсана и лоша, и всѣки бѣга отъ такава кѫща: ни зима, ни дава.

Такива кражби старѣшината не сѫди, дипъ ако стареца на кѫщата налегне и иска да се сѫди синъ му, че е продалъ или открадналъ нѣщо.

Стареца, ако улови сина си въ кражба, има право да го пропѫди изъ кѫщата; а пакъ ако е уловена нѣкоя отъ женитѣ — той има право самъ да я сѫди, като налага, каквото мисли за добрѣ. Умеша ли се синъ му, чиято жена стареца бие — стареца ги изпѫжда изъ кѫщата и двамата».

* * *

Суевѣрия за да се извърши кражбата или да не бѫде наказана.

§ 196. **Нѣмали прѣдание или вѣрвание, че крадецътъ съ помощьта на нѣкой обрѣди, магии или дѣйствие може да извърши кражбата успѣшно безъ да бѫде уловенъ, или ако бѫде уловенъ да не бѫде осѫденъ?**

Баба Тодора и баба Вида отъ с. Стакьовци:

«Магиитѣ всичко можатъ. Такъвъ човѣкъ, който има кражбата като занаятъ, иматъ си и нѣкоя магьосница за ортакъ; като го поляе съ нѣщо, или му пришие у дрѣхитѣ нѣщо — каквото вече она знае, тоя крадецъ си ходи, и краде прѣдъ очитѣ ти, ама не можешъ да видишъ — омагьосалъ те.

Уловатъ ли го, въ нѣкоя кражба, затворатъ го, но послѣ нѣколко дни, ето го пакъ въ село».

Дѣдо Герго с. Душилница:

«Народа казва и вѣрва, че тия крадци, които кражбата иматъ като занаятъ, носятъ съ себе си нѣкакви си амайлии съ магии; тия магии правятъ, та когато крадатъ, никой ги не вижда.

Имаше Миленко и Марко, цигани катунджии; тѣ бѣха коньокрадци. Всички знаеха, че тия цигани крадатъ коньи, говеда, биволи, и като дойдѣха въ нѣкое село, или минѣха прѣзъ него — всички казваха: «Вардѣте си стоката добрѣ, че чумата улѣзна у селото; коя ли душа ще бѫде изгорена нощеска. И наистина, на другия день ще се чуе, че на тогова сѫ откраднати волове, на тогова коня, на оногова кравата и др., и всички знаеха, че това не е другъ освѣнъ: или Марко, или Миленко. А много пѫти тоя Марко или Миленко се намиратъ зараньта че спятъ въ кръчмата, като че нищо незнаятъ. Тѣ сѫ ходили прѣзъ нощьта, краднали и пакъ дошли та легнали да спѫтъ, безъ да ги видѣлъ нѣкой.

Понѣкога ги уловятъ съ крадения добитъкъ, откаратъ ги у Ломъ, но на другия день ги пущатъ».

* * *

§ 197. **Какъ гледа народътъ на коньокрадцитѣ; народнитѣ обичаи допускатъ ли самосѫдъ въ случай че бѫдѫтъ уловени съ откраднати: конь, волъ, биволъ или друго животно?** Коньокрадство и самосѫдъ за коньокрадцитѣ.

Дѣдо Димитъръ с. Комощица:

«Коньокрадството, т. е. краденьето на конье, волове, крави, биволе и другъ едъръ добитъкъ е чума за народа.

Тая кражба съсипва народа, защото откравда се на човѣка вола тъкмо у най-работно врѣме и остая безъ волъ, а пъкъ като нѣма и пари да си купи другъ — злото става голѣмо. Отъ тия кражби народа е писналъ, но не може се какъ, защото кражбитѣ не прѣстаятъ.

Такива крадци нѣкога Хюсеинь паша, приказватъ старитѣ, е улавялъ и бѣсилъ по пѫтищата. Само съ такива бѣсения е можалъ да прѣкрати тая кражба.

Оплаквали му се мнѡго, че отъ хайдуци, паличи и коньокрадци сиротинятá е писнала. Той тръгналъ да обиколи пашалъка. Като дохаждалъ въ едно село събиралъ всичкитѣ селени на купъ и ги питалъ; «имате ли вие у нѣкого шупе, че е хайдукъ, че пали, или краде добитъкъ; ако знаете — покажете го. Ако го не кажете, не можемъ да ви помогнемъ».

Селенитѣ си знаятъ стокитѣ, ама не смѣятъ да ги кажатъ, защото, ако останатъ живи — зло. Най-послѣ се обърне нѣкой отъ старцитѣ и каже: «Честити пашо. Язе ги знамъ, но не смѣемъ да ги кажемъ, защото ютрѣ ще си дойдатъ, па отидохме съ пилцитѣ заедно».

Пашата каже: «Дѣдо, вие ги само кажете; тѣ нѣма никога да се върнатъ въ село. Отъ гроба върналъ ли се е нѣкой»? Така ободрени тѣ му кажатъ: «тѣ, тоя е хайдукъ, тоя пали а тоя и тоя крадѫтъ добитъка». Пашата ги излови тутакси, изправи ги прѣдъ цѣлото село и пита: тия ли сѫ лошитѣ хора? хубаво глѣдайте; вие ги зимате на душата си!» «Тия сѫ», — казва селото. Тогава пашата тутакси още тука прѣдъ селото ги накачи по дърветата като кога суши кожи и си замина.

Единъ пѫть обиколилъ, и сиротинята мирясала. «На пѫтя кисия съ пари да оставишъ», — казваше дѣда ми — «на другия день ще я намѣришъ небутната. Който мине и я види, кръсти се, па обикаля около нея».

Като е така голѣмо зло е коньокрадството, народнитѣ обичаи допускатъ: ако хванешъ крадеца съ коня си, вола или друго, можешъ да му направишъ каквото щешъ. Да не е крадналъ. Ставали сѫ и убийство па нищо.

«Украдна ми вола — казва селенина, и я го стигнахъ; искамъ да си зема вола, а онъ полѣте да ме сѣче; я го ударихъ съ тоягата, и онъ падна». И селенина освобождаватъ.

* * *

Тайфи коньокрадци

§ 198. **Има ли тайфи, които да се занимаватъ съ коньокрадството, и отъ какви хора повечето сѫ тия тайфи?**

Дѣдо Живко Петковъ отъ с. Чупренье:

«Такива тайфи ще намѣрите въ всѣко наше село; тия тайфи сѫ цѣлъ еснафъ, подържатъ се, помагатъ си и се криятъ единъ другиго. У тия тайфи влизатъ не само самитѣ крадци, но и ятацитѣ имъ, защото, като се открадне добичето трѣбва да има кѫде да се скрие, додѣто се прѣпрати на далеко. У тия тайфи сѫ най-много цигани — джамбазе, що сѫ християни; послѣ у тѣхъ влизатъ и кръчмари българи, ханджии цънцаре, прѣкупувачитѣ на ресумата (що вадятъ билетитѣ за продадения добитъкъ) кръчмаритѣ, ханджиитѣ, ресуматчиитѣ сѫ ятаци на крад-

цитѣ. Като се украдне нѣкое добиче, откара се у скутницата на ханджията — а най-много въ тия ханове, що сѫ по пѫтищата; видишъ ли ханъ на пѫтя, край гора и далеко отъ селото — да знаешъ, че е скривалище за такъвъ краденъ добитъкъ. Послѣ ресуматчията прави билетъ, че тоя и тоя отъ това и това село продалъ такъвъ и такъвъ волъ на тоя и тоя циганинъ — цѣла лъжа.

Имаше единъ циганинъ Кьоръ Марко; тоя циганинъ ми казваше единъ день: «дѣдо Живко колко конье, биволе и волове съмъ откралъ — да ги навържа, единия край ще бѫде у Ломъ, а другия у София». Лъжешъ: му казвамъ. «Не лъжемъ — тако ми кръсть; за всичко лъжемъ, а сега тебѣ право казвамъ. Па почне да разправя: какви имъ сѫ скутницитѣ, какъ промѣняватъ длаката (косъма) на добичето и какъ го прѣкарватъ прѣзъ четири петь каази.

Скутницитѣ сѫ всичкитѣ уземъ изкопани въ гората, или въ градинитѣ на ханищата, но така закрито, че никой не може да ги намѣри. Ходи отгорѣ на скутницата стражара, ама не вижда, че е скутница.

У тая скутница откраднатото добиче стои додѣто извадиме талимата (билета), и у това врѣме добичето стане съвсемъ друго.

Да кажемъ откраднатъ е и се дири конь кулесть; ти продавамъ конь врань, и още на двата задни крака патаногъ. И все си е тоя конь. Какво става това? — ще питашъ. Това е моя работа.

Сѫщо, дири се волъ сивъ, безъ пеги и бѣлѣзи по кожата; я продавамъ волъ бѣлъ като снѣгъ, а на челото чърно, опашката до половина чърна — иди та го познай.

Я откраднахъ у Ломъ на Хаджи Мулязимъ бѣлия хатъ, на ли го знаешъ. Откраднахме го съ Миленко; отведохме го у Моцовата кръчма, у скутницата. Дири се хата, прати се; изпозатвориха ни всички. Но нѣма хатъ. Послѣ единъ мѣсецъ нѣщо Марко продаде у София на пазара не хатъ, а единъ хубавъ конь кулестъ, като асланъ. Купи го единъ бей за 1,500 гроша тогавашни пари.

Питамъ го: бре Марко, какво можете толкова да крадете, а па се не улавяте?

«Хе-е, дѣдо Живко — каже ми онъ; ние крадемъ, ама за насъ малко остая: на стражари, на юзбашия, на ханджия, на ресуматчия — а кога погледнешъ, у ржка ми останало, колко да пиемъ, и ние само си пиемъ. Занаятъ е, неможемъ да го оставимъ».

«Ами, ако добичето неможете да го прѣпратите, какво правите съ него?»

«Ако неможемъ да го прѣпратимъ, или максусъ го крадеме за кланье — даваме го на ханджията. Съ една кожа отъ купенъ волъ, той заколва десеть крадени и направи сума пастръма и суджуци. Ако го пазаратъ — нѣщо много рѣдко, защото и той пакъ е ортакъ съ заптиитѣ, той показва кожата на купеното добиче — и нищо».

* * *

Откупване откраденото добиче отъ сжщитѣ коньокрадци.

§ 199. **Случвало ли се е, човѣкъ да си откупи добичето отъ коньокрадцитѣ?**

Дѣдо Живко:

«Много пжти. Откраднатъ ти е волъ, тамъмъ у работа. Диришъ го, диришъ, та землята прѣвърнешъ, и го нѣма. А вола сѣди у скутницата на ханджията. Ти знаешъ, кои сж въ еснафа на коньокрадцитѣ и идешъ при нѣкого отъ тѣхъ: Молимъ ти се, Марко, братъ да си ми; давамъ ти толко и толко, само ми кажи, кждѣ можемъ да намѣримъ вола си. Работно врѣме е, съсипахъ се, дѣцата ми робе ще идатъ». Той се смѣе и каже: «Де, почерпи». Почерпвашъ го, и той ти каже: ела съ мене! Излизатъ, и отиватъ нѣкдѣ, кждѣто никой да ги невиди, никой да ги нечуе и му каже: «Давашъ ли толко и толко, до довечера вола ще ти дойде! Давамъ отговоряшъ. Давашъ му паритѣ, наистина до вечерьта вола си иде самичъкъ.

Селенина мълчи, защото ако каже нѣкому, отидоха му сега двата вола».

* * *

Мѣрки и наказания за прѣкратяванье на коньокрадството.

§ 200. **Какви мѣрки и наказания признава народътъ за необходими, срѣщу коньокрадцитѣ за да се прѣкрати коньокрадството?**

Дѣдо Гено Петковъ отъ с. Горна-Кремена:

«Първо, ханища да не се позволяватъ край пжтища, при гора и отделени отъ село; нашитѣ села сж толко гжсто, щото нѣма нужда отъ такива ханища. У такъвъ единъ, който плаща патентъ — едва ли продаде прѣзъ годината да искара, колко за патента; отъ дѣка печели? — Отъ такива кражби. Това е първо и главно.

Друго. За ханджии и кръчмари у село патентъ да се дава на много заможни и честни хора, и то, тия хора да си сж отъ селото. Защото сега, хан-

джиитѣ сѫ: или бѣдни и млади момци, или чужденци, битанки и изби-колци — цънцаре, гръци, тетевенци и други. Тия хора, като смѣтаме: колко харчъ плащатъ за кирия, за патентъ, за момчета и други, а колко алъшъ-веришъ правятъ — е, нека казватъ каквото щѫтъ — ама тия хора, ако печалатъ, печелатъ само отъ коньокрадцитѣ, съ такива кражби.

Да нѣма въ село никакви кръчми по добрѣ е, а пъкъ ханове да има единъ или два, но и тѣ да сѫ въ рѫцѣ на стари хора, честни хора и заможни, които нѣма да приематъ, да прибиратъ краденъ добитъкъ.

Трето нѣщо: да се направи законъ, че за кражба на конь, волъ, биволъ, магаре, овца, коза — кой билъ да билъ, който се улови, както и оня, който е помогналъ на кражбата и който е скрилъ краденото добиче, да имъ се ударатъ по голо: за конь — 20 пръчки, за волъ и биволъ впрѣгатни, — 40 пръчки, за крава стелна или съ теле — 25 пръчки, за магаре — 15, а за овца и коза по 10 пръчки. Това за пръвъ пѫть; ако се уловятъ повторно — да удвоятъ пръчкитѣ. На такива затворъ не трѣбва. Това е спасението, друго му не пише.

(На моята бѣлѣжка, че това е диво и сурово, и че конституцията не позволява, дѣдо Гено се засмѣ и притури):

Диво е и сурово казвашъ да се биятъ коньокрадцитѣ; ти незнаешъ ли, че тѣ сѫ заминали дивацитѣ. Да откраднешъ на човѣка вола отъ ярема, да му отсѣчешъ — казва се, рѫцѣтѣ, да му остане всичко на назадъ, не е ли по диво, по сурово? И кои сѫ, които крадатъ добитъкъ? цигани, изби-колци, хаймани, цънцари и други — па и да сѫ други — краде ли — за него милостъ нѣма. Конституцията била забранявала боя; а позволява ли коньокрадството? Конституция има за хора работници, честни, които не бутатъ чуждо, не убиватъ, не крадатъ и други злини и пакости неправатъ, а за такива пакостници Конституция нѣма, и ти който ми говоришъ, че Конституцията недавала бой на крадцитѣ — ще промѣнишъ думата си, ако нощеска ти откраднатъ коня.

Не даскале; Конституция за такива трѣбва така: да пойде Княза, каквото нѣкога е правилъ Хусейнъ паша Видински, отъ село на село, па да пита: у ваше село има ли хайдуци, има ли паличи, има ли коньокрадци? Па като му ги посочи сиротинята — хайдуцитѣ и паличитѣ — на въжето, а коньокрадцитѣ,

ханджиитѣ, които сѫ съ тѣхъ ортаци — на срѣдъ село, по голо да имъ удари по 50 тояги — па да имъ каже: «хайде синко, иди си; ако щешъ, другъ пѫтъ пакъ кради, пакъ прибирай и скривай краденото». Знаешъ ли, че свѣтъ ще миряса, сиротинята ще си отдъхне. Лошо е сега. Отъ една страна хайдукъ те ограбва, отъ друга — паличъ те пали, отъ трета коньокрадецъ ти отпрѣгва воловетѣ отъ ярема.

Па зло е голѣмо, не се търпи. И за такива хайдуци, паличи и коньокрадци сѫдъ нѣма; уловатъ ги, затваратъ ги, полежатъ по нѣщо у затвора, и погледнешъ, ето го пакъ у село, и тежко на тия, що сѫ били свѣдоци, или що сѫ се оплаквали».

* * *

Дѣдо Димитъръ Цековъ отъ с. Комощица:

«Да се прѣкрати коньокрадството трѣбва да се нареди, първо: по пѫтищата и друмищата ханове да нѣма; всичко въ село да бѫде; второ: кръчмари и ханджии да не ставатъ млади хора, сиромаси хора и чужденци — дошло отъ нѣкждѣ си, а да бѫдатъ стари хора, хора съ имотъ и стока, хора честни и отъ селото си. Такива хора, отъ срамъ нѣма да приематъ никога да ставатъ ортаци съ коньокрадцитѣ. Азе мога да ти посочимъ сума кръчмари и ханджии, които отъ голъ-пръстъ, днеска сѫ първи хора у селата. Отъ какво? Само отъ тая кражба: колятъ волове, крави, овни, свинье, овци и праватъ пастърма суджуци и др. Кръчмитѣ имъ, и деньемъ и нощемъ, сѫ пълни съ цигани коньокрадци. Съ тѣхъ сѫ ортаци; трето: да се направи законъ, че за коньокрадецъ и неговия ортакъ, затворъ нѣма; бой, бой и бой да бѫде наказанието. Тия хора се боятъ само отъ бой, и бѣгатъ отъ дървото, като дяволъ отъ темянъ. Това само ще умири землята, ще избави сиротинята отъ тия коньокрадци».

Дѣдо Живо отъ Чупренье:

«Тоя кьоръ Марко, питамъ го: «какво не те е страхъ, та крадешъ, ами ако те уловятъ, нали ще те затворатъ? Ей дѣдо Живко, та това и ние сакаме: цѣло лѣто крademе; дойде ли есенъ, ние откраднеме нѣкоя овца максусъ да ни хванатъ. Затворатъ ни и ни осѫждатъ за три мѣсеци. Тамънъ дойде Гергевъ-день или Спасовъ-день, пущатъ ни, и пакъ цѣло лѣто стария занаятъ, Прѣзъ зимата прѣзимуваме у затвора; тамо е по добро: храна, топло, баня, дрехи, пранье — по добро — дѣка ще намѣриме».

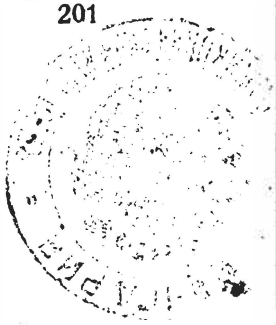

«Ами ако ви уловятъ и ви ударятъ по голо нѣколко пржчки?» Той скочи и каза: Това да се не чуе, дѣдо Живко, много лошо е боятъ».

«Та отъ тука — продължи дѣдо Живко — се вижда, че, за да прѣстане коньокрадството трѣбва да се направи законъ, че за тия, които крадатъ конье, крави, волове и други добитъкъ и стока, или които купатъ такъвъ краденъ добитъкъ, или го колятъ — затворъ да нѣма, а само бой и глоба.

Па и ханищата по пжтищата да се дигнатъ, защото тия ханища сж скутници на тия коньокрадци».

* * *

§ 201. **Има ли суевѣрия, които забраняватъ кражбата?** Суевѣрия, които забраняватъ кражба.

Дѣдо Мило Стояновъ с. Камено-полье:

«У врѣме на чума, холера, сипаница, кашлица и други болести — по хората или по стоката, не се краде, защото се разсърдвала болестьта и измаряла цѣлата кжща».

Баба Райка Иотовица с. Кнежа:

«Не смѣе да се краде нищо, а най-вече добитъкъ, когато мори болесть по добитъка.

У чума, холера, сипаница, не смѣе да се краде нищо, ама ни луково перо.

Не смѣе никой да краде: катранъ, восъкъ, темянъ, соль, брашно отъ воденица, снопе, слама, сѣно, листнякъ — защото е лошо за самия крадецъ; кжщата му опустѣва, осиромашева, а самичъкъ той; или се улавя, или полудѣва.

Хора, които сж краднали такива работи, сж осакатѣвали, полудѣвали, кжщата имъ е изгаряла, дѣцата имъ сж умирали — или сж осиромашѣвали».

* * *

§ 202. **Има ли кражби, които по народнитѣ обичаи сж ненаказуеми? Какви сж тия кражби и при какви условия ставатъ?** Ненаказуема кражба.

Баба Вела Пеновица, Вълчанкова с. Кнежа:

«Има кражби на нѣща, които се не наказватъ, защото сж: или за шега или за лекъ.

Така, ако жената е трудна, може да открадне всичко, що види, за да си хапне отъ «*пощевци*»; ако не хапне, може да изтури, т. е. да пометне дѣтето.

Ако дѣтето не е сторило още 40 дни, може да се «изтрави» отъ «истравци»; да бжде запазено дѣтето отъ истравци, трѣбва да се тури изподъ дол-

ния прагъ на вратата соль; тая соль трѣбва да бѫде откраднатa отъ три кѫщи, защо само тогава сольта отгонвала лошитѣ дихания. Ако се хване жената, че краде тая соль, не може да се сѫди и наказва.

Дѣтето, до дѣто е още малко, оручасва; да го не ловятъ уроки, трѣбва да се намаже на челото съ синьило. Но това синьило, да може да има сила, трѣбва да бѫде краднато. Ако жената, която зима на себе си тая грижа, се улови, неможе да бѫде сѫдена и наказвана».

Баба Елка Маркова с. Чупренье, Бѣлоградчишко:

«Ако жена, която дои малко дѣте, или е тежка, види нѣщо и ѝ се посака, па нѣма пари да си купи, и иде та открадне — нѣма сѫдъ, нѣма наказание.

Нашия кръчмаринъ цънцаринъ направилъ суджуци, па ги накачилъ прѣдъ кръчмата да съхнатъ. Една отъ снахитѣ на дѣдо Живко минала, па видѣла и ѝ се посакало; срамъ я било да поиска пари да си купи, а още повече срамъ я било да поище суджуци на кръчмара; прѣзъ нощьта се дигнала, отишла прѣдъ кръчмата и откачила единъ чивтъ. Дошла дома, наклала огъня и си опекла малко, та хапнала. Щомъ хапнала, дошло ѝ сънь и ѝ станало по добрѣ.

На другия день свекъра отишълъ на кръчмата, и за негово чудо, кръчмара му казалъ, че снаха му прѣзъ нощьта откраднала суджуци.

«Язе я видѣхъ, ама, като твоя снаха, па и така тежка не я уловихъ». Дѣдо Живко, става отъ тамо, дохажда у дома и разпитва. Указва се, че всичко е вѣрно. Връща се у кръчмата и казва прѣдъ всички, каква е работата. Тогава всички казали на кръчмара да дигне суджуцитѣ отъ прѣдъ кръчмата и да ги накачи нѣкѫдѣ у двора».

Дѣдо Стоянъ Белчовъ с. Ново-село Видинско:

«На свадба, дѣвера или другъ отъ момцитѣ ще гледа да открадне нѣщо и ще го отнесе у дома на момъка, за да го откупятъ послѣ отъ дома на момата — за тая кражба неможе да бѫде сѫденъ и наказванъ никой.

Дѣдо Иванъ отъ с. Малоратъ:

«Нѣкога сѫ ходили коледари; тия коледари, кога излизатъ, гледатъ да откраднатъ нѣщо, залагатъ го на кръчмата да пиятъ, и сейбията отива да си го откупва. Това се ненаказва.

Нѣколко другари се зговарятъ и открадватъ отъ овцитѣ на едного отъ тѣхъ агне, или овца, заколятъ опекатъ и се викатъ на угощение, викатъ и

него. Додѣто ядатъ, съ шеги и смѣхове все нахвърлятъ на сейбията на агнето или овцата, но той се не сѣща. Когато се наѣдатъ — казватъ му истината. Сърдня тука не бива, защото утрѣ ще направатъ това на другого; но и да се разсърди — не може, да иде на сждъ, пакъ не може.

Нѣколко кошари — съсѣдни една до друга ще направатъ това прѣзъ годината по веднъжъ на всѣкого, та да се повеселятъ и тѣ.

Такива кражби има и у село. Нѣкой се хвали, че има гжска или пуйка, които храни за добъръ день. Нѣкоя нощъ липсали гжската, или пуйката, или овнето; послѣ единъ день притежателя на гжската, пуйката или овнето се кани да иде тая и тая вечеръ на веселба у тогова и тогова. Все пакъ шеги и смѣхове, и когато се наѣдатъ, казватъ му. Сждъ тука не се позволява.

Да се крадне свиня хранена за Коледа не е позволено. Крадне се такова, що може да се изѣде на веднъжъ и не отъ голѣма цѣна».

* * *

Кражба на плодове.

§ 203. **Какъ глѣда народниятъ обичай на тия, които бератъ безъ разрѣшение: плодове въ чужди градини и лозя, въ чужди бостане и пр.?**

Дѣдо Луканъ отъ с. Прогорелецъ:

«Бранье отъ бранье има разница. Ако минавамъ прѣзъ лозята и си откинемъ единъ гроздь гроздье, или една-двѣ круши, ябълки, сливи или си наберемъ шъла череши — да ме хванатъ нѣма сждъ. Но, ако си напълнимъ крошня съ гроздье, или торбичка съ круши, ябълки или друго — и ме уловятъ — ще ме сждятъ и глобатъ.

Дѣдо Цеко Стояновъ отъ с. Ново-Село, Видинско:

«Ако минавашъ покрай кукурузята и си откръшишъ единъ куленъ — сждъ нѣма; но, ако напълнишъ торба или кошле и тѣ уловатъ — съ краденото заедно ще те докаратъ у село, ще те сждатъ, глобеватъ, па по нѣкога и потупватъ».

Дѣдо Николо отъ с. Ярловица, Ломско:

«Ако минавашъ прѣзъ бостанитѣ и си откинешъ една лубеница, ти я ядешъ — ако те види пждара или сейбията, сждъ нѣма; но ако пълнишъ торба или хвърлишъ у колата нѣколко и тѣ уловатъ — ще те докаратъ въ село и ще те сждатъ».

Дѣдо Живко отъ с. Чупренье, Бѣлоградчишко:

«Ако минешъ прѣзъ градинитѣ и си пѫтникъ, па изкубешъ една-двѣ глави лукъ да се нахранишъ — сѫдъ нѣма; но ако си напълнишъ торба, или наберешъ повече — съ лука заедно у село и ще те накажатъ».

Дѣдо Иванъ отъ с. Малоратъ, Орѣховско:

«Ако ливадата е още не косена и ти влѣзнешъ та се щурашъ да берешъ: Кръстатка, киселецъ, гѫби или друго — сѫдятъ те и те глобяватъ. Ако ли е покосена — нѣма сѫдъ и наказание.

Ако е бранище и ти берешъ гѫби или други зеленъ, сейбията и да те види — не може да се жали, защо не правишъ никаква вреда.

Сѫщото е ако берешъ: ягоди, малини, трънки, глогинки, боровинки или други полски плодове».

* * *

Опасване чужда ливада или нива.

§ 204. **Наказва ли се отъ народнитѣ обичаи, ако нѣкой пущи воловетѣ си или овцитѣ въ чужда ливада или нива, и ако коси въ чужда ливада?**

Дѣдо Мило Стояновъ отъ с. Каменополье:

«Ако ливадата е не косена, и ти пущишъ воловетѣ си, или овцитѣ да пасатъ — плащашъ глоба и щета, колко е направила стоката; ако ли е косена — сѫдъ и глоба нѣма.

У нива ако пущишъ, когато и да е било — има глоба и наказание. Само, ако нивата е есенна и е израсла, може да се пуща стока и то само овци — защото тѣ не тъпчатъ землята и класоветѣ.

Ако е пѫтникъ и си пущи воловетѣ у ливадата, която е вече покосена — сѫдъ и наказание нѣма. Ако ли още не е покосена, не смѣе да пасе нити да коси«.

Дѣдо Анто Неновъ с. Връшецъ и дѣдо Живко с. Чупренье:

«За ливадитѣ този обичай може да бѫде тамо у польето, дѣто ливадитѣ и пасищата сѫ широки, но и у насъ, такъвъ обичай нѣма. Нашитѣ ливади сѫ малки и заградени и ние ги косиме по два пѫти, па и три пѫти, като ги наваждаме т. е. поливаме. У насъ никой не смѣе: ни да коси, ни да пуща стока да пасе, било у ливада, било у «*отава*» (второ и трето сѣно); ако се улови, плаща глоба, плаща загуба, що е направила стоката». (Излиза, тамо дѣто косятъ само веднъжъ, послѣ покосването,

у ливадата може да се пуща добитъкъ; тамо, дѣто косятъ два пѫти и три пѫти — а туй става въ планинскитѣ мѣста, дѣто землята е малко и тѣсна — никога не бива да се пуща стока у ливадата).

* * *

Пазенье и сѣченье горитѣ.

§ 205. **Какъ гледа народътъ на горитѣ кои гори повече се пазятъ: частнитѣ ли, или общинскитѣ и държавнитѣ, какъ се отнася обичаятъ съ тѣзи, които секатъ дърва въ частна, общинска или държавна гора?**

Дѣдо Димитъръ Цековъ с. Комощица:

«Народа обича гора; всѣко село е заселено покрай рѣка и гора. Всѣко село е имало: селище, ниви, ливади и бранища; безъ бранища село, не е село. Че народа обича гората познава се и отъ това като си загради гумното или двора, за нова кѫща, първата грижа ще бѫде да насади дървета. Колкото у едно гумно има повече дървета, толко това гумно е по угледно. И садятъ не, плодовити дървета, а такива, дѣто не раждатъ или раждатъ, ама влизатъ у работа. За земледѣлеца сѫ потребни: бреста, дуда, ореха, крушата.

Дѣка сега нѣма гора, това помогнаха много черкезитѣ, които изсѣкоха всичка общинска и правителствена гора; па и нашитѣ, като видѣха, че черкезитѣ секатъ, и тѣ казаха: «за насъ нѣма да остане, дръжте и ние да докачиме по нѣщо».

Частно бранище се пази и не сѣче се; общинскитѣ се изсѣкоха, а пъкъ държавнитѣ — самитѣ чиновници ги опустошаватъ, като даватъ: и у врѣме и не у врѣме да секатъ тѣхни хора, или хора на правителството. Па и народа, като види това, плюне си на рѫката, и кой каквото може да откачи. Да сѣче у държавна гора народа не брои: ни за грѣхъ, ни прѣстѫпление, само гледа да не бѫде уловенъ нити пъкъ нѣкой иде да подскаже, само ако не е опалникъ».

Дѣдо Живко с. Чупренье:

«Ти, като си ходилъ по толко села, видѣ ли село безъ гора, безъ дървета? Не е истина, че народа мрази гората и я изтреблява. Първата работа на единъ селенинъ, ако загради ново гумно и засели ново селище, е да насади около окопа или оградата дървета. Наистина той не сади плодовити дървета, но сади такива, които ютре ще му влезнатъ въ работа: за кола и друго. Нѣкога всѣко село е бро-

ило за важно да има: селище, нива, пасище и бранище. Дойдоха черкезитѣ и зеха да сѣкатъ, кѫдѣ завърнатъ; било общинска гора, било държавна, и тѣ опустошиха горитѣ, а не народа.

Днеска правителството пази гората, но опази ли я? Я идѣте у балкана и вижте. Народа ли я опустошава? Не. Чиновницитѣ укутомъ даватъ на прѣдставители, на партизани, и така се сѣче и опустошава гората. И народа, като види това, и той, колкото може да докачи укутомъ, сѣче».

* * *

Ненаказуемо сѣчение въ чужда гора.

§ 206. **Кога и при какви обстоятелства може човѣкъ да отсѣче отъ чужда частна общинска или държавна гора, ненаказуемо споредъ народнитѣ обичаи?**

Дѣдо Гено отъ с. Горна-Кремена:

«Пѫтникъ съ кола натоварени, или праздни, пѫтува, и случи се, та му се счупи жеглата, осьта или друго нѣщо, безъ което колата не могатъ да вървятъ. Той сега може да земе брадвата и да отсѣче що му трѣбва, отъ каквато и да било гора. Но кога сѣче, трѣбва да не отсича най-правото и видното дърво, а нѣкое криво и дѣка сѫ двѣ-три на купъ. За таково отсѣчено дърво ако се улови — ни наказание, ни глоба има. Човѣка е билъ у нужда, а гората не я садилъ никой — божя е. Не смѣе да отсѣче дърво което е садено и родовито».

* * *

Мошенически продѣлки въ купуванье-продаванъето.

§ 207. **Срѣщатъ ли се въ народа измамливи (мошенически) продѣлки въ купуванье-продаванъето, като: ексикъ въ теглото, въ мѣрката, или примѣсъ, какъ гледа народътъ на тѣхъ?**

Дѣдо Мило Стояновъ отъ с. Камено-полье:

«Такива гяволиѝ ги има и толко често, щото отъ тѣхъ народа е писналъ. Измама у кантара и драмове, измама у аршина, измама у шиника, измама у оката — ексикъ на всѣкѫдѣ и въ всичко; и ексикъ и смѣшано.

У кантара, като промѣни топа, може прѣдъ очитѣ да те измами: когато купува — зима петь оки за три, а кога продава — продава три оки за петь; у терзиитѣ — драмоветѣ промѣни и ти дава ексикъ а зима повече; у аршина — аршина е по-кратъкъ, или когато мѣри — така мѣри, че намѣсто три лакти,

дава ти два лакти и половина. У оканицитѣ и шишетата те мамятъ, че ти дава вино за ока или половинъ ока, а то е три литри (триста драма) и 150 драма. Но измамата съ шиника надминава всичко. Даваме храна: кукурузъ, жито, ръжъ, ичмикъ, овесъ — съ крина или кофи. Има царски кофи, съ дамга отъ вѫтрѣ; но той отишълъ та издълбалъ дъното на кофата и така кофата бере макаръ и 50 драма повече, а нѣкои и 20—50 драма. Натоваришъ отъ дома 50 кофи, у търговеца излѣзнатъ 45 или 40; губатъ се двѣ и повече кофи. Ето тая измама убива селенитѣ.

На всички тия измами народа гледа много злѣ и ги счита за голѣмъ грѣхъ и прѣстѫпление». (Сравн. § 4 и § 113).

* * *

Присвояванье или забъшванье чуждо имущество.

§ 208. **Какъ се отнася народниятъ обичай къмъ тѣзи, които присвоятъ чуждо имущество или го разпилѣватъ; които присвояватъ и забъшватъ намѣрено или тѣмъ повѣрено или дадено имъ като залогъ, или аманетъ; такива случки дохаждатъ ли до селскитѣ старци и наказуеми ли сѫ?**

Дѣдо Мило Стефановъ с. Алтимиръ, дѣдо Бенчо Стояновъ отъ сѫщото село:

«Да дигнешъ чуждо сѣно, чуждо снопе, чуждъ листнякъ, чуждъ кукурузъ отъ нивата, и това чуждо да продавашъ или съ него да хранишъ стоката си — брои се кражба. Да намѣришъ чуждо нѣщо и да го криешъ и забъшишъ — макаръ че те питатъ за него — това е кражба и се наказва.

Ако ти поискамъ пари на заемъ и като залогъ ти дадемъ гривни, обеци или друго нѣщо, което струва много повече отъ паритѣ, които зехъ на заемъ. Послѣ ти връщамъ паритѣ и си искамъ залога, а ти казвашъ: «азъ съмъ продалъ залога, или изгубилъ съмъ го». Ако се докаже отпослѣ, че залога е у него — счита се като кражба и се наказва.

Ако ти дадемъ нѣщо да отнесешъ нѣкому, или ти оставимъ нѣщо за пазенье — аманетъ, и ти го забъшишъ, или кажешъ, че си го изгубилъ — плащашъ стойностьта му; узнае ли се послѣ, че си го задържалъ за себе си — счита се като кражба и се наказвашъ съ глоба и затворъ.

Такива случки има много и всѣкога се разправятъ отъ старѣшината и селскитѣ ни старци съ попа, а по послѣ отъ селскитѣ сѫдилища».

* * *

Врѣда на чуждо имущество.

§ 209. **Какви сѫ народнитѣ обичаи, ако нѣкой сгази или стѫпка чужда нива, ливада; ако прѣкара добитъкъ прѣзъ чужда нива, ливада или лозе; ако окоси чужда ливада; ако прѣоре чуждо мѣсто; ако събори чужди сгради; окопъ, плетъ или друго — съ една дума, ако нанесе врѣда на чуждо имущество; считатъ ли се тия дѣяния за прѣстѫпни и наказватъ ли се?**

Дѣдо Димитъръ с. Комощица:

«Ако нѣкой прѣкара добитъкъ прѣзъ чужда нива и изтъпче сеидбата — плаща щетата и още и глоба. Ако иде, та окоси чужда ливада — сѣното остая на притѣжателя на ливадата, а той ще плати само глоба; ако ли е сѣното продалъ или изхранилъ — плаща сѣното и глоба».

Дѣдо Златанъ с. Бѣла-слатина:

«Ако прѣоре чуждо мѣсто, ако събори чужда сграда, плетъ, окопъ — плаща зяна, ако има, и плаща още и глоба.

Глобата — па по нѣкога и бой се налага затова, защото всѣки знае своето и не трѣбва да пипа чуждото. Мисли ли, че е негово, въ село има кметъ, нека заяви, че това и това е мое. А така самъ по своя глава да иде да прави щета — небива, лошо е; лошо е още и за това, защото отъ такива работи на своя глава, ставатъ сбивания, па и убийства».

Дѣдо Живко с. Чупренье:

«Всѣки знае своето; ако иде да направи пакость другиму, или да му нанесе щета — плаща щетата, па плаща отгорѣ и глоба.

Такива работи споредъ народа сѫ лоши и за тѣхъ се наказва».

ГЛАВА ЧЕТВЪРТА.

Сждопроизводство.

I. Сждилища и подсждность.

Самосждъ и саморазправа

§ 210. **Срѣщатъ ли се примѣри въ нѣкоя мѣстность отъ самосждъ, т. е. частни само разправии, които да се признаватъ отъ народнитѣ обичаи за достатъчни, безъ да се обръщатъ къмъ сждилищата?**

Дѣдо Луканъ с. Прогорелецъ:

«Срѣщатъ се много такива примѣри отъ саморазправа: заваришъ човѣка въ лозето, въ градината, въ кукуруза, въ нивата, въ ливадата, въ бранището — че бере плодове, сѣче дърва, или коси сѣно, или прави друга пакостъ, разсърдишъ се и не можешъ да се стърпишъ, и самичъкъ го сждишъ. Ако си посиленъ отъ него, ти го биешъ зимашъ му нишанъ, че си го заварилъ въ имота си да прави пакостъ. Това се одобрява отъ народнитѣ обичаи, затова има и приказка: «заваренъ хайдукъ или пакостникъ сжди се на мѣстото», и всѣки казва: да го уловя азъ него, нетрѣбва му другъ сждъ, я ще си го сждимъ. И това народътъ одобрява, па и тоя, който се саморазправилъ — се не сжди, ако нѣма сакатлъкъ нѣщо.

Но по право си е, ако го не биешъ, а земешъ само нишанъ, съ който да се види, че наистина е уловенъ въ пакостъ».

(Срав. § 176).

* * *

Нѣкогашни народни сждилища.

§ 211. **Какви сждилища е имало нѣкога въ народа, въ които сж разправяни различнитѣ спорове и които сж налагали наказания?**

Дѣдо Димитъръ с. Комощица:

«Въ село всичкитѣ разправич и спорове сѫ гледани и присѫждани отъ старѣшината, който е повиквалъ и попа съ нѣколко старци.

За по голѣми спорове и кавги, присѫждалъ е кнеза.

За спорове между мѫжь и жена присѫждалъ е попа, а ако работата е била за разтавянье или за друго — отивали сѫ при протопопа.

За по-голѣма кражба, за запалвания, за убийство и други — отивали сѫ при кадията.

Послѣ освобождението имаше селски сѫдилища, но послѣ се прѣмахнаха. И днеска за малки работи и спорове, всички отиватъ при кмета по навикъ и му се оплакватъ. И той разправя тия оплаквания, но, ако неможе да ги спогоди и примири, пращатъ ги при Мировия сѫдия».

(Сравн. § 1).

* * *

Разгледанитѣ спорове отъ селскитѣ сѫдилища прѣдъ кадийския сѫдъ.

§ 212. **Разгледанитѣ спорове отъ старѣшината съ старцитѣ, или отъ попа, можали ли сѫ да бѫдатъ наново разгледвани отъ кадията?**

Дѣдо Живко отъ с. Чупренье:

«Веднъжъ разгледанъ споръ, било за пакостъ, за бой, за зиманье-даванье или друго — кадията не е гледалъ повторно такъвъ споръ. Никоя отъ странитѣ не е отивала при кадията; намѣри ли се нѣкой да отиде и послѣ присѫжданьето отъ старѣшината, кадията, щомъ се научи, че тая давия е гледана и свършена отъ старѣшината или кнеза — не гледа я».

* * *

Разнитѣ спорове рѣшавани единствено по народнитѣ обичаи.

§ 213. **Както нѣкога селскитѣ старѣшини, старци, и кнезоветѣ, така сѫщо и по послѣ селскитѣ сѫдилища отъ що се ржководили при рѣшаваньето на спороветь: отъ държавнитѣ закони ли, или отъ обичаитѣ?**

Дѣдо Гено Петковъ с. Горна-Кремена:

«Старѣшинитѣ съ старцитѣ сѫ присѫждали спорове по народнитѣ ни обичаи. Сѫщо и кнеза е присѫждалъ по народнитѣ обичаи. Па много пѫти и самия кадия е питалъ:

«Какъвъ е вашия обичай», и кога му разправяли, какво се сѫди единъ споръ по нашия обичай, и той е присѫждалъ така.

По послѣ селскитѣ сѫдилища сѫ присѫждали пакъ по народния обичаи».

Дѣдо Димитъръ с. Комощица:

«Когато нѣкога старѣшината съ старцитѣ сѫ гледали и сѫдили нѣкакъвъ споръ — тѣ сѫ присѫждали по народнитѣ обичаи. Така и кнеза е присѫждалъ. Па и кадията, за много давии е питалъ кнеза или селския старѣшина: «Какъвъ е вашия адетъ?» и като му разправяли, какво народа гледа на тая или тая давия, и той е присѫждалъ така».

* * *

Граждански и углавни дѣла споредъ народнитѣ обичаи.

§ 214. **Народнитѣ обичаи различаватъ ли дѣла отъ граждански и дѣла отъ углавенъ характеръ и по какво?**

Дѣдо Димитъръ с. Комощица:

«Тамо дѣто, по народнитѣ обичаи за сторено нѣщо: глоба, бой, затворъ — това е углавно; тамо, дѣто нѣма: ни глоба, ни бой, ни затворъ, е гражданско.

Гражданско е, ако е за зиманье-даванье, за продажба, за купуванье, за трампа, за наемъ, исполица и други такива, но да нѣма измама, пакость, псувня, бой и други такива грѣшки срамотни и лоши работи».

Дѣдо Сейно с. Бѣла-слатина:

«Ако е за дѣлба, за трампа, за купуванье, за продаванье, за наемъ, за исполица, за ортаклъкъ и други такива — дѣто работата е само за пари — туй е гражданско дѣло.

Има ли измама, пакость, щета, кражба, оскърбление, псувня, бой и други — дѣто иде: глоба, бой, затворъ — тогава е углавно дѣло».

* * *

Щета и загуби отъ простѫпката или прѣстѫплението.

§ 215. **Ако нѣкой е сторилъ простѫпка или прѣстѫпление, спорѣдъ народнитѣ обичаи, освѣнъ наказанието, присѫжда ли се да заплати виновния и загуби, причинени отъ простѫпката или прѣстѫплението?**

Дѣдо Сейно с. Бѣла-слатина:

«Ако отъ прѣстѫплението е повредено имуществото, здравието или е нанесена щета — виновниятъ освѣнъ наказанието което му се пада, ще заплати още и загуба за щетата повредата или осакатяваньето». (Сѫщото казаха: дѣдо Димитъръ, дѣдо Мило Стояновъ и др.).

* * *

Привикванье на сѫдящитѣ се страни.

§ 216. **Какъ се призовавать тѫжащитѣ се страни ако се не яви тѫжителя или обвиняемия, какви разпоредби се правятъ?**

Дѣдо Мило Стояновъ с. Камено-полье:

«Кмета или старѣшината нѣкога повикваше странитѣ съ пѫдаритѣ, или поляцитѣ. Послѣ селскитѣ сѫдилища ги викаха съ призовки. Но все повече се викаха отъ пѫдаритѣ или поляцитѣ.

Ако не дойде тоя, който е далъ жалба — работата се счита за свършена; ако ли не дойде тоя, срѣщу когото е тѫжено, или който се обвинява, тогава го докарва пѫдара или поляка».

Дѣдо Димитъръ с. Комощица:

«Нѣкога старѣшината пращаше да вика странитѣ, а най-много тоя, противъ когото се дала жалба или тѫжба. По послѣ, когато се уведоха селскитѣ сѫдилища, пращаха се призовки, наречени отъ народа «карамфилка», но все пакъ повечето се викаха устно отъ пѫдаритѣ, или поляцитѣ. Ако недойде на уречения день тоя, който е далъ жалбата, или тѫжбата — дѣлото се свършва, защото, като нѣма него, кой може да разправи за жалбата за зиманьето или за пакостьта и щетата. Ако не дойде тоя, срѣщу когото се жалятъ или тѫжатъ, тогава се докара отъ пѫдара.

Кадията изпращаше призовки наречени «*изарнета*», а отъ народа «карамфилки»; но повечето се изпращаха заптии да вика, или докара тия, срѣщу които е заведено дѣло».

* * *

Явяванье въ сѫдилището на едно лице вмѣсто призованото.

§ 217. **Въ сѫдилището може ли да се яви баща та вмѣсто сина; мѫжьтъ намѣсто жената; най-стариятъ въ задругата или кѫщата, намѣсто нѣкого отъ членоветѣ; какви още примѣри има, щото единъ да прѣдставлява друго лице?**

Дѣдо Сейно Илиевъ с. Бѣла-слатина:

«Нѣкога, ако има нѣкой да се оплаква нѣщо отъ нѣкого, било за пакостъ, за щета, за псувня или бой или за кражба и друго нѣщо, ще се оплаче на старѣшината, и тоя ще вика, не самото лице, ако е то малолѣтно но баща му, ако има такъвъ или майка му (ако нѣма баща). Ако е мѫжь или жена, но отъ задруга, у която заповѣдва: дѣдото, баща или чича, тогава ще се вика тоя, който заповѣдва и управлява кѫщата и задругата.

Ако е само мѫжь и жена, и жената е направила нѣщо — ще викатъ мѫжа.

И тука, бащата, дѣдото, чичата или мѫжа, каквото вече има да отговаря, ще отговаря; каквото има да плаща, ще плаща: глоба, щета, зянъ и друго.

Това е за углавни дѣла; за граждански се вика всѣкога мѫжа отъ кѫщата или домовладиката на сѣмейството и задругата.

Ако мѫжа го нѣма и го викатъ за нѣщо при старѣшината, жената отива намѣсто него, и ней се съобщава, за какво се сѫди мѫжа ѝ.

И послѣ въ селскитѣ сѫдилища се правѣше сѫщото: ако отъ една кѫща или задруга е направилъ нѣкой нѣщо, викатъ стареца, т. е. бащата, дѣдото, чичото или другъ, който вече управлява кѫщата; ако сѣмейството е отъ мѫжь и жена, и жената направила нѣщо — викатъ жената.

И турскитѣ сѫдилища викаха стареца отъ задругата, или мѫжа отъ сѣмейството».

* * *.

§ 218. **По углавни дѣла, явява ли се цѣлото село като обвинитель или обвиняемъ; въ какви дѣла и обстоятелства?**

Цѣлото село като обвинитель или обзиняемъ.

Дѣдо Димитъръ отъ с. Комощица:

«Ако нѣкой е изѣдникъ — старѣшина или селски чорбаджия, та е писнало отъ него селото; ако е хайдукъ, та прави обири и върши убийства; ако е паличъ, та пали на хората имотитѣ; ако е Господарь на селото, спахия, ушурджия и прави много злини на сиротинята; ако мома или вдовица роди; ако нѣкоя жена е магьосница, бродница или друго, та прави пакостъ на хората и на стоката — ако нѣкой принася врѣда на цѣлото село, тогава цѣлото село става *даваджия,* каквото се казваше въ турско врѣме. Избератъ се нѣколко старци, даде имъ се писмо подписано отъ всичкитѣ селени, съ което селото ги натоварва да идатъ да се оплакватъ, или да правятъ давия отъ страна на цѣлото село срѣщу лицето, което вече неможе да се търпи въ селото. И тия старци правителството всѣкога ги е приемало за прѣдставители на селото. Усъмни ли се, че цѣлото село тука не е даваджия, а само нѣколко душъ, които подбаждатъ селенитѣ, тогава всичкитѣ старци и други мѫжье отиватъ на конака, па дори чакъ и у Видинъ да се жалятъ и да кажатъ, че цѣлото село е даваджия.

И всѣкога такава жалба е уважавана.

Като обвиняемо се тегли цѣлото село, ако въ топрака на туй село се намѣрилъ убитъ човѣкъ; ако е запалено сѣно или друго на ушурджия. Но тегли се та плаща за убития «кръвнина» и за запалваньето щета — но не и да се наказва съ друго наказание».

Дѣдо Живко отъ с. Чупренье:

«Даваджия цѣлото село срѣщу единъ човѣкъ ставало е нѣкога. Да стане цѣлото село даваджия трѣбва злото да е голѣмо, да се нетърпи. Селото става даваджия тжжитель срѣщу нѣкой старѣшина изѣдникъ, който съ турцитѣ се уйдурдисалъ и се увълчилъ, та ѣде сиротинята; срѣщу ушурджия, който глобева селото и зима неправедно; срѣщу Господаря—турчинъ, който прави золуми и напада на челядьта; срѣщу хайдукъ, който обира и убива и други такива лица.

Селенитѣ се събиратъ на мегданя при църквата и тамо избиратъ нѣколко отъ старцитѣ, които сж заможни и умни и ги опълномощаватъ да се оплачатъ. Но, може правителството да каже на старцитѣ: «вие бунтувате селото и да ги затвори, каквото става всѣкога, когато селото се жали срѣщу нѣкой спахия, или господинъ, затова всичкитѣ селени сж готови да идатъ до единъ у градъ или чакъ у Видинъ при пашата и да подкрепятъ избранитѣ и изпратени старци».

Като обвинаемо цѣлото село се вика когато трѣбва да се плати, кръвнина за намѣренъ убитъ човѣкъ въ топрака на това село, или ако на ушурджията е запалено сѣно, слама, амбаръ, кошове и др. Цѣлото село обаче не се наказва съ бой или затворъ.

Такова нѣщо е ставало много често; язе помнимъ, че селото води давия нѣколко пжти съ ушурджия, единъ пжть съ Господара — и спечали.

* * *

Цѣло село ищецъ и отвѣтникъ.

§ 219. **Цѣлото село може ли да бжде ищецъ или отвѣтникъ; въ какви случаи?**

Дѣдо Луканъ отъ с. Прогорелецъ:

«За селска мера, за селска земля, за бранище и друго, що о селско, па го земе или отъвне нѣкой турчинъ, българинъ или друго село — цѣлото село води давия за тая земля. Събира се селото при църквата и тамо даватъ на старшината и още на нѣ-

колко старци съ попа писмо, какво ги опълномощаватъ да водатъ тая давия, като теглатъ селски всичкитѣ разноски».

Дѣдо **Богой Марковъ** отъ с. Крива-бара:

«Наше село води давия съ беговетѣ на воденицата, но изгубиха.

А така и Василовчене водиха давия съ беговетѣ за воденицата и топрака — но и тѣ изгубиха».

* * *

Искова давность.

§ 220. **Сѫществува ли понятие за искова давность; какви сѫ сроковетѣ въ народнитѣ обичаи за прѣдявляванье на искъ и какъ се изброяватъ тия срокове: отъ кое врѣме, съ прѣкъсвания ли или безъ тѣхъ?**

Дѣдо **Сейно** отъ с. Бѣла-слатина:

«*Плетъ гние — борчъ не гние*»! — казва стара приказка. Имашъ ли да давашъ, ще ти ги искатъ и ще ти ги зематъ, додѣто влѣзнешъ у гроба; тамо вече се свръшва всичко. Ако има да давашъ нѣкому и не си му платилъ, има право да дири своята земаница и отъ синоветѣ ти. Отъ внуцитѣ вече нѣма право.

Ти си зелъ пари, не сѫ ти искали цѣлия ти животъ; иматъ ли право да ги искатъ отъ сина ти?

«Ако съмъ далъ записъ, и сѫ ми искали, но не съмъ ималъ да ги дамъ, и все съмъ отлагалъ отъ днеска за ютрѣ, синъ ми ще плати. Ако ли не сѫ ми ги искали — нѣматъ право да ги искатъ отъ сина ми. Синь ми има право да каже: баща ми е ималъ да ти плати; защо не си ги дирилъ отъ него додѣто е билъ живъ»? Но ако тоя, който дири е билъ сираче и малъкъ, или забѣгналъ на далеко отъ зло — правото си не губи, додѣто сирачето порастне или забѣгналиятъ се завърне».

Дѣдо **Живко** отъ с. Чупренье:

«Плотъ гние — длъгъ не гние» — казва стара приказка. Ако имамъ даденъ записъ за една сума, и тия пари ми сѫ искани, но язе не съмь ималъ да ги дадемъ, като съмъ отлагалъ отъ днесь за утрѣ — то колкото години и да се минатъ, правото оня си не губи. И да умремъ язе, иматъ право да ги диратъ отъ сина ми. Ако ли не е ги дирилъ отъ мене никакъ, макаръ че съмъ можалъ да му ги дадемъ — като умремъ, нѣма право да ги дири отъ сина ми.

Паритѣ трѣбва да се диратъ и да ми се ищатъ прѣдъ кмета, или прѣдъ попа, или прѣдъ нѣколко старци.

Пари на сираче и на забѣгналъ човѣкъ не се губатъ; когато сирачето порастне, или забѣгналия се завърне — има право да си дири паритѣ отъ мене или отъ сина ми.

За ниви, ливади, селище, бранище — нѣкога не се гледало, защото сѫ били селски; нѣма ли те, или си у село, но неможешъ да работишъ, даватъ ги другому».

(Сравн. § 231 Жива Старина IV).

* * *

Правото на обвиняемия да дири деньгуба и честь.

§ 221. **Ако нѣкой обвини нѣкого въ нѣкакво прѣстѫпление, и туй обвинение падне като недоказано, обвиняваниятъ има ли право да дири обезщетение за деньгуба, да дири честь и др.?**

Дѣдо **Луканъ** отъ с. Прогорелецъ:

«*Неуловенъ хайдукъ — по-голѣмъ е и отъ царя*» — казва стара приказка. Ако сѫдишъ нѣкого за кражба, запалване или друго, и не можешъ да докажешъ, ще платишъ за деньгуба; за честь не може да те сѫди.

Дѣдо **Сейно** отъ с. Бѣла-слатина:

«Ако сѫдишъ нѣкого за нѣщо и неможешъ да докажешъ, трѣбва да платишъ деньгуба. За честь неможе да те сѫди. Но, ако човѣка е честенъ и го знае цѣлото село, и ти го сѫдишъ за кражба или друго срамотно — тогава ще платишъ и глоба за честь, защото си засрамилъ човѣка прѣдъ свѣта.

Значи, за честь да се дири отъ оправдания обвиняемъ, зависи отъ лицето, което обвинява и лицето, което се обвинява».

* * *

Прѣдявяванье и отводъ.

§ 222. **Може ли нѣкой отъ тѫжащитѣ се да прѣдяви отводъ срѣщу старѣшината, попа, или нѣкого отъ старцитѣ и при какви условия?**

Дѣдо **Мило Стефановъ** отъ с. Алтимиръ:

Може. Ако старѣшината, попа, или нѣкои отъ старцитѣ, е близъкъ роднина съ тоя, срѣщу когото е дадена жалбата, или пъкъ е скаранъ съ тоя, който дава жалбата — може да му каже да се отстрани. Па и самия старѣшина, попъ, или нѣкой отъ старцитѣ, ако е роднина съ нѣкого, или скаранъ — самъ си каже: «вие гледайте тая работа; мене не питайте, я не съмъ добрѣ съ тогова или оногова».

* * *

Обстоятелства, които правятъ излишни свидѣтели.

§ 223. **Ако една работа, за която се сѫдятъ, е извѣстна на цѣлото село т. е. на старѣшината, на попа и на старцитѣ, изискватъ ли се доказателства?**

Дѣдо Стоянъ Петковъ, дѣдо Мило Стояновъ с. Камено-полье питатъ:

«Ако двама се сѫдятъ за работа, която знае цѣлото село, па я знае и старѣшината, попа, или нѣкой отъ старцитѣ — то има ли нужда отъ други свидѣтели, или отъ друго доказателство?

Отговарятъ:

Ако, да кажемъ, Петко сѫди Стояна, че му е прѣоралъ, прѣкосилъ или направилъ друга щета — и това знае старѣшината, или нѣкой отъ старцитѣ, какви други свидѣтели трѣбватъ, или какви доказателства други сѫ нуждни. И самия Стоянъ не може да откаже, па и да откаже не лови се.

Ако ли е за зиманье, даванье и работата знаятъ старцитѣ и попа или старцитѣ и старѣшината — пакъ нѣма нужда отъ други свидѣтели или отъ други доказателства».

* * *

Огледъ на мѣстото.

§ 224. **Правятъ ли се огледи на мѣстото, дѣто е извършена щетата и кой прави тия оглѣди?**

Дѣдо Стоянъ Петковъ, дѣто Мило Стояновъ и дѣдо Кото Микоцинъ, с. Камено-поле:

«Ако нѣкой е опасалъ нѣкому нивата, ливадата или е окосилъ или изсѣкалъ — т. е. ако е направилъ пакостъ, поразия и щета — за да се види, каква е щетата, колкава е поразията — праща се пѫдара, заедно съ комшиитѣ на нивата, градината, ливадата, или бранището, прѣглежда поразията, измѣри мѣстото, колко е опасано, окосено или изсѣчено, и пѫдара послѣ казва на стопанина. Споредъ мѣстото на направената пакость — старѣшината и старцитѣ отсичатъ, като колко трѣбва да заплати обвиняемия щета и загуба.

Нѣкога писменни актове не е имало, па и днеска нѣма; рѣдко се съставяватъ такива, освѣнъ ако началника е изпратилъ стражаринъ за това нѣщо».

* * *

Обискъ и прѣтръсванье.

§ 225. **Прави ли се обискъ въ кѫщата на нѣкой подозрѣнъ въ прѣстѫпление човѣкъ; кой прави тоя обискъ и кога?**

Дѣдо Гено Пѣтковъ с. Горна-Кремена:

«Да се улезне у кѫщата на човѣка и да се прѣтръсва, за да се дирятъ крадени вещи — не е лесна работа, защото съ това прѣтръсване се уронва честьта на тая кѫща. За това нѣкога ако нѣкой каже на старѣшината че у тая и тая кѫща ще се намѣрятъ украденитѣ вещи — старѣшината ще види най-напрѣдъ кой му това казва, заслужава ли това лице да му се вѣрва, нѣма ли тука нѣкаква омраза и друго — и послѣ коя кѫща се сочи и какви сѫ хората у тая кѫща. Ние всички у село знаеме се единъ други, знаемъ си, що има приказка и зѫбитѣ у главата», та знаемъ, коя кѫща може да земе и скрие крадени нѣща, а коя не. И като земе всичко това въ внимание, чакъ тогава старѣшината отива да прѣтръсва, и то като каже прѣдварително на старѣца у кѫщата.

Ако кѫщата е честна и добра, старѣшината никакъ не отива, а ще викне стареца, или ще отиде у кѫщата, но ще отиде като на госте, и тайно ще каже на стареца защо иде. «Вижъ, дѣдо Гено, ще каже ; да не сѫ момчетата направили тоя аджамилъкъ, та сѫ зели тия нѣща и ги скрили». И дѣдо Гено, каквото направи каквото каже — вѣрва се. Ако наистина момчетата сѫ направили такъвъ аджемилъкъ, дѣдо Гено ще узнае и ще намѣри скрититѣ вещи, защото отъ него не бива нищо да се скрие; ако ли не сѫ зимали — пакъ ще узнае. Но еле у дѣдовата Генова кѫща прѣтръсване нѣма да се направи.

Знае ли се че кѫщата е чурукъ — старѣшината ще отиде, и ще направи прѣтръсване.

А пъкъ въ кѫщата на извѣстенъ хайдукъ или крадецъ — като го уловатъ първата работа е, да отидатъ да прѣтръсатъ кѫщата му, като и намѣратъ вещитѣ.

Сега, ако да се прави прѣтръсване, все пакъ трѣбва да се каже на кмета, и безъ него не смѣе да се влиза въ кѫщата на човѣка. Сега много прѣтръсвания ставатъ за скритъ тутунъ по лъжитѣ на опалницитѣ, които се навъдиха много».

Дѣдо Димитъръ с. Комощица:

«У всѣка кѫща прѣтръсване се неправи, ма какво и да се казва. Старѣшината, попа и старцитѣ знаятъ коя кѫща е чурукъ, а коя е здрава. Здравата кѫща съ честна челядь, съ добъръ, заможенъ и честенъ старецъ, не може да земе и да скрие крадени вещи. Да се прави прѣтръсване у такава кѫща — то е все равно старѣшината, попа, и старцитѣ да прѣтръс-

ватъ своитѣ кѫщи. Да ми каже мене нѣкой: «у попа или у старѣшината, или у дѣдо Димитъръ има скрити крадени вещи и — то я ще му вѣрвамъ ли? И да влѣзнемъ да прѣтръсимъ кѫщата на попа, на старѣшината или на дѣдо Димитъръ — тогава кѫдѣ ще идеме? Трѣбва да запалиме селото.

У чурукъ кѫща — а коя е чурукъ ния я знаеме всички, старѣшината и да му не кажатъ, ще иде да направи прѣтръсване, защото знае, че тамо все ще се намѣри нѣщо, ако не това, що се дири, то друго, що се не е дирило. У такива чурукъ-кѫщи всѣкому, що е изгубено може тамо да се найде.

Старѣшината прѣтръсва съ пѫдаретѣ и нѣколко комшии. Прѣтръсва и ковчези, и пивници, и изби, кошари, па и у пластоветѣ се бучка, и у кошеветѣ бръка. Ние знаеме, дека единъ селенинъ може да скрие нѣщо, за това рѣдко ще може да се не намѣри краденото».

* * *

§ 226. **Може ли лицето, въ чиято кѫща е направено прѣтръсване, да иска удовлетворение отъ лицето по чиято жалба е направено туй прѣтръсване и въ какво търси удовлетворение?** Искане удовлетворение за обиска и прѣтръсването.

Дѣдо Гено отъ Горна-Кремена:

«Не хванатъ хайдукъ е по сербезъ и отъ цара» — казва стара приказка. Това се вижда, ако у хайдука, или крадеца не се улови нищо, нито се намѣри нѣщо. Тогава той отвори уста, та зине, та го чуе трето село. «Язе нали ти казвахъ — къмъ старѣшината — че нѣма нищо, а ти си се повелъ по ума на тоя шантавъ човѣкъ (за тѫжителя), който отъ омраза иска да срамоти кѫщата ми и челядьта ми. Сега, ища си честьта. Такива наговори, но съ това си остая, защото нито старѣшината, нито старцитѣ ще го послушатъ. Казахъ: тѣ знаятъ, дека може да се прѣтръсва, а дека не може».

* * *

§ 227. **Съставлява ли се актъ за направения обискъ?** Актъ за обиска.

Дѣдо Димитъръ с. Комощица:

«Нѣкога не се съставялъ никакъвъ актъ; акта му билъ намѣренитѣ нѣща. Ако ли не е намѣрено нищо, съ нищо се и свършва.

Сега, ако се направи таково прѣтръсване, съставляватъ актъ.»

* * *

Посочванье крадеца или краденитѣ вещи отъ посторони лица.

§ 228. **Има ли примѣри че нѣкой отъ селенитѣ се наема за пари да посочи крадеца или дѣка сѫ скрити краденитѣ прѣдмети?**

Дѣдо Сейно с. Камено-полье:

«Има и такива, но тия всичкитѣ сѫ ортаци съ хайдуцитѣ и крадцитѣ. Ако видятъ на зоръ, че не ще могатъ да прѣкаратъ на нѣкѫде, или да укриятъ за дълго врѣме краденото: било добиче, вещи или друго, тогава тоя ортакъ дойде и каже: «давашъ ли ми толко и толко, да намѣра дѣка е скрито твоето добиче?» има и други, — опалници, — които се само щуратъ по могили и долища, по ниви и ливади, по гори и усои — и знаятъ всички скришни мѣста. Такива, наистина, много пѫти успѣватъ да открияътъ краденитѣ вещи, па и да уловятъ крадеца. Тия хора сѫ като ония ловджииски кучета, които тлъхатъ, па подушватъ; родени сѫ за това. Тия хора много често кажатъ: «ако намѣря вола ти, или вещитѣ ти или друго — плащашъ ли ми толко и толко?» и, като се защура, повече пѫти открива и намира.

* * *

Съхраняванье на краденитѣ вещи.

§ 229. **Ако при прѣтръсването се намѣратъ крадени вещи, кому се даватъ на съхранение?**

Дѣдо Живко с. Чупренье:

«Ако при прѣтръсване на кѫщата се намѣрятъ краденитѣ вещи, даватъ си се на стопанина на вещитѣ; ако ли пъкъ се намѣрятъ още и други вещи, за които се незнае, чий сѫ, взима ги старѣшината и ги пази, догдѣто се обади стопанина и си ги познае, та си ги земе.

За крадеца тия вещи не сѫ нуждни да се доказва неговата виновность, защото старѣшината и комшията, като знаятъ, че тия вещи сѫ намѣрени у него при прѣтръсването — нѣма нужда отъ самитѣ вещи. Дипъ, ако сѫда ги иска, стопанитѣ ги занасятъ да ги види и кадията».

* * *

Насила отнеманье откраднатa вещь.

§ 230. **Ако едно лице намѣри открадната вещь у другото, може ли да си я земе насила?**

Дѣдо Иванъ Петровъ отъ с. Малоратъ:

«Ако на Петко е липсалъ волъ, или опанджакъ, или друго нѣщо и той го търсилъ, а неможалъ да го

намѣри, а послѣ нѣкое врѣме го намира у Драгана; Петко може да земе вола, опанджака или другата откраднатa вещь насила, едно да си запази тая вещь, а друго да не би Драганъ да е прѣкрие и да неможе послѣ да се докаже, че тая вещь е намѣрена у него.

Това насила отнеманье неможе да се наказва, защото Петко си зима това, що е негово и що му било откраднато. Ако Драганъ не е откраднaлъ тоя прѣдметъ, а го е купилъ отъ нѣкого, той трѣбва да докаже, отъ кого е купилъ.

Петко може да направи сѫщото, ако вола, опанджака или друго нѣщо му било изгубено, и го намѣрилъ Драганъ».

* * *

Доказателства за откраднатъ или изгубенъ прѣдметъ.

§ 231. **Какви доказателства споредъ обичаитѣ народни може ступанина на единъ откраднатъ или изгубенъ прѣдметъ да приведе, за да докаже, че тоя прѣдметъ е наистина неговъ?**

Дѣдо Луканъ отъ с. Прогорелецъ:

«Ако е волъ, конь, овца, или друго животно — доказва се, като се сличатъ бѣлѣзитѣ и дамгитѣ които сѫ общи на всичкитѣ други негови животни: прѣдирѣзо, задирезо, крѣноухо и пр. и още по особнитѣ бѣлѣзи ако има животното, и които знаятъ всичкитѣ комшии.

Ако е платно, риза, опанджакъ и друго — доказва се по платното, по шаека и кроежа.

Ако сѫ снопе — доказва се по приликата на класоветѣ, снопето и житото съ другитѣ снопе отъ тая нива, а още и по *въжето* (направено отъ сѫмитѣ класове, съ което се връзва снопа и което въже всѣки връзва по особенъ начинъ).

Друго доказателство сѫ комшиитѣ, които си познаватъ взаимно своята стока, дрѣхи и друго».

* * *

Крадецъ уловенъ на самото мѣсто.

§ 232. **Сѫществува ли обичай, щото, ако се хване крадецъ, на самото мѣсто, да се закара при старѣшината, навѣсенъ съ краднатитѣ вещи?**

Дѣдо Димитъръ отъ с. Комощица:

«Такъвъ обичай го има. Ако Иванъ улови Драгана у нивата си, у лозето или бостана, че краде кукурузъ, грозде, любеници, ябълки или друго, хваща го, навесва го съ краднатитѣ вещи и така го докарва у село при старѣшината. И това се счита толко по обичая ни, щото никой несмѣе да се оплаче, че така навесенъ сѫ го докарали у село».

* * *

Насила обезпечаванье искътъ.

§ 233. **Може ли нѣкой да земе насила отъ своя длъжникъ нѣкаква вещь, като обезпечение на своя искъ; счита ли се това за самоправство?**

Дъдо Живко отъ с. Чупренье:

«Има такъвъ обичай.

Стойко ми дължи, да кажемъ, 50 гроша; нѣколко пѫти му ги искахъ, и все ми ги дава, па ги не дава. Минава покрай кѫщата ми или кръчмата ми; язе го спирамъ и зимамъ отъ колата му: или чърга, или опанджакъ, или друго нѣщо, и кажемъ: донеси ми паритѣ, земи си чъргата, опанджака или другото, каквото съмъ зелъ. Това се не брои като самоправство.

За по-малки суми се зима: манара, калпакъ, яремъ, дрѣха или друго».

* * *

Показания на общината или селото за поведението и качествата на обвиняемия и обвинителя; на истеца и отвѣтника.

§ 234. **Какво значение иматъ за сѫдилището показанията на общината или селото относително поведението и качествата на обвинителя и обвиняемия; на истеца и отвѣтника?**

Дѣдо Мило Стояновъ и дѣдо Стоянъ Петковъ отъ с. Камено-полье:

«Ние селенитѣ познаваме се единъ другъ много добрѣ; кой е добъръ, или лошъ; кой е айнаджия и крадецъ; кой е работникъ и мързеливъ — всички знаемъ.

Нѣкога турскитѣ сѫдилища прѣди да гледатъ една давия, било углавна или гражданска — ще питатъ у село: «какво знае селото за тоя и тоя човѣкъ», и споредъ това и присѫжда. Това, което старѣшината, попа и нѣколко душъ старци идатъ та кажатъ за едного и за другого, зимаше се отъ кадията у внимание и рѣшаваше споредъ тия показания.

Петко е айнаджия, мързеливъ, опалникъ и далъ оплакванье срѣщу Стамена, който е добъръ, работникъ честенъ селенинъ, че му зелъ това и това, или му дължи толко и толко, или пъкъ го опсувалъ или билъ. Кадията ще прати за старѣшината, попа и единъ-двама старци и ще ги пита: «какъвъ е Петко, а какъвъ е Стаменъ?» и като се научи, кой какъ е и види, че Петко е айнаджия, изпѫди го. Па башъ и да има нѣкаква вина у Стамена, но като чуе, че е добъръ, миренъ, честенъ човѣкъ — пуща го ведпага, само му забѣлѣжи другъ пѫтъ да се пази отъ

такива айнаджии, че можатъ да го туратъ у по-голѣма беля».

* * *

§ 235. **За да се открие прѣстжпника или да се признае — неупотрѣблява ли се насилие, като: бой и други изтязания и какъ гледа народътъ на това?**

Насилие за откриване прѣстжпника.

Дѣдо Мило Стояновъ отъ с. Камено-поле:

«Старѣшината, попа и старцитѣ знаятъ, че уловения Петко е крадеца, и хайдука, но трѣбва да се уловатъ и краденитѣ вѣщи. Петко упорито отказва да признае, че той е открадналь тия вещи и не казва, кждѣ ги скрилъ. Тогава се прибѣгва до тоягата или до други работи. Биятъ го, пушатъ го съ пиперъ и го накаратъ да признае всичко. Това праватъ само на човѣкъ, за когото сигурно се знае, че е крадеца, и само гледатъ да намератъ, кждѣ сж откраднатитѣ нѣща. Народътъ одобрява това».

Дѣдо Живко отъ с. Чупренье:

«Ако се знае, че Стаменъ е крадеца, тогава го викатъ и го каратъ да каже, кждѣ е скрилъ нѣщата. Той отказва; не признава, че е обиралъ; но старѣшината и старцитѣ знаятъ, че другъ неможе да бжде; тогава прибѣгватъ до бой. Бойтъ накарва Стамена, та всичко си изказва. Ако обвинението пада на човѣкъ, който не е хващанъ другъ пжтъ въ кражба или пакостъ — не биятъ го.

За бойтъ има стара приказка: «*ти не казвашъ, но тоягата ще каже всичко*».

* * *

§ 236. **Неупотрѣбляватъ ли се други хитрини, за да се открие виновния?**

Други срѣдства, за да се открие виновния.

Дѣдо Живко отъ с. Чупренье:

«Има много хитрини, съ които може да се познае крадеца или палича или хайдука — но доста да ги знае старѣшината, или другъ, който издирва прѣстжпника.

Тия хитрини се състоеха въ изпитваньето, въ убѣждаваньето, въ сравняваньето на намѣрения прѣдметъ съ други и пр. и пр.».

* * *

§ 237. **Какво число свидѣтели споредъ народния обичай се счита за достатъчно, за да се удостовѣри единъ извѣстенъ фактъ, или обстоятелства?**

Числото на свидѣтелитѣ, за удостовѣряванье на случката или договора.

Дѣдо Луканъ отъ с. Прогорелецъ:

«Свидѣтели се викатъ толкова, колкото сѫ видѣли извършеното, но обикновенно, при зиманьедаванье викатъ се двама свидѣтели».

Дѣдо Живко: «Двама свидѣтели сѫ доста, но трима сѫ по силни».

* * *

За честностьта и благонадѣждностьта на свидѣлитѣ, общинско свидѣтелство.

§ 238. **За да се приеме нѣкой за свидѣтель нуждно ли е удостовѣрение отъ селото или общината за неговата честность или благонадѣждность?**

Дѣдо Димитъръ отъ с. Комощица:

«Казахъ, че ние знаеме, кои сѫ у селото ни чурукъ-хора, а кои — добри, честни и здрави. Человѣци сме, грѣшиме всѣки часъ; но тия чурукъ-хора живѣятъ само за зло, за пакостъ. Че нѐ си му далъ лула тутунъ, че му минала жена пѫть, че не си го почерпилъ — и други такива дреболии — той е готовъ да те запали, да те обере, да те удави у капка вода. Такива чурукъ-хора сѫ опропастили много невинни хорица за ината си, и за такива чурукъ-хора казва старата приказка: «*двамина като си изгубатъ душата — третия си губи главата*». Това е било, та се приказва. Ето защо у село такива хора не зиматъ за свидѣтели. Добрѣ у село, но на конака, кадията, кѫдѣ ще знае: кой е чурукъ, а кой добъръ и честенъ. Като сѫ станали много грѣшки, и сѫ осѫждани много невинни хорица, за права-бога, старѣшинитѣ отъ селата се оплакали, и турското правителство бѣше наредило, щото, всѣки свидѣтелъ да земе отъ старѣшината свидѣтелство, какво е честенъ и може да му се вѣрва. Безъ такова свидѣтелство, не го зима за свѣдокъ».

Дѣдо Гѐно Петковъ отъ с. Горна-кремена:

«Турцитѣ, когато нѣкой ще иде за свидѣтель, даватъ му свидѣтелство отъ старѣшината: какъвъ човѣкъ е и може ли да му се вѣрва. И това е добро, защото и ние у село не зимаме всѣкого за свидѣтель».

Дѣдо Живко отъ с. Чупренье:

«Ние знаемъ своитѣ хора, кои сѫ добри и честни, а кои сѫ лоши и хайнаджии; тия лошитѣ никога не зимаме за свѣдоци. И турцитѣ, когато ще зематъ нѣкого за свѣдокъ, даватъ му свидѣтелство отъ старѣшината; безъ такова свидѣтелство не го зиматъ за свѣдокъ».

* * *

Свидѣтель очевидецъ и свидѣтель по слухъ.

§ 239. **Народниятъ обичай, прави ли разлика: ако свидѣтелтъ е билъ очевидецъ на случката или при свързване на договора, или е чулъ отъ другиго?**

Дѣдо Луканъ с. Прогорелецъ:

«Много по-голѣма сила има оня свидѣтель, който каже: «язе бѣхъ тамо, видѣхъ съ очитѣ си и чухъ съ ушитѣ си, кога тоя каза това и това, и другия свидѣтель, който каже: «язе не съмъ видѣлъ съ очитѣ си, нити съмъ чулъ съ ушитѣ си — но чухъ отъ тогава и тогова, че казва това и това».

* * *

Отбѣгванье отъ свидѣтелство и причинитѣ.

§ 240. **Нѣма ли примѣри, щото селенитѣ да отбѣгватъ отъ свидѣтелствуване и защо?**

Дѣдо Сейно с. Бѣла-слатина:

«Има стара приказка: «*кой има много пари — нека става кефилинъ, кой има много врѣме за деньгуба, нека става свѣдокъ*» — и селенитѣ бѣгатъ отъ свѣдочба; дѣдо ми казваше: «съ нечухъ и невидохъ», човѣкъ си е заманъ миренъ. И селенитѣ се водятъ отъ тая стара приказка и бѣгатъ отъ свѣдочба, дипъ, ако се уловатъ, танѣма кждѣ».

* * *

Отводъ на свидѣтелитѣ.

§ 241. **Споредъ народнитѣ обичаи могатъ ли странитѣ да отвеждатъ свидѣтелитѣ и какви причини могатъ да послужатъ за отвода?**

Дѣдо Мило Стояновъ с. Камено-полье:

«Ако свидѣтеля е чурукъ-човѣкъ, не се приема; ако е роднина на нѣкого отъ двамата, които се сждатъ — не се приема; ако е дѣте — пакъ се неприема; ако е много старъ човѣкъ, та не помни вече нищо — пакъ се не приема; ако е скаранъ съ нѣкого отъ двамата, или си иматъ нѣщо споръ и кавга за нѣщо — пакъ се не приема».

* * *

Свидѣтелство на близки роднини.

§ 242. **Народнитѣ обичаи допущатъ ли, щото синъ, или дъшеря да свидѣтелствуватъ срѣщу баща си, или майка си; мжжь срѣщу жена или жена срѣщу мжжь; братъ и сестра единъ срѣщу другиго?**

Дѣдо Живко с. Чупренье:

«Не бива синъ да свѣдочи срѣщу баща си, нити баща и майка срѣщу сина и дъщеря си; така сѫщо не бива и братъ и сестра да свѣдочатъ срѣщу брата си или сестра си.

Дѣдо Стоянъ Белчовъ, отъ с. Ново-село, Видинско:

«Не бива баща или майка да се вика да свѣдочи срѣщу сина си или дъщеря си; така сѫщо не бива да се вика братъ или сестра да свѣдочатъ срѣщу брата си или сестра си; а така и мѫжь срѣщу жена си или жена срѣщу мѫжа си. Защото ще ги накаратъ на сила да лъжатъ и да потопатъ душата си въ грѣхъ».

* * *

§ 243. **Какъ гледа народътъ на клетвата, било за странитѣ, било за свидѣтелитѣ?**

Дѣдо Стоянъ Белчовъ с. Ново-село:

«Има стара приказка: *за право дай, за право се не кълни;* ако те сѫди нѣкой за нѣщо и ти дава клетва — макаръ и да нѣма да му давашъ, дай му, ама се не кълни, защото е лошо; може да се случи у лошъ часъ, па макаръ и за правица, но пакъ стига. Най-много бѣга свѣта отъ свѣдочба само заради това, че ако си свѣдокъ, даватъ ти клетва, а па това е лошо».

Дѣдо Димитъръ с. Комощица:

«Има приказка: «*за право дай, за право се не кълни*». За това, иска ли ти нѣкой нѣщо и ти дава клетва — макаръ и за право, давай, ама клетва се не кълни; защото е лошо. И свѣта бѣга много отъ клетва. Нашитѣ хаймани това знаятъ, за това и правятъ голѣми пакости. Даде прошение на мировия, че ималъ да зима отъ дѣдо Стояна толко и толко гроша; прѣдлага му клетва. Дѣдо Стоянъ човѣка хаберъ нѣма отъ нищо, но викатъ го, отива.

«Дѣдо Стояне — казва сѫдията, прѣдлага ти клетва, какво нѣма да му давашъ?» дѣдо Стоянъ извади, колко му искатъ и си иде. Утрѣ викатъ па другиго. Тия хаймани сѫ цѣли хайдуци — обиратъ така свѣта. Не е добрѣ, дѣто се допуска клетва; лошо гледа народа на това — защото така си знаеме, да се не кълнеме за нищо, макаръ и за право.

Нѣкога у турско врѣме се кълнѣхме, ама онова клетва ли бѣше: «кажи валлахи, биллахи»! и ти ка-

жешъ; хайде иди си. Но какво е това валлахи, биллахи, никой не отбира, никой незнае. Сега не е така: тамо попъ съ патрихилъ, прѣдъ тебе е кръсть и Св. Евангелие — е, иде много мѫчно за клетва.

Хубаво, много хубаво ще бѫде ако се прѣмахнѣше тая клетва. Сега клетвата е за хайманитѣ, батъкчиитѣ, хайнаджиитѣ и лошитѣ хора, които за единъ грошъ се кълнятъ три пѫти. Съ тая клетва много сиромаси хора, но добри и честни, платиха по нѣколко стотина гроша на тия хаймани и битанки».

* * *

Възнаграждение за свидѣтелитѣ.

§ 244. **Признава ли се за свидѣтелитѣ право на възнаграждение, и при опрѣдѣлявание на сумата, зима ли се въ внимание далечното жителство, губене врѣме, и пр. Отъ кого се взема възнаграждението и въ какъвъ размѣръ?**

Дѣдо Мило Стефановъ с. Алтимиръ, въ присѫтствието на Белчо Стояновъ и Петко Ивановъ:

«Като губи човѣкъ врѣме и си оставя работата, има право да земе денгуба. Ако свидѣтеля е отъ далечко, или е работно врѣме, денгубата е по́голѣма. Плаща се толкова, колкото се плаща на косачъ или орачь — ако е мѫжь; ако ли е жена, плаща се колкото се плаща на копачъ, (ако е у копанье), на жътвачъ (ако е у жътва), на влачарка (ако е зимно врѣме)».

* * *

Бѣлѣзитѣ (дамгитѣ) прѣдъ сѫдилището.

§ 245. **Прѣдъ селския сѫдъ какво значение иматъ бѣлѣзитѣ, нишанитѣ и дамгитѣ на едно сѣмейство. Кой доказва дѣйствителностьта на тия бѣлѣзи: съсѣдитѣ ли, говедаритѣ и коняритѣ ли или други?**

Дѣдо Иванъ Петровъ с. Малоратъ:

«Всѣка кѫща нѣкога, която била дамазлъкчийска кѫща, та е въдила овци, говеда и конье — е имала свой бѣлѣгъ, нишанъ или дамга, който бѣлѣгъ е туранъ на всичката стока. Коя кѫща какъвъ бѣлѣгъ употрѣблявала, нѣкога е знаяло цѣлото село, и по тоя бѣлѣгъ се узнавало, чие е добичето, ако е изгубено или уловено у нивитѣ. Тия бѣлѣзи знаятъ: първо домашнитѣ, послѣ коняритѣ и говедаритѣ, а послѣ и комшиитѣ; и ако стане нѣщо за давия за нѣкое добиче, викатъ се говедаритѣ — ако

е волъ, крава или теле, биволица, биволъ и турме; а коняритѣ — ако е конь, кобила или конче. И каквото кажатъ коняра и говедара — това се зима за истина. Викатъ се и комшиитѣ, ако старѣшината намѣри за добрѣ.

Нѣкои правятъ гяволии, като прѣправятъ тия нишани, за да отъмнатъ добичето на човѣка — но говедара и коняра познава тия гяволии и открива сѫщинскитѣ бѣлѣзи.

Ако сѫдбата е за нива, бранище, ливада или градина — гледатъ и стари кютуци, копки, слогове, дървета и пр. И за тия межди се викатъ пѫдаритѣ, а послѣ и комшиитѣ — межделницитѣ, тия които сѫ на межда. И тука по нѣкога се правятъ гяволии, като изкопватъ кютуцитѣ — но пѫдаря и да зажми пакъ знае и познава до дѣка е междата».

* * *

Писмени доказателства и свидѣтелски показания.

§ 246. **Въ селскитѣ сѫдилища споредъ народнитѣ обичаи иматъ ли значение писменитѣ доказателства; тѣ ли иматъ по-голѣмо значение или свидѣтелски показания, може ли единъ писменъ актъ да се обори чрѣзъ свидѣтелски показания?**

Дѣдо Димитъръ Цековъ отъ с. Комощица:

«Нѣкога хората бѣха неграмотни, та темесуци, или сегашнитѣ записи ги нѣмаше; всичко се зимаше и даваше на вѣра и при свидѣтели. Много се случвало, та ти показватъ единъ темесукъ и кажатъ: това е твой темесукъ, ето дѣто си ударилъ пръстъ. Нѣмамъ хаберъ отъ това. Тогава се викатъ записанитѣ у темесука свѣдоци. Ако кажатъ и тѣ: ние незнаеме нищо — темесука пада.

При старѣшината, а послѣ и въ селскитѣ сѫдилища повече сила имаха свѣдоцитѣ; съ свѣдоцитѣ и темесука може да оборишъ. «Далъ съмъ тоя темесукъ, пръста тукъ ударенъ е мой — но язе ти платихъ, а че ти платихъ, знае тоя и тоя. И тѣ като кажатъ: «истина ние бѣхме, кога му плати» темесука пада».

Дѣдо Живко отъ с. Чупренье:

«Нѣкога нѣмаше темесуци и записи; даваме-зимаме на вѣра, и прѣдъ свидѣтели. По-послѣ излѣзнаха турскитѣ темесуци и тѣ прѣдъ кадията повече сила имаха. Имашъ темесукъ — паритѣ ти се негубатъ, макаръ длъжника и свидѣтелитѣ у него — сѫ умрѣли. Въ село — темесуцитѣ май нѣмаха

такава сила, защото много и много примѣри излѣзнаха, та доказаха, че длъжника ни хаберъ нѣма, а го писали и ударили пръстъ. У село се гледа, като кой човѣкъ тражи пари и отъ кого и кои сѫ му свидѣтелитѣ. Чурукъ ли сѫ хора — темесука пада. Пита се: кѫдѣ му даде пари, за какво, кой бѣше тамо и други — и лъжата излѣзне.

Има и такива примѣри: уйдурисватъ мѫжь и жена и примамватъ нѣкого, за когото знаятъ че има пари; притиснатъ го: дай пари или дай темесукъ. И той даде. За това послѣ се разпитва: кѫдѣ е далъ пари, за какво и при кои свидѣтели. Тапиитѣ, за ниви, и ливади и бранища, и хюджети за кѫща, воденици, кръчма лозе и други мюлкове не могатъ да се оборатъ съ нищо. Сѫщо не могатъ се обори и духовни завѣщания, направени прѣдъ попа, старѣшината и старцитѣ».

* * *

Писмени документи подпечатани съ печатъ или пръстенъ.

§ 247. **Писмени документи съ печатъ намѣсто подписъ има ли важность?**

Дѣдо Сейно с. Бѣла-Слатина:

«Нѣкога, като незнаехме да пишемъ, всѣки пó пръвъ човѣкъ си имаше печатъ или пръстенъ съ името. Тоя печатъ, или пръстенъ той ударяше на всѣкѫдѣ, дѣто трѣбваше да се подпише и тоя печатъ важеше на мѣсто подписъ. Никой не можеше да каже: това не е моя печатъ, или моя пръстенъ, защото веднага ще сличатъ съ пръстена му или съ печата.

Който нѣмаше такъвъ печатъ или пръстенъ, той ударяше пръста си. И това важеше, като пръстенъ или печатъ».

* * *

Рабушитѣ като доказателство.

§ 248. **Рабушитѣ иматъ ли сила на доказателства и при какви условия?**

Дѣдо Живко с. Чупренье:

«Рабуши даватъ: валявичаритѣ, бояджиитѣ, а така и табацитѣ; па и старѣшинитѣ нѣкога сѫ събирали царщината съ рабуши.

Валявичаритѣ зиматъ шаякъ за валявица, бояджиитѣ — маханье и прѣжда за боядисване, а табацитѣ — кожи за щавенье. Като зематъ, да се знае! чий е шаека, чия е прѣждата или кожата, праватъ рабушъ; отъ тоя рабушъ — матката остая на шаека, маханьето и кожата, а копилчето се дава на ступанина. На матката и копилчето се рѣже и показва: за шаека, колко е лакти, а за

маханьето и кожата колко е драма и колко е пазарено. Съ това *копилче* ступанина може да си дири шаека, маханьето и кожата, и то служи като силно доказателство. За това и валявичара, бояджията и табака — недаватъ нѣщата безъ копилчето — че може пакъ да си ги искатъ».

(Сравни за рабушитѣ § 530, 554, 595 Ж. Стар. IV.т.)

* * *

Жребия въ граждански сдѣлки.

§ 249. **Има ли въ народния обичай примѣри, щото нѣкои граждански сдѣлки да се рѣшаватъ съ хвъргане жребия; каква сила иматъ тия жребия прѣдъ сждилищата?**

Дѣдо Димитъръ с. Комощица:

«Жребието се хвърга въ много случаи, когато има да се дѣли нѣщо. Ако си дѣлятъ кукурузъ, жито, снопе, сѣно, ниви, ливади, бранище, или друго — и раздѣлили сж всичко на толкова равни дѣла, колкото душъ се дѣлятъ. За да не е криво никому хвъргатъ жребие, да видятъ, кой дѣлъ, кому ще се падне.

Жребието се хвърга по много различенъ начинъ: съ бѣлѣзи, съ зърна различни и други. Хвърга ги всѣкога: или дѣте, или чуждо лице, което избератъ всички.

Хвърленото жребие не се отмѣнява, и всѣки трѣбва да земе това, което му се паднало. Да се развали не може.

За стока: овци, кози, конье, говеда и пр. жребие се не хвърга, а се дѣлятъ по брави, по глави».

* * *

Опредѣляванье между между ниви и съноре.

§ 250. **При опрѣдѣляванье междитѣ между двѣ спорни ниви, ливади бранища и пр. или между съноритѣ на двѣ села, лицата, които сж повикани като свидѣтели, за да дадатъ сила на своитѣ показания, употрѣбляватъ ли нѣкои важни приеми и какви?**

Дѣдо Сейно с. Бѣла-Слатина:

«Когато има споръ за межди на ниви, ливади, а особно ако е споръ между двѣ села за сънора тогава повикватъ стари хора отъ околнитѣ села. И тия стари хора, за да докажатъ, че тѣ казватъ правото има обичай, та напълнятъ торба съ земля и я закачатъ на шията му. Съ така закачена торба, дѣка мине стареца — тамо се тегли окончателна граница. Срѣщу това опрѣделяванье никой не може и не смѣе да противорѣчи, или да оспорява — за-

щото е грѣхота: «*наврата си земля носѣше*». *Казватъ всички.* Това става обаче само при опрѣдѣляванье на сънора между двѣ села».

* * *

Цѣлуванье хлѣбъ и соль като доказателство на иска или свидѣтелството

§ 251. **Има ли обичай, щото отвѣтникътъ, истецътъ и свидѣтелитѣ да цѣлуватъ хлѣбъ и соль — за подкрепление на своитѣ показания; какво значение има това споредъ народното вѣрвание?**

Дѣдо Димитъръ с. Комощица:

«Такъвъ обичай е много разпространенъ, и това съставлява най-силната нѣма клетва. Да цѣлува човѣкъ хлѣбъ и соль, безъ които не може, а послѣ да излъже — той ще ослѣпѣе, защото хлѣба и сольта ще го накажатъ».

Дѣдо Иванъ с. Малоратъ:

«Това е най-силната клетва, която може да направи човѣкъ. Наистина съ думи се не кълне, но въ цѣлуваньето на хлѣба и сольта, съ които се храни човѣкъ, има казано всичко».

* * *

Гадания и други суевѣрни дѣяния за откриванье прѣстѫпника.

§ 252. **Несѫществуватъ ли нѣкои суевѣрни дѣйствия, или гадания, за да се открие прист*ѫ*пника, или да б*ѫ*датъ намѣрени откраднатитѣ вещи?**

Баба Сава Иваница. с. Бѣла Слатина:

«За да се намѣри, кой е откралъ или запалилъ — всѣкога се отива при врачката, която, като гледа на бобъ, или като вража на друго — показва, като какъвъ човѣкъ е: високъ или нисъкъ; русъ или чърноманестъ, старъ или младъ, далече ли е или близо, — а послѣ и показва дѣка сѫ нѣщата: у земля ли сѫ, у слама ли, у гора ли и друго.

Нѣкои магьосници, правятъ магии, като: лѣятъ куршумъ, завиватъ конецъ — и казватъ, че който е крадеца — той самичъкъ ще се каже. И за голѣмо чудо, много пѫти излизало истина».

Баба Елка Маркова отъ с. Чупренье:

«Врачкитѣ съ вражанье можатъ да кажатъ отъ горѣ: какъвъ е крадеца или палича: високъ, срѣденъ или нисъкъ, младъ или старъ, русъ, чърноманестъ и има ли нѣкъкъвъ нишанъ — и по тия показани бѣлѣзи намира се и показва крадеца. Сега пъкъ правятъ магии, да го накаратъ да признае; завиватъ му колецъ, лѣятъ му куршумъ и други — и той, «ако наистина е крадеца — признае, но повечето отъ страхъ».

* * *

Щетата се дѣли по половина.

§ 253. **Има ли примѣри, щото загубата или щетата, причинена отъ прѣстжплението да се дѣли между прѣстжпника и потърпѣвшия по наполовинъ?**

Дѣдо **Живко** отъ с. Чупренье:

«Ако Стоянъ е направилъ пакость на Камена — изпустналъ воловетѣ си или овцитѣ въ нивата — а нѣма да заплати щетата напълно, тогава старцитѣ отсичатъ: половина отъ зяна да тегли Стоянъ, а половината Каменъ — и така ги зговарятъ».

Дѣдо **Димитъръ** отъ с. Комощица:

«Това става много често, когато щетата е извършена безъ да ще, или когато виновния не може да заплати цѣлата щета. Прави се това само и само да се свърши съ помирение, да си не отидатъ ядосани единъ срѣщу другъ, отъ което ставатъ послѣ много голѣми прѣстжпления».

Дѣдо **Гено** отъ с. Горна-Кремена:

«Такива примѣри има, и много има. Всѣкога, когато виновния извършилъ пакостьта безъ да ще, или пъкъ нѣма съ що да изплати всичката щета — старцитѣ присжждатъ: щетата да се разподѣли на половина. Това се прави още и да се избѣгне по голѣмо прѣстжпление».

* * *

Зад-очни рѣшения.

§. 254. **Допускатъ ли се зад-очни рѣшения и какъ гледа народа на тѣхъ?**

Дѣдо **Сейно** отъ с. Бѣла-слатина:

«Да може да се присжди по право, трѣбва да сж и двамата, и двамата да говорятъ и да кажатъ, каква е работата. Ако се сжди само по думитѣ на едната страна, рѣшението ще бжде неправо. За това, ако нѣма и двамата старѣшината не разглѣдва. Ако е у село, докарватъ го, ако ли го нѣма — чека се да се върне».

Дѣдо **Димитъръ** отъ с. Комощица:

«Да се глѣда една давия безъ длъжника — не може, защото не ще бжде права. Правото става явно само, ако и двамата даватъ обяснения.

Ако длъжника е у село па не иде — докарватъ го; ако не е у село, чека се да си дойде.

За щета или друга пакость — и да нѣма виновния, рѣшаватъ като колко ще заплати; тая щета се опрѣдѣля отъ старцитѣ, билъ виновния тамъ или не».

* * *

§ 255. **Може ли единъ искъ да се разглежда наново, ако ищецътъ прѣставлява нови доказателства?**

Ново разглеждане на искъ при нови доказателства.

Дѣдо Димитъръ отъ с. Комощица:

«Може. Да кажемъ, Петко далъ на Димитра пари, или друго нѣщо на заемъ, но не помни, кои бѣха тамо: той знае, че имало селени, но кои — не може да ги помни. Старѣшината и старцитѣ му кажатъ: «като Димитъръ отказва, че си му давалъ пари, а ти незнаешъ — кои селени сж били — не си правъ. Иди намѣри селенитѣ. При които си му далъ паритѣ и дойди тогава.»

Петко отива у кръчмата и пита: «бе селени, тогава и тогава язе дадохъ на Димитра толкова и толкова пари, или това и това (ако сж нѣща), имаше тогава селени, но я съмъ забравилъ, кои бѣха а па сега Димитъръ лови бъхъ.

Това се разказва, и послѣ недѣля или повече, обади се нѣкой и каже: Петко, бе, нали бѣхме: язе, тоя и тоя; ние знаеме бе; не е ли платилъ?

Сега Петко отива при старѣшината, и давията се глѣда наново».

* * *

§ 256. **Не сжществуватъ ли въ народа суевѣрия, че човѣкъ съ помощьта на магии или друго, може да се избави отъ сждилищата, или ги прави безврѣдни за него?**

Суевѣрие, че съ помощьта на магии прѣстжпникътъ може да избѣгне правосждието.

Дѣдо Луканъ отъ с. Прогорелецъ:

«На това много вѣрватъ. Казватъ, че хайдука съ помоща на магии, може да краде и убива, и сждъ го не лови.

Ето нà, Върбанъ Глога; тоя човѣкъ, колко души не уби, колко обири не извърши, колко кжщи незапали, па какво му стана. Иде у Ломъ, иде у Враца — па го откаратъ и у София. Всички мислятъ «е вече бѣше, Варбанъ нѣма да се върне». Но не мине се и мѣсецъ, и Върбанъ пакъ си дошълъ. Еле, слава богу, че го убиха, та миряса сиротинята. Види се стражарина, който го уби, ималъ по-голѣми магии отъ него.

Вѣрва се това отъ народа».

Съдържание.

ГЛАВА ПЪРВА.

I. Общи бѣлѣжки върху прѣстѫпленията и наказанията

Стр.

§ 1. Споредъ понятията и обичаитѣ народни, кому принадлѣжи властьта да прѣслѣдва, да сѫди и наказва виновнитѣ за сторени прѣстѫпления и простѫпки? 5
§ 2. Сѫществува ли въ народа вѣрвание, че прѣстѫпникътъ подлѣжи на божие наказание? 14
§ 3. Не прибѣгва ли народътъ къмъ Бога за правосѫдие, ако прѣстѫпника е силенъ и остая ненаказанъ; и не являва ли се Богъ споредъ народното вѣрвание като мъститель? . . 15
§ 4. За какви именно прѣстѫпления и грѣхове Господь наказва? 15
§ 5. А какви дѣяния Господь ненаказва? 17
§ 6. Какви наказания Господь изпраща на прѣстѫпницитѣ тукъ на земята, и горѣ на неботo? 17
§ 7. Споредъ мнѣнието на народа не разпространява ли се божието наказание и на дѣцата на прѣстѫпника? 20
§ 8. Може ли нѣкой да испроси опрощение отъ Бога тукъ на земята и по какъвъ начинъ? 23
§ 9. Може ли да бѫде нѣкой опростенъ и послѣ смъртьта си, и по кой начинъ? 24
§ 10. Нѣма ли случаи, щото народа да прѣслѣдва и наказва нѣкои дѣяния поради религиозни побуждения, и какви сѫ тия дѣяния? 25
§ 11. Различава ли народътъ прѣстѫпление отъ грѣхъ, и въ какво се състои тая разница? 26
§ 12. Какви дѣяния народътъ счита за грѣхъ, а какви — за прѣстѫплѣние? 26
§ 13. Кое е по важно за народа: грѣхътъ ли или прѣстѫплението? 27
§ 14. Имало ли е случаи да се наказватъ такива постѫпки, които се считатъ за грѣховни? 28
§ 15. Сѫществува ли обичай да отмъщава нѣкой нѣкому за сторено прѣстѫпление? 29
§ 16. Съ какви срѣдства става това отмъщение? 29
§ 17. Не употрѣбява ли народътъ нѣкои суевѣрни способи за отмъщение и какви? 30
§ 18. Нѣма ли случаи, щото обидениятъ да прибѣгва къмъ Бога, за да отмъсти на злосторника? 30
§ 19. Нѣма ли въ народа обичай, щото да се допуска помирение между пострадалия и злосторника чрезъ откупъ; ако има такъвъ обичай, то за какви прѣстѫплѣния се допуска примирението и откупа? 31

Стр.

§ 20. «Кръвнината» или «откупа» кой зима и чий стават? . . . 32
§ 21. Какъ гледа народътъ, ако нѣкой, слѣдъ като земе «кръвнината» или «откупа», а послѣ пакъ иде да обажда на сѫда? 33
§ 22. Кой и по какъвъ начинъ отсича «кръвнината» или «откупа», има ли отредено отъ народнитѣ обичаи, какъвъ ще бѫде тоя размѣръ, или тоя размѣръ се отрѣжда при всѣки случай съ отдѣлно съглашение? 33
§ 23. Неизвършватъ ли се нѣкакви обряди при примирението? . 34
§ 24. Ако примирението е станало, и откупътъ е отсѣченъ и приетъ отъ старцитѣ на двѣтѣ страни, могатъ ли синоветѣ или внуцитѣ на едната или другата страна да се не съгласятъ и да подновятъ давията? 34
§ 25. За «кръвнината» или «откупа» отговаря ли цѣлата кѫща, т. е. цѣлата задруга? 34
§ 26. Но, ако прѣстѫплението е извършено отъ твоя унукъ, братята ти могатъ ли да поискатъ да се отдѣлятъ, само да не плащатъ и тѣ «откупа» или «кръвнината»? 35
§ 27. Нѣма ли случаи, щото отъ нѣкое дѣяние да се счита обиденo цѣлото село: какви сѫ тия дѣяния и по какъвъ начинъ селото иска и получава удовлетворение? 35
§ 28. Нѣма ли случаи, щото едно дѣяние да се счита прѣстѫпно, или не, споредъ туй: кой го е извършилъ и срѣщу кого: едноселецъ или другоселецъ, иновѣрецъ или инородецъ? 36
§ 29. Имали такива дѣяния, които отъ закона не се наказватъ, а народнитѣ обичаи ги забраняватъ и наказватъ дори? . . . 36
§ 30. Обратно, има ли дѣяния, които по закона сѫ наказуеми, а по народнитѣ обичаи ненаказуеми? 37
§ 31. Нѣма ли въ народа прѣстѫпления, които се извършватъ единственно по суевѣрни побуждения, отъ прѣдрасѫдъци, и какъ се отнася народътъ къмъ тѣхъ? 37
§ 32. Има ли простѫпки, които се вършатъ поради народнитѣ обичаи и наказуеми ли сѫ тѣ споредъ народа? 40
§ 33. Има ли суевѣрия и прѣдрасѫдъци, които спиратъ прѣстѫпления и простѫпки? 42
§ 34. Нѣма ли животни, които народътъ не убива поради суеверни или религиозни съображения? 43
§ 35. Има ли села, за които се мисли изобщо, че вършатъ извѣстенъ родъ прѣстѫпления или простѫпки? 43
§ 36. Нѣма ли случаи, въ които се вижда, че прѣстѫплението е минавало като наслѣдство; какъ мисли народътъ: може ли прѣстѫплението да се прѣдава по наслѣдство? 44
§ 37. Нѣма ли случаи, щото, ако човѣкъ не изпълни единъ граждански договоръ, да му се налага наказание? Ако има такъвъ обичай, при какви условия се налага туй наказание? 45
§ 38. Запрѣщава ли народътъ извѣстни дѣйствия само защото съ тѣхъ се причинява врѣда, или само за това, защото тия дѣйствия сами по себе си, споредъ мнѣнието на народа, сѫ лоши? 48
§ 39. Прави ли народътъ разлика мѣжду прѣстѫпленията; признава ли тежки прѣстѫпления и леки; коѝ зима за тежки а коѝ за леки? 50
§ 40. Къмъ кои прѣстѫпления народътъ се отнася по строго: къмъ тия ли, които засѣгатъ имуществото и състоянието на човѣка, или къмъ тия, които засѣгатъ личностьта на човѣка, т. е. прѣстѫпления срѣщу живота, здравието, свободата и честьта? 56
§ 41. Какви изражения употрѣбява народътъ за означавание на прѣстѫпленията и прѣстѫпницитѣ? 58

Стр.

§ 42. За да бѫде едно прѣстѫпление наказано, трѣбва ли да е имало зла воля, и съ какви изражения се означава злоумишленость? 58
§ 43. Придава ли народътъ значение на това обстоятелство, че прѣстѫплението е кроено отъ по напрѣдъ, отдавна? . . 59
§ 44. Не отнася ли се народътъ по снисходително къмъ тия случаи, когато прѣстѫплението е извършено въ раздразнително състояние, особно, ако това раздразнение е било прѣдизвикано отъ самия пострадавши? 59
§ 45. Какъ се отнася народътъ къмъ прѣстѫпления, извършени въ пияно състояние? 61
§ 46. Какъ се отнася народътъ къмъ прѣстѫпления, извършени по невнимание или случайно? 63
§ 47. Не забѣлѣжва ли се въ народа наклонность да обяснява, че прѣстѫплението се извършва по побуждения и причини, които сѫ вънъ отъ волята на човѣка, като: наущение дяволско, орисване отъ орисницитѣ и други? 64
§ 48. Какъ се отнася народътъ къмъ прѣстѫпления, извършени отъ съвършенно безуменъ човѣкъ, отъ бѣсенъ, отъ глухонѣмъ, и отъ дѣца? 67
§ 49. Отъ коя възрасть дѣцата могатъ да бѫдатъ наказани за извършенитѣ прѣстѫпления; кой ги наказва, и какви наказания може да имъ се наложи? 70
§ 50. Не наказва ли народътъ едни лица за други, напримѣръ: бащата — на мѣсто сина; мѫжа — на мѣсто жената и пр? . . 71
§ 51. Не е ли имало случай, щото народътъ да е наказвалъ умрѣлитѣ; за какво ги е наказвалъ, и по какъвъ начинъ? . . . 72
§ 52. Наказватъ ли се дѣяния, извършени за самоотбрана, или за отбрана на другиго? 73
§ 53. Какво нѣщо е самоотбрана, или отбрана на другиго? . . . 73
§ 54. Има ли случаи, щото нѣкой самъ да се съгласи да извършатъ надъ него прѣстѫпление, и какъ глѣда народътъ на това? 74
§ 55. Какви сѫ народнитѣ обичаи относително прѣстѫпленията и простѫпкитѣ, които сѫ извършени отъ едно лице по поржка на другиго, като на пр. баща накарва сина си, мѫжътъ — жена си, господарътъ — слугата си и пр.? 75
§ 56. Наказва ли народътъ за ако нѣкой се опита да извърши прѣстѫпление, а не е извършилъ? 76
§ 57. Наказва ли народътъ, ако улови нѣкого, че се готви да извърши прѣстѫпление? 77
§ 58. Какъ гледа народътъ, ако нѣкой само се заканва, че ще извърши извѣстно прѣстѫпление? 77
§ 59. Прави ли народътъ разлика между тоя, който е извършилъ прѣстѫплението и тия, които сѫ го подбутнали и насърчили, които му сѫ помогнали, или, които макаръ че можали да спрѫтъ прѣстѫплението, но отъ нѣкакви побуждения сѫ погледнали прѣзъ пръсти? 77
§ 60. Какъ се отнася народътъ къмъ тѣзи, които укриватъ слѣдитѣ на прѣстѫплението, за да неможе да се познае и открие; укриватъ самитѣ прѣстѫпници или краденитѣ вещи? 79
§ 61. Има ли въ вашето село, или въ околнитѣ вамъ села: кръчмари, бакали или други, които иматъ като занаятъ да укриватъ прѣстѫпници и крадени вещи, особно краденъ добитъкъ, и какъ гледа народътъ на тѣхъ? 81
§ 62. Ако нѣкой види, кога се извърши прѣстѫплението и не донесе за него, какъ гледа народътъ на такъвъ: счита ли го за виновенъ? 82

Стр.

§ 63. Не прави ли народътъ разлика между единъ човѣкъ, който е извършилъ нѣколко прѣстжпления (съвокупность на прѣстжпления), но още не отсѫденъ и ненаказанъ, и другъ човѣкъ, който отсѫденъ за едно прѣстжпление, послѣ пакъ повтаря да върши прѣстжпления? 83
§ 64. Кои сѫ обстоятелствата, които споредъ народнитѣ понятия, уголѣмяватъ, или намаляватъ важностьта на прѣстжплението и строгостьта на наказанието? 85
§ 65. Какви наказания изобщо народътъ примѣнява? 89
§ 66. При прилагание на наказанието гледало ли се е положението на обвиняемия? 89
§ 67. Когато налагатъ глоба, гледатъ ли материялното състояние на обвиняемия, на сѣмейното му положение, или на сѣмейната повиностъ? 89
§ 68. Освѣнъ въ пари, налагатъ ли глоба и въ вещи, и какви именно? 90
§ 69. Ако неможе да плати, глобата не замѣнява ли се съ друго наказание, и съ какво именно? 90
§ 70. Какъ гледа народътъ на тѣлеснитѣ наказания, и прилагатъ ли се често и къмъ всѣкого? 90
§ 71. Нѣма ли случаи да се наказватъ тѣлесно и жени; кои жени биятъ и въ какви случаи? 91
§ 72. А може ли да се затвори жена: кога и кѫдѣ? 91
§ 73. Имало ли е общински затвори; какви сѫ били тѣ; затворенитѣ сами ли се хранили, или ги хранила общината 91
§ 74. Какъвъ е билъ най-голѣмиятъ срокъ на затваряниего въ общинския затворъ? 92
§ 75. Какъ гледа народътъ на затворитѣ и на затворенитѣ? 92
§ 76. Затвореният може ли да бѫде каранъ на общинска работа? 93
§ 77. Какъ гледа народътъ на тия, които, като си излежали затвора, връщатъ се въ селото? 93
§ 78. Какъ гледа народътъ на бившитѣ турски сѫдилища и какъ гледа сега на нашитѣ сѫдилища: мирови, окрѫжни и други? Не прѣобладава ли и днеска между народа наклоность да се помиряватъ странитѣ у село само да не отиватъ въ сѫдилището? 94
§ 79. Има ли обичай, щото селото, или махлата да изгонва нѣкого изъ селото си; кога става това и срѣщу какви лица? . . . 95
§ 80. Имало ли е случаи, щото такива изпѫдени да бѫдатъ опростени и повръщани пакъ въ селото? 96
§ 81. Има ли обичай, щото нѣкой виновенъ да го наказватъ прѣдъ цѣлото село и по начинъ да го опозорятъ; въ какви случаи и по какъвъ начинъ? 97
§ 82. Признава ли народътъ, че ако прѣстжпникътъ забѣгне на далече и отсѫтствува дълги години, той вече не се прѣслѣдва. Ако има това, то колко години трѣбва да се минатъ, та да не може вече да се дири и наказва? 98

ГЛАВА ВТОРА.

Прѣстжпления религиозни и обществени.

§ 83. Какъ гледа народътъ къмъ тия, които насила или съ измама каратъ хората да промѣняватъ вѣрата си, както и къмъ тия, които доброволно, или съ измама я промѣняватъ? 100
§ 84. Има ли църковни постановления, чието нарушение се наказва отъ обичая; кои сѫ тия постановления и какъ се наказватъ (§§ 11 и 15) 101

Стр.

§ 85. Нѣма ли народни обичаи, които иматъ значение на църковно постановление, кои сѫ тия, обичаи, и какъ се пазятъ съ наказания ли или безъ наказания, и съ какви именно наказания? 102
§ 86. Имали обреди, останали отъ идолопоклонческо врѣме, и какъ гледа народътъ на тѣхъ; не счита ли нѣкои отъ тѣхъ за оскърбление на вѣрата, и ако има, кои сѫ тѣ? 103
§ 87. Какъ гледа народътъ на тия, които богохулствуватъ, или се подиграватъ и изсмѣяватъ вѣрата и църковнитѣ тайинства, обряди и обичаи; не счита ли ги за прѣстѫпни и какъ ги наказва? 104
§ 88. Какъ гледа народътъ на тия, които лъжливо се кълнатъ, или лъжливо свидѣтелствуватъ; какви сѫ споредъ народа послѣдствията отъ такава лъжлива клетва и лъжливо свидѣтелствуване? 105
§ 89. Какъ гледа народътъ на такава клетва или лъжливо свидѣтелствуване, направени: или отъ страхъ, или да избави себе си и своитѣ? 106
§ 90. Нѣма ли въ народа повѣрие, че клетвата, дадена прѣдъ иновѣрникъ, или лъжливото свидѣтелствуване прѣдъ иновѣрникъ — нѣма сила и нѣма грѣхъ? 107
§ 91. Нѣма ли въ народа повѣрие, че, когато се нѣкой кълне, ако държи нѣщо въ рѫцѣтѣ си, или произнася нѣкакви думи, клетвата губи своята религиозна сила на клетва и нѣма никакво наказание отъ Бога? 107
§ 92. Не отличава ли народътъ клетвата отъ божбата, и лъжливата клетва — отъ лъжливата божба. 107
§ 93. Какви сѫ божбитѣ и какви сѫ клетвитѣ; кои божби минаватъ като клетва? 108
§ 94. Какъ гледа народътъ на оскърбленията срѣщу свещеницитѣ, калугеритѣ — изобщо срѣщу духовно лице? 108
§ 95 Какъ гледа народътъ на кражба, извършена въ църква, т. е. ако нѣкой обере цръквата; тая кражба проста ли е, или е тежка, или пъкъ съставлява особно прѣстѫпление? . . . 109
§ 96. Такава кражба не води ли слѣдъ себе божие наказание? 109
§ 97. По малки кражби въ цръква и отъ цръква или манастиръ не влекѫтъ ли божие наказание? 110
§ 98. Кой е сѫдилъ нѣкога виновнитѣ въ подобни кражби? . . . 111
§ 99. Какъ гледа народътъ на тия, които разкопватъ гробоветѣ и изравятъ умрѣлия, за да го ограбятъ? 111
§ 100. Какъ гледа народътъ на тия, които разкопватъ гроба и изравятъ умрѣлия не да го ограбятъ, а да извършатъ поругание надъ мрътвия трупъ? 111
§ 101. Какъ гледа народътъ, ако се разкопа гробъ на иновѣрецъ? 112
§ 102. Отъ какви побуждения изобщо ставатъ тия разкопвания и поругания: отъ лична омраза ли, отъ користъ ли, или поради суевѣрни побуждения? 112
§ 103. Какъ гледа народътъ на тия, които нарушаватъ законитѣ и привителственнитѣ разпореждания? 113
§ 104. Какъ гледа народътъ, ако нѣкой оскърби чиновникъ? . . 115
§ 105. Какъ гледа народътъ на тия, коитъ зиматъ рушветъ, и на тия, които даватъ такъвъ? 117
§ 106. Какъ гледа народътъ на избѣгването на затворницитѣ изъ затвора? 118
§ 107. А какъ гледа народътъ на тия, които биха пропустнали затворникъ? 119
§ 108. Какъ гледа народътъ на селскитѣ събрания, когато селенитѣ се събиратъ да разизкватъ за селски и общински работи; могатъ ли тия събрания да бѫдатъ запретени? . . 119

Стр.

§ 109. Какъ гледа народътъ, ако нѣкой оскърби старѣшината (сега кмета), пѫдаря, или нѣкого отъ общинскитѣ служители? . . 121
§ 110. Какъ гледа народътъ на тия, които избѣгватъ общинска или държавна повинность, или се домогватъ да не плащатъ даждията, установени отъ законитѣ? 121
§ 111. Какъ гледа народътъ на ония, които бѣгатъ отъ военната повиность, или се осакати нѣкой да не отиде войникъ? . . 123
§ 112. Какви прѣимущественно прѣстѫпления се срѣщатъ между народа срѣщу народното здравие, и какъ гледа народътъ на тия, които причиняватъ и извършватъ тия прѣстѫпления? 124
§ 113. Какъ гледа народътъ на тия, които турятъ въ храната, или питиетата примѣси, макаръ и безврѣдни, но само развалятъ качеството? 126
§ 114. Какъ гледа народътъ на врачкитѣ, баячкитѣ и правилцитѣ, които лѣкуватъ. Наказуемо ли е споредъ народа туй лѣкувание? 127
§ 115. Какъ гледа народътъ на зиманитѣ отъ правителството мѣрки срѣщу епидемиитѣ, и какъ се отнася къмъ тия, които нарушаватъ тия мѣрки, или ги избѣгватъ? 128
§ 116. Имали такива суевѣрни обичаи, които сѫ въ полза на народната хигиена и такива които сѫ врѣдни. Кои сѫ еднитѣ, и кои сѫ другитѣ? 131
§ 117. Какъ гледа народътъ на забранения ловъ и на забраненото сѣчение дърва въ извѣстно врѣме и на тия, които нарушаватъ тия разпоредби? 133
§ 118. Какъ гледа народътъ на лѣнивитѣ, които се излѣжаватъ по кръчмитѣ, и на бездомницитѣ и скитницитѣ? 133
§ 119. Какъ гледа народътъ на просящитѣ и просията? 135
§ 120. Какъ гледа народътъ на пиянството и на пиянитѣ. Пиянството счита ли се за грѣхъ, или за простѫпка, и какви термини има за пиянството и пияницитѣ? 136
§ 121. Всѣкому ли е позволено, споредъ народа да се напива и всѣкога ли; ако не всѣкому и всѣкога, то, кои лица могатъ да се напиватъ и кога? 136
§ 122. Какъ гледа народътъ на хазартнитѣ игри (карти, домино, на баба, билярдъ и други) и на тия, които играятъ. Прави ли разлика между отдѣлнитѣ игри, и ако тѣ се играятъ на пари или безъ пари? 137
§ 123. Кои народътъ нарича магьосници и каква сила придава на магьосничеството? 137
§ 124. Какъ гледа народътъ на магьосницитѣ и на тия, които се обрѫщатъ къмъ тѣхъ? 138
§ 125. Не е ли имало случаи, щото народътъ да е наказвалъ? . . 139
§ 126. Допускало ли се християнско погребение на такива магьосници? 140
§ 127. Вѣрва ли народътъ, че магиитѣ на магьосницитѣ и вѣщицитѣ се свършватъ съ тѣхната смърть, или, и послѣ смъртьта си иматъ сѫщата сила? 140
§ 128. Какъ мисли народътъ: едни магии направени вече, не могатъ ли да бѫдатъ развалени и какъ? 140
§ 129. Какви сѫ народнитѣ вѣрвания за плътеницитѣ, върколацитѣ, вампиритѣ и други нечисти духове? Кои хора се прѣвръщатъ въ такива и какъ могатъ да бѫдатъ прѣдвардени, или унищожени? 141
§ 130. Какво нѣщо е доносъ споредъ народа; срѣща ли се доносничество между народа, какви термини употрѣблява за доноса и какъ гледа на тия, които се занимаватъ съ доносничество? 142

Стр.

§ 131. Какъ гледа народътъ, ако нѣкой оскърби жена, булка, или мома, било съ думи или съ дѣйствие? 143

§ 132. Имали случаи, мѫжь и жена да живѣятъ невѣнчани, и какъ гледа народътъ на това вънбрачно съжителство? . . 144

§ 133. Какъ гледа народътъ, ако нѣкой облъсти мома, или жена съ обѣщание да я земе за жена, или съ пари и други облаги и обѣщания? 144

§ 134. Какъ гледа народътъ на тоя момъкъ или мѫжь, който изнасили мома или жена? 146

§ 135. Не прави ли народътъ разлика, ако облъстената или изнасилената е: мома, момиче, жена съ мѫжь и вдовица, и ако туй облъстяванье или изнасилвание е извършилъ: момъкъ, мѫжь женен, попъ или калугеръ? 148

§ 136. Имало ли е случай, щото момъкъ, за да накара момата насила да го земе, или просто да я опозори — разваля ѝ дѣвството, но не съ половия органъ, а съ друго нѣщо. Какъ гледа народътъ на тоя момъкъ? 148

§ 137. Какъ гледа народътъ, ако мома или вдовица тръгне трудна, и какво наказание се налага на такава? 149

§ 138. Какъ гледа народътъ на явно блудство, на явнитѣ блудници и курвари, и какво наказание налага на такива? . . . 150

§ 139. Какъ гледа народътъ на прѣлюбодѣянието, извършено отъ мѫжь, или отъ жена? Еднакво ли осѫжда прѣлюбодѣянието на мѫжь и жена, или прави разлика; ако прави нѣкаква разлика, то по какви съображения? 150

§ 140. Ако мѫжьтъ завари жена си съ чуждъ мѫжь въ прѣлюбодеяние, какви наказателни права му се дава отъ народнитѣ обичаи? 151

§ 141. Ако стане противното, т. е. ако мѫжьтъ ходи по чужди жени, и неговата жена го завари, какви права има тя споредъ народнитѣ обичаи? 152

§ 142. Нѣма ли случаи, щото самъ мѫжьтъ знае, че жена му прѣлюбодѣйствува съ други мѫжь? 153

§ 143. Кое счита народътъ за кръвосмѣшение, какви случки отъ кръвосмѣшение се срѣщатъ въ народа, а какъ гледа народътъ на тѣхъ? 154

§ 144. Нѣма ли случки отъ такива полови сношения между свекъра и снахата, които се наричатъ *снахачество;* кои сѫ причинитѣ на такива сношения и какъ гледа народътъ на тѣхъ? 155

§ 145. Счита ли народътъ недѣвственността на момата прѣстѫпление; какви наказания се налагатъ, ако една мома излѣзне недѣвственна булка, и какви сѫ изобщо слѣдствията споредъ народнитѣ обичаи? 157

§ 146. Нѣма ли обичай да се дава на скѫпъ гостъ жена, било отъ сѫщата кѫща, било отъ друга; ако нѣма сега такъвъ обичай, нѣма ли прѣдание, че нѣкога е сѫществувалъ такъвъ? 159

§ 147. Какъ гледа народътъ на сводницитѣ, какви наказания се налагатъ на такива споредъ народнитѣ обичаи? 160

§ 148. Какъ гледа народътъ на противоестественнитѣ пороци, а въ частность на скотоложството и мѫжеложството; счита ли ги народътъ за прѣстѫпление, и какви наказания налага? 160

§ 149. Нѣма ли обичай да крадатъ моми или жени; какъ гледа народътъ на това? 161

ГЛАВА ТРЕТА.

Прѣстѫпление срѣщу личностьта и срѣщу собственностьта.

Стр.

§ 150. Споредъ народното мнѣние, каква власть има бащата надъ дѣцата си, а каква майката; освобождаватъ ли се дѣцата отъ тая власть и отъ коя възраст. Тая власть поеднакво ли се простира на мѫжкитѣ, както и на женскитѣ дѣца, или има нѣкаква разница? 162

§ 151. Бащата, или майката, могатъ ли да бѫдатъ наказани за побой, или за убийство, извършено надъ дѣцата си? . . . 162

§ 152. Може ли бащата да изпѫди сина си отъ дома, или да го лиши отъ наслѣдство; и какъ гледа народа на това? . . . 163

§ 153 .Може ли синъ, или дъщеря да бие, да оскърблява или да дава подъ сѫдъ, или да пѫди родителитѣ си; какъ гледа народътъ на такива дѣла и дѣца? 163

§ 154. Какви сѫ клетвитѣ майчини и бащини споредъ народа; какъ гледа народътъ на тия клетви? 164

§ 155. Наказватъ ли се оскърбленията между съпрѫзитѣ? . . . 166

§ 156. Счита ли народътъ себе си въ право да се смѣсва въ разпритѣ между съпрѫзитѣ, кога именно, и къмъ какви мѣрки прибѣгва въ такива случаи? 166

§ 157. Не признава ли народътъ на мѫжа нѣкакво неограничено право надъ жената, т. е. че има право да я бие, да я залага, или продава? 167

§ 158. Какъ гледа народътъ на жена, която властвува надъ мѫжа си: бие го, заповѣдва му и го управлява? 167

§ 159. Какъ гледа народътъ изобщо на убийството? 168

§ 160. Нѣматъ ли право роднинитѣ на убития да се помиряватъ съ убиеца? 168

§ 161. За да се открие убиецътъ, не зима ли участие цѣлото село, или само родственницитѣ на убития? 169

§ 162. Не е ли имало случай, щото родственницитѣ да си отмъстяватъ за убийството? 169

§ 163. Не сѫ ли запазени нѣкакви прѣдания за чоловѣкоядство? 169

§ 164. За народа, еднакво ли е убиваньето на който и да било човѣкъ, или прави разница: ако е убитъ турчинъ, евреинъ, циганинъ; богатъ, или сиромахъ; изѣдникъ, хайдукъ, магьосница, опалникъ, или добъръ човѣкъ? 170

§ 165. Какъ гледа народътъ на самоубийството; самоубийцитѣ копаятъ ли въ гробищата или не; ако не ги копаятъ въ гробищата, защо? Копаятъ ли ги съ черковенъ обрядъ и дава ли имъ се приносъ? 171

§ 166. Споредъ народа, какви могатъ да бѫдатъ причинитѣ, които каратъ човѣка да посѣгне на живота си? 172

§ 167. Какъ гледа народътъ на жена, която убива своето незакородено дѣте? 172

§ 168. Какъ гледа народътъ на тия жени, които помѣтатъ чрѣзъ буренье и билки и на тия, които даватъ такива билки и буренье? 173

§ 169. Има ли случаи, нѣкоя жена да хвърли дѣтето си и какъ гледа народътъ на това? 173

§ 170. Какъ се отнася народътъ къмъ тия, които убиятъ родителитѣ, или родственницитѣ си? 174

§ 171. Ако убиецьтъ — синъ е усиновенъ, или назаконороденъ, какъ гледа народътъ на него? 175

Стр.

§ 172. Не сѫ ли извѣстни такива суевѣрия, които допускатъ убийството на човѣка, и какъ гледа народътъ на тия случки? 176
§ 173. Ако убийство е станало, когато двѣ лица се скарали и сборичкали, или когато двѣ села се скарали — какъ гледа народътъ на туй убийство? 177
§ 174. Какъ се отнася народътъ къмъ тѣлеснитѣ поврѣждания изобщо: осакатяване, нараняване и пр., намира ли, че нѣкои отъ тѣхъ сѫ по-тежки, а нѣкои по-леки, и какви различия намира народътъ между тия тѣлесни поврѣждания? 177
§ 175. Споредъ народнитѣ обичаи, допуска ли се помирѣние въ всичкитѣ случаи на тѣлесни поврѣждания, независимо отъ тѣхния характеръ: тежки или леки? 178
§ 176. Помнятъ ли се случаи да сѫ продавани; жена, дѣца, сестра и проч.? 179
§ 177. Има ли случаи отъ самоправство: въ какви именно дѣяния се проявява то; какъ гледа народътъ на самоправнитѣ дѣяния? 179
§ 178. Може ли да се влѣзне въ чуждо гумно, въ чуждъ дворъ, въ чужда кѫща; какъ гледа народътъ на тия, които се вмъкватъ въ чужди дворове и кѫщи? 181
§ 179. Какъ гледа народътъ на заканването, а какъ гледа на заплашването; подлежатъ ли на наказание? 181
§ 180. Какви сѫ народнитѣ обичаи за тия, които нанисатъ лични оскърбления, или клеветятъ? 182
§ 181. Има ли символически оскърбления и какви; какъ гледа народътъ на тѣхъ? 183
§ 182. Кои обиди се считатъ като обиди съ дѣйствие и какъ гледа народътъ на тѣхъ? 183
§ 183. Какъ гледа народътъ на тия обиди — съ дума или дѣйствие, които се вършатъ отъ момци на моми? 184
§ 184. Има ли обиди които споредъ народнитѣ обичаи сѫ ненаказуеми? 185

Прѣстѫпление срещу собственността.

§ 185. Какъ гледа народътъ на подпалване чужди имущества? . . 187
§ 186. На кои имущества запалването се счита за по тежко прѣстѫпление, а на кои — по леко. Какви други обстоятелства увеличаватъ или намаляватъ вината при подпалването? . 187
§ 187. Какъ гледа народътъ на тогова, които самоволно прѣмести, или прѣмахне бѣлѣзитѣ на междата? 188
§ 188. По какво се разпознава добитъка на отдѣлнитѣ сѣмейства, и какъ гледа народътъ на тия, които промѣняватъ или унищожаватъ тия нишани? 188
§ 189. Какъ гледа народътъ на хайдуклука и грабежитѣ; какви вѣрвания има въ народа за хайдуцитѣ? 189
§ 190. Какъ гледа народътъ изобщо на кражбата? 190
§ 191. Кои кражби отъ народътъ се не считатъ за грѣхъ? 191
§ 192. Прави ли народътъ разлика между тия, които случайно сѫ откраднали, и тия, които кражбата иматъ като занаятъ? . . 191
§ 193. Какви наказания се налагатъ за кражба? 192
§ 194. Какви обстоятелства споредъ народнитѣ обичаи могатъ да увеличатъ, или да намалятъ вината; гледа ли се напримѣръ: каква вещь е украдната; кой е крадецътъ; отъ кого е крадната, и по какъвъ начинъ и кѫдѣ? 192
§ 195. Какви сѫ народнитѣ обичаи за кражби, които се вършатъ въ сѣмейството отъ самитѣ домашни? 193

Стр.

§ 196. Нѣма ли прѣдание или вѣрвание, че крадецътъ съ помощьта на нѣкои обряди, магии или дѣйствия може да извърши кражбата успѣшно, безъ да бѫде уловенъ; или, ако бѫде уловенъ, да не бѫде осѫденъ? 194
§ 197. Какъ гледа народътъ на коньокрадцитѣ; народнитѣ обичаи допускатъ ли самосѫдъ въ случай че бѫдатъ уловени съ откраднатия: конь, волъ, биволъ или друго животно? . . . 195
§ 198. Има ли тайфи, които да се занимаватъ съ коньокрадство, и отъ какви хора повечето сѫ тия тайфи? 196
§ 199. Случвало ли се е човѣкъ да си откупи откраднатото добиче отъ коньокрадцитѣ? 198
§ 200. Какви мѣрки и наказания признава народътъ за необходими срѣщу коньокрадцитѣ, за да се прѣкрати коньокрадството? 198
§ 201 Има ли суевѣрия, които забраняватъ кражбата? 201
§ 202. Има ли кражби, които по народнитѣ обичаи сѫ ненаказуеми; какви сѫ тия кражби и при какви условия ставатъ? 201
§ 203. Какъ гледа народния обичай на тия, които бератъ безъ разрѣшение: плодове въ чужди градини и лозя, въ чужди бостане и пр.? 203
§ 204. Наказва ли се отъ народнитѣ обичаи, ако нѣкой пущи воловетѣ си, или овцитѣ си въ чужда ливада или нива, и ако коси въ чужда ливада? 204
§ 205. Какъ гледа народътъ на горитѣ; кои гори повече се пазятъ: частнитѣ ли, или общинскитѣ и държавнитѣ; какъ се отнася обичаятъ съ тѣзи, които сѣкатъ дърва въ частна, общинска или държавна гора? 205
§ 206. Кога и при какви обстоятелства може човѣкъ да отсѣче отъ чужда частна, отъ общинска или държавна гора, ненаказуемо споредъ народнитѣ обичаи? 206
§ 207. Срѣщатъ ли се въ народа измамливи (мошенически) продѣлки въ купуванье-продаваньето, като: ексикъ въ теглото, въ мѣрката, или примѣсъ; какъ гледа народътъ на тѣхъ? . . 206
§ 208. Какъ се отнася народния обичай къмъ тѣзи, които присвояватъ чуждото имущество, или го разпилѣятъ; които присвояватъ и забъшватъ намѣрено, или тѣмъ повѣрено и дадено имъ като залогъ, или аманетъ; такива случки дохаждатъ ли до селскитѣ старци и наказуеми ли сѫ? 207
§ 209. Какви сѫ народнитѣ обичаи, ако нѣкой сгази, или стѫпчи чужда нива, ливада, ако прѣкара добитъкъ прѣзъ чужда нива или ливада или лозе; ако окоси чужда ливада; ако прѣоре чуждо мѣсто; ако събори чужда ограда: окопъ, плетъ, или друго — съ една дума, ако нанесе врѣда на чуждо имущество; считатъ ли се тия дѣяния за прѣстѫпни и наказватъ ли се? 208

ГЛАВА ЧЕТВЪРТА

Сѫдопроизводство.

I. Сѫдилища и подсѫдность.

§ 210. Срѣщатъ ли се примѣри въ нѣкоя мѣсность отъ самосѫдъ, т. е. частни саморазправии, които да се признаватъ отъ народнитѣ обичаи за достатъчни безъ да се обръщатъ къмъ сѫдилищата? 209
§ 211. Какви сѫдилища е имало нѣкога въ народа, въ които сѫ разправяли различнитѣ спорове и които сѫ налагали наказания? 209

Стр.

§ 212. Разглежданитѣ спорове отъ старѣшината съ старцитѣ, или отъ попа — можали ли сѫ да бѫдатъ наново разгледвани отъ кадията? 210
§ 213. Както нѣкога селскитѣ старѣшини, старци и кнезоветѣ, така сѫщо и по-послѣ селскитѣ сѫдилища, отъ що се ржководили при рѣшаването на споровеѣ: отъ държавнитѣ закони ли, или отъ обичаитѣ? 210
§ 214. Народнитѣ обичаи различаватъ ли дѣла отъ граждански и дѣла отъ углавенъ характеръ, и по какво? 211
§ 215. Ако нѣкой е сторилъ простѫпка или прѣстѫпление, споредъ народнитѣ обичаи, освѣнъ наказанието присѫжда ли се да заплати виновния и загуба, причинена отъ простѫпката или прѣстѫплението? 211
§ 216. Какъ се призоваватъ тѫжащитѣ се страни: ако се не яви тѫжителя, или обвиняемия, какви разпоредби се правятъ? . 212
§ 217. Въ сѫдилището може ли да се яви бащата вмѣсто сина; мѫжътъ намѣсто жената: най-стариятъ въ задругата или кѫщата намѣсто нѣкого отъ членоветѣ; какви примѣри още има, щото единъ да прѣдставлява друго лице? 212
§ 218. По углавни дѣла явява ли се цѣлото село като обвинитель или обвиняемъ, и въ какви дѣла и обстоятелства? 213
§ 219. Цѣлото село може ли да бѫде ищецъ или отвѣтникъ и въ какви случаи? 214
§ 220. Сѫществува ли понятие за искова давность; какви сѫ сроковетѣ въ народнитѣ обичаи за прѣдявяване на искъ и какъ се изброяватъ тия срокове: отъ кое врѣме, съ прѣкъсвания ли или безъ тѣхъ? 215
§ 221. Ако нѣкой обвини нѣкого въ нѣкакво прѣстѫпление и туй обвинение падне като недоказано — обвиняемиятъ има ли право да дири обезщетение за денгуба да дири честь и друго? 216
§ 222. Може ли нѣкой отъ тѫжащитѣ се да прѣдяви отводъ срѣщу старѣшината, попа, или нѣкого отъ старцитѣ и при какви условия? 216
§ 223. Ако една работа, за която се сѫдятъ, е извѣстна на «цѣлото село», т. е. на старѣшината, на попа, и на старцитѣ — изискватъ ли се доказателства? 217
§ 224. Правятъ ли се огледи на мѣстото, дѣто е извършена щетата, и кой прави тия огледи? 217
§ 225. Прави ли се обискъ въ кѫщата на нѣкой подозренъ въ прѣстѫпление човѣкъ; кой прави тоя обискъ и кога? . . . 217
§ 226. Може ли лицето, въ чиято кѫща е правено прѣтърсванье, да иска удовлетворение отъ лицето, по чиято жалба е правено туй прѣтръсванье, и въ какво дири удовлетворение? . . 219
§ 227. Съставява ли се актъ за направения обискъ? 219
§ 228. Имали ли примѣри, че нѣкои селени отъ страна се наематъ за пари да посочатъ крадеца, или дѣка сѫ скрити краденитѣ прѣдмѣти? 220
§ 229. Ако при прѣтръсваньето се намѣрятъ краденитѣ вещи, кому се даватъ на съхранение? 220
§ 230. Ако едно лице намѣри откradната вещь у другиго, може ли да си я земе насила? 220
§ 231. Какви доказателства, споредъ обичаитѣ народни, може ступанина на единъ откраднатъ, или изгубенъ прѣдметъ да приведе, за да докаже, че тоя прѣдметъ е наистина неговъ? 221
§ 232. Сѫществува ли обичай, щото, ако се хване крадецътъ на самото мѣсто, да се закарва при старѣшината навѣсенъ съ краднатитѣ вещи? 221

Стр.

§ 233. Може ли нѣкой да земе насила отъ своя длъжникъ нѣкаква вещь, като обезпечение на своя искъ; счита ли се това за самоправство? 222

§ 234. Какво значение иматъ за съдилището показанията на общината, или селото, относително поведението и качествата на обвинителя и обвиняемия, на истеца и отвѣтника? . . . 222

§ 235. За да се открие прѣстжпника или да се признае, не употрѣблява ли се насилие, като: бой и други изтѣзания, и какъ гледа народътъ на това? 223

§ 236. Неупотрѣбляватъ ли се други хитрини, за да се открие? 223

§ 237. Какво число свидѣтели споредъ народния обичай, се счита за достатъчно, за да се удостовѣри единъ извѣстенъ фактъ, или обстоятелство? 223

§ 238. За да се приеме нѣкой свидѣтель, нуждно ли е удостовѣрение отъ селото, или общината за неговата честность, или благонадѣжность? 224

§ 239 Народниятъ обичай прави ли разлика ако свидѣтелтъ е билъ очевидецъ на случката, или при свръзваньето на договора, или е чулъ отъ другиго? 225

§ 240. Нѣма ли примѣри, щото селенитѣ да отбѣгватъ отъ свидѣтелствуване и защо? 225

§ 241. Споредъ народнитѣ обичаи могатъ ли странитѣ да отвеждатъ свидѣтелитѣ и какви причини могатъ да послужатъ за отвода? 225

§ 242. Народнитѣ обичаи допущатъ ли, щото синъ или дъщеря да свидѣтелствуватъ срѣщу баща си, или майка си; мжжъ срѣщу жена си, или жена срѣщу мжжа си; братъ и сестра единъ срѣщу другиго? 225

§ 243. Какъ гледа народътъ на клетвата, било за странитѣ, било за свидѣтелитѣ? 226

§ 244. Признава ли се за свидѣтелитѣ право на възнаграждение, и при опрѣдѣлявание на сумата, зима ли се въ внимание далечното жителство, губенье врѣме, и пр. Отъ кого се зима възнаграждението, и въ какъвъ размѣръ? 227

§ 245. Прѣдъ селския сждъ какво значение иматъ бѣлѣзитѣ нишанитѣ и дамгитѣ на едно сѣмейство. Кой доказва дѣйствителностьта на тия бѣлѣзи: съсѣдитѣ ли, говедаритѣ, конярitѣ, или други? 227

§ 246. Въ селскитѣ сждилища, споредъ народнитѣ обичаи иматъ ли значение писменитѣ доказателства; тѣ ли иматъ по голѣмо значение, или свидѣтелски показания; може ли единъ писменъ актъ да се обори чрѣзъ свидѣтелски показания? . . 228

§ 247. Писменни документи съ печатъ намѣсто подписъ иматъ ли важность? 229

§ 248. Рабушитѣ иматъ ли сила на доказателство, и при какви условия? 229

§ 249. Има ли въ народнитѣ обичаи примѣри щото нѣкои граждански сдѣлки да се рѣшаватъ съ хвърлянье жрѣбие; каква сила иматъ тия жребия прѣдъ сждилищата? 230

§ 250. При опрѣдѣляванье междитѣ между двѣ спорни ниви, ливади, бранища и пр., или между съноретѣ на двѣ села, лицата, които сж повикани като свидѣтели, за да дадатъ сила на своитѣ показания, употрѣбляватъ ли нѣкои важни приеми, и какви? 230

§ 251. Има ли обичай, щото отвѣтникътъ, ищецътъ или свидѣтелитѣ да цѣлуватъ хлѣбъ и соль за подкрѣпление на своитѣ показания; какво значение има това споредъ народното вѣрвание? 230

Стр.

252. Не сѫществуватъ ли нѣкак'и суевѣрни дѣйствия, или гадания, за да се открие прѣстѫпника, или да бѫдатъ намѣрени откраднатитѣ вѣщи? 231
253. Има ли примѣри, щото загубата, или щетата, причинена отъ прѣстѫплението да се дѣли между прѣстѫпника и потърпѣвшия — по половинъ? 232
254. Допускатъ ли се задъ-очни рѣшения, и какъ гледа народътъ на тѣхъ? 232
255. Може ли единъ искъ да се разглежда наново, ако ищецътъ прѣдстави нови доказателства? 233
256. Не сѫществуватъ ли въ народа суевѣрия, че човѣкъ съ помощьта на магии; или друго, може да се избави отъ сѫдилищата, или ги прави безврѣдни за него? 233